

FOLIA IURIDICA

48

TADEUSZ SZULC

**UCHWAŁY PODATKOWE
ZE SZLACHECKICH DÓBR ZIEMSKICH
ZA PIERWSZYCH JAGIELLONÓW
(1386—1501)**

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO
ŁÓDŹ 1991

SPIS TREŚCI

TADEUSZ SZULC

UCHWAŁY PODATKOWE
ZE SZLACHECKICH DÓBR ZIEMSKICH
ZA PIERWSZYCH JAGIELLONÓW
(1386—1501)

III. ZAKOŃCZENIE	148
Wykaz cytowanych wydawnictw źródłowych	153
Wykaz literatury	155

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO
ŁÓDŹ 1991

Nm 180002

REDAKCJA NAUKOWO-DYDAKTYCZNA
„FOLIA IURIDICA”

Witold Broniewicz, Stefan Lelental, Jadwiga Urbanowicz

RECENZENT

Aleksander Swieżawski

REDAKTOR WYDAWNICTWA UL

Hanna Wróblewska

REDAKTOR TECHNICZNY

Halina Połubińska

KOREKTORZY

Joanna Balcerak, Aurelia Wendland

OKŁADKĘ PROJEKTOWAŁ

Andrzej Frydel

P 23283/48.1991

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
1991

Wydanie I. Nakład 265+75 egz. Ark. wyd. 11,4
Ark. druk. 10,0. Papier kl. III, 70 g, 70×100.
Wpłynęło do Wydawnictwa 26.02.1990.
Zam. 145/1967/91. Cena zł 12 000,—

Drukarnia Uniwersytetu Łódzkiego
Łódź, ul. Pomorska 143

ISSN 0208—6069

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	5
I. WPROWADZENIE	9
II. ZESTAWIENIE INFORMACJI HISTORIOGRAFII I ŹRÓDEŁ DLA POSZCZEGÓLNYCH LAT PODATKOWYCH	17
Rok 1392 (s. 17), Rok 1393/94 (s. 17), Rok 1399 (s. 19), Rok 1404 (s. 20), Rok 1412 (s. 23), Rok 1421 (s. 24), Rok 1440 (s. 25), Rok 1441 (s. 28), Rok 1441/42 (s. 28), Rok 1447 (s. 28), Rok 1450 (s. 29), Rok 1451 (s. 31), Rok 1453 (s. 32), Rok 1454 (s. 36), Rok 1455 (s. 37), Rok 1456 (s. 46), Rok 1457/58 (s. 54), Rok 1459 (s. 59), Rok 1460 (s. 63), Rok 1461 (s. 64), Rok 1462 (s. 68), Rok 1463 (s. 70), Rok 1464 (s. 73), Rok 1465 (s. 75), Rok 1466 (s. 78), Rok 1467 (s. 80), Rok 1468 (s. 82), Rok 1469 (s. 88), Rok 1470 (s. 89), Rok 1471 (s. 94), Rok 1472 (s. 95), Rok 1474 (s. 100), Rok 1475 (s. 103), Rok 1476 (s. 105), Rok 1477 (s. 107), Rok 1478 (s. 109), Rok 1479 (s. 112), Rok 1480 (s. 115), Rok 1481 (s. 117), Rok 1482 (s. 118), Rok 1483 (s. 119), Rok 1484/85 (s. 120), Rok 1485 (s. 122), Rok 1487 (s. 123), Rok 1488 (s. 125), Rok 1489 (s. 126), Rok 1490 (s. 127), Rok 1492 (s. 131), Rok 1493 (s. 133), Rok 1494 (s. 135), Rok 1495 (s. 136), Rok 1496 (s. 136), Rok 1497 (s. 139), Rok 1498 (s. 140), Rok 1499 (s. 143), Rok 1500 (s. 145), Rok 1501 (s. 146).	
III. ZAKOŃCZENIE	148
Wykaz cytowanych wydawnictw źródłowych	153
Wykaz literatury	155

WYKAZ SKRÓTÓW

AA — *Acta Alexandri regis Poloniae* [...] (1501—1506), wyd. F. Papée, Kraków 1927; **AC** — *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, t. I, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1894 (MMAeH, XIII); **ACCrac. et Ploc.** — *Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis selecta* (1438—1523, 1438—1525), wyd. B. Ulanowski, AKH AU, VI, Kraków 1891; **AGAD** — Archiwum Główne Akt Dawnych; **AGZ** — Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej, t. VI—VIII, XIII, XV—XVII, XIX, Lwów 1876—1906; **AKH** — Archiwum Komisji Historycznej; **AKP** — Archiwum Komisji Prawniczej; **Arch. Sang.** — Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie, t. II, wyd. L. Radziwiński, B. Gorczak, Kraków 1888; **Arch. Tor.** — Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Bydgoszczy Odz. w Toruniu; **ASPK** — Akta Stanów Prus Królewskich, t. I—III, cz. II, wyd. K. Górski, M. Biskup, Toruń 1955—1963; **AUL** — „Acta Universitatis Lodziensis”.

BW — „Biblioteka Warszawska”; **Balzer, CIP** — O. Balzer, *Corpus Iuris Polonici Medii Aevi, Program...*, Lwów 1891; **Bandtkie, Historia** — J. W. Bandtkie, *Historia prawa polskiego*, Warszawa 1850; **Biskup, Trzynastoletnia wojna** — M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454—1466*, Warszawa 1967; **Biskup, Uwagi** — M. Biskup, *Uwagi o komentarzu krytycznym. Lata wojny trzynastoletniej w „Historii polskiej” Jana Długosza*, SŻ 1967, t. XII; **Biskup, Górski** — M. Biskup, K. Górski, *Kazimierz Jagiellończyk, Zbiór studiów o Polsce drugiej połowy XV wieku*, Warszawa 1987; **Bobrzyński, Sejmy** — M. Bobrzyński, *Sejmy polskie za Olbrachta i Aleksandra*, [w:] *Szkice i studia historyczne*, t. I, Kraków 1922; **Bogucka, Jagiellończyk** — M. Bogucka, *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, Warszawa 1981; **Bornbach, Rezesse** — St. Bornbach, *Sammlung von Preussischen Landtags — und Hansa — Rezessen von 1374—1523, Recesse der Jahre 1450—1459*, Biblioteka PAN, Gdańsk, MS, Upw. fol. 109; **Brzeczkowski, Ustanawianie** — T. Brzeczkowski, *Ustanawianie podatków nadzwyczajnych w Polsce w XV w.*, RDSG 1981, t. XLII.

Caro, Dzieje — J. Caro, *Dzieje Polski*, t. IV—VI, Warszawa 1897—1899; **Caro, Geschichte** — J. Caro, *Geschichte Polens*, Bd. III—V, Gotha 1869—1886; **CES XV** — *Codex Epistolaris saeculi decimi quinti*, t. I, ed. A. Sokołowski, J. Szujski; t. III, ed. A. Lewicki, Cracoviae 1875—1894 (MMAeH. XIV); **CPH** — „Czasopismo Prawno-Historyczne”; **Czapliński, Dzieje** — W. Czapliński, *Dzieje sejmu polskiego do roku 1939*, Kraków 1984.

DE, HP — Joannis Długossii [...] *Opera omnia cura A. Przeździecki edita, Historiae Poloniae libri XII instr. J. Ž Pauli*, t. III—V, *Libri X—XII*, Cracoviae 1876—1877; **Dąbrowski, Dzieje II** — J. Dąbrowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. II,

(1333—1506), Kraków 1926; **Deresiewicz, Z przeszłości Prus** — J. Deresiewicz, *Z przeszłości Prus Królewskich, Skarbowość Prus Królewskich od roku 1466—1569*, Poznań 1947.

EHGP — *Encyklopedia historii gospodarczej Polski*, t. I—II, Warszawa 1981.

Friedberg, Pospolite ruszenie — J. Friedberg, *Pospolite ruszenie w drugiej połowie XV w.*, Lwów 1899.

Gąsiorowski, Powiat — A. Gąsiorowski, *Powiat w Wielkopolsce XIV—XVI w. Z zagadnień zarządu terytorialnego i podziału Polski późnośredniowiecznej*, Poznań 1965; **Gołębiowski, Dzieje** — Ł. Gołębiowski, *Dzieje Polski za panowania Jagiellonów*, t. III, *Dzieje Polski za panowania Kazimierza, Jana Olbrachta i Aleksandra*, Warszawa 1848.

HDP — *Historia dyplomacji polskiej, 1 połowa X w. — 1572 r.*, red. M. Biskup, Warszawa 1982; **HPiPP** — *Historia państwa i prawa polskiego*, t. I—II, red. J. Bardach, Warszawa 1966—1973; **HSP** — *Historia sejmu Polskiego*, t. I, *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. J. Michalski, Warszawa 1984.

IAS — *Index actorum saeculi XV*, wyd. A. Lewicki, Kraków 1888; **Inventarium, Rykaczewski** — *Inventarium [...] privilegiorum [...] in archivo regni in arce Cracoviensi continentur*, ed. E. Rykaczewski, Lutetiae Parisorum 1862; **IP** — *Ius Polonicum [...]*, ed. J. W. Bandtkie, Varsoviae 1831.

Jana Długosza [...] Dziejów [...] Ksiąg dwanaście — *Jana Długosza [...] Dzieła wszystkie*, t. VI, *Jana Długosza [...] Dziejów polskich ksiąg dwanaście*, wyd. A. Przeździecki, przekł. K. Mecherzyński, V/12, Kraków 1870.

KDMKr — *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa, 1257—1506*, cz. I, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879 (MMAeH, V); **KDP** — *Kodeks dyplomatyczny Polski*, ed. L. Ryzyszczewski, A. Muczkowski, t. II, ps. 1—2, Warszawa 1848—1852; t. III, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1853; **KDWP** — *Kodeks dyplomatyczny Wielkiej Polski*, zebrał K. Raczyński, wyd. E. Raczyński, Poznań 1840; **KH** — „Kwartalnik Historyczny”; **KHKM** — „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”; **Karbownik, Ciężary** — H. Karbownik, *Ciężary stanu duchownego w Polsce na rzecz państwa od 1381 r. do połowy XVII w.*, Lublin 1980; **Kolankowski, Polska** — L. Kolankowski, *Polska Jagiellonów*, Lwów 1936; **Koneczny, Dzieje** — F. Koneczny, *Dzieje Polski za Jagiellonów*, Kraków 1903.

Ludwig, Besteuerung — M. Ludwig, *Besteuerung und Verpfandung königlicher Städte im spätmittelalterlichen Polen, Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen*, Reiche I, Giessener Abhandlungen zur Agrar — und Wirtschaftsforschungen des Europäischen Ostens, Bd. 126, Berlin 1984.

Małcużyński, Szkice — W. Małcużyński, *Szkice z dziejów skarbowości polskiej*, „*Ekonomista*” 1915, Warszawa 1916; **MK** — *Metryka Koronna*; **Matuszewski, Przywileje** — J. S. Matuszewski, *Przywileje i polityka podatkowa Ludwika Węgierskiego w Polsce*, AUL, Łódź 1983; **MMAeH** — *Monumenta Medi Aevi Historica*.

Ohanowicz, Ciężary — A. Ohanowicz, *Ciężary państwowe duchowieństwa w Polsce w drugiej połowie XV i na początku XVI w.*, Lwów 1911.

Pawiński, Sejmiki — A. Pawiński, *Sejmiki ziemskie, Początek ich i rozwój...*, Warszawa 1895; **PH** — „Przegląd Historyczny”; **Piekosiński, Wiece** — F. Piekosiński, *Wiece, sejmiki, sejmy i przywileje ziemskie w Polsce wieków średnich*, Roz. AU, 1900, Wydz. Hist. Filoz., S. II, t. XIV; **PP** — „Przegląd Polski”; **Prochaska, Geneza** — A. Prochaska, *Geneza i rozwój parlamentaryzmu za pierwszych Jagiellonów*, Kraków 1899.

Rachunki Dworu — *Rachunki dworu Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1896 (MMAeH, XV); **Rachunki z prac** — *Rachunki z prac budowlanych na zamku w Nowym Mieście Korczynie w latach 1403—1408*, wyd. J. Karwasińska, KHKM 1956, IV, z. 2, zeszyt dodatkowy; **RDSG** — „Rocznik Dziejów Społecznych i Gospodarczych”; **Rembowski, Sejmiki** — A. Rembowski, [rec.: A. Pawiński, *Sejmiki ziemskie...*], BW 1895, t. I—II; **RKAD** — *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza*, t. I—II, kier. J. Dąbrowski, Wrocław 1961—1966; **RKLW** — *Lata wojny trzynastoletniej w „Rocznikach”, czyli „Kronikach”, inaczej „Historii polskiej” Jana Długosza (1454—1466)*, t. I—II, Komentarz krytyczny, oprac. S. M. Kuczyński, Łódź 1964—1965; **Ruciński, Początki** — H. Ruciński, *Początki i rozwój szlacheckiej reprezentacji na Kujawach od końca XIV do początku XVI w.*, Prace Komisji Historii 3, Bydg. Tow. Nauk. 1966, Wydz. Nauk Human., S. C, nr 4.

Senkowski, Skarbowość — J. Senkowski, *Skarbowość Mazowsza od końca XIV do 1526 r.*, Warszawa 1965; **SH-G, VIII, Wlkp** — *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, red. J. Wiśniewski, t. VIII, *Wielkopolska — woj. poznańskie*, cz. I, z. 1—2, Wrocław 1982; **SMHW** — „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”; **Sochaniewicz, Kollokwja** — K. Sochaniewicz, *Kollokwja, zjazdy, wiece, zjazdy generalne. W epoce piastowskiej i jagiellońskiej*, nadb. z *Vademecum* T. Wierzbowskiego; **SPPP** — *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. II, *demecum* T. Wierzbowskiego; **SPPP** — *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. II, T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Leipzig 1870; **Szujski, Dzieje** — J. Szujski, *Dzieje Polski*, t. II, *Jagiellonowie*, Lwów 1862; **Świeżawski, Zjazd** — E. Świeżawski, *Zjazd 1404 r. w Korczynie w przedstawieniu Długosza, Kromera i aktów współczesnych*, „Ateneum” 1899, t. II, z. 3; **SŻ** — „Studia Źródłoznawcze”.

Teki Pawińskiego — *Teki Pawińskiego*, t. I, *Liber quitantiarum Alexandri regis ab a. 1502 ad 1506*, Warszawa 1897; t. II, *Liber quitantiarum regis Casimiri ab a. 1484 ad 1488*; t. III, *Księgi sądowe łączyckie od 1389 do 1419*, cz. I; t. IV, *Księgi sądowe łączyckie od 1389 do 1419*, cz. II, Warszawa 1897; **Tomašivskij, Podatkovi** — S. Tomašivskij, *Podatkovi uchwały za Kazimira Jagajłowicza w Polšči*, zap. Nauk. Tow. im. Szewczenki 1897, t. XIX.

VL — *Volumina Legum*, t. I, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859.

WAP — Wojewódzkie Archiwum Państwowe.

Zarys historii — *Zarys historii Polski*, red. J. Tazbir, Warszawa 1979; **ZH** — „Zapiski Historyczne”; **Zieliński, Poszukiwania** — F. Zieliński, *Poszukiwania historyczne nad finansami polskimi w XIV i XV w.*, BW 1849, R. XXXV, t. III; **ZNUJ** — „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”.

I. WPROWADZENIE

W roku 1374 szlachcie polskiej przyznano gwarancje nietykalności podatkowej ponad 2 gr z łanu chłopskiego, lecz uzyskana wówczas wolność podatkowa szybko stała się iluzją. W okresie stałego wzrostu zadań państwa nie mogło ono wykonywać swych funkcji bez stałego obciążenia obywateli¹. Dlatego może nawet dziwić, że pierwsze nadzwyczajne obciążenia podatkowe szlachty polskiej po 1374 r. mają miejsce dopiero na początku XV w.² Od połowy tego stulecia zaczynają być nakładane tak często, że zbliżają się swym charakterem do świadczeń regularnych.

Częstotliwość uchwał podatkowych wzbudzała już zainteresowanie literatury³. Ale spotykamy również syntetyczne prace historyczno-prawne, w których przy omawianiu zagadnień skarbowości XV—XVI w. brak jest jakichkolwiek uwag na ten temat⁴. Kwestię tę pominięto w licznych opracowaniach historii Polski⁵, jak i w monografiach dotyczących XV w.⁶ W innych publikacjach znajdujemy szereg ogólnikowych opinii o częstotliwości ustanawiania podatków. I tak na przykład Michał Bobrzyński stwierdzał, że Kazimierz Jagiellończyk uzyskiwał „co kilka lat nieraz znaczne nadzwyczajne podatki od szlachty”⁷. O uchwalaniu „tylko od czasu do czasu” podatków w XV w. pisał Józef Rafacz⁸. W ten sposób formułuje się stanowisko o nieczęstym ustanawianiu podatków w XV stuleciu.

Napotykać także na odmienne oceny. Stanisław Kutrzeba pisał „Pojawiają się [...] podatki w początkach XV wieku i stają się coraz częstsze, w niektórych okresach prawie corocznie”⁹. Podobnie — zdaniem Jana Dąbrowskiego — podatki, które w I połowie XV w. są wyjątkiem, „za czasów Kazimierza Jagiellończyka, zwłaszcza od wojny pruskiej, stałe były praktykowane”¹⁰. W końcu sąd o nadmiernym opodatkowaniu kmieci w II połowie XV w. wyraził Franciszek Bujak¹¹, zaś Józef Siemieński przeciwstawiał rzadkie ustanawianie poborów przez szlachtę w XVI w. częstszemu uchwalaniu ich w XV w.¹²

W historiografii po 1945 r. myśl o częstych uchwałach podatkowych wyrazili między innymi Jerzy Senkowski, Andrzej Wyczański, Władysław Pałucki i Jacek S. Matuszewski¹³.

Niektórzy badacze wskazywali na wzmożony wysiłek podatkowy Korony

podczas wojny 13-letniej. Do nich należą Jakub Caro, Marian Biskup i autorzy syntezy *Spółeczeństwo polskie od X do XX wieku*¹⁴. Henryk Ruciński stwierdził, że w okresie następującym po pokoju toruńskim 1466 r. społeczeństwo polskie nie było tak ofiarne na rzecz państwa, jak w czasie wojny 13-letniej¹⁵.

To wszystko uwagi o charakterze ogólnym, formułowane z reguły na marginesie innych tematów. Zauważmy jednak, że nie brakuje prób szczegółowego zestawienia XV-wiecznych uchwał podatkowych. Na rozbieżności w zasadzie nie natrafiamy jedynie w ustaleniu liczby nadzwyczajnych obciążeń w I połowie XV w. Kwestia nie jest zbyt skomplikowana, przyjmuje się niemal powszechnie, że nałożono je trzykrotnie w: 1404, 1440 i 1447 r.¹⁶

Gwałtowny wzrost liczby i rodzajów poborów nadzwyczajnych w II połowie wieku spowodował, że historykom nie udało się przedstawić w miarę jednolitej statystyki uchwał podatkowych. Przy tym dodatkową trudność w porównywaniu ustaleń poszczególnych badaczy stanowi fakt przyjmowania przez nich niejednorodnych ram chronologicznych. Dlatego, by poznać aktualny stan literatury, trzeba przedstawić stanowiska poszczególnych autorów.

„W przeciągu czterdziestopięcioletniego panowania król Kazimierz zmuszony był [...] wielokrotnie żądać od narodu zasiłków pieniężnych”¹⁷ pisał Witold Małcużyński wskazując, że owocem zabiegów monarchy było 21 poborów. Autor nie podał lat, w których podatki uchwalono, nie powołał źródeł. W kolejnej publikacji badacz ten — również bez odesłania do źródeł — wyliczył dla okresu 1404—1501 r. 28 poborów¹⁸.

Oswald Balzer ustalił, że w XV w. nadzwyczajne łanowe nałożono 25-krotnie, zastrzegając, że liczba poborów mogła być wyższa z uwagi na możliwość niedochowania się do naszych czasów wszystkich wiadomości źródłowych. Z 25 uchwał uwzględnionych przez O. Balzera, 19 dotyczyło wyłącznie łanowego¹⁹. Pozostałe 6 uchwał (z 25) ustanowiono wraz z innymi podatkami (jak czopowe, szos)²⁰. Zestawienie uchwał ze źródłami pozwala na skorygowanie podanej przez badacza liczby uchwał podatkowych z 25 na 24. Rachunek dodatkowo komplikuje fakt, że w pracy o *Narzazie* autor nie wziął pod uwagę 3 uchwał łanowego z 1450, 1463 i 1478 r., zamieszczonych w sporządzonym przez siebie *Programie wydawania średniowiecznych ustaw polskich*²¹. Uwzględnienie tych ostatnich odszukanych przez O. Balzera uchwał zmusza do zmiany przyjętych przezeń wielkości liczbowych, tak, że ostatecznie uznajemy wyliczenie 27 uchwał łanowego w XV w.

Według Bolesława Markowskiego w latach 1404—1501 ustanowiono 25 poborów łanowych²². W swej syntezie pisze on, że po 2 pierwszych nadzwyczajnych podatkach z 1404 i 1440 r., za rządów Kazimierza Jagielloń-

czyka uchwalono pobór 18-krotnie, a 3-krotnie go odmówiono. Za Jana Olbrachta uchwały takie zapadały 5-krotnie. Autor nie podał lat, w których decyzje powzięto, nie wskazał również źródeł.

Z kolei Antoni Gąsiorowski przyjął, że w XV w. pobór ustanowiono 13-krotnie²³. Historyk posłużył się podanym przez O. Balzera wyliczeniem dotyczącym wyłącznie łanowego²⁴. Różnica między rachunkiem O. Balzera a A. Gąsiorowskiego wynika zapewne z faktu, że ten ostatni potraktował daty ustanowienia uchwał podatkowych podane u Balzera jako odnoszące się do jednej uchwały poborowej, przeoczywszy, że w ciągu 1 roku uchwalano niekiedy podatki 2- czy 3-krotnie. Nie uwzględnił uchwał łanowych podejmowanych obok innych decyzji podatkowych.

Jeszcze inne wnioski formułuje Tadeusz Brzeczkowski, stwierdzając, że w II połowie XV w. pobory nadzwyczajne w Koronie uchwalano bardzo często, to jest około 20 razy²⁵. W innej publikacji przyjmuje dla całego stulecia liczbę co najmniej 30 poborów²⁶. Precyzując to wyliczenie, autor wymienia lata, w których owe uchwały zapadły. Ale po ich zsumowaniu otrzymujemy liczbę aż 35 poborów. Uzyskany w ten sposób wynik nie jest ostateczny, gdyż badacz zamieścił w tekście dodatkowe informacje o 5 uchwałach pominiętych w zestawieniu²⁷. W efekcie musimy uznać, że przyjmuje on dla XV stulecia 40 uchwał podatkowych. Wskazana liczba uchwał przewyższa znacznie wszelkie dotychczasowe ustalenia literatury.

Ostatnio efekty swoich badań nad podatkami nadzwyczajnymi w okresie pokoszyckim opublikował Michael Ludwig. Zamieścił je w tabeli omawiającej podatki miejskie, w osobnej rubryce wskazując dane o podatkach łanowych. Z tabeli wynika, że w okresie 1374—1501 uchwalono 35 poborów, zaś co do dalszych dwóch można przypuszczać, że zostały wprowadzone²⁸.

Obok prób określenia chronologii uchwał podatkowych dla lat 1374—1501, napotykaamy na odpowiednie opracowania dla okresów krótszych. Zestawienie takie dla panowania trzech pierwszych Jagiellonów sporządził Stefan Tomašivskij. Jego zdaniem (prócz podatków z 1404 i 1441 r.) na 45 lat rządów Kazimierza Jagiellończyka przypadają 23 uchwały podatkowe²⁹. Ustalenie to nie jest wyczerpujące, bowiem gdy w tabeli podatków łanowych autor dla lat 1447—1455 wymienia 4 uchwały, to w tekście pisze: *...ogljannuši čas meži rokom 1447 i 1455 mi bačimo, ščo za sich devjat' rokov pjat raz treba bylo nadzvičajnogo podatku*³⁰. Poruszając okoliczności podejmowanych wówczas uchwał, wspomina dodatkowo o podatku z 1454 r. przeznaczonym na ochronę przed Tatarami³¹. Nadto pisząc o czasach wojny 13-letniej, zamieszcza uwagę *Protjagom 13-ti rokov majže rik-u-rik uchvaljuvanno nadzvičajni podatki*³², w tym okresie byłoby zatem 13 (a może i 14) uchwał poborowych. Tymczasem w tabeli

podatków łąnowych dla okresu wojny 13-letniej wykazano zaledwie 9 poborów.

Jeszcze węższym przedziałem czasu zajął się Fryderyk Papée. Analizując tylko lata wojny 13-letniej, wskazał, iż uchwalono wówczas 9 poborów³³. A oto jak przedstawia się dla okresu 1386—1501 graficzne zestawienie lat pobierania podatków nadzwyczajnych przyjmowanych przez literaturę³⁴:

Rok	Tomaś- skij	Małcu- żyński	Balzer	Gąsio- rowski	Brzecz- kowski	Ludwig ³⁵
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]
1393	—	—	—	—	—	+(?)
1399	—	—	—	—	—	+
1404	+	+	+	+	+	+
1412	—	—	—	—	—	+(?)
1421/22	—	—	—	—	—	+
1440	—	+	+	+	+	—
1441	+	—	—	—	—	+
1447	+	+	+	+	+	+
1450	+	—	+	—	—	+
1451	+	+	+	+	+	+
1453	+	+	—	—	—	+
1454	+	—	—	—	+	—
1455	+	+	+(3x)	+	+	+
1456	+	+	+(2x)	+	+	+
1457	+	+	—	—	+	+
1458	+	+	+	—	+	+
1459	+	+	+(2x)	+	+	+
1460	—	—	—	—	+	—
1461	—	+	—	—	+	—
1462	+	—	—	—	+	+
1463	—	—	+	—	—	—
1464	+	—	+(2x)	+	+	+
1465	+	+	+	+	+	+
1466	+	+	+	—	+	+
1467	—	—	—	—	+	—
1468	+	+	+	+	+	+
1469	—	—	—	—	+	—
1470	+	+	+	—	+	+
1471	—	—	—	—	+	—
1472	+(2x)	—	+(2x)	+	+	+
1475	—	—	—	—	—	+
1476	+	+	+	+	+	+

[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]
1477	—	—	+	+	+	—
1478	+	+	+	—	+	+
1479	+	—	—	—	—	—
1480	—	—	—	—	+	—
1481	+	+	—	—	—	+
1483	—	—	—	—	+	+
1484	—	+	—	—	+	—
1485	+	—	—	—	—	+
1487	+	+	—	—	+	+
1488	+	+	—	—	+	+
1489	—	—	—	—	—	+
1490	—	—	—	—	+	—
1492	—	—	—	—	—	—
1493	—	+	+	—	+	+
1494	—	—	—	—	+	+
1495	—	—	—	—	+	—
1496	—	+	+	—	+	+
1497	—	—	—	—	+	—
1498	—	+	—	—	+	+
1499	—	+	—	—	+	+
1500	—	—	—	—	+	—
1501	—	+	—	—	—	—

Jeśli zsumowalibyśmy wszystkie wskazywane w literaturze decyzje podatkowe, to w okresie pokoszyckim aż po 1501 r. otrzymalibyśmy liczbę 54, a nawet 60 podatków obciążających dobra szlacheckie³⁶. Jednak u poszczególnych badaczy liczba ta waha się zaskakująco od 13 do 40 uchwał, przy tym występują jeszcze różnice w datach rocznych uchwał podatkowych. A zatem, jak w rzeczywistości było? 13 czy 60 uchwał w omawianym okresie? By ten problem rozstrzygnąć, podjęliśmy się szczegółowej analizy podstawy źródłowej wszystkich formułowanych w dotychczasowej literaturze wypowiedzi. Wyniki tej pracy przedstawiamy poniżej, referując szczegółowe rozważania dotyczące poszczególnych lat podatkowych.

Przedmiotem naszych rozważań są wszelkie informacje o podatkach nadzwyczajnych ze szlacheckich dóbr ziemskich, uchwalanych w Koronie, a więc w Wielkopolsce i Małopolsce³⁷ z uwzględnieniem Rusi Czerwonej. W kręgu zainteresowań pozostają kwestie związane z nakładaniem na wspomniane dobra podatków wszelkiego rodzaju, a więc łąnowego, po-

datku od czynszów chłopskich, pogłównego i podatku od wsi. Poza sferą dociekań zostaje, jako wymagający odrębnego potraktowania, problem opodatkowania znajdujących się w rękach prywatnych miast.

Przedstawiane niżej zagadnienia, dotyczące uchwalanych podatków, od-
tworzono na podstawie następującego materiału źródłowego. Wyczerpa-
liśmy źródła drukowane, gdyż one były podstawą dotychczas formuło-
wanych tez. Pierwszeństwo mają konstytucje podatkowe — tam, gdzie
się one zachowały — nie ma wątpliwości, że został ustanowiony
podatek.

Nie ma zastrzeżeń również w tych przypadkach, w których monarcha
wydaje dokument poręczający mieszkańcom ziemi ich prawa, w związku
z uchwalonym przez nich poborem. W sytuacji, kiedy brak jest bezpo-
średnich informacji o decyzji podatkowej, wykorzystujemy wiadomości
pośrednie zawarte w materiale pozostałym z działalności poborców,
w zapiskach sądowych odnoszących się do egzekucji zaległości podatko-
wych, w rachunkach królewskich, w uchwałach kapituł podjętych
w związku z żądaniem króla czy nawet szlachty, a pozostającymi
w związku ze szlachecką uchwałą podatkową.

Nieliczne wiadomości napotykamy również w recesach stanów Prus Kró-
lewskich. Wspomnieć tu należy także o wydanych drukiem regestach
Metryki Koronnej. Pomocne dla nas są Kroniki Jana Długosza jako
źródło współczesne dla pierwszych 30 lat II połowy XV w. Pomocniczo
wykorzystujemy archiwalia³⁸.

Przyjmujemy układ rozważań chronologiczny, omawiając każdy przypa-
dek uchwalenia podatku wskazany przez źródło lub literaturę.

¹ A. Nowak, pisząc o genezie podatków nadzwyczajnych w feudalizmie wskazuje, iż jedna z przyczyn ich pojawienia wiązała się z ewolucją w sposobie prowadzenia wojen, z przechodzeniem do wojsk najemnych (zaciężnych), zob. tenże, *Podatek a renta feudalna w ustroju feudalnym*, RDSG 1984, t. XLV, s. 30—31.

² Niektórzy badacze przyjmują, że opodatkowanie szlachty rozpoczęło się już w początku lat dziewięćdziesiątych XIV w., por. niżej przyp. 16.

³ Potrzebę badań w tej dziedzinie postulowali np. A. Wyczański, *Z dziejów reform skarbowo-wojskowych za Zygmunta I. Próby relucji pospolitego ruszenia*, PH 1952, t. XLIII, z. 2, s. 292; J. Senkowski, *Lustracja poradnego i rejestr łanów województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego z roku 1489*, „Teki Archiwalne” 1961, t. VII, s. 69.

⁴ S. Płaza, *Historia państwa i prawa polskiego. Zarys wykładów*, cz. 1, *Polska przedrozbiorowa*, Katowice 1970, s. 163; HPIPP, t. I, s. 471; t. II, s. 145.

⁵ Np.: *Dzieje Polski*, red. J. Topolski, Warszawa 1976, s. 210—211; H. Samsonowicz, *Historia Polski do roku 1795*, Warszawa 1976, Zarys historii, s. 152; J. Wyrozumski, *Historia Polski do roku 1505*, Warszawa 1982, s. 202; J. Topolski, A. Czubiński, *Historia Polski*, Warszawa 1988.

⁶ H. Samsonowicz, *Złota jesień polskiego średniowiecza*, Warszawa 1971, s. 108; Bogucka, Jagiellończyk, s. 204—206.

⁷ M. Bobrzyński, *Dzieje Polski w zarysie*, t. I, Warszawa 1927, s. 266.

- ⁸ J. Rafacz, *Historia ustroju dawnej Polski*, opracowanie wykładów uniwersyteckich, Warszawa 1935, s. 63.
- ⁹ S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie*, t. I, Korona, Lwów 1912, s. 157; zob. też tenże, *Sejm walny dawnej Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1922, s. 49.
- ¹⁰ Dąbrowski, *Dzieje* II, s. 430.
- ¹¹ F. Bujak, *Zasady polityki gospodarczej Polski w XVI wieku i ich geneza*, [w:] *Kultura staropolska*, oprac. F. Bujak i in., Kraków 1932, s. 14.
- ¹² J. Siemieński, *Polska kultura polityczna wieku XVI*, [w:] *Kultura staropolska*, s. 25.
- ¹³ Senkowski, *Skarbowość*, s. 175; A. Wyczański, *Polska rzeczą pospolitą szlachecką 1454—1764*, Warszawa 1965, s. 66; EHGP II, s.v. skarbowość [autor W. Pałucki]; Matuszewski, *Przywileje*, s. 250.
- ¹⁴ Caro, *Geschichte* VI/1, s. 220; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 48; I. Ihnatowicz, A. Maczak, B. Zientara, *Spółczeństwo polskie od X do XX w.*, Warszawa 1979, s. 164. Z kolei napotykamy także pracę, w której brak jakiegokolwiek wzmianki o sposobie finansowania wojny, zob. J. Wimmer, M. Krwawicz, *Wojna trzynastoletnia 1454—1466*, Warszawa 1957.
- ¹⁵ Ruciński, *Początki*, s. 34.
- ¹⁶ Wyjątkiem jest stanowisko zajmowane przez H. Rucińskiego i M. Ludwiga. Pierwszy z nich pisał: „W czasie od roku 1404 do 1447 nie było potrzeby nakładania nowych podatków, nie były więc sprawy podatkowe omawiane na sejmikach. Dopiero w roku 1447 powołano sejmiki do wyrażenia zgody na pobór podatków”, *ibidem*, s. 25. Zdaniem tego autora w I połowie XV w. uchwalono podatek tylko dwukrotnie — w r. 1404 i 1447. Z kolei wg M. Ludwiga do 1447 r. podatki łanowe ustanawiane były w następujących latach: 1393/4 (?), 1399, 1404/5, 1412, 1421, 1441/2, 1447, zob. Ludwig, *Besteuerung*, s. 57—60. Byłoby tych podatków wówczas nie 2 czy 3, lecz 7. Równocześnie w tym samym dziele stwierdzono: ... *bis 1447 wurden die Adelsgüter lediglich dreimal besteuert*; *ibidem*, s. 104, przyp. 20.
- ¹⁷ W. Małcużyński, *Kilka kartek statystyki skarbowej z XVI stulecia*, „*Ekonomista*” 1902, s. 18.
- ¹⁸ Małcużyński, *Szkice*, s. 36—75.
- ¹⁹ O. Balzer, *Narzaz w systemie danin książęcych pierwotnej Polski*, Lwów 1928, s. 610, z odesłaniem do: DŁ, HP IV, s. 662; V, s. 87, 198, 203, 218, 235, 296, 298, 388, 389, 410, 517, 567, 648, 666; IP, s. 258, 294; KDWP, nr 127; KDP II, nr 349; KDWP V, nr 65. Autor przeoczył 2 uchwały łanowe, dla których w podstawie źródłowej nie dał odesłania, mianowicie: dla jednej uchwały z trzech z 1455 r., i dla jednej uchwały z dwóch podjętych z 1472 r. Należałoby zatem przypisać Balzerowi udokumentowanie tylko 17 uchwał dotyczących wyłącznie łanowego. Z kolei 2 „brakujące” uchwały łanowego — jak sądzimy — wykazane de facto zostały wśród tych, które podjęte zostały wraz z innymi podatkami (szos, czo-powe), zob. przyp. następny.
- ²⁰ Balzer, *Narzaz...*, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 215, 430, 543; JP, s. 304, 311; AGZ, t. 7, nr 102; CES XV, III, nr 394, 415, 416, 417. Tu jednak znowu pewna niejasność, gdyż wskazane przez autora źródła wykazują 7, a nie 6 uchwał podatkowych. Pochodziły one z następujących lat: 1455, 1458, 1466, 1470, 1472, 1493, 1496.
- ²¹ Balzer, CIP, s. 66; nr 203, s. 69; nr 235 z odesłaniem do VL I, f. 202; DŁ, HP V/12, s. 674.

- ²² B. Markowski, *Administracja skarbowa w Polsce*, Warszawa 1931, s. 22.
- ²³ A. Gąsiorowski, *Powiat w Wielkopolsce XIV—XVI wieku. Z zagadnień zarządu terytorialnego i podziałów Polski późnośredniowiecznej*, Poznań 1965, s. 35.
- ²⁴ *Ibidem*, przyp. 163.
- ²⁵ T. Brzeczowski, *System podatkowy Prus Królewskich w latach 1466—1501*, „Prace Historyczne WSP”, Olsztyn 1981, s. 68.
- ²⁶ Brzeczowski, *Ustanawianie*, s. 78.
- ²⁷ *Ibidem*, s. 80, 90, 95 — odnoszą się one do poborów z lat 1451, 1483, 1484, 1487, 1490, 1495.
- ²⁸ Ludwig, *Besteuerung*, s. 57—69, tab. 1.
- ²⁹ Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 6—9, s. 51 — tab. Autor dla tego okresu wylicza 20, zaś M. Ludwig 25, natomiast T. Brzeczowski 30 uchwał podatkowych.
- ³⁰ Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 16.
- ³¹ *Loc. cit.*
- ³² Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 30.
- ³³ F. Papee, *Kazimierz IV Jagiellończyk*, [w:] *Historia polityczna Polski*, t. I, *Wieki średnie*, Warszawa 1920, s. 570 — bez wskazania lat.
- ³⁴ Szczegółowe omówienie w Części II.
- ³⁵ Ludwig przyjmuje dla podatków: z 1404 r. datę 1404/5, 1441 — datę 1441/42, 1468 — 1468/69, dla 1478 — 1478/79.
- ³⁶ Można przyjąć, że w literaturze nie ma rozbieżności tylko co do dat następujących podatków: 1404, 1447, 1451, 1465, 1476. W przypadku świadczeń z lat 1455, 1456, 1459 i 1472 nie ma zgodności w odniesieniu do liczby podjętych w danym roku uchwał.
- ³⁷ Małopolska rozumiana jako województwa: krakowskie, sandomierskie i lubelskie. Pod pojęciem Wielkopolska przyjmujemy województwa: poznańskie, kaliskie, łęczyckie, sieradzkie, wraz z ziemią wieluńską, brzesko-kujawskie i inowrocławskie z ziemią dobrzyńską.
- ³⁸ Pragnę w tym miejscu podziękować Panu dr Franciszkowi Sikorze z Krakowa za udostępnienie wypisów z ksiąg grodzkich krakowskich odnoszących się do podatków z roku 1474, 1485 i 1487. Szczególne podziękowanie składam promotorowi pracy Panu profesorowi dr hab. Jackowi S. Matuszewskiemu oraz Panom recenzentom: prof. dr hab. Zygrydowi Rymaszewskiemu, prof. dr hab. Antoniemu Gąsiorowskiemu, prof. dr Alexandrowi Swieżawskiemu.

II. ZESTAWIENIE INFORMACJI HISTORIOGRAFII I ŹRÓDEŁ DLA POSZCZEGÓLNYCH LAT PODATKOWYCH

Rok 1392

O ustanowieniu nadzwyczajnego podatku z dóbr ziemskich szlachty w roku 1392 — bez uzasadnienia źródłowego — pisze M. Ludwig¹. Ponieważ łączy on decyzje zjazdu z 1392 r. z podatkiem 1393/94 r., kwestię ewentualnej uchwały podatkowej rozpatrujemy pod 1393/94 rokiem.

¹ Ludwig, Besteuerung, s. 57, tab., pkt 2.

Rok 1393/94

Hipotezę o uchwaleniu w tym roku podatku wysunął E. Swieżawski¹. Swoje założenie oparł na treści 3 zapissek zaczerpniętych z łączyckich ksiąg sądowych: (1) *It. idem Bernardus luit penam sex marcarum contra Dirslauum Tluc thesaurarium lancic. pro debito quinque capecia gross., ut recognovit*; (2) *Testes dni tezaurarii contra Petrassium de Scoszevi, Bland, Rotha. Sicut Petrus habuit smowo cum Derslao, poslan po penodze przyachacz et non venit et arestavit eum. Terminus...*; (3) *Dns tezaurarius lancic. dictus Tluk stetit et comparuit terminum prefixum super Albertum dictum Szila coram dno Barszi iudice eorum ex utraque parte eum recipientes, qui Sila crastina die iurare debuit comparendo et non comparuit pro equo in valore unius sexagene gr²*. W hipotezie tej szczególną wagę przywiązano do zapiski z 1393 r. Przedstawia ona sprawę pomiędzy skarbnikiem łączyckim Dzierławem Tłuk a Pietraszem de Scoszevi, który *habuit smowo cum Derslao, poslan po penodze przyachacz et non venit*. Tekst jest bardzo lakoniczny. Co dla nas najistotniejsze, ani słowa

w nim o podatkach. Nawet, gdyby przyjąć, że zapiska ta odnosi się do pieniędzy pochodzących z podatku — na co nic nie wskazuje — to nie wiemy, czy był to podatek zwyczajny czy nadzwyczajny, lokalny czy generalny. Gdy wskażemy, że skarbnik nie oznacza poborcy³ — jak zapewne przyjął E. Swieżawski — to z zagadnieniem podatkowym omawianej zapiski nie łączy już nic. Z kolei pozostałe 2 noty sądowe — poza tym, że wymieniono w nich tegoż skarbnika łączyckiego — do sprawy ewentualnego podatku także niczego nie wnoszą⁴. Czy wobec braku źródeł cokolwiek uzasadnia koncepcję E. Swieżawskiego?

Niestety myśl E. Swieżawskiego przejął W. Małcużyński, uznając że wzmianka z 1393 r., mówiąca o sprawie między Dzierławem Tłuk a Pietraszem ze Skoszew, dotyczy „wierzytelności ze złożenia pobranego podatku”⁵.

Nie wyjaśnił, jakiego podatku owa wzmianka tyczy, nie podał też żadnych argumentów potwierdzających słuszność hipotezy E. Swieżawskiego. Następnie M. Ludwig wyraził pogląd, iż prawdopodobnie zgodę na podatek łanowy wyraziła szlachta w 1392 r.⁶, nie wskazując, na jakiej podstawie formułuje tę opinię. Z kolei w tabeli podatków jako datę ustanowienia poboru ziemskiego podaje rok 1393/94⁷. Tutaj już znajdujemy odesłanie do źródeł. Za domysłem E. Swieżawskiego przemawiać mają zapiski zawarte w *Rachunkach dworu króla Władysława Jagiełły...* W powołanym miejscu brak wskazówki potwierdzającej tę hipotezę. Można co prawda odnotować informację o wpłacie z 24.10.1393 r. *a dno Clemente vicecancellario regni Polonie de pecuniis contribucionis⁸ regalis VIII marc.⁹*, jak i następną z 6.12.1393 r. *a dno Marco presbitero de Wysliczia, vicecollectore exaccionis regalis terre Sandomiriensis XVIII marc.¹⁰* Nie określono tu wyraźnie, że chodzi o pokoszyckie 2 gr, jednak współwystępowanie podatku podymnego, o którym mówi się w sąsiedniej notce z 19.09.1393 r., poprzedzającej wzmiankowane wpłaty¹¹, i wysokość sumy przesądzają zdecydowanie, iż mowa tu o podatku zwyczajnym. Nie ma zatem uzasadnienia, by utrzymywać w jakiejkolwiek formie tezę o podatku nadzwyczajnym w 1393 r.

¹ Swieżawski, Zjazd, s. 456; za nim idą Małcużyński, Szkice, s. 37 i Ludwig, Besteuerung, s. 57, pkt 2, s. 77.

² W kolejności cytowania: Teki Pawińskiego III/1, s. 202, nr 2114 z 1391 r.; IV/2, s. 548, nr 4635 z 1393 r., s. 574, nr 4879 z 1394 r.

³ Po zjednoczeniu państwa i scentralizowaniu skarbowości skarbnicy stali się urzędnikami tytularnymi, zob. A. Szymczakowa, *Urzędnicy łączyccy i sie-radzcy do połowy XV w.*, AUL, Łódź 1984, s. 120.

⁴ Wzmianka z 1391 r. nie pozostaje nawet w związku chronologicznym z koncepcją autora datowaną na 1393 r., zaś akt z 1394 r. dotyczy sporu o konia, a więc nie kwestii podatkowej.

⁵ Małcużyński, Szkice, s. 37.

- ⁶ Ludwig, Besteuerung, s. 77 — autor pisał: *Sie stimmten [szlachta — T.S] 1404, 1421, 1441 [...] und sehr wahrscheinlich auch 1392 ausserordentlichen Hufensteuern von ihren Gütern, sog. pobory ianowe, zu.*
- ⁷ *Ibidem*, s. 57, pkt 2.
- ⁸ *Contributio* używana jest niejednokrotnie na określenie zwyczajnego podatku np.: ... *duos grossos contrubucionis regalis pobor alias „poradlne” vocatis* — zap. z 1470 r., AKH VI, s. 187; *contribucio duorum grossorum alias podymne* — zap. z 1472 r., MRPS I, nr 863; *contribucio 2 grossorum terre Gostinensis* — zap. z 1479 r., MRPS I, nr 1526.
- ⁹ Rachunki dworu, s. 155.
- ¹⁰ *Ibidem*.
- ¹¹ *Ibidem* — a Jasszone Rutheno in Dobrestani ratione podimcisni thezauro X marc.

Rok 1399

O podatku w tym roku pisał A. Pawiński¹ czerpiąc wiadomości z uchwał sejmikowych sieradzkich. W literaturze wskazuje się na lokalny charakter tego obciążenia. Uchwałę podjęto na sejmiku ziemi sieradzkiej, w związku z jej potrzebami. Brak natomiast ustaleń, że uchwale tej towarzyszyły analogiczne uchwały w innych ziemiach. Ostatnio M. Ludwig, pamiętając o lokalnym znaczeniu poboru, umieszcza go w tabeli odnoszącej się między innymi do podatków nadzwyczajnych z dóbr szlacheckich, uchwalanych na potrzeby państwa. Nie może to jednak przesądzać, iż 1399 r. przyniósł w Polsce nałożenie podatku nadzwyczajnego. Zarówno sposób podjęcia decyzji, brak w procedurze uchwalania udziału króla, przeznaczenie świadczenia powoduje, że podatek tego rodzaju nie może być traktowany łącznie z podatkami o charakterze centralnym. W 1399 r. nie uchwalono nadzwyczajnego podatku z dóbr ziemskich szlachty, zaś decyzja podatkowa szlachty sieradzkiej ma charakter całkowicie różny od interesujących nas uchwał podatkowych.

¹ Pawiński, Sejmiki, s. 14, 19, 34, Dodatki, s. XXXVII—XXXVIII — autor wskazuje, że już wcześniej uchwałę podatkową sieradzką opublikował R. Hube, *Sądy, ich praktyka i stosunki prawne społeczeństwa w Polsce ku schyłkowi XIV w.*, Warszawa 1886, s. 63. Za Pawińskim idą: Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 7; Świeżawski, *Zjazd*, s. 456; Małcużyński, *Szkice*, s. 37; Ludwig, *Besteuerung*, s. 57, pkt 4. Przy czym W. Małcużyński pisze, że źródłem wiadomości jest Długosz. Nieporozumienie wynikało z błędnego odczytania przez badacza informacji zawartej w dziele A. Pawińskiego, u którego czytamy: „Do księgi dziejowej Długosza nie dostały się [...] drobne uchwały poborowe na niewielką stopę, jak owa sieradzka z 1399 i in.”, Pawiński, *Sejmiki*, s. 14.

Rok 1404

Zgodnie z postanowieniami zawartego 23.05.1404 r. w Raciążku pokoju polsko-krzyżackiego, zastawiona przez Władysława Opoleczyka ziemia dobrzyńska miała zostać zwrócona przez Zakon, jeśli Polacy dokonają w ustalonym terminie wykupu¹. Dla zebrania sumy zastawnej w 1404 r. uchwalono pierwszy — jak wynika z naszych dotychczasowych uwag — od chwili wydania przywileju koszyckiego podatek nadzwyczajny. Nie znamy uchwały podatkowej, a o podatku dowiadujemy się dopiero z aktu wydanego przez Władysława Jagiełłę w Nowym Mieście Korczynie. Była to gwarancja, że podatek nie narusza w niczym na przyszłość praw szlacheckich.

W literaturze — od dziewiętnastowiecznej poczynając — panuje opinia, że zgodę na pobór wyraził zjazd ogólnopolski nowokorczyński, odbyty 11.11.1404 r., a poprzedzony sejmikami ziemskimi². Ten powszechny pogląd próbował bezskutecznie kwestionować F. Piekosiński³. Analizując akt Jagiełły z 1404 r.⁴ (na którym w swej relacji opierał się także Jan Długosz), zauważył, że w rzeczywistości brak uzasadnienia źródłowego dla tej tezy. W dokumencie królewskim nie ma żadnej wzmianki o takim zjeździe. Na poręczeniu świadczą tylko kanclerz i podkanclerz. Trudno wyjaśnić na doniosłym akcie skromną listę świadków, którzy na generalnym zjeździe byłiby obecni w dużej liczbie i w najwyższej randze. Ponadto, skoro sejmiki ziemskie już wyraziły zgodę na podatek — co stwierdza Długosz — nie było potrzeby zwołania dla celów podatkowych walnego zjazdu. Przekonywająca wypowiedź F. Piekosińskiego chyba przesądziła o tym, że obecnie przyjmuje się, iż dla otrzymania omawianego poboru król zwołał sejmiki w poszczególnych ziemiach królestwa⁵. Jednak informacja o zjeździe w Nowym Mieście Korczynie w 1404 r. znajduje się w *Kronikach Jana Długosza*⁶. Annalista — jak stwierdzają autorzy RKAD⁷ — w swym zapisie opierał się tylko na dokumencie Jagiełły z 1404 r., stąd zapewne skromne wiadomości o omawianym podatku. Wydanie przez monarchę gwarancji praw stanu szlacheckiego w Nowym Mieście Korczynie posłużyło dziejopisowi za podstawę do opowieści o odbytym tam zjeździe walnym. Długosz nie zwrócił uwagi na to, że po zgodnych decyzjach poszczególnych ziem, król byłby ryzykownym zwołując zjazd dla ponownej uchwały podatkowej. Wbrew wyrażanemu przez większość badaczy przekonaniu nie wiemy, czy podatek ten był uchwalony przez zjazd ogólnopolski. Zauważmy zarazem, że relacja kronikarska jest niezgodna z treścią poręczenia Władysława Jagiełły; o tym, czy były sejmiki, dowiadujemy się od Długosza, gdyż w akcie z 11.11.1404 r. o nich nie ma mowy.

Kłopotliwe jest ustalenie stawki podatku z 1404 r. W tej sprawie dostrzegamy 3 grupy poglądów. Część badaczy przyjmuje, że obok 10 gr poboru nadzwyczajnego ściągano jednocześnie 2 gr stałego poradnego⁸. Zdaniem innych — stawka wynosiła 12 gr z łanu⁹. Jeszcze inni opowiadają się za 10-groszową stawką poboru¹⁰. Do ustalenia wysokości stawki wykorzystać można 3 informacje źródłowe. (1) Długosz użył następującego sformułowania: ... *ut de quolibet laneo possesso duodecim grossi (ussualibus duobus regalibus inclusis) Regi solverentur*¹¹. Z kolei w zachowanych rachunkach prac budowlanych na zamku w Nowym Mieście Korczynie z lat 1403—1404 znajdujemy pod 1404 r. wpis, z którego dowiadujemy się (2) *Item eodem anno [1404] XXXVIII marc. de exaccione fertonali de districtu Novecivitatis*¹². Liczba 38 grzywien jest wielokrotnością 12 a nie 10 gr. Z rachunku *expressis verbis* nie wynika, że ściągano 10 gr plus 2 gr — tak jak to przekazał kronikarz. O stawce informuje także poręczenie Jagiełły. (3) Stwierdzano w nim: ... *quod quilibet kmethonum de villis eorum de quolibet laneo seu manso, possesso quinque scotos seu decem grossos [...] dare et solvere debent irrecuse*¹³. Pobór wynosił 10 gr z łanu. Nie wspomina się tu o poradnym: czy ma być ono ściągane równolegle, czy też wliczono je w stawkę podatku nadzwyczajnego. Trzy przekazy źródłowe uzgodnimy wówczas, gdy przyjmiemy, że poręczenie królewskie mówi tylko o stawce podatku nadzwyczajnego, pomijając należny z mocy prawa coroczny pobór 2 gr z łanu. A zatem w 1404 r. ściągano z łanu 10 gr podatku nadzwyczajnego i 2 gr tzw. królestwa¹⁴.

Podatek ten został zrealizowany, o czym świadczy wykupienie ziemi dobrzyńskiej. Ponadto — jak zauważył A. Przeździecki — pieniądze zbierane w 1404 r. wykorzystane były na inne cele: „28 grzywien z podatku wiardunkowego (*de exaccione fertonali*) zebrane z powiatu Nowego Miasta przeznaczono na roboty w zamku w Nowym Mieście”¹⁵. Z kolei J. Caro, powołując się na A. Przeździeckiego, pisał, że wymienioną kwotę przeznaczono na utrzymanie dworu¹⁶. Zapiska leżąca u podstaw tych wypowiedzi znajduje się w wydanych przez J. Karwasińską *Rachunkach z prac budowlanych na zamku w Nowym Mieście Korczynie*, treść jej cytowaliśmy, zatem wskażmy, iż poprzedza ją wpis *Nota regestrum percepte pecuniarum regalium super laborem Novecivitatis per Gron[ostagium] de Bussina*¹⁷. Słuszność miał Przeździecki; błędnie podał jedynie wysokość kwoty podatkowej — wynosiła ona 38 grzywien¹⁸.

W materiale źródłowym — zdaniem niektórych historyków — znaleźć można informacje świadczące o istnieniu zaległości podatkowych pochodzących z omawianego poboru¹⁹. Jako uzasadnienie powyższej opinii posłużyły łączyste zapiski sądowe: trzy z 1412 i jedna z 1415 r.²⁰ (1) *In colloquio gen. feria 3-a post festum s. Galli. Jurabunt Michael et Petras-*

sus fratres de Strykow contra dominos terrigenas et dignitarios: jako tych pyenodzi szemskich ktorez noster pater wibiral, nichil plus penes nos est tantum undecim marce. Terminus in quatuor septimanis; (2) Ad relacionem domini capitanei. Querulabatur Stephanus Puczek ex parte omnium terrigenarum contra pueros olim Nicolai de Szelazna gladiferi lancic. et ejus uxorem, quod pater vester existens ex parte terrigenarum collector, recepit centum marcas y szdził nec de ipsis rationem fecit. Respondit Petrus de Wroczeni procurator puerorum: Frater meus si quid recepit, hoc dedit subjudici socio suo eundo ad Ungariam ex vestro mandato et de istius pecuniis pater noster nichil circa se habuit nec ipsorum utilitatem habet. Terminus ad colloquium generale; (3) Ad relacionem domini Johannis castellani, domini dignitarii dimiserunt liberum a jramento Petrassium de Strykowo pro pecuniis terrestribus, quos pater ipsius recepit”; podobna treść została zawarta we wzmiance z 1415 r. (4) Dominus iudex et subjudex cum aliis dignitariis et tota communitas miserunt liberos Mathiam et Johannem de Szelasna filios olim gladiferi de centum marcis pecuniarum exactionum, quarum pater iposorum erat recollector.

Użycie określenia „pieniądz ziemskie”, *pecunia terrestris* przemawia za podatkiem lokalnym. Taki podatek zdaje się wskazywać fakt, iż dochodzenie prowadzone było nie w imieniu monarchy, lecz przez ziemian zgromadzonych na sejmiku, przed którymi poborca winien dokonać rachunku z poboru podatku lokalnego. Dodatkowym argumentem jest wykorzystanie pieniędzy z podatku na cel lokalny, to znaczy *hoc dedit subjudici socio suo eundo ad Ungariam ex vestro mandato*; przekazał więc ową sumę — jak można sądzić — z polecenia sejmiku podsędkowi udającemu się na Węgry. Nierozliczenie kwoty wynika stąd, że w czasie dzielącym wyjazd podsędka na Węgry od zwołania sejmiku, na którym należało zdać rachunek, poborca zmarł. O tych okolicznościach poinformował zebranych na sejmiku opiekun dzieci zmarłego. Zapiski nie mówią nic o zwłoce w ściąganiu czy o wpłacaniu poboru. Dotyczą przy tym pieniędzy z podatku lokalnego. Nie mogą zatem służyć do jakichkolwiek wniosków na temat rzetelności w ściąganiu podatku 1404 r. Natomiast fakt wykupienia ziemi dobrzyńskiej, zacytowany fragment rachunków budowlanych, a zwłaszcza nieco przesadna relacja Długosza²¹ nie pozwalają na żadne w tym względzie wątpliwości.

²¹ M. Goyski, *Wzajemne stosunki Polski, Litwy i Zakonu w latach 1399—1404. Studium historyczne*, Kraków 1906, s. 59—60; Dąbrowski, *Dzieje II*, s. 250; Zarys historii, s. 109—110. Odmianą kolejność wydarzeń przyjmuje Z. H. Nowak, pisząc, iż w pierw „było wykupienie zastawionej przez [...] Opolczyka ziemi dobrzyńskiej od Zakonu w 1404 roku, co jednocześnie doprowadziło do pokoju w Raciążku” (HDP I, s. 325). W efekcie skutek przedstawiono jako przyczynę.

- ² Twierdzą tak np. Bandtkie, *Historia*, s. 375; Zieliński, *Poszukiwania*, s. 566; Caro, *Geschichte III*, s. 243, 653—657; Pawiński, *Sejmiki*, s. 6; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 6; Świeżawski, *Zjazd*, s. 452; RKAD I, s. 71; Czapliński, *Dzieje*, s. 19—20.
- ³ Piekosiński, *Wiece*, s. 199—202.
- ⁴ KDP II, nr 349.
- ⁵ *Zarys historii*, s. 110; HPIPP I, s. 448; Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 79; Bogucka, *Jagiellończyk*, s. 160.
- ⁶ DŁ, HP III/10, s. 558—559. W komentarzu do najnowszej edycji *Roczników Jana Długosza* (tak polskiej, jak i łacińskiej) podano mylnie datę odbycia się rzekomego zjazdu 1.11. winno być 11.11 zob. *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki...*, ks. 10, 1370—1405, Warszawa 1981, s. 340, przyp. 31—32; *Joannis Długossii Annales seu Cronicae [...]* liber decimus, Warszawa 1985, s. 255, przyp. 28—29.
- ⁷ RKAD I, s. 71.
- ⁸ Zieliński, *Poszukiwania*, s. 571; Pawiński, *Sejmiki*, s. 3—4; Rembowski, *Sejmiki*, s. 97; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 6; A. Prochaska, [rec. art. E. Świeżawskiego], KH 1903, R. XVII, z. 3, s. 449; Goyski, *Wzajemne stosunki...*, s. 60; RKAD I, s. 71; HPIPP I, s. 448; Karbownik, *Ciężary*, s. 111; Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 78. A. Prochaska w późniejszej pracy pisze o podatku 12 gr z łanu (*Król Władysław Jagiełło*, t. I, Kraków 1908, s. 177, 329).
- ⁹ Bandtkie, *Historia*, s. 375; Szujski, *Dzieje II*, s. 25; Dąbrowski, *Dzieje II*, s. 250; Czapliński, *Dzieje*, s. 20; Ludwig, *Besteuerung*, s. 57, pkt 5.
- ¹⁰ Świeżawski, *Zjazd*, s. 453; Piekosiński, *Wiece*, s. 200; Małcużyński, *Szkice*, s. 37; *Zarys historii*, s. 110; Matuszewski, *Przywileje*, s. 187.
- ¹¹ DŁ, HP III/10, s. 559.
- ¹² *Rachunki z prac*, s. [3]425.
- ¹³ KDP II, nr 349.
- ¹⁴ Analogiczne rozwiązanie zastosowano wyraźnie w konstytucji podatkowej z 1447 r., bowiem z 12 gr wybranego poboru, 10 gr stanowiło stawkę nadzwyczajną, 2 gr zaś zwyczajnego, IP, s. 258, pkt X. Uwagę na to zwrócił Matuszewski, *Przywileje*, s. 188, przyp. 9.
- ¹⁵ A. Przeździecki, *Życie domowe Jadwigi i Jagiełły z rejestrów skarbowych z lat 1388—1417*, Warszawa 1854, s. 88.
- ¹⁶ Caro, *Geschichte III*, s. 656.
- ¹⁷ *Rachunki z prac*, s. [3]425. Wydawca nie zna pracy Przeździeckiego.
- ¹⁸ Przyjmujemy to za: *Rachunki z prac*, s. [3]425.
- ¹⁹ Świeżawski, *Zjazd*, s. 456; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 8, przyp. 1 — autor wysuwa to w formie hipotezy; Małcużyński, *Szkice*, s. 37—38. Wskażmy, że wniosek Świeżawskiego spotkał się z krytyką Prochaski, zob. rec. art. Świeżawskiego.
- ²⁰ *Zapiski cytuje za* Pawiński, *Sejmiki*, s. IV, nr 3—6.
- ²¹ Kwestionowana w tym zakresie ostatnio przez Matuszewskiego, *Przywileje*, s. 187—190.

Rok 1412

O uchwaleniu w ziemi łęczyckiej nadzwyczajnego podatku łanowego w 1412 r. pisał A. Pawiński⁴. Jako przyczynę ustanowienia poboru podał

konieczność zaspokajania szkód poniesionych przez rycerstwo w czasie wojny z Zakonem. Wniosek ten opiera się na już cytowanych łączyckich zapiskach sądowych z lat 1412 i 1415². Jak mogliśmy się przekonać, z analiz tych not sądowych nie wynika nic, co świadczyłoby o związku tego lokalnego podatku z sytuacją, jaka miała miejsce w całym Królestwie po zwycięstwie grunwaldzkim.

Argumentem przemawiającym przeciw tezie A. Pawińskiego jest to, że stroną zwycięską w wielkiej wojnie z Zakonem byli Polacy, którzy wzięli do niewoli między innymi znaczną liczbę rycerstwa zachodnio-europejskiego walczącego w szeregach krzyżackich. Fakt ten zmuszał Zakon do wzięcia na siebie ciężaru wykupu jeńców. W styczniu 1411 r. między Zakonem a Władysławem Jagiełłą doszło do zawarcia ugody, w wyniku której Krzyżacy zobowiązali się do 2.02.1412 r. zapłacić królowi w 4 ratach kwotę 100 tysięcy kop czeskich groszy³. Monarcha polski do końca czerwca 1411 r. otrzymał 2 pierwsze raty okupu w wysokości 45 tysięcy kop czeskich groszy⁴. Brak zatem szczególnych, domniemywanych przez A. Pawińskiego okoliczności, zmuszających władcę do odwoływania się do szlachty o pomoc finansową — tak w 1412 r., jak i w roku poprzedzającym.

¹ Pawiński, *Sejmiki*, s. 7—9; za nim pogląd ten z pewnym wahaniem powtarza Ludwig, *Besteuerung*, s. 58, pkt 7 — przy dacie podjęcia uchwały i jej zasięgu stawia znak zapytania. Ludwig odsyła do: Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 8.

² Zob. *Podatek z 1404 r.*, przyp. 34 pracy.

³ M. Pelech, *W sprawie okupu za jeńców krzyżackich z wielkiej wojny (1409—1411)*, ZH 1987, z. 1, s. 133. Kwota okupu 100 tys. kop czeskich groszy odpowiadała sumie ok. 150 tys. zł węgierskich, *ibidem*, s. 136.

⁴ *Ibidem*, s. 138—139, 140.

Rok 1421

O uchwaleniu w Niepołomicach przez zjazd w 1421 r. poboru wspomina S. Kutrzeba¹. Tezę tę przejął M. Ludwig². Obydwaj autorzy zgodnie odsyłają do listów Władysława Jagiełły, skierowanych do mieszczan Lwowa, Przemyśla, Halicza, Drohobycza, Sądowej Wiszni, Sanoka, Sambora, Krosna, Śniatynia i Kołomyi, w których król zawarł żądanie (prośbę) aby miasta złożyły na przyszłą wyprawę pruską po 2 gr od grzywny³. Z listu pisanego pod koniec 1421 r. wynika, że szlachta na zjeździe w Niepołomicach wyraziła zgodę na pospolite ruszenie, a do wyżej wymienionych miast skierował monarcha stanowczą prośbę o zebranie po-

datku. Brak jest natomiast wzmianki o szlacheckiej uchwale poborowej. Gdy na początku 1422 r. król skierował do miast ruskich powtórny manifest o jednorazowy podatek na wyprawę pruską¹, to również nie wspominał o poborze łanowym. Można śmiało założyć, że władca posłużyłby się argumentem opodatkowania się szlachty, by skłonić miasta do podobnego świadczenia. Brak jakichkolwiek wzmianek w aktach królewskich pozwala wykluczyć tezę o podatku nadzwyczajnym w tym okresie, tym bardziej że z pisma królewskiego można wnioskować o zwołaniu pospolitego ruszenia. A taka decyzja z reguły wyklucza równoległość uchwały podatkowej.

¹ S. Kutrzeba, *Szosa królewska w Polsce w XIV i XV w.*, PP 1900, t. CXXXV, s. 96: „W r. 1421 widzimy, że król korzysta z uchwalenia przez sejm poboru, by zażądać szosu od miast ruskich”, zob. też s. 94.

² Ludwig, *Besteuerung*, s. 58, pkt 8.

³ *Propterea cum prelatis, baronibus, et civitatum civibus et communitatibus regni nostri nuper in Napolomice constituti unanimiter decrevimus pro defensione arma movere contra ipsos, et in virtute domini exercitum, per bella pacem guerere et gladio se tueri. Verum cum ad defensionem huiusmodi facultates erariorum nostrorum non suppetunt nobis pro subsidiis ad id opportunis vos requirere cogimur et amminicula vestra, cum communia hoc sunt vobiscum pericula, arcemur postulare. Quocirca vos hortamur et petimus, omnino habere volentes, quatenus nobis de omnibus bonis vestris, in quibuscunque rebus consistunt, secundum valorem ipsorum a qualibet marca duos grossos nobis dare debeatis; Codex Epistolaris Vitoldi magni ducis lithuaniae 1376–1430, ed. A. Prochaska, Kraków 1882, Appendix, s. 1042, nr XIII.*

⁴ *Ibidem*, nr XIV.

Rok 1440

Koronacja Władysława Jagiellończyka na króla Węgier nie rozstrzygnęła sytuacji wewnętrznej w tym kraju. Król Polski i Węgier musiał kontynuować wojnę o tron z matką Władysława Pogrobowca — Elżbietą Luksemburską. Równocześnie narastało zagrożenie tureckie. To wymowne okoliczności uzasadniające apel króla do polskiej szlachty o pomoc. W tym celu — jak wiadomo — przybył z Węgier do Krakowa biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki, by zająć się uzyskaniem środków finansowych i organizacją wojska na pomoc monarsze. Przybywszy 13 sierpnia już na 29.08.1440 r. zwołał zjazd w Korczynie, gdzie 8.09 t.r. zjechała się szlachta ponownie¹, debatując między innymi nad sprawą subsidium dla króla.

W literaturze zauważamy rozbieżności dotyczące a) czasu ustanowienia podatku 1440 r., b) jego terytorialnego zakresu.

Ad a) W pierwszej kwestii można odnotować 2 stanowiska. Według jednego z nich — zajmowanego przez większość badaczy na podstawie przekazu Długosza — uznano, że podatek uchwalono w 1440 r.² Odmienny pogląd zawarty został w wypowiedzi A. Pawińskiego, który pisał „Tylko raz w 1441 roku wybrano pobór po 12 groszy z łanu za zgodą szlachty wśród kłopotliwego położenia króla, na obcej już bawiącego ziemi”³. Ponieważ nie wskazano tu wyraźnego uzasadnienia źródłowego, skłonni jesteśmy traktować podaną datę roczną jako odnoszącą się nie do decyzji podatkowej, lecz do czasu wybierania pieniędzy. Jednak, skoro decyzję podejmowano na przełomie sierpnia i września 1440 r., to potrzebne byłoby szczególne uzasadnienie dla twierdzenia, że realizację uchwały odłożono do przyszłego roku. Tym bardziej niezrozumiałe jest wskazanie przez M. Ludwiga roku 1442.

Sprawie podatku poświęcone były zjazdy w Nowym Mieście Korczynie. O. Balzer przyjmuje za Długoszem, że każdy ze zjazdów — tak z końca sierpnia, jak i z września 1440 r. — podjął uchwałę podatkową⁴. Jednak zdaniem F. Piekosińskiego i J. Dąbrowskiego sejmik z 24 sierpnia nie podjął uchwały⁵. Decyzje podatkowe zapadły dopiero na następnym, wrześniowym zjeździe. Do innego wniosku doszedł T. Brzeczkowski — sprawom podatkowym w 1440 r. poświęcony był tylko 1 sejmik małopolski, odbywający się w II połowie sierpnia t.r.⁶ Te rozbieżności wynikają — na co nie zwrócono uwagi⁷ — z wad warsztatu długoszewego. Kronikarz dwukrotnie zajmuje się opisem spraw związanych z podatkiem na rzecz przebywającego na Węgrzech króla. Z pierwszej relacji dowiadujemy się, że podatkowi poświęcono 2 sejmniki w Nowym Mieście Korczynie⁸. Rezultaty pierwszego, odbytego 24 sierpnia, w świetle *Annales* są nieznane, jednakże musiał się on zakończyć negatywnie, skoro dopiero sejmik z 8 września uchwalił pobór⁹. W kolejnej relacji annalista informuje również o odbyciu się 2 zjazdów, lecz nie jest konsekwentny, gdyż jako datę drugiego zjazdu, na którym doszło do uchwalenia podatku, podał dzień 24 sierpnia. Tę techniczną pomyłkę kronikarza najprościej wyjaśnić przyjmując pogląd F. Piekosińskiego i J. Dąbrowskiego: dopiero w drugim terminie (8 września) doszło w Korczynie do uchwały podatkowej.

Ad b) Zagadnieniem spornym jest problem, czy pobór swoim zasięgiem objął całą Koronę. Z pracy Pawińskiego wynika, że podatek wiardunkowy objął Koronę¹⁰. Natomiast J. Caro i W. Małcużyński sądzą, że o ile stawka dla Małopolski jest znana, to co najmniej nie wiemy, jaka była

wysokość poboru przyjętego w Wielkopolsce¹¹. Ogólnikowo w tej kwestii wypowiadał się J. Dąbrowski, który po omówieniu uchwał małopolskich pisał: „W Wielkopolsce w ogóle na razie nic zrobić nie zdołano, rzecz odwlekła się do jesieni 1441 roku”¹². Dziejopis przekazuje tylko wiadomości o podatku uchwalonym przez Małopolskę wynoszącym 12 gr z łanu, zaś od szlachty bezkmiecej i sołtysów po grzywnie, wyjąwszy tych, którzy osobiście wezmą udział w wyprawie na Węgry. Tymczasem istnieje źródło, z którego dowiadujemy się o stawkach podatku przyjętego w Wielkopolsce. Zachowany z 1441 r. rejestr poborowy z powiatu ostrzeszowskiego wskazuje, że również Wielkopolska uchwaliła pobór nadzwyczajny, którego stawka była inna aniżeli w Małopolsce¹³. Podatek z łanu wynosił 4 gr, z młyna 2 gr i po 1 gr od karczmy¹⁴. Rejestr świadczy, że podatek był wybierany. Dowodzi tego także list Władysława III Jagiellończyka do panów polskich z 27.11.1441 r., w którym król pisał: *Nam licet de contributione fertorum, quam nostri intuitu fecistis de qua ingentes referimus grates profectus secutus est*¹⁵. Zatem król podatek uzyskał, a zebrane z tego tytułu pieniądze dotarły na Węgry.

¹ J. Dąbrowski, *Władysław I Jagiellończyk na Węgrzech (1440—1444)*, Warszawa 1923, s. 41, 54—56; HDP I, s. 415.

² Prochaska, Geneza, s. 62; Piekosiński, Wiece, s. 221—222, pkt 65; Małcużyński, Szkice, s. 38; Dąbrowski, *Władysław I Jagiellończyk...*, s. 55; RKAD I, s. 319; Senkowski, Skarbowość, s. 175; Brzeczowski, Ustanawianie, s. 78, 79—80.

³ Pawiński, Sejmiki, s. 51; za nim Tomašivskij, Podatkovi, s. 9; Ludwig, Besteuerung, s. 59, pkt 16 — zawiera nieprecyzyjne wskazanie: 1441—1442. Jakaś uchwałę podatkową w Wielkopolsce w 1441 r. domniemywa Dąbrowski, *Władysław I Jagiellończyk...*, s. 55.

⁴ Balzer, CIP, s. 59; pkt 132—133. Nie wiemy, dlaczego autor opierając się na Długoszu, datuje drugi zjazd na połowę września 1440 r., gdy kronikarz pisze wyraźnie, że zjazd odbył się *pro die Nativitatis Sanctae Mariae* (8.09.), DŁ, HP IV, s. 654.

⁵ Piekosiński, Wiece, s. 221—222, pkt 65; Dąbrowski, *Dzieje* II, s. 365.

⁶ Brzeczowski, Ustanawianie, s. 79—80, z odesłaniem do DŁ, HP IV—V, s. 662.

⁷ RKAD I, s. 319—320, 323.

⁸ DŁ, HP IV/11—12, s. 654.

⁹ Pozytywna uchwała podjęta na pierwszym zjeździe czyniłaby zwołanie następnego zjazdu dla tego samego celu zbędnym.

¹⁰ Pawiński, Sejmiki, s. 15, 51; za nim idą Tomašivskij, Podatkovi, s. 9 i Ludwig, Besteuerung, s. 59, pkt 16.

¹¹ Caro, *Geschichte* IV, s. 285; Małcużyński, *Szkice*, s. 38—39.

¹² Dąbrowski, *Władysław I Jagiellończyk...*, s. 55.

¹³ S. Nawrocki, *Rejestr poborowy powiatu ostrzeszowskiego z 1441 r.*, „*Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*” 1959, R. V, z. 2. Nie znana jest data i miejsce uchwalenia tego podatku.

¹⁴ *Ibidem*, s. 223—224.

¹⁵ CES XV, I/1, s. 127; nr 116, s. 128.

Rok 1441

O podatku nadzwyczajnym ustanowionym w t.r. z dóbr ziemskich szlachty pisał S. Tomašivskij¹. Pogląd ten nie znajduje potwierdzenia w materiale źródłowym (por. Rok 1440).

¹ Tomašivskij, Podatkovi, s. 7, 9.

Rok 1441/42

W tym okresie — zdaniem M. Ludwiga — ustanowiony został pobór 12 gr z łanu w Koronie¹. Twierdzenie to nie znajduje oparcia w źródłach (por. Rok 1440).

¹ Ludwig, Besteuerung, s. 59, pkt 16.

Rok 1447

Pobór ustanowiony został w Piotrkowie w trakcie odbywającego się od 24 do 30 sierpnia zjazdu pokoronacyjnego. W uchwale podatkowej *De fertorum solucione* wskazano motywy wprowadzenia podatku. Zamierzano za uzyskane sumy wykupić królewsczyzny zastawione zapisami przez ojca i brata króla¹.

Stawka podatku według części badaczy wynosiła 12 gr z łanu², zdaniem innych do stawki 12 gr wliczono 2 gr poradnego³. W kwestii tej uniwersał mówi... *quod quilibet kmetho de quolibet laneo, tam de bonis et villis regalibus, quam aliis quorumcunque [...] dabit et assignabit fertorum, cuius contributionis praefati fertoris absoluti erunt kmethones a solutione anni duntaxat praesentis exactionis, quod vulgariter krolewsthwo [...] dicitur*. Chłopów, w związku z tym poborem, zwolniono wówczas od płacenia stałego poradnego.

W małopolskich zapiskach sądowych z 21.01.1449 r. spotykamy dane o egzekucji podatku 12 gr⁴. Kmieci z Malikowic, Strzelc i Włostowic ukarano za odbicie ciąży przeprowadzonej z powodu niezapłacenia wiarunków królewskich. Wieś Strzelce to własność szlachecka, Malikowice i Włostowice też mogły być posiadłościami szlachty⁵. Sądzymy, że owe

noty odnoszą się do omawianego poboru, gdyż w źródłach nie znajdujemy danych o uchwaleniu w 1448 r. nowego poboru. Podatek 1447 r. ściągano od świąt Bożego Narodzenia 1447 r. do środy popielcowej (12.02.1448 r.). Zrozumiałe, że nie wszyscy podatnicy uścili w tym terminie należności; w stosunku do nich stosowano egzekucję starościńską, jaką dotąd stosowano przy wybieraniu poradnego⁶. Nie zachowały się rozliczenia poborców z podatku 1447 r.⁷

Dla poboru z roku 1447 dysponujemy zarówno uchwałą, jak i zapisami sądowymi poświadczającymi realizację tego obciążenia.

¹ IP, s. 258, pkt X; AKP 4, s. 597—598. Długosz pisząc o uchwałach tego zjazdu, o podatku milczy, DE, HP V/12, s. 37—38; RKAD II, s. 14.

² Pawiński, Sejmiki, s. 57; Zarys historii, s. 146; Brzeczowski, Ustanawianie, s. 80; Ludwig, Besteuerung, s. 60, pkt 19.

³ Zieliński, Poszukiwania, s. 571—572; Tomašivskij, Podatkovi, s. 10; Małcużyński, Szkice, s. 41; M. Zgórnjak, *Relikty średniowiecznych powinności skarbowych na wsi małopolskiej XVI—XVIII w.*, Warszawa 1959, s. 19; A. Sucheni-Grabowska, *Odbudowa domeny królewskiej w Polsce 1504—1548*, Wrocław 1967, s. 31; Matuszewski, Przywileje, s. 188.

⁴ SPPP II, nr 3392.

⁵ Wieś Strzelce wymieniono w *Zbiorowości próbnej wsi niekrólewskich woj. krakowskiego u schyłku XIV w.*, [w:] J. Luciński, *Rozwój królewszczyzn w Koronie od schyłku XIV wieku do XVII w.*, Poznań 1970, s. 104—108, zestawienie. Malikowic i Włostowic nie znaleźliśmy w *Wykazie miast i wsi monarszych w Małopolsce w II połowie XV w.*, [w:] Luciński, *Rozwój królewszczyzn...*, s. 149—179. Włostowice w połowie XV w. były własnością Jakuba Szupowskiego h. Leliwa, *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...*, red. Br. Chlebowski, t. XIII, Warszawa 1893, s. 720.

⁶ *Si autem aliqua villa in negligentia solutionis ipsorum fertorum inventa fuerit, talis a die cinerum per capitaneum terre debet pignorari, more antiquo et consueto*, IP, s. 258, pkt X.

⁷ Zdaniem M. Ludwiga, w źródłach są dowody wybierania podatku z dóbr ziemskich będących w posiadaniu mieszczan; Ludwig, Besteuerung s. 79, przyp. 133. Autor odsyła do rozliczenia z 27.06.1448 r. Jana z Koniecpola i Piotra ze Szczekocin, podkanclerzych Królestwa, z poboru podatków i ceł miast i ziemi lubelskiej za okres od 21.01.1443 do 27.06.1448 r., *Zbiór dokumentów małopolskich*, wyd. S. Kuraś, cz. III, Wrocław 1969, nr 791. Ogólnikowość treści aktu — niewymienienie z nazwy podatków, ujętych w rozliczeniu — pozwala jedynie domniemywać, że dotyczy on również podatków nadzwyczajnych.

Rok 1450

Tezę o podatku w 1450 r. na Rusi Czerwonej wysunęli O. Balzer i S. Tomašivski¹. Miał to być pobór lokalny. Domniemanie, że podatek

ten objął nie tylko Ruś, wysunął M. Ludwig². S. Tomašivskij oparł się na fragmencie regestu dokument z 1450 r. *in subsidium Alexandri, palatini Moldaviae*. Wyimkiem tym posłużył się także M. Ludwig. Badacze przeoczyli dołączony do regestu komentarz wydawcy głoszący, że streszczany akt odnosi się do idącej na pomoc wojewodzie Aleksandrovi wyprawy z ziem ruskich³. Aby nie pozostawiać wątpliwości, zacytujemy ów regest: *Idem acceptis ex palatinatu Russiae de consensu et voluntate nobilium auxillis in subsidium Alexandri palatini Moldaviae, cavet omnibus incolis Russiae, quod quemadmodum haes sibi benevole praestita sunt, ita in consuetudinem hoc trahi non debeat*⁴. Król poręczał szlachcie ruskiej, iż udzielenie posiłków wojskowych wojewodzie mołdawskiemu nie będzie precedensem na przyszłość. Żadnych danych o ustanowieniu łańowego czy innych podatków nie napotykamy. Nie znajdujemy ich również w innym regeście E. Rykaczewskiego dotyczącym tych wydarzeń *Petrus Odrowąż de Sprowa, palatinus et capitaneus generalis Russiae, et Przedborius Koniecpolski, castellanus Sandomiriensis, fidejudent incolis terrarum Russiae pro rege Casimiro, quod eorum profectio in terram Valachiae ad auxilium Alexandro palatino eiusdem terrae contra Tartaras ferendum iuri ipsorum officere non debet, et quod regia majestas singulis super hastam consuetum stipendium quinque marcarum sit solutura*⁵. A więc i tu *auxilium* to nie pobór, a wyprawa szlacheckiego pospolitego ruszenia z Rusi do Mołdawii. Nie miała się ona stać precedensem naruszającym szlacheckie przywileje. Przy tym gwarantowano uczestnikom ekspedycji statutowe wynagrodzenie. Zatem teza o uchwale podatkowej egzystuje w literaturze bez żadnej podstawy źródłowej. Wyniknęła ona z nieporozumienia czy niestaranności badaczy bezzasadnie traktujących *subsidium (auxilium)* jako synonim podatku, gdy w istocie rzecz dotyczy korpusu posiłkowego szlachty ruskiej.

¹ Balzer, CIP, s. 60, pkt 145, z odesłaniem do Inventarium, Rykaczewski, s. 258. O. Balzer odsyła również do Ł. Gołębiowskiego, lecz ten wykorzystuje regest E. Rykaczewskiego, pisząc o wyprawie szlachty ruskiej do Mołdawii, tym samym nie może być oparciem dla tezy Balzera, zob. Gołębiowski, Dzieje III, s. 68. Tomašivskij, Podatkovi, s. 11, z odesłaniem do Inventarium, Rykaczewski, s. 68 winno być s. 258.

² Ludwig, Besteuerung, s. 60, pkt 20, z odesłaniem do Inventarium, Rykaczewski, s. 68, Tomašivskij, Podatkovi, s. 9—10.

³ Inventarium, Rykaczewski, s. 258.

⁴ *Ibidem*, z niewielkimi zmianami regest ten zamieszcza Gołębiowski, Dzieje III, s. 68.

⁵ Inventarium, Rykaczewski, s. 258. Do wyprawy tej odnosi się dokument z 2.08.1450 r. wydany przez Przedbora z Koniecpola, kasztelana sandomierskiego i starostę przemyskiego, ziemianom powiatu bełskiego, CES XV, III,

nr 39. Akt poręczał ziemianom bełskim, iż ich udział w wyprawie nie będzie precedensem, zarazem gwarantowano im zapłatę; było to niezbędne, gdyż ziemia ta była do 1462 r. lennem ruskim książąt mazowieckich.

Rok 1451

Wiadomość o poborze uchwalonym przez zjazd nowokorczyński w lipcu 1451 r. podał Długosz¹. Zgromadzeni wyrazili zgodę na pobór 6 gr z łanu, który to pobór po ściągnięciu miał być zachowany na wypadek naglej potrzeby w ręku wskazanych przedstawicieli szlachty. Zatem *ex nunc* szlachta wykupuje się od służby wojskowej, na wypadek gwałtownej potrzeby, podatkiem. Zdaniem A. Pawińskiego, szlachta zapewniła sobie wpływ na dysponowanie zebrany podatk². Z kolei F. Piekosiński stwierdzał, że wyznaczono wówczas poborców³. Oto co pisał w tej materii kronikarz: „...«podatek» [...] *in manus duorum palatinorum, Cracoviensis videlicet et Sandomiriensis, et duorum nobilium, consignari non nisi pro ardua necessitate distribuendos, universitas baronum et nobilium consensit*”⁴. Wybierany podatek musi być złożony do rąk 2 (wskazanych) wojewodów i 2 spośród szlachty, mających go przechowywać i wydać, gdy pojawi się „uciążliwa konieczność”. Byli oni depozytariuszami. Zgodzić się należy z A. Pawińskim mówiącym o prawie szafowania poborem przez wyznaczonych przedstawicieli szlachty, dodajmy, że małopolskiej. Podatku nie przekazywano monarsze. Ta próba ograniczenia królewskiego prawa rozporządzania skarbem państwa stanowiła zapewne element rozgrywki między starą ekipą Oleśnickiego a młodymi, przy pomocy których Kazimierz Jagiellończyk próbował tworzyć królewskie stronnictwo dworskie⁵.

Decyzja poborowa zapadła na sejmiku prowincjonalnym małopolskim przy udziale szlachty krakowskiej, sandomierskiej i lubelskiej⁶. Dziejopis nie mówi o tym, czy Wielkopolska i województwo ruskie zgodziły się na podatek, trudno przeto przesądzać cokolwiek w tym względzie z braku jakichkolwiek danych źródłowych.

Autorzy RKAD sądzą, że długoszowa informacja o podatku nie ma potwierdzenia w źródłach⁷. Tymczasem znajdujemy informacje o egzekucji zaległości, odnoszącą się — naszym zdaniem — do podatku z 1451 r. W małopolskiej nocie sądowej z 15.02.1453 r. odnotowano ukaranie kmieci z Bernowic *qui a sibi repercusserunt pignora, pro sex grossis de laneo iuxta invencionem dominorum*⁸, nadto podatku nie uiścili chłopi z 13 innych wsi⁹. Można co prawda wysunąć sugestię, iż egzekucja

tyczyła poboru, który uchwalono po 1451 r. Odbyły się wówczas 2 zjazdy generalne: w Sieradzu 23.08.1452 i w Lublinie 18.02.1453 r.; odbywały się też sejmiki¹⁰. Trudno jednak — wobec braku jakiejkolwiek wiadomości, czy to w źródłach czy w literaturze¹¹, o ustanowieniu wtedy podatku — tę ewentualność traktować poważnie. Wspomniane noty nie mogą dotyczyć podatku z 1453 r. Przypomnijmy, egzekucja odbywała się 15.02.1453 r., zaś pobór w 1453 r. uchwalono dopiero w czerwcu. Zatem wiadomość o egzekucji podatku łanowego odnosi się do poboru z 1451 r.

¹ DŁ, HP V/12, s. 87; za nim idą: Bandtkie, *Historia*, s. 377; Balzer, *CIP*, s. 61, pkt 152; Pawiński, *Sejmiki*, s. 59; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 11; Piekosiński, *Wiece*, s. 224, pkt 82; Małcużyński, *Szkice*, s. 42; Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 80; Ludwig, *Besteuerung*, s. 60, pkt 21.

² Pawiński, *Sejmiki*, s. 59; Małcużyński, *Szkice*, s. 42.

³ Piekosiński, *Wiece*, s. 224, pkt 82.

⁴ DŁ, HP V/12, s. 87.

⁵ Pobór składano na ręce wojewodów: krakowskiego, którym był Jan Tęczynski, i sandomierskiego Jana Oleśnickiego oraz 2 spośród szlachty. Obaj wojewodowie związani byli ze Zbigniewem kardynałem Oleśnickim dążącym do podporządkowania sobie króla, DŁ, HP V/12, s. 109—111; zob. też Pawiński, *Sejmiki*, s. 60.

⁶ Podkreśla to Małcużyński, *Szkice*, s. 42; zob. też literaturę w przyp. 1.

⁷ RKAD II, s. 35.

⁸ SPPP II, nr 3523.

⁹ *Ibidem*; zob. uwagę Helcla do zapiski nr 3523.

¹⁰ DŁ, HP V/12, s. 102—106, 107, 108, 114.

¹¹ J. Bardach pisze wręcz, że w 1452 r. królowi odmówiono poboru, HSP I, s. 37.

Rok 1453

Z literatury dowiadujemy się o dwukrotnym nałożeniu w 1453 r. podatku 6 gr z łanu: pierwszy raz w czerwcu, drugi zaś u schyłku t.r. Piszący na ten temat historycy zawsze omawiają tylko jeden z podatków, pomijając drugi. W efekcie wypowiedzi ich tworzą szczególny galimatias, którego rozwiązaniu poświęcić należy szczególną uwagę. O uchwaleniu poboru w czerwcu 1453 r. na sejmie w Piotrkowie pisał J. Caro¹. Z kolei A. Pawiński przyjmuje ustanowienie podatku u schyłku t.r.² Nie wiemy, który z podatków miał na myśli M. Ludwig, umieszczając pod 1453 r. zapis o łanowym³. Z jednej strony bowiem odsyła do J. Cara i W. Małcużyńskiego, z drugiej do A. Pawińskiego. A. Pawiński zaś w żadnym wypadku nie potwierdza informacji podanej przez J. Cara, a jego uwagę nie sposób traktować jako ich uzupełnienie. Nadto Ludwig odsyła do źródła odnoszącego się do podatku lokalnego

w ziemi brzeskiej z września 1453 r., myli zatem pobór ogólnopaństwowym z przeznaczonym na cele lokalne, mającym inną stawkę (!) aniżeli podatek ogólnopaństwowym. W sytuacji tej musimy pominąć w dalszych rozważaniach stanowisko M. Ludwiga; sformułowano je z naruszeniem podstawowych zasad pracy historyka⁴.

Omówmy chronologicznie oba przypadki nałożenia podatków ogólnokrajowych wskazywanych w literaturze.

I. Piszząc o podatku z czerwca 1453 r., J. Caro podaje, iż uchwalono pobór 6 gr z łanu, mieszczanie mieli płacić po 1 gr od grzywny. Badacz oparł się na relacji agenta krzyżackiego, znajdującej się w archiwum królewieckim⁵. Nie mieliśmy możliwości zapoznać się z tą relacją, co byłoby pożądane ze względu na to, że o podatku nie znajdujemy ani słowa u Długosza. Wskazówką pośrednią, świadczącą, że podatek wybierano, jest zachowana w materiale archiwalnym informacja o poborze 1 gr od grzywny w Olkusz w 1453 r.⁶ W małopolskich notach sądowych napotykamy wzmiankę z 21.03.1454 r. o ukaraniu chłopów z wsi duchownej Czaple z powodu odbycia ciąży wywołanej niezapłaceniem podatku 6 gr⁷. Duchowieństwo godziło się na pociąganie swoich poddanych do płacenia podatków wtedy, gdy płacili je chłopci z dóbr szlacheckich⁸. Podatek ten obciążałby zatem i poddanych szlachty. Zapiszkę A. Z. Helcel opatruje uwagą, że w tych czasach bardzo znaczna liczba wsi opierała się podatkowi łanowemu. Jak pisaliśmy, o poborze milczy Długosz. Annalista relacjonuje okoliczności zaprzysiężenia na sejmie w Piotrkowie przez władcę praw królestwa⁹. Milczenie to nie przesądza sprawy, gdyż potwierdzenie praw mogło stworzyć przychylne warunki do uzyskania od szlachty pożądanej przez monarchę pomocy finansowej.

Niejasno przedstawia się cel ustanowienia omawianego poboru. Zdaniem J. Caro, podatek przeznaczony był *dies sollte der zukunfftigen Königin Morgengabe sein*¹⁰. S. Mieczynski, tłumacz dzieła J. Cara, objaśnia termin *Morgengabe* jako wiano¹¹. Wiano to suma (wyrażona w gotówce), którą ma rodzina wpłacić, a wnieść narzeczona. Mąż otrzymawszy sumę, ją zabezpiecza (zapisuje) dodając drugie tyle (nie w gotówce) na wyznaczonych dobrach wiennych. Tak więc nie może być tu mowy o wianie. Zarazem sprawę małżeństwa między Kazimierzem Jagiellończykiem a Elżbietą Habsburżanką, siostrą Władysława Pogrobowa, sfinalizowano dopiero w sierpniu 1453 r. we Wrocławiu, ustalając warunki materialne przyszłego związku i ślubu¹². W warunkach umowy określającej wiano brak wzmianek o podatku 6 gr, zresztą trudno oczekiwać takiej informacji w tego rodzaju akcie. Nie sposób mówić o podatku-wianie, jeśli nie zapadły ostateczne decyzje o małżeń-

stwie. *Morgengabe* znaczy również podarek poranny dawany żonie po nocy poślubnej, jeśli była panną. Z. Zdrójkowski pisze, że zwyczaj ten pojawił się (na wzór zachodni) w rodzinie królewskiej w roku 1538¹³. Sądzymy, że i to objaśnienie, ze względów chronologicznych, nie mogło być celem tego podatku. Zatem poza tym, co przekazał J. Caro oraz nasuwającymi się w związku z tym wątpliwościami, nie wiemy nic o przeznaczeniu powyższego poboru.

Dla omawianego podatku dysponujemy następującymi przesłankami źródłowymi: 1) znalezioną przez J. Cara informacją agenta krzyżackiego, 2) wiadomością o poborze miejskim 1 gr od grzywny, 3) zapiską z 21.03.1454 r. o egzekucji zaległego podatku ze wsi kościelnej¹⁴.

Uznać je należy za wystarczającą podstawę do twierdzenia, że w czerwcu 1453 r. uchwalono podatek 6 gr z łanu.

II. Według A. Pawińskiego, „król zażądał zasiłku pieniężnego — o ile się zdaje na schyłku 1453 r. Uchwalono wydać [...] pobór po sześć groszy z łanu”¹⁵. Jak wynika z przyjętej przez niego procedury uchwalania podatków, pobór ustanowiono na sejmikach ziemskich. Praktyka uzyskiwania zgody sejmików na podatek — jak ustala J. Bardach — — formułuje się jednak po wydaniu przywilejów nieszawskich¹⁶. Co ważniejsze, w źródłach brak wzmianek o sejmikach prowincjonalnych odbywających się u schyłku 1453 r.¹⁷ Również Długosz w kwestii podatku milczy¹⁸. Na poparcie tezy o podatku, A. Pawiński powołał poręczenie wolności szlacheckiej wydane przez króla 14.03.1454 r. w Krakowie¹⁹. Wystawiono je w związku z uchwaleniem poboru 6 gr z łanu przeznaczonego na wykup zamków pogranicznych, których celem była obrona państwa przed najazdami Tatarów i utrzymanie spokoju na pograniczu. Niewykluczone więc, że podatek ten nie może być łączony ze świadczeniem z czerwca 1453 r., wskazanym przez J. Caro; różnią się one przeznaczeniem. Wskażmy, że w poręczeniu nie znajdujemy żadnych danych świadczących, by istotnie pobór ten — tak jak przyjął A. Pawiński — ustanowiono u schyłku 1453 r. Oczywiście to nie przesądza możliwości uchwalenia go jeszcze w 1453 r., ale również nic nie wyklucza ustanowienia go w 1454 r. Jedno jest pewne, pobór mógł być uchwalony albo przed 14.03.1454 r., albo po tej dacie. Tak więc poza stawką podatku i jego przeznaczeniem o poborze tym nic nie wiemy²⁰.

Poręczenie z 14.03.1454 r. — według A. Pawińskiego — nastąpiło „jak gdyby na złożonym wtedy walnym sejmie, za naleganiem będącego tamże ogółu szlachty sejmikowej”²¹. Autor powołuje się na Długosza, który jednakże przedstawiając szczegółowe narady króla z radą królewską i z przybyłymi posłami pruskimi, nie wskazuje nigdzie, aby

szlachta, choćby jako reprezentacja sejmików, obecna była w Krakowie²². W źródłach nie znajdujemy potwierdzenia wniosku A. Pawińskiego, dlatego też odrzucamy go.

- ¹ Caro, *Geschichte* IV, s. 450—451, przyp. 1, za nim Małcużyński, *Szkice*, s. 41, który oparł się na polskim wydaniu: Caro, *Dzieje* IV, s. 373—378, przyp. 1.
- ² Pawiński, *Sejmiki*, s. 66; za nim Prochaska, *Geneza*, s. 139.
- ³ Ludwig, *Besteuerung*, s. 60, pkt 22.
- ⁴ Wskażmy, że wg Ludwiga uchwalenie podatku nadzwyczajnego ogólnopolskiego nastąpiło na *Reichsversammlung, Provinz — und Landschaftsversammlungen*, a podstawą są źródła i literatura odnosząca się do 3 różnych decyzji podatkowych, Ludwig, *Besteuerung*, s. 60, pkt 22.
- ⁵ Caro, *Geschichte* IV, s. 450—451, przyp. 1, relacja bez daty.
- ⁶ Wiadomość podał Ludwig, *Besteuerung*, s. 60, pkt 22, odsyłając do Akt miejskich olkuskich: Akta sądowe i poborowe, f. 44—46, AGAD.
- ⁷ SPPP II, nr 3551.
- ⁸ Karbownik, *Ciężary*, s. 138.
- ⁹ DŁ, HP V/12, s. 139 i n.
- ¹⁰ Caro, *Geschichte* IV, s. 450—451.
- ¹¹ Caro, *Dzieje* IV, s. 378.
- ¹² HDP 1, s. 441.
- ¹³ HPiPP II, s. 281; W. Pocięcha, *Królowa Bona (1494—1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, t. IV, Poznań 1958, s. 212, 219.
- ¹⁴ W tym przypadku można odrzucić przypuszczenie, że w grę wchodzi podatek aż z 1451 r., skoro 2 dodatkowe informacje wskazują, że podatek ten miał miejsce w 1453 r.
- ¹⁵ Pawiński, *Sejmiki*, s. 66; za nim Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 51; Prochaska, *Geneza*, s. 139; wskażmy, że Tomašivskij nie ujął tego poboru w zestawieniu podatków łanowych.
- ¹⁶ HSP I, s. 37.
- ¹⁷ Piekosiński, *Wiece*, s. 226; Sochaniewicz, *Kollokwja*, s. 197.
- ¹⁸ DŁ, HP V/12, s. 147—152.
- ¹⁹ Pawiński, *Sejmiki*, s. 67, przyp. 1, z odesłaniem do MK 10, f. 123. Poręczenie wydano drukiem: *Knigi polskoj koronnoj mietriki XV stoletija*, Kniga nr 10, 1447—1454, ed. W. Graniczny, A. Mysłowski, Warszawa 1914, nr 220.
- ²⁰ Zaznaczmy, że wykupowi zamków zastawionych na Rusi poświęcono dwie uchwały podatkowe ruskie: w 1463 i 1465 r. (zob. *Rok 1463 i 1465*).
- ²¹ Pawiński, *Sejmiki*, s. 66.
- ²² Kronikarz opisując poddanie się Prus królowi polskiemu, nie wspomina o obecności szlachty, DŁ, HP V/12, s. 156—160. A. Prochaska opierając się na aktach stanów pruskich (*Act. der Ständetage* Pr. IV, nr 234, 237), pisze, że monarcha obradował w nielicznym gronie, zaprzecza więc uczestnictwu szlachty w obradach, Prochaska, *Geneza*, s. 138—139. Również A. Vetulani omawiając rokowania krakowskie, nie wymienia przedstawicieli szlachty wśród obecnych w czasie trwania rozmów, tenże, *Rokowania krakowskie z roku 1454 i zjeżdnoczenie ziem pruskich z Polską*, PH 1954, R. XLV, z. 2—3.

Rok 1454

W literaturze mało uwagi poświęcono obciążeniu dóbr ziemskich szlachty w pierwszym roku wojny 13-letniej. Odnotowujemy tylko 2 głosy. Zdaniem W. Małcużyńskiego, „W roku 1454 żadnych poborów na wojnę nie dawano”¹, zaś według M. Boruckiego, król uzyskał zgodę szlachty na podatki płacąc nowymi przywilejami². Piszący o piętnastowiecznej skarbowości Polski, jak i autorzy rozbiorów krytycznych przeoczyli informację Długosza o uchwale podatkowej z 1454 r.³, zamieszczoną pod 1455 r. Kronikarz zawarł ją omawiając narady monarchy z dostojnikami w Brześciu nad znalezieniem środków finansowych, na opłacenie najemników, w związku z toczącą się wojną z Zakonem. *Et quoniam via de solvendis fertonibus ex quolibet laneo, parvum prospere anno praeterito successerat, ad res et clenodia ecclesiarum ne res publica pessundaretur, intentio omnium directa est*⁴. Ścigano zatem podatek wiardunkowy, który przyniósł rezultaty gorsze aniżeli się spodziewano. Stawka wynosiła 12 gr z łanu, a z kontekstu można wnioskować, że przeznaczono ją na finansowanie wojny z Zakonem⁵. Nie znamy czasu ani miejsca ustanowienia poboru, wiemy że było to w 1454 r. Pośrednie potwierdzenie przekazu Długosza znajdujemy w ustanowionym wówczas przez kler podatku na rzecz państwa. Z uchwał kapituły poznańskiej, z połowy listopada, wynika, że duchowieństwo wielkopolskie uchwaliło podatek⁶. Duchowni małopolscy zgodę na pobór wyrazili w Krakowie 29 października, wyznaczając termin jego płatności do świąt wielkanocnych 1455 r.⁷

Częstsze odwoływanie się Kazimierza Jagiellończyka do szlachty o podatki z ich dóbr spotkało się z negatywną jej reakcją. Sprzeciw wobec nowej polityki podatkowej wyrażono w jednym z postanowień przywilejów nieszawskich, w którym szlachta domagała się, by król zadowalał się podatkiem 2 gr z łanu i nie żądał w przyszłości nowych poborów⁸.

Podsumowując wywody odnoszące się do 1454 r., przyjmujemy że istnieją dostateczne argumenty źródłowe wskazujące na uchwalenie wówczas łanowego.

¹ Małcużyński, Szkice, s. 48.

² M. Borucki, *Sejmy i sejmiki szlacheckie*, Warszawa 1972, s. 26 — bez podania źródła.

³ Przykładowo: Pawiński, *Sejmiki*, s. 66—68; RKLW, s. 54—56; RKAD II, s. 81; Brzeczowski, *Ustanawianie*, s. 80.

⁴ DŁ, HP V/12, s. 209. Wskażmy, iż przekład K. Mecherzyńskiego tego tekstu jest nieprecyzyjny: „A gdy uchwalony w roku przeszłym podatek łanowy nie przyszedł do skutku, zwrócili wszyscy myśl ku skarbowi i majątkom kościel-

nym, aby ratować kraj od upadku", *Jana Długosza [...] Dziejów [...] Ksiąg dwanaście*, t. V/12, s. 194. Sugeruje on, iż w 1454 r. uchwalony pobór nie został zrealizowany.

⁵ Nie można więc tego poboru łączyć ze świadczeniem 6 gr z łanu, o którym mowa w poręczeniu królewskim wydanym 14.03.1454 r., zob. *Rok 1453*.

⁶ AC I, nr 429—430. Wg H. Karbownika zapiski dowodzą wyegzekwowania podatku, Karbownik, Ciężary, s. 131. Nie odpowiada to prawdzie. Uwagę na to zwrócił J. S. Matuszewski, *Świadczenia duchowieństwa na rzecz państwa w Polsce od 1381 do połowy XVII w.* (w związku z pracą Karbownika, Ciężary...), CPH 1983, t. XXXV, s. 195.

⁷ CES XV, s. 158, nr CXLVI. Zob. *Wykaz kontrybucji uchwalonych i odmówionych przez duchowieństwo...*, [w:] Karbownik, Ciężary, s. 131.

⁸ IP, s. 274, Tekst postanowienia spotkał się w literaturze z różną oceną. Zdaniem części badaczy, król zobowiązał się nie nakładać nowych poborów bez zgody sejmików, przykładowo zob. Piekosiński, Wiece, s. 229, pkt 105; *Historia Polski*, t. I, cz. II, red. H. Łowmiański, Warszawa 1957, s. 170—171; RKLW, s. 50—51; EHGP I, s. 578, s. v. nieszawskie statuty; HPiPP, s. I, s. 449. Wg innych, władca zobowiązał się nie domagać nowych podatków z wyjątkiem 2 gr z łanu, Szujski, *Dzieje* II, s. 121. Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 13—14; Maćczyński, *Szkice*, s. 48; HSP I, s. 34. Powyższe poglądy zdaje się łączyć koncepcja S. Romana, który pisał, że król nie będzie żądał podatków 12 i 6 gr „bez domysłnej zgody szlachty”, tenże, *Przywileje nieszawskie*, Warszawa 1957, s. 169. Z tekstu źródłowego wynika, iż powtarzano ograniczenie władzy monarszej funkcjonujące już od 1374 r., które władcy omijali ubiegając się (czy wymuszając) o zgodę szlachty. W przywileju nie ma słowa o tym, że wolno królowi starać się na sejmikach o podatki. Ze zrozumiałych względów szlachta nie brała pod uwagę takiej ewentualności. Nie można zgodzić się z opinią A. Mączaka, wg którego monarcha wskutek przywilejów nieszawskich utracił prawo nakładania podatków bez zgody sejmików, tenże, *Rządzący i rządzoni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnonowożytnej*, Warszawa 1986, s. 89. Od przywilejów koszyckich władcy nie mają prawa nakładać podatków wyższych od 2 gr z łanu.

Rok 1455

W roku tym podjęto trzykrotnie uchwały podatkowe: na początku, w połowie i u jego schyłku. Stan ten wywołał szereg nieporozumień. Spróbujmy je wyjaśnić omawiając kolejno wskazane wyżej decyzje podatkowe.

I. Podczas nieudanego „oblężenia Łasina”¹ w styczniu 1455 r. odbył się sejm obozowy zakończony uchwałą podatkową. Uchwałę tę poszczególni badacze traktują w sposób nader zróżnicowany. Niektórzy pomijają ją², inni ograniczają się do powtórzenia tego, co podaje Długosz³. Zdaniem autorów komentarzy krytycznych, informacja dziejopisa nie ma potwierdzenia w źródłach⁴, budzi więc wątpliwości. Tymczasem M. Biskup

w pracy wydanej już po ukazaniu się *Rozbiorów krytycznych* informuje, iż w korespondencji posłów gdańskich do rady z 16.01.1455 r. odnalazł wiadomość o uchwale podjętej przez szlachtę na wspomnianym sejmie obozowym⁵. To przesądza sprawę.

W literaturze natrafiamy na dalsze zasadnicze różnice w kwestiach:

a) czas ustanowienia podatku, b) realizacja świadczenia.

Ad a) J. Caro, O. Balzer i S. Tomašivskij przyjmują, że uchwała zapadła w początkach 1455 r.⁶ Według A. Pawińskiego decyzję powzięto u schyłku 1454 r.⁷ Różnica zatem niewielka. Odbiegając od powyższych opinii wyraża J. Friedberg — bezzasadnie odsyłając do Długosza — datuje uchwałę na 2.03.1455 r.⁸ Miarodajne są jedynie ustalenia Biskupa, który słusznie opierając się na *Annales* i recesach gdańskich, określa datę odwrotu wojsk polskich spod Łasina na „dokładnie 14.01.1455 r.”, a w związku z tym przyjmuje, że pobór uchwalono najpóźniej 13.01.1455 r.⁹

Poborców do ściągnięcia podatku wyznaczono — jak pisze Długosz — na zjeździe w Łęczycy, odbytym w dniach 30.01.—2.02.1455 r.¹⁰

Ad b) Omawiany pobór sprawia historykom dalszy kłopot. Pierwszy wysunął tezę o upadku decyzji podatkowej J. Caro, uważając, że nastąpiło to wskutek podniesienia przez szlachtę wątpliwości co do sposobu przyjęcia uchwały¹¹. Łagodniej nieco ujmuje sprawę W. Małcużyński, pisząc: „... są pewne ślady, że w niektórych ziemiach Wielkopolski (sieradzkie) przystąpiono do poboru”, jednakże wyniki „nie były bardzo pomysłne”¹²; ostatecznie stwierdza, że pobór nie doszedł do skutku¹³. M. Biskup z kolei uważa, że pobór zrealizowano już w marcu 1455 r.¹⁴

Oto argumentacja źródłowa, która ma uzasadnić wykluczające się wzajemnie stanowiska. Następujący fragment *Annales* ma dowodzić niezrealizowania uchwały: *Rex Kazimirus [...] in Lanciciam, ubi praelatorum et baronum aliquorum tenuit conventum, et ubi militibus suis Prussiae castra tenentibus stipendium solvebatur, feria quinta ante festum Purificationis Sanctae Mariae [30 stycznia] pervenit, et illic aliquot dies in expeditione verum occurrentium moratus, ad exigendum de quolibet laneo unum fertonem in Regno Poloniae pro subsidio belli Pruthenici, in castris ante Lassino habitis per exercitum Regni promissum, collectores transmittit. Sed tardius omnia pro necessitate indigentium movebantur*¹⁵. Brak tu podstawy do wniosku, iż odstąpiono od wykonania podatku. Jako kolejny argument wysuwano fakt zwołania w maju 1455 r. sejmiku w celu ponowienia wniosku podatkowego¹⁶, lecz nie wskazano źródła, na którym oparto to twierdzenie, gdyż kronikarz nie uza-

sadnia zwołania sejmu niedojściem do skutku uchwał powziętych pod Łasinem¹⁷. Zatem pogląd o rezygnacji króla z realizacji tej uchwały nie ma uzasadnienia w źródłach i opiera się raczej na intuicji badaczy. Z kolei M. Biskup pisząc o ściągnięciu podatku przez poborców ziemskich i notariuszy, wykorzystał list podskarbiego Hinczy z Rogowa do Gabriela Bażyńskiego z 17.03.1455 r.¹⁸: *Sepesepius scribit vestra caritas ut cum pecuniis pro expediendis stipendiariis et solucionem ipsis facienda veniremus ad id faciendum per dominum nostrum Regem summus deputati sed quia iam omnes et singulos exactores terrarum et notarios scriptis nostris [avisanius] ut tocius in exacionem haberent diligenciam et iam soli ad scripta vestra in illas procedimus partes cum festinacionem retroque transmittite sed scitate quia absque pecuniis equitamus quam nondum per exactores per hoc satis breve spacium in fertonum est exacta pecunia que dum mox exigetur illi cui incesse fuerit dare non negligendum inter cetera percepimus vestra scripta...*¹⁹. Zatem podatek był wybierany, lecz w chwili pisania przez Hinczę z Rogowa listu — wbrew twierdzeniu M. Biskupa — nie był jeszcze ostatecznie ściągnięty. Informacja Długosza jest dodatkowo potwierdzana przez źródło współczesne omawianemu poborowi. Przyjmujemy zatem, iż podatek łasiński był realizowany, lecz nie znamy jego finansowych wyników.

II. Na sejmie w Piotrkowie, rozpoczętym 15.05.1455 r.²⁰, król w miejsce pospolitego ruszenia zażądał zasiłku pieniężnego²¹.

W literaturze rozbieżności występują wokół następujących zagadnień
a) stosunek Małopolan do uchwały, **b)** realizacja świadczenia.

Ad **a)** Sejm w Piotrkowie zgodził się na podatek 12 gr z łanu, jednakże aby uzyskać aprobatę szerszych mas szlachty, wniosek przekazano na sejmiki. Tę relację Długosza przyjmuje się powszechnie²². Zgodnie z postanowieniami przywilejów nieszawskich, dla akceptacji podatku niezbędne było zwołanie sejmików²³. Wielkopolanie godzą się na pobór, zaś Małopolanie czynią to pod warunkiem, że posiadacze dóbr królewskich dadzą połowę wszelkich dochodów. Powyższą informację dziejopisa autorzy RKLW uznają za wiarygodną, uważając, że na postawę Małopolski wpłynęła obawa przed interwencją czeską, nawiedzanie ziem graniczących ze Śląskiem przez łotrzyków i niepłatnych zaciężnych oraz wysyłanie ze Śląska posiłków Zakonowi²⁴. Przypisują oni Janowi Dąbrowskiemu opinię, że przyczyna tego oporu tkwiła w polityce personalnej króla względem tej dzielnicy²⁵. Według M. Biskupa, postawa Wielkopolan wywołana była „lepszym zrozumieniem potrzeb wojskowych”²⁶, co zbieżne jest z relacją annalisty²⁷. Na stanowisko

wpływ wywarła bliskość terenów objętych działaniami wojennymi; oddalona od nich Małopolska była mniej zainteresowana finansowaniem wojny²⁸.

Żądanie Małopolan, warunkujące zgodę na pobór od postawy posiadaczy i dzierżawców dóbr królewskich, skłoniło J. W. Bandtkiego do wysunięcia wniosku, iż podatek nie doszedł do skutku²⁹; nie zaznaczył on jednak, czy odnosi się to tylko do Małopolski, czy do całej Korony. Z *Annales* wynika, że Małopolska wyraziła zgodę na podatek podczas drugiego zjazdu w Piotrkowie, bowiem majowy sejm przed oddaniem wniosku na sejmiki wyznaczył zarazem termin powtórnego zjazdu w Piotrkowie³⁰.

Problem stwarza tematyka obrad drugiego zjazdu. Nie wiadomo, czym zajmowano się na tym zjeździe³¹. Nie interesuje się treścią obrad zbiór krytyczny *Lata wojny*³². Dzięki Długoszowi wiemy, że Małopolska przyjęła wtedy uchwały podatkowe³³. Nie znamy tekstu żadnej z uchwał sejmów piotrkowskich. Poza przekazem kronikarza wykorzystać można — zgodnie ze wskazaniem M. Biskupa — relację posłów gdańskich do rady z 17.07.t.r. donoszącą o uchwaleniu na zaciężnych podatków: 12 gr z łąnów chłopskich, połowy dochodów od duchowieństwa oraz po 6 gr od 1 grzywny dochodu od mieszczan³⁴. Zatem relacja *Kronik* znajduje mocne potwierdzenie. Trudno wątpić w sam fakt podjęcia uchwały na piotrkowskim zjeździe.

Ad b) Rozważenia wymaga sprawa realizacji uchwał. Wątpliwości nie brakuje. A. Pawiński pisze: „Nie spodziewano się atoli z tego źródła wielkiego plonu, skoro uznano za konieczne dalej prowadzić wojnę ruszeniem pospolitym szlachty”³⁵. Także M. Biskup powątpiewa, by pobór doszedł do skutku wobec niespodziewanego zwołania pospolitego ruszenia³⁶. Dziwi to stanowisko, zwłaszcza u ostatniego z powołanych badaczy, skoro już znacznie wcześniej stwierdzano, że zwołanie pospolitego ruszenia — jak wykazuje również praktyka lat następnych — nie wykluczała poboru podatku³⁷. Dlatego też i wypowiedzi kolejnych badaczy potraktować należy jako odnoszące się do niewielkiej sprawności w egzekwowaniu poboru, bez kwestionowania samego faktu realizacji uchwał podatkowych. I tak o szczególnych trudnościach składania podatku w Małopolsce pisze J. Szujski³⁸, zaś A. Kraushar stwierdza: „Uchwały sejmu piotrkowskiego (1455) co do ściągania wiardunku łąnowego nie łatwo, zwłaszcza w Wielkopolsce, były wykonywane, musiał więc (król) znowu wypożyczać, gdyż nie było zasobów”³⁹. Także i M. Biskup w innym miejscu swego dzieła zamieszcza uwagę: „Ściągnięcie uchwalonego już przez Wielkopolan podatku wymagało jednak sporo czasu”⁴⁰. Trudno się w tym rozeznąć, skoro mowa o realizacji

poboru tylko w jednej dzielnicy, ale u każdego z autorów w innej. Za realizacją podatku przez obie dzielnice opowiada się J. Bardach⁴¹. Man-kamentem tych wypowiedzi jest fakt, że w materiale źródłowym brak informacji o trudnościach w realizacji podatku, nie napotykamy też żadnych wiadomości o ściąganiu omawianego świadczenia⁴².

Podjęcie uchwały podatkowej w połowie 1455 r. nie budzi wątpliwości, nic nie wiemy o jej realizacji, co nie przesądza o niczym.

III. Jesienią 1455 r. pod Grudziądem odbył się zjazd obozowy⁴³. Spośród pospolitego ruszenia przybyłego po zakończeniu oblężenia Łasina król powołał, do zaradzenia pustkom w skarbie i dla obmyślenia środków na dalsze prowadzenie wojny, przedstawiciele szlachty, rezygnując z doradztwa swoich dostojników. Owi *iuniores ex comunitate* — jak pisze Długosz — wyrazili zgodę na podatki⁴⁴. W literaturze nie kwestionowano faktu uchwalenia podatku, ale niejednolicie ją datowano, wskazując na różne dni listopada 1455 r. Według F. Zielińskiego⁴⁵, władca wyruszył spod Łasina do Grudziądza 5 listopada, zatem obciążenie ustanowione byłoby po 5.11.t.r. Zdaniem J. Caro, król 23 października udał się do Grudziądza, gdzie przebywał do 4 listopada⁴⁶. Decyzje zapadłyby przed 4 listopada. Z kolei O. Balzer przyjmuje, że uchwała nastąpiła w pierwszej połowie listopada⁴⁷, zaś J. Friedberg, że odbyło się to na początku tego miesiąca⁴⁸. Na 5 listopada datuje zjazd F. Piekosiński⁴⁹, więc to wówczas podjęto uchwały. Natomiast M. Biskup przyjmuje, że podatek ustanowiono najpóźniej 3 listopada⁵⁰. Za wyjątkiem J. Caro i M. Biskupa, autorzy opierają swe opinie na *Annales*, gdzie wskazano, że panujący zwinął oblężenie Łasina, wyruszając do Grudziądza 5 listopada⁵¹. J. Caro źródła nie wskazał, a M. Biskup opierając się na źródłach gdańskich ustalił, że Długosz przyjął błędną datację, gdyż król z pospolitym ruszeniem wyruszył spod Łasina nie 5 listopada, lecz 24 października, rozejście się wojsk pod Grudziądem nastąpiło już 3.11.t.r.⁵² Tym samym uchwały mogły zapaść najpóźniej 3 listopada. Można próbować uściślić datę podjęcia interesujących nas decyzji. Monarcha 31 października wydał poręczenie wolności podatkowej szlachty, a nastąpiło to niewątpliwie w związku z uchwaleniem podatku⁵³. Dlatego trzeba przyjąć, że pobór uchwalono 31 października lub w dniach tę datę poprzedzających.

Podatki uchwalone pod Grudziądem są przyczyną dalszych rozbieżności. Problem stwarza kwestia zakresu podatków i ich stawek. Według A. Rembowskiego uchwalono „wybrać od kmieci [...] z dóbr duchownych i królewskich, po wiardunku, czyli po 24 [!] groszy z łanu, ze szlacheckich [...] po 12 gr, a nadto połowę [...] dochodów od duchowieństwa”⁵⁴. O nałożeniu jedynie poboru na kler piszą F. Piekosiński

i E. Maleczyńska⁵⁵. W. Małcużyński⁵⁶ sądzi — podobnie jak większość piszących na ten temat⁵⁷ — że uchwała objęła: 2 wiardunki z dóbr królewskich i duchowieństwa, z dóbr szlacheckich 1 wiardunek, nadto duchownych zobowiązano do zapłaty połowy swoich dochodów. Dane te koryguje M. Biskup, przyjmując uchwałę podatku 12 gr z kmiecego łąnu w dobrach szlachty, króla i duchownych, poza tym duchowieństwo oddać miało połowę swoich dochodów⁵⁸. Zatem znowu różnica dotycząca królewszczyzn i majątności kościelnych. Podkreślimy, że wszystkie powyższe opinie biorą swój początek z *Kronik* Długosza, który wyraźnie stwierdzał, że ustanowiono podatek 12 gr z łąnów chłopskich w dobrach szlacheckich, 24 gr z łąnu w królewszczyznach i w dobrach kleru, oraz połowę wszelkich dochodów od duchowieństwa⁵⁹. Zgodę szlachty na pobór 12 gr z łąnu z jej dóbr potwierdza wydane przez monarchę 31.10.1455 r. poręczenie wolności podatkowych stanu szlacheckiego⁶⁰. M. Biskup odczytuje ów akt jako przyrzeczenie podatku ze strony szlachty sieradzkiej, łęczyckiej i kujawskiej⁶¹. Fragment aktu, który wykorzystał autor, brzmi: *...quomodo Magnifici, Generosi, et Nobiles Terrarum nostrarum Majoris Poloniae, Siradiae, Lanciciae, et praesertim Cujaviae [...] Nobis subsidium fertonum [...] dederunt* — Wielkopoleanie dali zgodę na świadczenie⁶². W zamian za to władca rezygnował z wybierania poradlnego w ciągu najbliższych 7 lat⁶³. Według H. Ruścińskiego, król zwolnił szlachtę z poradlnego i podymnego na okres 6 lat⁶⁴. Dokument w tej sprawie mówi: *...et loco eorundem fertonum Nobis datorum promittimus verbo nostro Regio, a festo S. Martini Confessoris, et a data praesentium, post unum annum venientem, ad sex annos continue se sequentes, de terris praedictis, exactionem fumalium, seu Poradlne alias Królestwo, se non recipere: sed loco istorum fertonum, Nobis taliter datorum, anno quolibet, de quolibet laneo duos grossos defalcari, et excutere*. Król słowem monarszym zapowiedział niepobieranie w ciągu 6 lat, począwszy od 11.11.1455 r., 2 gr poradlnego w miejsce uzyskanego od szlachty podatku wiardunkowego; byłaby to zaliczka na poczet poradlnego.

Uchwały — jak za Długoszem powtarza J. Caro — uzyskały moc prawną, i według domniemania tego badacza, obwieszczono je w całym państwie⁶⁵. Czy należy to uznać za wypowiedź równoznaczną z twierdzeniem, że z tą chwilą rozpoczęto ściągać ustanowione pobory? O powierzeniu egzekucji podatku starostom pisał M. Bobrzyński, choć z jego wywodów wynika, że monarcha traktował uchwały grudziądzkie jako środek nacisku na członków rady królewskiej, aby wyrazili zgodę na nowy podatek⁶⁶. Według A. Pawińskiego, mimo „pozorów”, uchwały nie weszły w życie⁶⁷. Inaczej przyjmuje T. Brzeczkowski; jego zdaniem władca polecił wykonać decyzje podatkowe⁶⁸. I tym razem przedstawi-

ne opinie opierają się na Długoszu. Kronikarz przedstawia opinię duchowieństwa po uchwaleniu podatków pod Grudziądzem. Interesuje go naruszanie praw duchowieństwa przez narzucanie świadczeń. Píše więc, że uchwały zostały przez woźnych ogłoszone i nakazano, aby duchowni wpłacali podatki pod groźbą nałożenia surowych kar⁶⁹. Duchowieństwo zostało zmuszone do wpłacania podatku. Długosz nie wspomina nic o dobrach szlacheckich, czy i w nich doszło do wybierania podatku. Znając tendencyjność w relacjach annalisty, gdy dotyczą one krzywdd duchowieństwa (często urojonych), trudno przypuszczać, aby nie uzalał się nad sytuacją, gdy uciska się podatkami dobra kościelne, pozostawiając w spokoju szlachtę. Tego zapewne by nie przemilczał. Jeżeli dochodziło do ściągania podatków od kleru, to i szlachta je płaciła⁷⁰.

Dodajmy na zakończenie, że na sejmie w Piotrkowie w styczniu 1456 r. uchwały grudziądzkie uchylono wskutek oporu duchowieństwa. Zabiegi podatkowe z 1455 r. podsumowujemy następująco. Król uzyskał 3 uchwały poborowe, obciążające szlacheckie dobra stawką 12 gr z łanu chłopskiego. Towarzyszyły im obciążenia innych stanów⁷¹. Nie wiemy, jakie przyniosły one wpływy, choć nie ulega wątpliwości fakt ich realizacji. Mimo ostatecznego odwołania w styczniu 1455 r. uchwał grudziądzkich, zapewne i ta uchwała, przynajmniej w części, była egzekwowana, skoro realizowano podatki z dóbr kościelnych i miast.

¹ Oblężenie Łasina, a właściwie pobyt wojsk polskich pod Szczepankami, gdyż oblężenia w praktyce nie było, Biskup, Uwagi, s. 133, komentarz do s. 43, nr 136.

² Nie wspominają o nim: Piekosiński, Wiece, s. 229; Brzezckowski, Ustanawianie, s. 80; Ludwig, Besteuerung, s. 60—61.

³ Caro, Geschichte V/1, s. 66; Balzer, CIP, s. 63, pkt 166; Pawiński, Sejmiki, s. 85; Friedberg, Pospolite ruszenie, s. 5; Małcużyński, Szkice, s. 48; RKLW, s. 45, pkt 143; Prochaska, Geneza, s. 36.

⁴ RKLW, s. 45, pkt 143; RKAD II, s. 77.

⁵ Biskup, Uwagi, s. 133, komentarz do s. 45, nr 143, zob. przyp. 10. Zdaniem Caro i Małcużyńskiego, z uchwalonym pod Łasinem poborem łączy się akt królewski z 31.10.1455 r., Caro, Geschichte V/1, s. 66 z odesłaniem do VL I, f. 186; Małcużyński, Szkice, s. 48, bez wskazania źródła. Postępują niezasadnie, skoro nie wzięli pod uwagę możliwości, iż akt ten mógł traktować o późniejszych podatkach (zob. niżej pobór z jesieni 1455).

⁶ Caro, Geschichte V/1, s. 66; Balzer, CIP, s. 63, pkt 166; Tomašivskij, Podatkovi, s. 14 — wszyscy odsyłają do DŁ, HP V/12, s. 198.

⁷ Pawiński, Sejmiki, s. 85; za nim Rembowski, Sejmiki, s. 108.

⁸ Friedberg, Pospolite ruszenie, s. 5 z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 198.

⁹ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 318, przyp. 151, autor odsyła do Długosza pisząc, że data podana u Kronikarza jest pewna, bo potwierdzona przez posłów gdańskich.

¹⁰ DŁ, HP V/12, s. 198, za nim: Caro, Geschichte V/1, s. 66. Pawiński, Sejmiki, s. 85, Piekosiński, Wiece, s. 229; RKLW, s. 45.

- ¹¹ Caro, *Geschichte* V/1, s. 66. Analogiczny pogląd, lecz w ostrożniejszej formie wyrażają: Pawiński, *Sejmiki*, s. 85; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 14.
- ¹² Małcużyński, *Szkice*, s. 48, bez podania źródła.
- ¹³ *Ibidem*, s. 49, autor powtarza bez odesłania argument Pawińskiego.
- ¹⁴ Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 334. Ostatnio opinię o wykonaniu poboru wyraziła M. Bogucka, „Sumy uzyskane z podatków okazały się zbyt drobne” i były wypłacane opieszale, Bogucka, *Jagiellończyk*, s. 82—83, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 184 (winno być s. 198).
- ¹⁵ DŁ, HP V/12, s. 197—198.
- ¹⁶ Pawiński pisał: „Niebawem wypadło wniosek [podatkowy] ponowić i wprowadzić go na drogę prawidłowego biegu”, Pawiński, *Sejmiki*, s. 85.
- ¹⁷ DŁ, HP V/12, s. 203.
- ¹⁸ Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 334, przyp. 12 z odesłaniem do Arch. Tor. nr 1627, Radom 17.03.1455, Hincza z Rogowa do Gabriela Bażyńskiego. Badacz ten omawiając próbę zorganizowania odsieczy dla Knipawy, pisze: „Wzywani od początku kwietnia zaciężni królewscy z zamków ziemi chełmińskiej odmówili przybycia, nie otrzymali należnego żołdu, na który nie wystarczyły dochody z podatków szlachty polskiej i subsydia kleru”, *ibidem*, s. 359, zob. też s. 336.
- ¹⁹ Arch. Tor. nr 1627, Radom, *feria secunda post dominicam letare a. 1455*, Hincza z Rogowa do Gabriela Bażyńskiego.
- ²⁰ DŁ, HP V/12, s. 203; CES XV, 1/2, nr CL. Zob. też Biskup, *Uwagi*, s. 134. Inaczej przyjmuje Szujski, *Dzieje* II, s. 93. Ruciński, *Początki*, s. 35; RKAD II, s. 79.
- ²¹ DŁ, HP V/12, s. 203.
- ²² Zieliński, *Poszukiwania*, s. 573; Pawiński, *Sejmiki*, s. 85—86; Caro, *Geschichte* V/1, s. 78; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 15; Piekosiński, *Wiece*, s. 229; Małcużyński, *Szkice*, s. 49; Ruciński, *Początki*, s. 35; RKLW, s. 50—51; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 362, HSP I, s. 37. Jedynie autorzy RKAD pomijają tę kwestię, RKAD II, s. 79.
- ²³ Pawiński, *Sejmiki*, s. 86; Piekosiński, *Wiece*, s. 229; RKLW, s. 51; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 362.
- ²⁴ RKLW, s. 51.
- ²⁵ *Ibidem*; Dąbrowski, *Dzieje* II, s. 389—391, za podstawę zapewne posłużył fragment: „Droga [do wzmocnienia władzy — TS] obrona przez króla wymagała [...] czasu [...] na zjazdach generalnych i sejmiku, zwłaszcza małopolskim toczyć musiał on tymczasem ciężkie walki. Ustawicznie nakładane ciężary wojenne, niepokoje, przemarsze wojsk, wreszcie zniechęcenie, wywołane słabymi wynikami wojny pruskiej, wszystko to dostarczało broni opozycji; do najostrejszych wystąpień jej zaliczyć trzeba wypadki z r. 1459”, *ibidem*, s. 390. Dąbrowski nie mówi wprost o podatku z 1455 r., zatem opinia autorów RKLW opiera się na przypuszczeniu, zresztą prawdopodobnym, a nie na informacjach źródłowych. Podobną opinię jak Dąbrowski wyraził wcześniej F. Papée, [w:] *Historia polityczna Polski*, cz. I, *Wiek średni*, Warszawa 1920, s. 560—561.
- ²⁶ Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 362.
- ²⁷ DŁ, HP V/12, s. 203.
- ²⁸ Na tę postawę Małopolan zwraca szczególną uwagę Papée, [w:] *Historia polityczna...*, s. 561.
- ²⁹ Bandtkie, *Historia*, s. 377, podobnie Rembowski, *Sejmiki*, s. 108—109; Małcużyński, *Szkice*, s. 49.

- ³⁰ W literaturze — z niewiadomych przyczyn — zaistniały różnice co do terminu drugiego zjazdu. Na koniec lipca datuje zjazd Gołębiowski, Dzieje III, s. 108. Na lipiec ustala termin Szujski, Dzieje II, s. 93. Autorzy RKAD podają, iż datę wyznaczono na 22.06., RKAD, II, s. 79. Większość badaczy uznaje, że zjazd rozpoczął się 24.06., Caro, Geschichte V/1, s. 78; Zieliński, Poszukiwania, s. 573; Tomašivski, Podatkovi, s. 15; Piekosiński, Wiece, s. 229; Friedberg, Pospolite ruszenie, s. 5; RKLW, s. 50, pkt 165, s. 53, pkt 172; Ruciński, Początki, s. 35; Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 362. Z kolei Brzeczkowski wskazuje na koniec czerwca, Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 81. Wszyscy powołują się na Długosza, który jako datę wskazywał *pro festo Sancti Johannis Baptistae* (DŁ, HP V/12, s. 203), czyli w święto Jana Chrzciciela — 24.06.
- ³¹ RKAD II, s. 80.
- ³² RKLW, s. 53.
- ³³ DŁ, HP V/12, s. 206.
- ³⁴ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 393 z odesłaniem do Bornbach, Rezesse IV, s. 577—578 z 17.07.1455 r.; AC I, nr 433. Opinię bez podania źródła powtarza M. Bogucka, *Hołd pruski*, Warszawa 1982, s. 20; Bogucka, Jagiellończyk, s. 82.
- ³⁵ Pawiński, Sejmiki, s. 86; Tomašivskij, Podatkovi, s. 16.
- ³⁶ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 394.
- ³⁷ Friedberg, Pospolite ruszenie, s. 5—15.
- ³⁸ Szujski, Dzieje II, s. 93.
- ³⁹ A. Kraushar, *Długi królewskie*, „Ekonomista” 1920, s. 100.
- ⁴⁰ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 362.
- ⁴¹ HSP I, s. 37.
- ⁴² Żaden z badaczy nie podał źródeł. Wskażmy tu pogląd F. Zielińskiego, który z omawianym poborem łączy pismo królewskie z 31.10.1455 r., wydane pod Chojnicami, szlachcie sieradzkiej, łączyckiej, wielkopolskiej, a zwłaszcza kujawskiej, Zieliński, Poszukiwania, s. 573—574, przyp. 1, z odesłaniem do VL I, f. 186. Wniosek ten jest bezzasadny, autor nie wziął pod uwagę możliwości powiązania dokumentu z poborem z jesieni 1455 r. (zob. podatek z jesieni 1455 r.).
- ⁴³ Pawiński, Sejmiki, s. 86; Piekosiński, Wiece, s. 230, pkt 108; RKLW, s. 57; Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 408; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 81.
- ⁴⁴ DŁ, HP V/12, s. 214.
- ⁴⁵ Zieliński, Poszukiwania, s. 574; analogicznie Pawiński, Sejmiki, s. 86.
- ⁴⁶ Caro, Geschichte V/1, s. 81 — bez podania źródła informacji. Literatura pomija tę wiadomość.
- ⁴⁷ Balzer, CIP, s. 63, pkt 174.
- ⁴⁸ Friedberg, Pospolite ruszenie, s. 6; podobnie Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 81.
- ⁴⁹ Piekosiński, Wiece, s. 230.
- ⁵⁰ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 409.
- ⁵¹ DŁ, HP V/12, s. 214.
- ⁵² Biskup, Uwagi, s. 135 z odesłaniem do Bornbach, Rezesse IV, s. 440; Arch. Tor. nr 1784, por. też *Dokumenty kujawskie i mazowieckie*, ed. B. Ulanowski, AKH IV, Kraków 1888, s. 279; SRP IV, s. 519; Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 408—409.
- ⁵³ VL I, f. 186.
- ⁵⁴ Rembowski, Sejmiki, s. 109.

- ⁵⁵ Piekosiński, Wiece, s. 230, pkt 108; E. Małczyński, [w:] *Historia Polski do r. 1466*, red. J. Bardach, Warszawa 1960, s. 324.
- ⁵⁶ Małcużyński, Szkice, s. 49, Sprawę niepotrzebnie komplikuje T. Brzeczowski, przypisując W. Małcużyńskiemu opinię, że uchwalono 6 gr z łanu, udzielając zwolnienia od poradnego na 6 lat. Brzeczowski, Ustanawianie, s. 81, przyp. 20.
- ⁵⁷ Bandtkie, Historia, s. 376; Caro, Geschichte V/1, s. 83; Pawiński, Sejmiki, s. 87; Tomašivskij, Podatkovj, s. 18; Prochaska, Geneza, s. 142. Tu zaliczymy opinię wyrażoną przez Brzeczowskiego, zob. Brzeczowski, Ustanawianie, s. 81.
- ⁵⁸ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 408.
- ⁵⁹ DŁ, HP V/12, s. 214—215, Postanowienia te Długosz przytacza raz jeszcze przy okazji relacji o ich uchyleniu na sejmie ze stycznia 1456 r., *ibidem*, s. 218.
- ⁶⁰ VL I, f. 186.
- ⁶¹ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 408, przyp. 111 i 113.
- ⁶² Nie wspomina się w poręczeniu o Małopolsce. Być może było wydane dla tej dzielnicy osobne poręczenie, które nie dochowało się.
- ⁶³ VL I, f. 186; tak też to źródło odczytuje Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 408, przyp. 113.
- ⁶⁴ Ruciński, Początki, s. 34.
- ⁶⁵ Caro, Geschichte V/1, s. 83—84, z powołaniem Długosza, bez wskazania str.
- ⁶⁶ M. Bobrzyński, *Dzieje Polski w zarysie*, Warszawa 1986, s. 246: „Magiczny wywarło to skutek. Wrócili dawni radcy i chociaż nie bez lamentu, woleli już sami wysokość podatków i sposób ich ściągania na żądanie króla obmyślić”.
- ⁶⁷ Pawiński, Sejmiki, s. 87—89.
- ⁶⁸ Brzeczowski, Ustanawianie, s. 81.
- ⁶⁹ DŁ, HP V/12, s. 215.
- ⁷⁰ Dysponujemy poręczeniem królewskim wydanym w Toruniu 18.11.1455 r. dla tenentariusza Mikołaja ze Sciborza, który zezwolił na obciążenie Bydgoszczy, Gniewkowa i innych miast w związku z ustanowionym podatkiem, mimo że otrzymał tenutę na prawach gwarantujących wolność podatkową, KDP 2/2, nr 598. W poręczeniu nie określono okoliczności ustanowienia poboru. Sądzymy, że nastąpiło to w obozie pod Grudziądem, gdyż stawka podatku nałożonego w połowie 1455 r. była inna niż we wzmiankowanym akcie. Byiby to pośredni dowód, że istotnie przystąpiono do wybierania podatków grudziądzkich.
- ⁷¹ Powstaje wątpliwość, jeżeli uchwały te zostały odwołane, to co uczyniono z należnościami podatkowymi, które w międzyczasie zostały przez poborców wyegzekwowane od podatników? Nie wiemy.

Rok 1456

Literatura wskazuje na podjęcie uchwał poborowych na początku i na jesieni t.r. Zasadniczym problemem, jaki wyłania się w tej kwestii, jest rozstrzygnięcie, czy w 1456 r. był uchwalony jeden, czy też dwa podatki. Rozpatrzmy kolejno te uchwały.

W Piotrkowie, na rozpoczętym 6 stycznia zjeździe — jak pisze Długosz — odwołano uchwały podatkowe z jesieni 1455 r. i ustanowiono nowe z dóbr świeckich i duchownych¹. Zdecydowano też po 16 maja

zwołać pospolite ruszenie. Tego nie kwestionuje nikt. Stawka podatku wynosiła połowę czynszów z wszelkich dóbr². Uchwała nie zachowała się. Do wykorzystania pozostało źródło, przeoczone przez badaczy, potwierdzające długoszową informację o podatku z początku t.r. Na synodzie diecezji gnieźnieńskiej 12.04.1456 r. zebrane duchowieństwo obradowało *super danda responsione dno Regii et sue milicie de mediis fructibus beneficiorum a cleroper Regem et miliciam pro solutione fienda stipendiariorum in Prussia postulatis*³. Mamy pełną zgodność co do wymiaru podatku. Annalista wskazuje co prawda, że opodatkowany ma być czynsz *medietas omnium censuum*, zaś *Acta Capitulorum* używają sformułowania *de mediis fructibus beneficiorum*, co wydaje się mieć szersze znaczenie, gdyż odnosi się nie tylko do czynszów, ale do wszelkich przychodów. Uchwała kapitulna świadczy o aktualności uchwał podatkowych ze stycznia 1456 r.

Jak wyglądała realizacja uchwały podatkowej? Zdaniem J. Szujskiego, nie weszła ona zaraz w życie, gdyż po pierwsze, król latem t.r. stara się o pożyczkę u księcia Bolesława Opolskiego, po drugie, władca wyznacza na 8 września zjazd walny, celem uzyskania podatku połowy czynszów⁴. J. Caro sądzi, że świadczenie pozostało na papierze⁵. Za wprowadzeniem ich w życie, mimo powolnego wpływu gotówki, opowiada się M. Biskup pisząc: „Skarb królewski mimo styczniowych uchwał podatkowych w Piotrkowie nie otrzymał jeszcze wiosną 1456 r. poważniejszych wpłat. Nie wpłynęły one zwłaszcza od duchowieństwa diecezji gnieźnieńskiej...”⁶. Z powołanych historyków jedynie M. Biskup wskazuje źródła (uchwały kapituły poznańskiej z 22 marca i synodu diecezji gnieźnieńskiej z 12 kwietnia)⁷, z których wnioskujemy — przynajmniej jeszcze w kwietniu — o ważności uchwał styczniowych. Zauważmy na marginesie — czy możliwe były te wpływy już na wiosnę? W sytuacji, gdy nie powołano żadnego argumentu źródłowego uzasadniającego hipotezę, że podatek ze stycznia nie był ściągany, musimy przejść nad tą tezą do porządku. Jest to uzasadnione także dlatego, że niektórzy badacze traktują podejmowane w ciągu 1456 r. kolejne uchwały podatkowe, jedynie jako etapy procesu stanowienia jednego podatku.

F. Zieliński uważa, że sejm styczniowy ustanowił jedynie zasadę podatkową, rozwinętą na drugim zjeździe w Piotrkowie we wrześniu t.r., ale o poborze zdecydowały dopiero sejmiki prowincjonalne z jesieni⁸. Zbliżony pogląd wyrażają A. Pawiński, S. Tomašivskij i W. Małcużyński⁹ — na początku 1456 r. wysunięto na sejmiki projekt podatku połowy czynszów, zrealizowany na sejmie walnym w Piotrkowie we wrześniu, z tym zastrzeżeniem, że sejmiki zatwierdzają tę decyzję. Droga ustawodawcza byłaby następująca: I — sejm walny II —

sejmiki prowincjonalne. Zdaniem A. Rembowskiego, postanowiony w styczniu projekt podatku zrealizowano na sejmiku prowincjonalnym wielkopolskim i małopolskim jesienią 1456 r.¹⁰ Tryb ustanawiania byłby uproszczony: sejm walny i sejmiki. Inne stanowisko zajmuje T. Brzeczkowski, który sądzi, że uchwała styczniowa była zgodą panów na poparcie żądań podatkowych króla na sejmikach odbytych między pierwszym a drugim walnym zjazdem. Po drugim zjeździe w Piotrkowie odbyły się sejmiki w Kole i w Nowym Mieście Korczynie, uchwalające ostatecznie pobór. To najbardziej złożony schemat procesu decyzyjnego: sejm walny — sejmiki — sejm walny — sejmiki¹¹. Odmiennej opinie wyrazili autorzy RKAD, pisząc o uchwałach podatkowych z jesieni 1456 r.: „Są to głównie uchwały dotyczące opodatkowania duchowieństwa wyższego i panów na cele wojny pruskiej, które Długosz omawiał pod rokiem 1455, tylko tu podano bardziej szczegółowe dane”¹². Początek drogi upatrywany był w gudziańskich uchwałach podatkowych z końca października 1455 r., które weszły w życie (?) dopiero jesienią roku następnego.

Przedstawione opinie o trybie uchwalenia podatku mają zasadniczą wadę — nie opierają się na źródłach, będąc myślową kombinacją amplifikującą relację Długosza. Wskażmy, że pogląd A. Rembowskiego wynika z błędnego odczytania pracy A. Pawińskiego¹³. Natomiast sejmiki mające odbyć się według T. Brzeczowskiego — pomiędzy pierwszym a drugim zjazdem w Piotrkowie nie są w ogóle znane źródłom¹⁴. Mimo tych wyjaśnień sytuacja pozostaje na tyle skomplikowana, że musimy rozpocząć systematyczną analizę dostępnych źródeł, by rozwiązać zaplątany przez literaturę węzeł gordyjski.

Po pierwsze — ani u Długosza, ani w uchwalonych na jesieni aktach sejmu i sejmików nie znajdujemy nawiązań do uchwały styczniowej, a tym bardziej do uchwał gudziańskich z 1455 r.¹⁵

Po drugie — pojawia się latem nowy element — układ toruński z ciężnymi, którego realizacji (podstawowym problemem były pieniądze) poświęcony był zjazd w Piotrkowie we wrześniu 1456 r. Wyrażono wówczas zgodę na wysokie podatki na spłatę olbrzymiego zadłużenia skarbu, a także na „kupienie” pokoju przez wykup zamków krzyżackich z rąk ich nie opłaconych najemników¹⁶. Na sejmiku małopolskim postanowiono nadto część podatku wyasygnować na wykup ziemi oświęcimskiej¹⁷.

Uchwały z września dla swej skuteczności musiały być zatwierdzone przez sejmiki prowincjonalne, na które wyznaczono terminy. Sejmik nowokorczyński miał się zebrać *pro festo S. Hedwigis*¹⁸, czyli 15 października, zaś sejmik w Kole *pro die Sanctorum Simonis et Judae*¹⁹, to znaczy 28.10.1456 r.

Wielkopolanie zgodzili się na pobór w czasie zjazdu w Piotrkowie²⁰. Sejmik kolski zbierający się w drugiej połowie października miał zdecydować o uwolnieniu szlachty ziemi dobrzyńskiej od podatku. Doznawała ona zniszczeń od zaciężnych krzyżackich i musiała trwać w gotowości bojowej, z uwagi na bezpośrednie jej sąsiedztwo z państwem zakonnym²¹. Do wniosku tego nie przychyłono się, gdyż sejmik wyznaczył osobę mającą troszczyć się o ściągnięcie podatku w tej ziemi²².

Małopolska zaaprobowwała podatek — jak przyjmuje literatura — w Nowym Mieście Korczynie, gdzie obradowały łącznie sejmik małopolski i ruski²³. Zgodne to jest z relacją Długosza²⁴ i z uchwałą sejmu piotrkowskiego²⁵. W obradach tego sejmiku wziął udział panujący — niewątpliwie w celu oddziaływania na podejmowane decyzje.

W kwestii stawki podatku przyjętego w Piotrkowie, w literaturze zarysowują się rozbieżności. Według J. Caro, stawka wynosiła połowę wszystkich dochodów z dóbr królewskich, duchownych i szlacheckich²⁶; podobnie przyjmuje J. Szujski dodając, iż uchwalono nadto pogłówne²⁷. Zdaniem F. Piekosińskiego i M. Ludwiga ustanowiono pobór 12 gr z łanu²⁸. O podatku połowy czynszów ze wszystkich dóbr ziemskich pisze duża część historyków²⁹. Natomiast F. Zieliński pisze o zwicznieniu uchwały piotrkowskiej przez zjazd nowokorczyński, bowiem podatek połowy czynszów przerzucono częściowo na poddanych, którzy w formie pomocy swoim panom mieli płacić połowę ich stawki, czyli 12 gr³⁰. Pomieszano tu sprawę wymiaru podatku z zagadnieniem, kogo owo świadczenie ma właściwie obciążać.

Możemy nie zajmować się bliżej tezą F. Piekosińskiego i M. Ludwiga; jest ona ewidentnym — jak się przekonamy — nieporozumieniem. Podobna sytuacja dotyczy twierdzenia J. Caro, J. Szujskiego i W. Dworzaczka. W uchwale nowokorczyńskiej stwierdzano: *Item solutiones omnium censuum medietatis ad festum S. Nicolai debent solvi per omnes status*³¹ — zatem wątpliwości co do zatwierdzenia decyzji zjazdu generalnego piotrkowskiego są nieuzasadnione. Na czym natomiast ma polegać zwicznienie uchwał piotrkowskich? Możemy o nich mówić, ale jedynie w sferze realizacji podatku, gdyż szlachta przerzuciła na swoich poddanych znaczną jego część. Czytamy o tym w liście Kazimierza Jagiellończyka do Hinczy z Rogowa: *...item omnes homines, sedentes in libertate a tribus annis, dominis suis in subsidium per fertonem de quolibet lanneo dabunt. Similiter et quolibet kmetho pro solutione dictorum mediorum censuum in subsidium de quolibet laneo per unum fertonem*³². Szlachta małopolska posiadająca kmieci płaciła podatek nie połowy czynszów, lecz czwartą ich część, w odróżnieniu od szlachty wielkopolskiej, która stawkę połowy czynszów przyjęła bez zmian³³. Zarazem rozwiąza-

nie małopolskie idzie dalej, obejmując podatkiem także kmieci nie pła-
cących czynszu ze względu na przyznaną im wolność. Ci także mają
dać 12 gr *in subsidium*. Wskażmy, iż uchwały wielkopolskie różnią się
od powyższych w Małopolsce tym, że w Kole zgodzono się płacić obok
połowy czynszów, podatek 12 gr z łąn i pogłównie³⁴.

Na zjeździe w Piotrkowie wstępnie zdecydowano, że obok uchwalonego
podatku ściągane będzie poradne, które nie będzie doń wliczone, je-
dnakże król ma prosić sejmiki o zgodę na to postanowienie³⁵. Nie znaj-
duje ono odbicia w treści uchwał zjazdów w Kole i w Nowym Mieście
Korczynie.

Termin realizacji uchwalonych w Piotrkowie podatków wyznaczono
na 11.11.t.r.³⁶ Datę tę, w związku ze zwołaniem sejmików prowincjonal-
nych, przesunięto. Sejmik małopolski jako termin ściągnięcia podatków
przyjął 6.12.1456 r.³⁷ W uchwałach wielkopolskich z 28 października
nie ma o nim mowy. Trudno przypuszczać, aby zatwierdzona dopiero
uchwała mogła być wykonana w ciągu 2 tygodni. I tu zatem domyśla-
my się, że terminem ściągnięcia poboru był dzień świętego Mi-
kołaja.

Wpływy z podatku miały być dostarczone — jak pisze J. Caro — nie
królowi, lecz osobnym komisjom skarbowym ustanowionym dla obu
prowincji³⁸, skąd miano przewozić pieniądze na miejsce wydatkowania.
Oprócz członków komisji nikt nie miał prawa dostępu do pieniędzy po-
datkowych. Powołanie wymienionych komisji ocenia się rozbieżnie.
Większość piszących uważa, że powołanie szafarzy z władzą rozporzą-
dzania zebranymi kwotami było aktem wymierzonym w monarchę, któ-
rego uprawnienia chciano ograniczyć. Był to wyraz niezadowolenia z do-
tychczasowej polityki władcy³⁹. Inaczej oceniają to autorzy RKAD,
uznając relację Długosza za nieścisłą i stronniczą⁴⁰. Wymienieni przez
annalistę panowie mieli gromadzić należności podatkowe, ale brak do-
wodów na to, aby właśnie oni mieli dysponować sumami podatkowymi,
a nie władca. Dla wyjaśnienia problemu dysponujemy skromnymi źród-
łami: relacją Długosza i listem monarchy do Hinczy z Rogowa, zawie-
rającym w istocie treść uchwały podjętej na zjeździe nowokorczyńskim.
Oto przekaz dziejopisa: *...ut medietas censuum de singulis bonis regis et
terrestribus, pro rebus Prussiae expediendis et in posterum bene geren-
dis, tam de terris Cracoviensibus, quam Russiae, usque ad festum San-
cti Nicolai conferatur, potestate Regi interdicta, ne aliquid de pecuniis
colligendis mandet aut disponat [...] Episcopo Cracoviensi Thome, Gre-
gorio de Branitze castellano Radomiensi, Iohanne de Rithwyani capi-
taneo Sandomiriensi, Andrea de Thanczin, Johanne de Melstlin et aliis
de communitate lectis, potestas disponendarum pecuniarum, non in alios
tamen, nisi in publicos, et praesertim Prussiae et terre Oswanczimensis*

*solutionem, usus comissa*⁴¹. Wskazany osobom powierzono władzę dysponowania kwotami podatkowymi na cele publiczne, zwłaszcza pruskie, i na wykup ziemi oświęcimskiej. Królowi wzbroniono rozporządzania tymi pieniędzmi. Kronikarz podaje informacje bez komentarza. O wydarzeniu tym władca informował Hinczę z Rogowa następująco: *Quae quidem pecuniae supra scriptae in manus et potestatem generosorum et nobilium Petri de Wyesmuthow, judicis Sandomiriensis, Andreae de Lowyenyecze, ac canonici ecclesiae Sandomiriensis ad id deputandi, aut in manus horum, quos nominati, sive electores deputaverint, debent consignari et contribui per eosdem exactores in manus electorum alias obirmany ad id deputatorum, videlicet generosorum Joannis de Rithwyani, capitanei Sandomiriensis, et Joannis de Tarnow, ac Joannis de Myelstyn, ac aliorum ad id deputatorum dandae, consignandae, et solvendae*⁴². Pobór ma być składany na ręce poborców, którzy oddawać go winni na ręce wymienionych panów małopolskich. W cytowanym liście trudno doszukać się wiadomości świadczących istotnie o ograniczeniu praw monarszych, niewykluczone iż król niewygodne dla siebie postanowienia pominął. Dopóki nie będziemy dysponować dodatkowymi źródłami wyjaśniającymi okoliczności powołania wymienionych osób do zbierania poboru, trudno będzie problem jednoznacznie rozstrzygnąć.

W materiale źródłowym — według J. Caro — znajduje się potwierdzenie ściągania podatków z 1456 r. Badacz odsyła do aktu wydanego 12.11.1459 r. w Krakowie przez Mikołaja Pieniążka z Czyżowa, starostę krakowskiego, informującego o egzekucji z majątku żupnika Mikołaja Serafina⁴³. Jak podał J. Caro, żupnika skazano na karę 200 grzywien za odmowę uiszczenia podatku z 1456 r.⁴⁴, lecz w akcie niczego takiego nie znajdujemy. Spór między żupnikiem Mikołajem a Janem Tęczyńskim powstał na tle niewypłacenia temu ostatniemu należnych mu (nie wiemy z jakiego tytułu) 200 grzywien, które winien otrzymać z prowentów z żup solnych na Suche Dni⁴⁵. Dla kwestii podatkowych, i to związanych z 1456 r., nie ma to żadnego znaczenia.

Podatki z jesieni 1456 r. nie zostały zapewne wybrane w terminie, gdyż do końca t.r. nie wypłacono żadnej sumy zaciężnym na poczet ich należności⁴⁶. Nastąpiło to w lutym, kwietniu i czerwcu roku następnego⁴⁷. Z części poboru zebranego w Małopolsce 22.02.1457 r. za kwotę 50 tysięcy grzywien wykupiono księstwo oświęcimskie⁴⁸. Uzyskano w końcu spore wpływy, ale i tak nie wszyscy poborcy rozliczyli się, skoro jeszcze w 1458 r. w uchwałach sejmiku wielkopolskiego w Kole nakazano im zdać rachunek z podatku połowy czynszu⁴⁹.

¹ DL, HP V/12, s. 218. Caro (Geschichte V/1, s. 84) bezzasadnie przyjął, iż do podatku odnosi się pismo Tomasza Strzępińskiego, biskupa krakowskiego, wy-

dane w Radłowie 24.10.1456 r., informujące kler diecezji krakowskiej o synodalnej kontrybucji na rzecz państwa (CES XV, I/2, nr CLVI). Z pisma wynika, że nałożono ją w związku z uchwałami sejmu w Krakowie z września 1456 r., zatem nie łączy się w żadnym wypadku z uchwałami sejmu ze stycznia 1456 r.

- ² Zieliński, Poszukiwania, s. 575; Pawiński, Sejmiki, s. 89; Tomašivskij, Podatkovi, s. 18—19; Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 413; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 18. Niektórzy autorzy używają określenia podatku połowy dochodów: Caro, Geschichte V/1, s. 85; Szujski, Dzieje II, s. 94; Małcużyński, Szkice, s. 49.
- ³ AC I, nr 1856 (MMAeH, 13).
- ⁴ Szujski, Dzieje II, s. 94.
- ⁵ Caro, Geschichte V/1, s. 85. Autor powołuje wiadomość z 16 kwietnia donoszącą Zakonowi *...dass Polen sich in einer unerhörten Aufregung befinde — alles, das Land, die Geistlichkeit, der Adel, die königlichen Güter, die Kirchen, die Kloster seien schon stark beschätzt, ja Förmlich ausgeplündert, und doch wären die Mittel nicht vorhanden, ebenso wenig die Söldner zu bezahlen, als den Polen selbst den versprochenen Ersatz für den Kriegschaden zu gewähren, wozu der König bekanntlich durch Landesgesetz verpflichtet war* — bez podania źródła.
- ⁶ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 438.
- ⁷ *Ibidem*, z odesłaniem do AC I, nr 440, 1856.
- ⁸ Zieliński, Poszukiwania, s. 575.
- ⁹ Pawiński, Sejmiki, s. 89—90, autor nie użył terminu projekt, lecz „wniosek żądania połowy czynszów”, sądzymy, że to jest równoznaczne z pojęciem projektu, Tomašivskij, Podatkovi, s. 18—19; Małcużyński, Szkice, s. 49—50.
- ¹⁰ Rembowski, Sejmiki, s. 109—110, nie wskazano tu dat sejmu w Piotrkowie i sejmików w Kole i Korczynie, ale z przedstawionych faktów wynika, że taki był tryb ustawodawczy; autor błędnie zrozumiał wywody Pawińskiego, co wynika z przyjętej przez Rembowskiego innej procedury uchwalania poboru, zob. też Pawiński, Sejmiki, s. 89—90.
- ¹¹ Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 81—82.
- ¹² RKAD, II, s. 90.
- ¹³ Rembowski, Sejmiki, s. 109—110.
- ¹⁴ Długosz w tej kwestii milczy, DŁ, HP V/12, s. 218—219, podobnie Pawiński, Sejmiki, Dodatki; Piekosiński, Wiece, s. 230—231; Sochaniewicz, Kollokwja, s. 197.
- ¹⁵ Annalista o zwołaniu sejmu w Piotrkowie 8 września pisze: *Conventionem itaque generalem Rex in festo Nativitatis Sanctae Mariae in Pyotrkow indicit: petiturus in ea et ab ecclesiasticis et saecularibus, omnium censuum quo facilius utrisque stipendiariis satisfactio impendi posset, medietatem*, DŁ, HP V/12, s. 222 — brak tu nawiązania do uchwał styczniowego sejmu. Wskażmy natomiast, że w uchwale wielkopolskiej z 28.10.1456 r. (KDWP, s. 179 nr CXXVII) nawiązuje się do decyzji podatkowych sejmu w Piotrkowie z września t.r. Powiązania tego nie napotykamy między uchwałami ze stycznia i jesieni t.r.
- ¹⁶ Cel ten jasno określono w poręczeniu wolności podatkowych duchowieństwa z 17 września, *Codex diplomaticus universitatis studii generalis cracoviensis*, Ps. II, 1441—1470, Cracoviae 1873, s. 179, nr CLXXXV, zob. też DŁ, HP V/12, s. 231; IP, s. 296; CES XV, I/2, s. 167/CLVI.
- ¹⁷ IP, s. 300, zob. też relację Długosza, DŁ, HP V/12, s. 234.
- ¹⁸ IP, s. 294, 302; podobnie DŁ, HP V/12, s. 231, 232, 234 — tak przyjmują, Tomašivskij, Podatkovi, s. 19; Piekosiński, Wiece, s. 231; RKAD II, s. 92, 93; Biskup,

Trzynastoletnia wojna, s. 458, 468; W. Dworżaczek, *Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego, wiek XIV—XV*, Warszawa 1971, s. 164, Caro bezzasadnie sądzi, że sejmik wyznaczono na 7 października, Caro, *Geschichte V/1*, s. 93.

¹⁰ DŁ, HP V/12, s. 235, za nim: Balzer, CIP, s. 66, pkt 184; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 468. Większość badaczy ujmuję ogólnie, iż odbyło się to pod koniec października: Pawiński, *Sejmiki*, s. 91; Piekosiński, s. 232, pkt 109; Małcużyński, *Szkiice*, s. 50; Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 82. Autorzy RKLW, z odesłaniem do Długosza, wskazują błędnie datę 10.10.1456 r., RKLW, s. 77, pkt 234.

²⁰ DŁ, HP V/12, s. 231, zob. też s. 235, przekaz ten potwierdza wiadomość o powołaniu poborców dla Wielkopolski podczas trwania sejmiku w Piotrkowie, IP, s. 294.

²¹ IP, s. 294.

²² KDWP, s. 177/127, uwagę na to zwrócił Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 21.

²³ Caro, *Geschichte V/1*, s. 93—95; Pawiński, *Sejmiki*, s. 92; Piekosiński, *Wiece*, s. 231; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 468; Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 82. Jedynie Friedberg pisze: „...zatwierdziły sejmiki walne, a to ruski i małopolski”, co sugeruje 2 odrębne zjazdy, Friedberg, *Pospolite ruszenie*, s. 7 z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 234.

²⁴ DŁ, HP V/12, s. 232, zob. też s. 234.

²⁵ IP, s. 294.

²⁶ Caro, *Geschichte V/1*, s. 93 z odesłaniem do IP, s. 294. Podobnie Dworżaczek, *Leliwici...*, s. 164.

²⁷ Szujski, *Dzieje II*, s. 94.

²⁸ Piekosiński, *Wiece*, s. 231; Ludwig, *Besteuerung*, s. 61, pkt 24.

²⁹ Pawiński, *Sejmiki*, s. 93 z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 234; F. Koneczny, *Dzieje Polski za Jagiellonów*, Kraków 1903, s. 182; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 468; RKAD II, s. 90; Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 82 z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 234 — Brzeczkowski dodaje, że kmiecie mieli dołożyć panom po wiardunku, byłoby to wówczas czynsz podwójny.

³⁰ Zieliński, *Poszukiwania*, s. 577 z odesłaniem do IP, s. 296.

³¹ IP, s. 302; taki sam termin u Długosza, DŁ, HP V/12, s. 234.

³² IP, s. 296.

³³ KDWP, s. 175/127.

³⁴ *Ibidem*, s. 175—177.

³⁵ IP, s. 294.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ DŁ, HP V/12, s. 234; IP, s. 297, 302—303 — pogląd częściowo przyjęli RKAD II, s. 93; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 468. Wiarygodności tego poglądu bezzasadnie zaprzeczają autorzy RKLW, s. 79, pkt 240 z odesłaniem do Caro, *Geschichte V*, s. 94 oraz Piekosiński, *Wiece*, s. 231—232, autorzy tych prac, wbrew temu co im przypisano, nie zajmują się terminem wykonania podatków. Autorzy RKLW przyjmują datę 6 grudnia jako termin „złożenia połowy podatku”; to nieporozumienie wynika z niewłaściwego odczytu przekazu Długosza, gdyż nie chodziło tu o zapłacenie „połowy podatku”, lecz podatku połowy czynszów (DŁ, HP V/12, s. 234).

³⁸ Caro, *Geschichte V/1*, s. 95. J. Szujski przyjmował istnienie komisarzy tylko w Małopolsce, Szujski, *Dzieje II*, s. 94. O powołaniu szafarzy (tylko?) w Małopolsce piszą autorzy RKLW, s. 79, pkt 240, s. 120, pkt 367.

- ³⁹ Pawiński, Sejmiki, s. 93—94; Prochaska, Geneza, s. 143; Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 468, przyp. 231 z odesłaniem do IP, s. 302—303 oraz DŁ, HP V/12, s. 234, lecz w pierwszym źródle brak poparcia dla tezy autora; do Długosza odsyła też Dworzaczek, *Leliwici...*, s. 168.
- ⁴⁰ RKAD II, s. 93.
- ⁴¹ DŁ, HP V/12, s. 234.
- ⁴² IP, s. 296.
- ⁴³ KDP III, s. 424/CCXV.
- ⁴⁴ Caro, *Geschichte* V/1, s. 101, przyp. 1.
- ⁴⁵ Zob. przyp. 42.
- ⁴⁶ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 483, przyp. 312, autor podaje wiadomość z 4.03.1457 r. będącą „poświadczeniem wpłaty na sprawy pruskie z ziemi lubelskiej w wysokości 993 zł węg. od Grota z Ostrowa, tenutariusza w Kazimierzu, oraz 562 grzywien z podatku połowy czynszów ziemi lubelskiej”, z odesłaniem do Arch. Kapituły Wawelskiej, Kraków, dok. nr 464.
- ⁴⁷ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 484—487.
- ⁴⁸ VL I, f. 186—191; A. Nowakowski, *Prawne aspekty inkorporacji księstwa oświęcimskiego i zatorskiego*, CPH 1984, R. XXXVI, z. 2, s. 95.
- ⁴⁹ IP, s. 304, pkt XIV, zob. też pkt XX.

Rok 1457/58¹

Większość badaczy jest zgodna w kwestii podjęcia przez króla u schyłku 1457 r. starań o nowe podatki. Różnice pojawiają się przy omawianiu spraw związanych: a) z trybem ustanawiania podatku, b) stawką świadczenia.

Ad a) W historiografii wyróżniamy aż 5 różnych koncepcji ówczesnej drogi ustawodawczej. I tak według J. Szujskiego: (1) był to podatek ustanowiony od razu na sejmie w Piotrkowie 25.11.1457 r.² Badacz zubaża relacje Długosza, zniekształcając rzeczywisty kształt drogi uchwałodawczej. Z kolei A. Pawiński przyjmuje, iż (2) nastąpiło to na sejmikach prowincjonalnych: małopolskim w grudniu 1457 r. i wielkopolskim na początku 1458 r.³ Przemilcza podjęcie przez władzę starań podatkowych na sejmie piotrkowskim, który — jak pisze Długosz — poprzedził sejmiki prowincjonalne⁴. Zbliżony pogląd prezentuje T. Brzezickowski: (3) prowincjonalny sejmik wielkopolski przysłał przedstawicieli na sejmik nowokorczyński, w czasie którego nałożono pobór na całe państwo⁵. Autor idzie tu częściowo za annalistą, pomijając — tak jak J. Szujski i A. Pawiński — wydaną przez J. W. Bandtkiego uchwałę kolską *Articuli in conventionem in Cole per dominos conclusi de a.d. 1458* ze stycznia 1458 r.⁶, świadczącą wyraźnie o odrębnych decyzjach

Wielkopolski. Jeszcze inną opinię wyraziła duża grupa badaczy: (4) na sejmie listopadowym w Piotrkowie odroczono podjęcie definitywnej uchwały do zjazdu w Kole. Zanim zebrał się ów zjazd, król w grudniu 1457 r. przeforsował na zjeździe nowokorczyńskim uchwałę podatkową, którą zaakceptował w styczniu 1458 r. zjazd w Kole⁷. Powyższy tryb ustawodawczy uznać należy za poprawny, uwzględniający dostępne dla tego poboru źródła. Z kolei tę procedurę uzupełnia W. Małcużyński (5) o decyzję sejmu piotrkowskiego z maja 1458 r. rzekomo zatwierdzającą wcześniejsze decyzje podatkowe⁸. W. Małcużyński sugeruje bezpodstawnie istnienie wśród szlachty wątpliwości co do prawomocności wcześniejszych uchwał, skoro musiały one uzyskać zatwierdzenie sejmowe. Sugestia ta nie znajduje potwierdzenia w źródłach. Kronikarz referując decyzje sejmu w Piotrkowie w maju 1458 r., stwierdza, iż sprecyzowano wówczas termin i miejsce zwołania pospolitego ruszenia oraz zapłacenie z podatku wiardunkowego i miejskiego żołdu według ustaleń Mikołaja z Brzezia, Mikołaja Pieniążka i Jana Synowca⁹. Skrajne stanowisko zajęli O. Balzer (w jednej z wcześniejszych prac) i M. Ludwig, nie uwzględniający zapadających w 1457 r. uchwał podatkowych, sprowadzając całą procedurę do uchwały z 1458 r.¹⁰ Z dokonanego powyżej przeglądu wynika, że tym razem tryb stanowienia podatku przekraczał ramy jednego roku i wyglądał — jak przyjmuje większość badaczy (4 pogląd) — następująco: postulat uchwały wysunięto na sejmie rozpoczętym 25.11.1457 r. w Piotrkowie. Sejm odłożył decyzje do sejmiku w Kole, lecz wcześniej, 18 grudnia, sejmik nowokorczyński, na którym obecna była również szlachta ruska, zgodził się na podatek. W styczniu 1458 r. zgodę na pobór wyraził sejmik wielkopolski w Kole. Domyślamy się przy tym, na podstawie Długosza, że to Wielkopolanie żądali na sejmie w Piotrkowie odroczenia decyzji do uzyskania akceptacji sejmików.

Autorzy RKAD sądzą, że uchwały nowokorczyńskie, jak i kolskie, nie mają — poza Długoszem — potwierdzenia w źródłach¹¹. To wypowiedź połowicznie prawdziwa. W istocie nie znamy uchwał sejmiku małopolskiego; jedyną o nich wiadomością jest przekaz Długosza. Natomiast z sejmiku w Kole odbytego w styczniu 1458 r. dochował się drukowany przez J. W. Bandtkiego uniwersał podatkowy¹². Brak uchwały nowokorczyńskiej (nie zachował się jej tekst w żadnej postaci) jest przyczyną kolejnego zamieszania w literaturze. Dotąd nie udało się uzgodnić, czy zjazd nowokorczyński nałożył obciążenia na całe państwo, czy też nie objął nimi Wielkopolski. Rozbieżności tyczą także daty podjęcia uchwały¹³, jak i wysokości stawki.

Co do zakresu terytorialnego obowiązywania uchwał z Nowego Miasta Korczyna, część badaczy uważa, że objęły całe państwo, a to ze wzglę-

du, że w zjeździe uczestniczyli przedstawiciele Wielkopolan¹⁴. Niejasne stanowisko zajął S. Tomašivskij. Z jednej strony pisze, iż Wielkopola nie brała udziału w zjeździe nowokorczyńskim, na którym podjęto uchwałę o podatku dla całego państwa, z drugiej wskazuje, że na początku 1458 r. odbył się sejmik wielkopolski, podczas którego zgodzono się na pobór o innej niż w Małopolsce stawce¹⁵. Jeszcze inni piszą, że decyzje z Korczyna odnoszą się tylko do Małopolski, dla Wielkopolski uchwały zapadały dopiero w styczniu w Kole¹⁶. Zatem decyzje małopolskie nie miałyby zasięgu ogólnopolskiego. Zanim rozstrzygniemy tę kwestię, poruszyć musimy problem wysokości uchwalonej stawki, gdyż problemy te łączą się z sobą.

Ad b) Zwolennicy ogólnopolskiego charakteru postanowień nowokorczyńskich przyjmują jako stawkę 12 gr z łanu. Zdaniem innych Małopolska zgodziła się na 12 gr, zaś Wielkopolska jedynie na 6 gr z łanu. Odmienne sprawę ujmuje M. Ludwig — wpierw uchwalono stawkę 6 gr, by później podnieść ją do 12 gr¹⁷.

Jakie źródła dokumentują tak różne poglądy? Część historyków wskazuje jedynie przekaz Długosza dotyczący sejmiku w Nowym Mieście Korczynie¹⁸. Inni, prócz wspomnianej relacji annalisty, posługują się uniwersałem sejmiku w Kole¹⁹. Jeszcze inni uznali za celowe powołanie dodatkowo mandatu królewskiego z 1.05.1458 r. do starosty przemyskiego, dotyczącego egzekucji zaległości podatkowych i innego fragmentu relacji Długosza, w której mowa jest o sejmie w Piotrkowie z maja 1458 r.²⁰ Przyjmijmy, za przekazem Długosza dotyczącym 1457 r., z którego wynika, że sejmik nowokorczyński w grudniu t.r. nałożył na całe państwo pobór 12 gr z łanu²¹. Opinię tę powtarza kronikarz przy okazji omawiania obrad sejmu w Piotrkowie w maju 1458 r.²² Postanowiono wtedy najemnikom pruskim grabiącym królestwo zapłacić z podatku wiardunkowego i miejskiego ustanowionego w całym państwie. Wbrew jednoznacznym wypowiedziom dziejopisa, z innych źródeł dowiadujemy się, że stawka podatku nie była jednakowa. Uniwersał podatkowy przyjęty na początku 1458 r. w Kole stanowił: *Item de regalibus et reginarum ac praelatorum, baronum, nobilium, militum et etiam terrigenarum majoris Poloniae de quolibet manso possessionato dare tenebuntur per sex grossos*²³. Wielkopolska nie przyjęła rozwiązania małopolskiego, gdyż ustanowiła podatek o stawce niższej, to znaczy 6 gr z łanu. Różnicowanie wielkości stawek było — jak się przyjmuje w literaturze — związane z tym, że Wielkopolanie mieli ruszyć pospolitym ruszeniem do Prus²⁴. Nie wiemy, dlaczego annalista mówi o jednolitej stawce podatku. Możliwe, że Długosz znając stawkę uchwaloną dla Małopolski, nie wiedząc o odmiennych uchwałach kolskich, odnotował wiardunek

jako stawkę ogólnopolską. Nie można jednak wykluczyć i takiej ewentualności, że kronikarz miał wiadomość o podatku, ale nie potrafił znaleźć informacji o stawce. Podał więc występującą najczęściej, mimo że akurat wówczas nie tylko w Wielkopolsce, ale i w Małopolsce postanowiono 6-groszowe łanowe.

Konsekwencją przedstawionej wyżej sytuacji w literaturze jest ujęcie zjazdu w Piotrkowie z maja 1458 r. F. Piekosiński opierając się na *Annales*, przyjmuje, że na zjeździe tym uchwalono pobór wiardunkowy²⁵. Zdaniem W. Małcużyńskiego, zatwierdzono wówczas jedynie podatki ustanowione w Nowym Mieście Korczynie i w Kole²⁶. O powzięciu decyzji co do „użycia podatkowych pieniędzy w ilości 12 gr z łanu” piszą A. Pawiński i S. Tomašivskij²⁷. Z kolei autorzy RKLW mówią o ustaleniu porządku i sposobu ściągnięcia wiardunków²⁸. Wreszcie M. Biskup uznaje, że dopiero wtedy król nakazał starostom zebrać wcześniej uchwalone podatki²⁹. Do omawianej sprawy nie ustosunkowali się autorzy RKAD i T. Brzeczkowski³⁰. F. Piekosiński, S. Tomašivskij i W. Małcużyński posłużyli się przekazem kronikarza, zaś A. Pawiński, autorzy RKIW i M. Biskup powołują nadto mandat królewski z 1.05.1458 r., skierowany do starosty przemyskiego Przedbora z Koniecpola. W ustępie *Annales*, wywołującym różne interpretacje, sprecyzowano — jak już wzmiankowaliśmy — termin i miejsce zwołania pospolitego ruszenia oraz zdecydowano zapłatę żołdu najemnikom pruskim grasującym w Małopolsce³¹. Brak w nim potwierdzenia tak dla wniosku o uchwaleniu w Piotrkowie podatku, jak i dla tezy o zatwierdzeniu wcześniej nałożonych podatków. Nie sposób zgodzić się z opinią A. Pawińskiego i S. Tomašivskiego, przyjmujących — przypomnijmy — iż wówczas zdecydowano o przeznaczeniu poboru. Wszak — jak pisał Długosz, omawiając uchwały piotrkowskie i nowokorczyńskie z 1457 r. — pobór przeznaczono na spłatę roszezeń zaciężnych nękających Małopolskę³². Cel świadczenia był określony dużo wcześniej. Czy można zresztą poważnie — znając ówczesne realia — traktować sugestię, że szlachta zgodziła się na podatek, nie wiedząc na co pieniądze są potrzebne? Określenie celu, wskazanie niezbedności — to podstawowy warunek dla uzyskania uchwały podatkowej. Przeznaczenie pieniędzy mogło ulec zmianie, ale nie wyobrażamy sobie podatku uchwalonego na wszelki przypadek.

Autorzy RKWL wykorzystali regest mandatu królewskiego do Przedbora z Koniecpola, starosty przemyskiego, wydany 1.05.1458 r.³³ Tymczasem wydawca regestu T. Wierzbowski niezbyt wiernie zreferował treść mandatu odnoszącego się nie tylko do egzekucji podatku 12 gr, lecz również 6-groszowego i innych³⁴. Mandat wymierzony był w opornych podatników i nakazywał starostom dłożenie staranności *in exigendis*

et extorquendis fertionibus, sex grossis et alijs exacionibus nec non alijs statutis in convencionibus piotrkoviensi, kolensi et novecivitatis Korczin habitis laudatis et conclusis, określano w nim zarazem tryb egzekucji przeciw opornym³⁵. Mandat monarszy w sposób dostateczny — jak sądzimy — przesądza wątpliwości co do stawek podatku przyjętych w obu prowincjach, jak i znaczenie powziętej na sejmie w Piotrkowie w maju 1458 r. decyzji, jednakże nie rozstrzyga kwestii, co w sprawie podatku wówczas postanowiono.

Wobec zachowania przekazów potwierdzających zaspokojenie grasujących na południu Polski zacieźnych, nie ma powodu wątpić w to, że podatek ściągnięto³⁶.

¹ Pobór uchwalono na zjazdach: małopolskim w grudniu 1457 r. i wielkopolskim w styczniu 1458 r., dlatego w naszych rozważaniach odступujemy od stosownej dotychczas reguły, i lata 1457—1458 rozpatrujemy łącznie.

² Szulski, *Dzieje* II, s. 96.

³ Pawiński, *Sejmiki*, s. 97, za nim Rembowski, *Sejmiki*, s. 110.

⁴ DŁ, HP V/12, s. 259.

⁵ Brzeczowski, *Ustanawianie*, s. 82—83.

⁶ IP, s. 304, co do daty sejmiku zob. Pawiński, *Sejmiki*, s. 97; RKLW, s. 94, pkt 291, przyp. 648; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 511, przyp. 82.

⁷ Caro, *Geschichte* V/1, s. 110, przyp. 2, Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 24—25; Piekosiński, *Wiece*, s. 232, pkt 114, 115; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 510—511; HSP I, s. 37—38.

⁸ Małcużyński, *Szkiece*, s. 52.

⁹ DŁ, HP V/12, s. 268. Nie znajdujemy żadnych informacji o zatwierdzeniu ustanowionych wcześniej podatków; zob. też mandat królewski do Przedbora z Koniecpola, starosty przemyskiego z 1.05.1458 r. AGAD, MK 11, s. 366—367.

¹⁰ Balzer, *CIP*, s. 64—65; Ludwig, *Besteuerung*, s. 61, pkt 25.

¹¹ RKAD II, s. 102, 103.

¹² IP, s. 304—305, zob. też KDWP, s. 179, nr 128 — wskazywano na to w licznych publikacjach: Pawiński, *Sejmiki*, s. 97, przyp. 3; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 24—25; Małcużyński, *Szkiece*, s. 52; RKLW, s. 94, przyp. 648; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 511, przyp. 82.

¹³ Większość badaczy datuje początek zjazdu na 18.12.1457 r., Caro, *Geschichte* V/1, s. 110 (w wyd. polskim błąd, Caro, *Dzieje* V, s. 93); Piekosiński, *Wiece*, s. 232, pkt 115; RKLW, s. 95, pkt 293; RKAD II, s. 103 — autorzy zarazem podają, iż znany dokument królewski pochodzący z tego sejmiku ma datę późniejszą, 24.12.1457 r. (MRPS I, nr 458); Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 511. Na grudzień datują: Pawiński, *Sejmiki*, s. 97; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 24 — badacz wskazuje inną datę 13.12. t.r. Inaczej u Brzeczowskiego, zdaniem którego sejmik odbył się w czerwcu 1457 r., Brzeczowski, *Ustanawianie*, s. 82, Długosz, do którego wszyscy odsyłają, pisze *die Dominico post festum Sanctae Luciae* (HP V/12, s. 260), zatem zjazd rozpoczął się 18.12.1457 r.

¹⁴ Caro, *Geschichte* V/1, s. 110, Piekosiński, *Wiece*, s. 232, pkt 115; Brzeczowski, *Ustanawianie*, s. 83. Kwestię tę pomijają autorzy RKAD II, s. 103, 108—109.

¹⁵ Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 24—25, 51.

¹⁶ Pawiński, *Sejmiki*, s. 97; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 510, 511.

- ¹⁷ Ludwig, Besteuerung, s. 61, pkt 25.
- ¹⁸ DŁ, HP V/12, s. 260.
- ¹⁹ Tomašivskij, Podatkovi, s. 24—25, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 260 i do KDWP, s. 179—181; IP, s. 304—305: Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 511, przyp. 80, 82 z analogicznym odesłaniem.
- ²⁰ Pawiński, Sejmiki, s. 98 z odesłaniem do: DŁ, HP V/12, s. 268; IP, s. 304; KDWP, s. 179; MK 11, p. 366. Ludwig, Besteuerung, s. 61, pkt 25 — z analogicznym odesłaniem, z tym że odsyła do regestu królewskiego mandatu z 1.05.1458 r., a nie do jego oryginału.
- ²¹ DŁ, HP V/12, s. 260.
- ²² Zob. przyp. 9.
- ²³ IP, s. 304, pkt V.
- ²⁴ Pawiński, Sejmiki, s. 97; Małcużyński, Szkice, s. 52.
- ²⁵ Piekosiński, Wiece, s. 233, pkt 117, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 268.
- ²⁶ Małcużyński, Szkice, s. 52.
- ²⁷ Pawiński, Sejmiki, s. 98, zob. też przyp. 3; Tomašivskij, Podatkovi, s. 26.
- ²⁸ RKLW, s. 104, pkt 318, z odesłaniem do MRPS I, nr 482.
- ²⁹ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 521, przyp. 132 z odesłaniem do MK 11, s. 366 oraz MRPS I, nr 482, 486, 487.
- ³⁰ RKAD II, s. 108—109; Brzeczowski, Ustanawianie, s. 83.
- ³¹ DŁ, HP V/12, s. 268.
- ³² *Ibidem*, s. 259, 260.
- ³³ RKLW, s. 104, pkt 318, z odesłaniem do MRPS I, nr 482.
- ³⁴ AGAD, MK 11, s. 366—367, mikrof. 10554. Na pełny tekst powołują się Pawiński, Sejmiki, s. 98 i Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 521, przyp. 132.
- ³⁵ AGAD, MK 11, s. 366.
- ³⁶ DŁ, HP V/12, s. 268. J. Caro pisze, że pokwitowania ze strony najemników, którym zapłacono około Zielonych Świątek 1458 r., znajdują się w Archiwum Czeskim; autor odsyła do F. Palackiego, *Archiv Český*, t. VI, 1, Praha 1846, s. 508 oraz do CES XV, 181; Caro, *Geschichte V/1*, s. 111, przyp. 1. Również M. Biskup stwierdza, że m. in. z tego poboru wpłacono ratę dla ks. Janusza Oświęcimskiego oraz zaspokoiono innych zaciężnych w Małopolsce, 25—26.05.1458 r. w Bytomiu, co utrwaliło pokój na południu, Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 521, przyp. 132, z odesłaniem do MK 11, s. 366; MRPS I, nr 482, 486, 487, ACCrac. et Ploc., nr 29.

Rok 1459

Wiele trudności interpretacyjnych wywołuje sprawa poborów nadzwyczajnych w 1459 r. Przyczyną tego stanu rzeczy jest brak dostatecznej, pełnej dokumentacji źródłowej i konieczność posługiwania się niemal wyłącznie relacją zawartą w *Annales*. Przekaz ten w pełni akceptowany przez historyków jest równocześnie interpretowany nadzwyczaj niejednolicie.

O. Balzer chyba przez nieporozumienie powołując się na Długosza pisze, że podatek uchwalono w połowie stycznia t.r.¹, wbrew wyraźnej wymowie źródła, że w styczniu na sejmie w Piotrkowie odmówiono królowi podatku²; kwestią tą miały zająć się sejmiki³.

W literaturze przyjmuje się zgodnie, że sprawę ustanowienia owego poboru dyskutowano na sejmie w Piotrkowie rozpoczętym 1.09.t.r.⁴

Charakter podjętej tam decyzji podatkowej dziejopis przedstawia następująco: *...ad cuius solutionem perficiendam, sex grossorum solutio cuilibet laneo imposita: quam Cracovienses barones et nobiles non acceptarunt, donec pro festo Sanctae Catherinae [25 listopada] particularem in Nova Civitate conventum agerent*⁵. Ustęp ten budzi szereg nieporozumień. Zdaniem Małcużyńskiego, na wrześniowym sejmie odmówiono władcy poboru z uwagi na stanowisko Małopolski⁶. Odmienne interpretują: J. Caro, autorzy RKLW i M. Biskup⁷. Według nich, wysunięty projekt podatku Małopolanie odroczyli do akceptacji sejmiku nowokorczyńskiego. Nieco inaczej przyjmuje A. Pawiński, który nie wspomina o Korczynie, lecz o odłożeniu uchwały do sejmików, mających odbyć się w końcu listopada⁸. Tymczasem, według *Annales*, w Piotrkowie ustanowiono podatek, co do którego Małopolanie odłożyli decyzje do sejmiku.

Cytowany tekst *Kronik* posłużył niektórym piszącym do postawienia tezy, iż o podatku miano zdecydować na sejmikach prowincjonalnych⁹. Wprawdzie autorzy RKAD wspominają pierwotnie tylko o planowanym zjeździe w Nowym Mieście Korczynie¹⁰, lecz pisząc o zjeździe w Piotrkowie na początku grudnia 1459 r., stwierdzili, że przyjęto wtedy uchwały zjazdów prowincjonalnych z 1458 r. (!)¹¹. Na fakt, że wrześniową uchwałę sejmu piotrkowskiego miał deliberować tylko sejmik małopolski wskazuje, idąc za Długoszem, duża część badaczy¹². W źródłach nie napotykamy informacji o innych, poza nowokorczyńskim, mających się odbyć w ostatnim kwartale 1459 r. sejmikach¹³. Zaznaczmy, iż relacja annalisty o odroczeniu przez Małopolan podjęcia decyzji podatkowej do sejmiku, który miał się odbyć 25.11. t.r., nie znajduje potwierdzenia w źródłach.

Kronikarz pisząc o opozycji podatkowej Małopolski, nie wspomina nic o postawie Wielkopolan, zatem wydaje się, że we wrześniu 1459 r. w Piotrkowie wyrazili oni zgodę na pobór.

Sejm wrześniowy przyjął stawkę 6 gr z łanu. Tego nie kwestionuje już nikt. Jedynie M. Biskup poszerza bazę źródłową tej informacji o wiadomość pochodzącą z listu Jana von Schauwen do Gdańska z 25.09. t.r. mówiącą, że poza podatkiem 6 gr planowano nałożyć na kler podatek połowy rocznych czynszów z posiadanych dóbr oraz na miasta akcyzę¹⁴. W związku z tymi zamierzeniami, duchowieństwo archidiecezji gnieź-

nieńskiej 24.10.1459 r. podjęło uchwałę połowy czynszów¹⁵, zaś 26 października wybrało poborców¹⁶.

Na sejmie w Piotrkowie, zbierającym się 6 grudnia doszło — jak można sądzić — do zmian w zakresie wcześniej podjętych decyzji podatkowych. Zdaniem autorów RKAD, zachowały się uchwały wówczas podjęte, skoro piszą „... podane przez Długosza uchwały tego zjazdu są zasadniczo zgodne z tekstem drukowanym u Bandtkiego”¹⁷. To nieporozumienie. Dziejopis wymienia podatki, ale milczy o postanowieniach zawartych we wskazanej uchwale. Zarazem uchwały nie znają postanowień podatkowych z *Annales*, co zrozumiałe, skoro w ogóle nie ma w nich mowy o jakichkolwiek podatkach. Przy tym wszystkim *Conclusiones conventionis generalis Petricoviensis...*¹⁸, do których odsyłają autorzy RKAD, uchwalone zostały *tribus septimanis post festum natiuitatis Christi a. 1459 tentae et celebrate*, czyli niemal na rok wcześniej, niż miał miejsce interesujący nas zjazd — co przyjmuje literatura jednomyślnie¹⁹. *Conclusiones...* to źródło nie do tego zjazdu.

Ponieważ nie znamy uchwały podatkowej z grudnia 1459 r., kłopoty powstają przy próbie ustalenia stawki poboru. Rozbieżne poglądy budowano wyłącznie na przekazie Długosza. Z wywodów J. Szujskiego i T. Brzeczковского wynika, że uchwalono podatek 6 gr z łanu²⁰. F. Piekosiński i M. Ludwig mówią o 12 gr²¹. O wprowadzeniu 12 gr z łanu, akcyzy od towarów na rok, a od kleru ósmej części dochodów od czynszów pisze M. Biskup²². Pozostali²³ przyjmują, że Długosz informuje o podatku 12 gr z łanu, ósmej części czynszów i akcyzie. I takie właśnie stwierdzenie zawarł w swym dziele kronikarz²⁴.

Sejm grudniowy — zdaniem T. Brzeczковского²⁵ — był przejściową porażką króla w walce z opozycją możnowładczą, gdyż władca za cenę ustanowienia poboru zgodził się na poddanie spraw państwa kontroli 20 członków z rady królewskiej. Z kolei J. S. Matuszewski sugeruje, że doszło do kompromisu²⁶. Za drugą ewentualnością przemawia fakt, że monarcha uzyskał pobór 12 gr z łanu, czyli podatek dwukrotnie wyższy aniżeli przewidywała uchwała z września t.r., poza tym otrzymał ósmą część czynszów z dóbr świeckich i duchownych wobec planowanej połowy czynszów z dóbr duchownych, nadto akcyzę od kupców i innych trudniących się zajęciami przynoszącymi zyski²⁷.

Informacja kronikarza znajduje potwierdzenie w poręczeniach władcy wydanych w związku z nałożeniem na miasta królewskie, szlacheckie i duchowne poboru akcyzy. Zachowały się poręczenia wystawione dla ziemi ruskiej²⁸, dla miasta Lwowa²⁹ i dla miast należących do biskupa przemyskiego³⁰. Wskazuje to pośrednio, iż podatki ustanowione w grudniu t.r. swym zasięgiem objęły również Ruś Czerwoną.

Prawdopodobne jest, że do omawianego poboru odnosi się nota sądowa z 7.01.1462 r., mówiąca o egzekucji wiardunków³¹.

Reasumując, w 1459 r. król kilkakrotnie ubiegał się o podatki. Uzyskał też niejedną uchwałę poborową. Mamy jednak wątpliwość, czy uzyskał więcej niż jeden podatek. W styczniu wprost odmówiono mu świadczenia. We wrześniu, choć zapadła decyzja pozytywna, to jej realizacja (przynajmniej w Małopolsce) uzależniona została od zgody sejmiku prowincjonalnego zbierającego się 25 listopada. Skoro 6 grudnia sejm w Piotrkowie ponownie nałożył podatek, nie możemy uznać, by pozostały aktualne decyzje sprzed dwóch tygodni.

- ¹ Balzer, CIP, s. 65, pkt 193, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 296; autor odsyła do niewłaściwego miejsca w *Annales*; w miejscu wskazanym omawiane są zabiegi podatkowe króla z jesieni 1459 r. O styczniowym sejmie Długosz pisze na s. 280.
- ² DŁ, HP V/12, s. 280.
- ³ DŁ, HP V/12, s. 282. Opór szlachty przeciw podatkowi wg kronikarza brał się stąd, że szlachta była przeciwna równoczesnemu powołaniu pospolitego ruszenia i płacenia podatku, choć zarazem nie można wykluczyć i takiej sytuacji, iż szlachta nie chciała ani iść na pospolite ruszenie, ani płacić podatków.
- ⁴ Pawiński, Sejmiki, s. 100; Piekosiński, Wiece, s. 234, pkt 121; RKAD II, s. 122; Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 544, 551. Ogólnie o terminie wrześniowym piszą Caro, Geschichte V/1, s. 122; Małcużyński, Szkice, s. 53; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 83. Zauważmy, że Pawiński zapewne przez pomyłkę podał, iż sejm zwołano do Krakowa, by następnie wskazać poprawnie, że odbył się w Piotrkowie.
- ⁵ DŁ, HP V/12, s. 296.
- ⁶ Małcużyński, Szkice, s. 53.
- ⁷ Caro, Geschichte V/1, s. 126; RKLW, s. 122, pkt 369. M. Biskup, *Stosunek Gdańska do Kazimierza Jagiellończyka w okresie wojny trzynastoletniej*, Toruń 1952, s. 143–144, z odesłaniem do Caro, Dzieje V, s. 105 i do listu Jana von Schauwen do rady gdańskiej, w którym znajduje się wiadomość o odroczeniu uchwały podatkowej do grudnia 1459, Arch. Gdańskie, 300 D, 75, 136, zob. też Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 551.
- ⁸ Pawiński, Sejmiki, s. 101.
- ⁹ Pawiński, Sejmiki, s. 101; Tomašivskij, Podatkovi, s. 26–27; RKAD II, s. 125.
- ¹⁰ RKAD II, s. 123.
- ¹¹ Autorzy RKAD wskazują przykładowo zjazdy w Kole i Środzie, odsyłając do regestrów dokumentów wydanych przez Wierzbowskiego (RKAD II, s. 125, z odesłaniem do MRPS I, nr 509, 511). Jednakże wydawca datuje regesty na 1458 r., zaś autorzy RKAD nie podają żadnych argumentów, z których wynikałoby, że w ogóle kwestionują datację summariusza. Zarazem w RKAD wykorzystano już wcześniej jeden z powyżej wzmiankowanych regestrów dla skomentowania *Annales* pod 1458 r. — zob. MRPS I, nr 511, w RKAD II, s. 113, komentarz do s. 277–278.
- ¹² Caro, Geschichte V/1, s. 126; Piekosiński, Wiece, s. 234, pkt 121; RKLW, s. 122, pkt 369; Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 551; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 83.

- ¹³ Nie znajdujemy ich w wykazie laudów i uchwał sejmikowych sporządzonych przez Pawińskiego, Sejmiki, Dodatki, s. I—LXVI. Nie wspominają o nich akta kapituł: AC I, s. 102, 245—246, 434—436. Brak o nich wiadomości w: Piekosiński, Wiece, s. 234 i u Sochaniewicz, Kollokwja, s. 197.
- ¹⁴ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 551, przyp. 28, z odesłaniem do: DŁ, HP V/12, s. 293 i n.; AC I, nr 1905, 1906; WAP Gdańsk 300 D, 75 nr 136, Toruń 25.09.1459 r. Jan v. Schauwen do Gdańska; Caro, Dzieje V, s. 102 i n. Regest listu Jana v. Schauwen zamieścił P. Simson, [w:] *Danzig im dreizehnjahrigen Kriege 1454—1466*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins” [Danzing] 1891, f. XXIX, s. 129, nr 59, zob. też s. 78 bez podania, iż projektowano na miasta nałożyć akcyzę.
- ¹⁵ AC I, nr 1905.
- ¹⁶ AC I, nr 1909.
- ¹⁷ RKAD II, s. 125, komentarz do s. 298.
- ¹⁸ IP, s. 306—307.
- ¹⁹ Caro, Geschichte V/1, s. 120—121; Piekosiński, Wiece, s. 234, pkt 119; Friedberg, Pospolite ruszenie, s. 9, przyp. 5—6; RKLW, s. 112, pkt 350, przyp. 781.
- ²⁰ Szujski, Dzieje II, s. 97—98; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 83.
- ²¹ Piekosiński, Wiece, s. 234, pkt 122; Ludwig, Besteuerung, s. 62, pkt 26.
- ²² Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 554 — autor we wcześniejszej z prac pisał, że uchwalono 6 gr z łanu, od kleru połowa rocznych czynszów, od miast akcyza, Biskup, *Stosunek Gdańska...*, s. 147.
- ²³ Bandtkie, Historia, s. 377; Gołębiowski, Dzieje III, s. 132; Caro, Geschichte V/1, s. 126; Pawiński, Sejmiki, s. 102; Tomašivskij, Podatkovi, s. 27; Prochaska, Geneza, s. 148; Małcużyński, Szkice, s. 53.
- ²⁴ DŁ, HP V/12, s. 298.
- ²⁵ Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 83.
- ²⁶ J. S. Matuszewski, *Statut Władysława Warneńczyka z 1440 r. w procesie ograniczenia królewskiego prawa dyspozycji domeną ziemską w Polsce*, CPH 1985, t. XXXVII, z. 2, s. 119.
- ²⁷ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 554.
- ²⁸ AGZ VI, s. 51—52, nr 33 z 18.12.1459 r., regest w: IAS, nr 3493.
- ²⁹ AGZ VI, s. 58, nr 37 z 7.04.1460 r., regest w: IAS, nr 3511.
- ³⁰ AGZ VIII, s. 129, nr 82 z 5.05.1460 r., regest w: *Premislia sacra*, congegissit F. Pawłowski, Cracoviae 1869, s. 114; IAS, nr 3514.
- ³¹ SPPP II, nr 3665. Zapiski tej nie można, jak sądzimy, łączyć z poborem z grudnia 1461 r., z uwagi na zbyt krótki okres czasu dzielący uchwalenie podatku 12 gr od postępowania egzekucyjnego.

Rok 1460

Mimo że nie znamy informacji źródłowej mówiącej o podatku z dóbr szlacheckich uchwalonym w tym roku, T. Brzeczkowski pisze, że „W okresie wojny trzynastoletniej uchwalono go 12 razy, a więc co rok za wyjątkiem 1463”¹. Sugeruje w ten sposób, że i w 1460 r. uchwa-

lono pobór. Ponieważ nie wskazuje w powołanym materiale źródłowym² niczego co uzasadniałoby tę sugestię, składamy ją na karb niedoskonałości redakcyjnej studium T. Brzeczковского i uznajemy, że w historiografii słusznie przyjmuje się, że w 1460 r. podatków nie uchwalono.

¹ Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 78.

² Ibidem, s. 78, przyp. 9.

Rok 1461

Według literatury, w tym roku podjęto w krótkim odstępie czasu 2 uchwały podatkowe: pierwszą we wrześniu, a drugą w grudniu. To bliskie sąsiedztwo spowodowało szereg niejasności i nieporozumień. Zastanówmy się, które z twierdzeń historyków zasługują na akceptację.

I. Podatek wrześniowy. Niemal powszechnie powtarza się za Długoszem informację o uchwale powziętej na sejmie obozowym pod Chojnicami we wrześniu 1461 r.¹ W kwestiach szczegółowych stanowisko nie jest już tak jednolite. Rozbieżności dotyczą a) stawki podatku, b) jego przeznaczenia i c) realizacji.

Ad a) W kwestii stawki podatku wyróżniamy 3 stanowiska. Zdaniem A. Pawińskiego, ustanowiono świadczenie od szlachty w wysokości 5 grzywien od 100 grzywien czynszu, czyli dwudziestą część czynszów². Według W. Małcużyńskiego, obok powyższego uchwalono pobór wiarunkowy, a z miast szos³. Inaczej interpretuje przekaz źródłowy duża grupa badaczy, mówiąc o podatku dwudziestej części dochodu, a nie czynszu⁴. Wszyscy piszący powołują się na Długosza, który pisał: *Subventionem tandem pecuniarum ab universo exercitu, qua duo millia pugnatorum, ad dissolvendum castrorum et opidorum, in terra inferiori laborantium, obsidionem, conduci possent, eo pacto, ut quolibet milite centum marcas in annuis redditibus habente, quinque marcae conferrentur expetere coepit*⁵. Kronikarz informował o podjęciu starań o ustanowienie podatku od rocznych dochodów i o ich skutku w postaci uchwały. Pojęcie rocznego dochodu ma znaczenie szersze aniżeli czynsz⁶, a zatem pogląd A. Pawińskiego i W. Małcużyńskiego odrzucamy zaznaczając, że najprawdopodobniej obydwaj utożsamiają pojęcie dochodu z czynszem. Brak natomiast w *Annales* jakiegokolwiek wskazówki, by we wrześniu były uchwalone inne podatki, o których pisał W. Małcużyński. Wobec

braku innych źródeł, musimy uznać, że przewidywano stawkę 5% od całego dochodu.

Ad b) Uchwalone świadczenie — według J. Caro i T. Brzeczковского — było przeznaczone na wystawienie 2000 zaciężnych⁷. A. Pawiński i S. Tomašivskij dodają, iż oddział ten prowadziłby działania wojenne zimą⁸. Z kolei M. Biskup zasadnie uściśla tę opinię, stwierdzając, że mieli oni być skierowani na ratunek ośrodków dolnopruskich⁹. Powołani historycy opierają się na cytowanym już przekazie Długosza, z którego wynika, że przy pomocy tych zaciężnych chciano uwolnić zamki i miasta w dolnych Prusach; iż miało to nastąpić zimą to domysł oparty — jak można sądzić — na fakcie, że oddział rozpoczął działania na przełomie października i listopada.

Ad c) Istotne rozbieżności dotyczą skuteczności powziętej uchwały. Z jednej strony J. Caro sądzi, że była ona projektem, który zatwierdzono na sejmiku nowokorczyńskim¹⁰. Z drugiej strony W. Małcużyński twierdzi, że z uwagi na sposób jego ustanowienia, poboru nie realizowano¹¹. Inaczej przyjmuje duża część badaczy. Ich zdaniem, uchwałę zrealizowano¹². I w tym wypadku powyższe opinie sformułowano na podstawie *Annales*. Lecz dziejopis nie dostarcza w żadnym wypadku argumentów na przyjęcie twierdzenia J. Caro, gdyż Długosz omawiając sejmik nowokorczyński z grudnia 1461 r., nie wymienił wśród ustanowionych świadczeń podatku od dochodów¹³. Przekaz z *Annales* nie daje oparcia dla twierdzenia głoszonego przez W. Małcużyńskiego. Kronikarz w sposób nie budzący wątpliwości pisał o płaceniu tego świadczenia przez szlachtę, o uchylaniu się odeń możliwych¹⁴. Co więcej wiadomo, że m. in. za zebrane pieniądze zaciągnięto oddział, którym dowodził Piotr Dunin¹⁵. Poza relacją Długoszową nie dysponujemy innymi poświadczeniami źródłowymi dotyczącymi podatku chojnickiego.

II. Podatek grudniowy. Wiadomość o uchwaleniu nowego poboru w grudniu 1461 r. jest uznawana w zasadzie bez zastrzeżeń w literaturze¹⁶. Jedynie J. Caro i T. Brzeczkowski zajęli niezbyt jasne stanowisko. Pierwszy z nich pisze, że w grudniu zatwierdzono podatek chojnicki¹⁷ (do wypowiedzi tej powrócimy). Drugi z nich przytacza w przypisie uwagę W. Małcużyńskiego, iż „dopiero w grudniu [...] król uzyskał stanowczą uchwałę podatkową”¹⁸. Może w ten sposób autorzy kwestionują odrębność grudniowej decyzji podatkowej?

Oto inne rozbieżności związane z tym podatkiem. Na wstępie podkreślimy, iż pobór ustanowiono na walnym zjeździe w Nowym Mieście Korczynie, a nie na prowincjonalnym — jak przyjmował J. Caro¹⁹. Różnice poglądów

dotyczą rodzaju podatków uchwalonych. Zdaniem J. Caro, władca „wyjednał nowy podatek (*gabella*). Prawdopodobnie sejmik zatwierdził tylko pięcioprocentowy podatek od dochodu, przyzwolony już [...] pod Chojnicami”²⁰. Zauważmy, że tekst jest niejasny, skoro w pierwszym zdaniu autor pisze o uchwaleniu „nowego” poboru, w drugim — jakby temu przeczył pisząc o zatwierdzeniu „tylko” podatku ustanowionego wcześniej. Nie wiemy, czy J. Caro przyjmuje istnienie jednego czy dwóch podatków. Cytowany tekst posłużył autorom RKAD do sformułowania opinii, iż król uzyskał „nowy podatek *gabelle* w wysokości 5 grzywien od dochodu”²¹. Według F. Piekosińskiego i M. Biskupa uchwalono akcyzę od miast koronnych i podatek wiardunkowy z dóbr szlachty²². Pogląd ten jest zgodny z relacją Długosza²³. Nic nie uzasadnia stanowiska J. Caro i autorów RKAD.

Zapis annalisty potwierdza szereg źródeł mówiących nie tylko o uchwaleniu, ale i o realizacji podatku. Akcyza — jak ustalił M. Biskup — znajduje poświadczenie w poręczeniu królewskim dla ziemi łączyckiej, wydanym 18.06.1462 r.²⁴ W małopolskich notach sądowych pochodzących z 1468 r. napotykamy informacje o egzekucji z powodu niezapłacenia *fertones* 1462²⁵. Z uwagi na to, że właśnie w 1462 r. nie ustanowiono łąnowego, wzmianki te odnosimy do podatku uchwalonego w grudniu 1461 r., a ściąganego w 1462 r. Podobnie, noty sądowe z terenu województwa ruskiego, mówiące o egzekucji zaległego poboru 12 gr, pochodzące z okresu 10.01.1463—7.05.1464 r., mogą odnosić się do uchwały z 1461 r.²⁶ W zapiskach z 7.05.1464 r. wprowadzono dodatkowe określenie egzekucji *pro antiquis fertonibus*²⁷ dla odróżnienia od nowego podatku wiardunkowego uchwalonego w końcu kwietnia 1464 r.

Do omawianego podatku — zdaniem W. Małcużyńskiego — odnosi się akt wydany przez króla w listopadzie 1462 r., na sejmie w Piotrkowie²⁸. W dokumencie stwierdzano powstanie długu królewskiego na rzecz wojewody krakowskiego, który zabezpieczono *in et super exactione fertonum terre Lublinensis anni presentis colligendorum*²⁹. A. Pawiński z kolei sądził, że ów akt tyczył poboru ustanowionego w 1462 r.³⁰ Z cytowanego przez autora fragmentu pisma wynika, że dług zabezpieczono na wiardunkach wybieranych wówczas w ziemi lubelskiej, brak w nim natomiast wzmianki o czasie uchwalenia poboru. W tekście użyto określenia, z którego wynika, że podatek był właśnie wybierany. Z uwagi na to, że podatek 12 gr uchwalony w grudniu 1461 r. był wybierany w roku następnym, uznajemy iż wspomniany zapis dotyczy właśnie tego poboru, zatem pogląd A. Pawińskiego należy odrzucić.

Dla 1461 r. przyjmujemy uchwalenie 2 podatków; pierwszy w wysokości 5⁰/₀ od dochodu i drugi 12 gr z łąnu. Oba były realizowane.

- ¹ Caro, *Geschichte V/1*, s. 150—151; Pawiński, *Sejmiki*, s. 104 (bez podania daty); Małcużyński, *Szkice*, s. 54; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 27; Prochaska, *Geneza*, s. 36; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 593; Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 84. Pomijają kwestię: Piekosiński, *Wiece*, s. 234; RKAD II, s. 142—autorzy piszą: „... porusza dziejopis sprawę nowych nakładów na koszty wojny, mianowicie dla zreorganizowania wojsk zaciężnych w miejsce pospolitego ruszenia”.
- ² Pawiński, *Sejmiki*, s. 104.
- ³ Małcużyński, *Szkice*, s. 54.
- ⁴ Caro, *Geschichte V/1*, s. 151; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 27; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 593; Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 84.
- ⁵ DŁ, HP V/12, s. 326—327.
- ⁶ Czyszn jest formą renty feudalnej, polegającą na stałym powtarzającym się okresowo świadczeniu w pieniądzach lub produktach, uiszczanym przez chłopów feudałom w zamian za użytkowanie ziemi. Z kolei dochód obejmuje obok czynszów także wpływy z łanów folwarcznych, pustek, dzierżaw, kupionej renty itp. Zarazem, czyż możliwy był wówczas podatek szlachecki od dochodów?
- ⁷ Caro, *Geschichte V/1*, s. 152; Brzeczkowski, *Ustanowienie*, s. 84.
- ⁸ Pawiński, *Sejmiki*, s. 104; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 27.
- ⁹ Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 593.
- ¹⁰ Caro, *Geschichte V/1*, s. 152.
- ¹¹ Małcużyński, *Szkice*, s. 54, na tę opinię uwagę zwrócił Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 84, przyp. 36.
- ¹² Pawiński, *Sejmiki*, s. 104; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 27; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 593, 612; Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 84. Ostatni z autorów zamieszcza uwagę o uchylaniu się możliwych od płacenia poborów.
- ¹³ DŁ, HP V/12, s. 333.
- ¹⁴ DŁ, HP V/12, s. 327.
- ¹⁵ Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 612 z odesłaniem do MK 11, s. 178.
- ¹⁶ Bandtkie, *Historia*, s. 379; Piekosiński, *Wiece*, s. 234—235, pkt 128; Małcużyński, *Szkice*, s. 54; RKLW s. 151, pkt 445; RKAD II, s. 142; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 615. Podatek grudniowy pomijają Pawiński, *Sejmiki*, s. 104; Ludwig, *Besteuerung*, s. 62.
- ¹⁷ Caro, *Geschichte V/1*, s. 152.
- ¹⁸ Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 84, przyp. 36, z odesłaniem do Małcużyński, *Szkice*, s. 54.
- ¹⁹ Caro, *Geschichte V/1*, s. 152. Uwagę na to zwraca Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 615, przyp. 20.
- ²⁰ Caro, *Geschichte V/1*, s. 152. Pogląd ten za Caro powtórzył w jednej z wcześniejszych prac Biskup, *Stosunek Gdańska*, s. 158.
- ²¹ RKAD II, s. 142, z odesłaniem do Caro, *Dzieje V*, s. 127.
- ²² Piekosiński, s. 235, pkt 128; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 615.
- ²³ DŁ, HP V/12, s. 333.
- ²⁴ Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 615, przyp. 20; Biskup, *Uwagi*, s. 142, uwaga do s. 151, nr 445, z powołaniem AGAD, nr 120 (dok. perg.). O poborze milczy Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 104.
- ²⁵ SPPP II, nr 3940.
- ²⁶ AGZ 13, nr 5079—5085, 5097, 5134—5137, 5243, 5245, 5257, 5410, 5411, 5415, 5418—5421, 5433—5444, 5456—5460.
- ²⁷ *Ibidem* nr 5457—5460.
- ²⁸ Tak przyjmuje Małcużyński, *Szkice*, s. 54.

²⁹ *Ibidem*, z odesłaniem do Pawiński, Sejmiki, s. 105, przyp. 1.

³⁰ Pawiński, Sejmiki, s. 105, przyp. 1, z odesłaniem do MK 11, f. 622.

Rok 1462

O uchwaleniu poboru w t.r. jako pierwszy pisał A. Pawiński¹; za nim poszło szereg badaczy². Niemal wszyscy ograniczają się do wskazania daty rocznej i miejsca podjęcia uchwały. Informacje te uzupełnia Tomášivskij wskazaniem, że na podatek zgodę wyraził sejmik w Kole³.

Paradoksem jest fakt, że dopiero po rozważeniu daty podjęcia uchwały możliwe będzie ustalenie, czy ów podatek rzeczywiście miał miejsce. Nasze uwagi rozpoczniemy od prześledzenia proponowanych w historiografii dla tej uchwały datacji. Tą drogą ustalimy, czy obciążenie szlachty podatkiem w 1462 r. nastąpiło w rzeczywistości, czy też jest on jedynie troskliwie kultywowanym przez historyków mitem.

Oto co o podatku pisał A. Pawiński: „W roku 1462, po owej bezowocnej wyprawie królewskiej na Pomorze, kiedy uznano potrzebę skuteczniejszego działania za pomocą najemnego rycerstwa, nowy wysiłek pieniężny zrobiono, uchwalivszy pobór 12-to groszowy z łąnu. Długosz zupełnie o tym nie wspomina [...]. Zwraca zaś tylko uwagę pod rokiem 1462 [...], iż odbył się wtedy synod w Kaliszu, na którym wskutek żądania króla uchwalono *subsidiū charitativum* dla poparcia wojny pruskiej. Było ono oczywiście w związku z uchwalonym poprzednio poborem łąnowym, o czym dziejopis nie nadmienił, łączyło się również z postanowioną w tymże czasie akcyzą z miast na sejmie w Korczynie, o czym Długosz także wzmianki nie czyni. Tylko z aktu piśmiennego wydanego w czerwcu 1462 r. przez króla [... wynika, iż] sejmiki wymogły na królu uroczyste zaręczenie, że na sejmie w Korczynie akcyza [... z miast] była postanowiona za dobrowolną [... ich] zgodą”⁴. Czy na podstawie tego tekstu można uściślić czas ustanowienia podatku? „Bezowocna wyprawa królewska na Pomorze” była w istocie wyprawą chojnicką z września 1461 r.⁵, gdyż później w 1462 r. król nie wyprawiał się do Prus⁶. Jako kolejny argument autor podał uchwalenie przez kler *subsidiū charitativum*. Okazuje się, iż kapituła gnieźnieńska zgodziła się nań już 5.03 1462 r.⁷, czyli żądanie monarsze musiało być wysunięte wcześniej, pozostając niewątpliwie w związku z podatkiem postanowionym przez szlachtę. Synod wielkopolski zatwierdził decyzję 5 września⁸. Z kolei kapituła krakowska zgodziła się na podatek 20 sierpnia, co zatwierdził synod diecezji krakowskiej 29.09. t.r.⁹ Zatem proces decyzyjny w sprawie *subsi-*

dium charitativum był rozciągnięty w czasie, ale łączył się — jak słusznie wskazuje A. Pawiński — z wcześniejszymi decyzjami podatkowymi szlachty. Z wywodów powyższych wynika, że pobór mógł być uchwalony w okresie od zakończenia wyprawy chojnickiej (koniec września 1461 r.) do 5.03.1462 r. Z poręczenia dla ziemi łączyckiej, wydanego przez króla w Inowrocławiu 28.06.1462 r., w związku z ustanowieniem akcyzy, dowiadujemy się, że podatek ten ustanowiono na sejmie generalnym w Korczynie¹⁰. A. Pawiński również łączy akcyzę z uchwaleniem łąnowego. W okresie koniec września 1461 r. — 5.03.1462 r. sejm w Nowym Mieście Korczynie odbył się jedynie w grudniu 1461 r. Potwierdza to Długosz pisząc o uchwaleniu wówczas podatku wiardunkowego i akcyzy¹¹. Zatem wykorzystywane przez A. Pawińskiego jako argumenty poręczenie z 28.06.1462 r. w istocie łączy akcyzę z podatkiem wiardunkowym, ale uchwalonym nie w 1462, lecz w 1461 r. W konsekwencji okazuje się, że runąć musi cała konstrukcja podatku łąnowego, którą zbudował autor „sejmików ziemskich”¹².

Czy więcej warte są uwagi późniejszych badaczy? T. Brzeczkowski jako źródło wiadomości o poborze 1462 r. podaje *Annales*. Ale to nieporozumienie, gdyż we wskazanym miejscu Długosz pisze o zatwierdzeniu *subsidium charitativum* przez synod duchowieństwa wielkopolskiego na początku września 1462 r.¹³ O uchwaleniu w drugiej połowie sierpnia 1462 r. przez sejmik nowokorczyński akcyzy i wiardunków z łąnów pisał M. Biskup¹⁴, bezzasadnie powołując Długosza¹⁵. Drugim źródłem wykorzystanym przez badacza jest list Joachima von der Beke z Torunia do Gdańska¹⁶. W wydanyim drukiem regescie tego dokumentu brak jest informacji o podatku¹⁷. Także w *itinerarium* monarszym z 1462 r. nie natykamy potwierdzenia, by król przebywał wówczas w Nowym Mieście Korczynie¹⁸. Tak więc i opinia M. Biskupa wynika z nieporozumienia i — jak można sądzić — należy ją wiązać z podatkiem z grudnia 1461 r.

Dziwną metodę zastosował natomiast M. Ludwig. Wymieniając podatek z 1462 r., odsyła z jednej strony do tych opracowań, które mówią o ustanowieniu wówczas omawianego świadczenia, z drugiej — powołuje literaturę potwierdzającą uchwalenie poboru, ale w 1461 r.¹⁹ Autor nie znalazł nowych źródeł, zatem i jego stanowisko należy odrzucić.

Okazuje się przeto, że nie ma śladów źródłowych uzasadniających tezę o poborze szlacheckim w 1462 r. Nieporozumienie wywołane zostało zapewne tym, że w poprzednim roku (1461) uchwałę podatkową podjęto w grudniu. Jej zwyczajne konsekwencje (*subsidium charitativum*, poręczenie wolności podatkowej) pojawiły się już w kolejnym roku kalendarzowym, stwarzając błędną przesłankę do wniosku, że również pobór obciążający szlachtę został w tym roku uchwalony.

- ¹ Pawiński, Sejmiki, s. 105.
- ² Tomašivskij, Podatkovi, s. 28; Prochaska, Geneza, s. 149—150; Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 619—620; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 78 — autor ten nie wymienia 1462 r. jako roku, w którym uchwalono podatek, lecz wyraża ogólną uwagę, że w okresie wojny 13-letniej uchwalano podatek co rok z wyjątkiem 1463 r., co sugeruje, iż w roku 1462 ustanowiono pobór.
- ³ Tomašivskij, Podatkovi, s. 28, bez wskazania źródła.
- ⁴ Pawiński, Sejmiki, s. 105.
- ⁵ DŁ, HP V/12, s. 316, 317, 320—321.
- ⁶ Z *itinerarium* monarszego podanego w RKLW, RKAD wynika, że król przebywał latem i jesienią 1462 r. w Toruniu, ale nie wyprawiał się zbrojnie przeciw Krzyżakom, tak jak to było we wrześniu 1461 r., RKLW, s. 160—162; RKAD II, s. 153—154, zob. też Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 618.
- ⁷ Ohanowicz, s. 74, pkt V, z odesłaniem do AC I, nr 1927.
- ⁸ *Ibidem*; DŁ, HP V/12, s. 357.
- ⁹ Ohanowicz, s. 74, pkt V, z odesłaniem do ACCrac. et Ploc., nr 78, 81—95.
- ¹⁰ AGAD, dok. perg nr 120, u Pawińskiego, s. 105, przyp. 3, z odesłaniem do Arch. Głow. nr 126 z datą dzienną 28.06.1462 r.
- ¹¹ DŁ, HP V/12, s. 333.
- ¹² Za Pawińskim pogląd przejęli Tomašivskij i Prochaska.
- ¹³ Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 78, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 357.
- ¹⁴ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 619—620, przyp. 40. Autor we wcześniejszej pracy, poruszając analogiczne kwestie (oblężenie Fromborka przez wojska dowodzone przez wielkiego mistrza w połowie lipca 1462 r.), pominął sprawę podatku małopolskiego z 1462 r. (?) Wskażmy, że w obu wypadkach wykorzystano tę samą podstawę źródłową: list Jana von der Beke napisany z Torunia 2.08.1462 r. do Gdańska, WAP Gdańsk, 300 D, 78, zob. M. Biskup, *Stosunek Gdańska do Kazimierza Jagiełłończyka w okresie wojny trzynastoletniej*, Toruń 1952, s. 160, przyp. 141.
- ¹⁵ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 620, przyp. 40, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 352.
- ¹⁶ Zob. przyp. 14.
- ¹⁷ SRP IV, s. 591, przyp. 4.
- ¹⁸ RKLW, s. 156—171; RKAD II, s. 148—156; Biskup, Uwagi, s. 142. Król nie był obecny na sejmiku nowokorczyńskim w sierpniu 1462 r., SPPP II, nr 3682, 3684.
- ¹⁹ Ludwig, Besteuerung, s. 62, pkt 27, z odesłaniem do Pawińskiego, Sejmiki, s. 105; Tomašivskij, Podatkovi, s. 28; Małcużyński, Szkice, s. 54. Jako podstawę źródłową podaje DŁ, HP V/12, s. 357, gdzie mowa o uchwaleniu przez synod wielkopolski, na początku września, *subsidium charitativum*.

Rok 1463

Informacje Długosza o ustanowieniu w t.r. podatku przejęła część badaczy¹, inni przemilczają tę kwestię², a T. Brzeczkowski bez uzasadnienia kwestionuje wręcz uchwałę podatkową³.

Przy omawianiu tego poboru pojawiają się następujące różnice zdań a) określenia rangi zjazdu podejmującego uchwałę, b) stanowiska Wielkopolski wobec podatku, c) pozadługoszowych potwierdzeń istnienia podatku.

Ad a) Nieprecyzyjne jest w literaturze określenie rangi zjazdu małopolskiego rozpoczętego 5.07. t.r., zakończonego podjęciem uchwały podatkowej. Ł. Gołębiowski pisze, że pobór ustanowił sejm korczyński⁴, ale nie wiemy czy był to sejm prowincjonalny czy walny. F. Piekosiński przypuszcza, iż był to wiec powszechny, ale tylko senatorski, przygotowawczy, po którym miały nastąpić sejmiki⁵. W takim przypadku należałoby przyjąć nieobecność szlachty w czasie podejmowania decyzji, z uwagi na przyszłe sejmiki, jednakże autor nie wskazał sejmików, które odbyły się po zakończeniu zjazdu nowokorczyńskiego. Z kolei M. Biskup nazywa zjazd sejmikiem prowincjonalnym⁶. Badacze opierają się na przekazie Długosza, który brzmi: *[Rex...] conventionem generalem in Nova Civitate Korczyn pro die quinta mensis Iulii indicatam, illuc personaliter adveniens, diebus octo tenuit*⁷. Za tym, że odbył się sejm walny, z jednej strony przemawia użyty termin *conventio generalis*, stosowany przez annalistę dla tego rodzaju zjazdów. Z drugiej strony — brak w Korczynie obecności Wielkopolan, nadto z *Annales* dowiadujemy się, że po zakończeniu zjazdu król wyrusza do Krakowa, aby stąd udać się do Wielkopolski. Dopatrywać się w tym można wskazówki, że władca zamierzał wziąć udział w sejmiku w Kole. I rzeczywiście, wiadomość o obecności króla w tym sejmiku pochodzi z 7.12 t.r.⁸ Okoliczność ta skłania do przyjęcia opinii M. Biskupa, że w Korczynie odbył się zjazd prowincjonalny. Sejmik ten ustanowił pobór 6 gr z łąnów chłopskich, młynów, karczmy i ustalił termin płatności do 24.08.1463 r.⁹

Ad b) W kwestii, czy i kiedy Wielkopolska podjęła uchwałę podatkową, Długosz zachowuje milczenie. Wcześniejsze uwagi annalisty co do zaangażowania i ofiarności tej prowincji w kontynuowaniu wojny z Zakonem pozwalają sądzić, że Wielkopolanie uczestniczyli w t.r. w opodatkowaniu. O. Balzer zwraca uwagę na fakt, że 7.12.1463 r. król wydał poręczenie, iż podatek uiszczony przez ziemię brzeską i kujawską nie ubliża prawu tych ziem¹⁰. Jednak S. Tomašivskij przypuszcza, że pobór przeznaczono na cele lokalne¹¹. Zauważmy, iż z taką interpretacją kłóci się fakt, że król w poręczeniu praw szlacheckich podkreśla dobrowolność ustanowionego poboru, który w przyszłości się nie powtórzy. Podatek lokalny nie uzasadnia w żadnej mierze wydania tego poręczenia. Wynika z niego, iż przynajmniej szlachta ziem kujawskich wyraziła zgodę na podatek, który miano przeznaczyć na zaciężnych, w związku z zagroże-

niem tej ziemi przez najazd krzyżacki¹². Dokument nie daje odpowiedzi na pytanie, jakie stanowisko zajęły pozostałe ziemie wchodzące w skład Wielkopolski. Sądzymy, iż wydane w Kole poręczenie jest jedynym zachowanym z kilku. W 1463 r. także Wielkopolanie płacili ze swoich dóbr podatek.

Ad c) Autorzy RKAD stwierdzają, że poza *Annales* uchwały pozostają nieznane¹³. W małopolskich zapiskach sądowych, jak i w ruskich, nie znaleźliśmy rzeczywiście not o egzekucji poboru 6 gr z łanu dla lat najbliższych uchwale podatkowej z 1463 r.¹⁴ Informacje takie dla terenu województwa ruskiego napotykamy dopiero pod 1467 r.¹⁵ Ponieważ po 1463 r. w Małopolsce nie ustanowiono poboru o tej stawce, przyjmujemy, iż odnoszą się one do zaległości podatkowych z 1463 r. Stwierdzenie to ostatecznie weryfikuje Długosz. Wskażmy dodatkowo, że na sejmie w Piotrkowie rozpoczętym 15.10. t.r.¹⁶ monarcha otrzymał od Małopolan prawo dysponowania funduszami z zebranych przez nich podatków¹⁷. Ogólnokrajową uchwałę podatkową przyniósł zatem 1463 r.

Poza tym dziejopis przekazuje wiadomość o podatku na Podolu przeznaczonym na cele państwa. W 1463 r. szlachta podolska uchwaliła podatek na wykup zamku i miasta Kamieńca z rąk trzymających je w zastawie potomków Teodoryka Buczackiego. Wiadomość ta przyjmowana jest bez zastrzeżeń¹⁸. Na ten cel, każdy łan i osada chłopska dostarczały — jak tłumaczy tekst Długosza K. Mecherzyński — 1 wołu¹⁹. Według J. Caro był to pobór 1 wołu z każdego łanu i każdego kmiecia²⁰. Zdaniem J. Szujskiego, stawka wynosiła 1 krowę z łanu²¹. O stawce annalista pisał: „*de quolibet laneo et kmethone unum bovem se praestare obligentes*”²². Z każdego osiadłego łanu składano 1 wołu.

Nie znajdujemy jakichkolwiek przesłanek do wniosku, by to świadczenie zastępowało udział Podola w wojnie 13-letniej, lub że ponoszono je niezależnie od 6 gr z łanu na zaciężnych pruskich.

¹ DŁ, HP, V/12, s. 373, za nim idą Gołębiowski, *Dzieje* III, s. 149; Piekosiński, *Wiece*, s. 235, pkt 133; Ruciński, *Początki*, s. 36; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 643.

² Pawiński, *Sejmiki*, s. 105—106; Ludwig, *Bestauerung*, s. 62.

³ Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 78.

⁴ Gołębiowski, *Dzieje* III, s. 149.

⁵ Autor uważa, że przyjęta przez Długosza nazwa *convencio generalis* użyta jest na wyrost, jeśli by mówić o sejmiku ziemskim, zaś aby to był sejm „walny, jest za mało tego, co Długosz o tym zjeździe pisze”, Piekosiński, *Wiece*, s. 235, pkt 133.

⁶ Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 643.

⁷ DŁ, HP V/12, s. 373.

⁸ VL I, f. 202; IAS, nr 3700; *Dokumenty kujawskie i mazowieckie*, p. 282, CCXXIX,

- nr 102; KDP 2/2, s. 530, nr 418. Zaznaczmy, że data wydania dokumentu jest odległa od czasu, w którym odbył się sejmik małopolski. Bardach pisze: „Ostatnie badania Antoniego Gąsiorowskiego dotyczące Wielkopolski, potwierdziły obecność króla na sejmikach prowincjonalnych w Kole w latach [...] 1463”, HSP I, s. 35.
- ⁹ DŁ, HP V/12, s. 373.
 - ¹⁰ Balzer, CIP, s. 66, pkt 203, z odesłaniem do VL I, f. 202; Dokum. Kujaw. i mazow., s. 282, nr 102. O uchwaleniu podatku przez szlachtę kujawską i wydaniu poręczenia pisze Ruciński, Początki, s. 35—36; Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 652.
 - ¹¹ Tomašivskij, Podatkovi, s. 28, przyp. 4.
 - ¹² VL I, f. 202.
 - ¹³ RKAD II, s. 164.
 - ¹⁴ SPPP II; AGZ.
 - ¹⁵ Datowane są one: 16, 17 i 28 marca, 5 czerwca; 1467 r. — AGZ XV, nr 462—464, 469, 470, 502—506.
 - ¹⁶ RKLW, s. 184, pkt 524 RKAD II, s. 168; inaczej datuje Biskup, bo na 7.10., Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 650, kwestię pomija w Biskup, Uwagi, s. 143.
 - ¹⁷ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 650—652, z odesłaniem do Acten der Ständetage Preussens V, nr 35.
 - ¹⁸ Caro, Geschichte V/2, s. 509; Szujski, Dzieje II, s. 102; RKLW, s. 186, pkt 529; RKAD II, s. 169.
 - ¹⁹ Jana Długosza [...] Dziejów [...] Ksiąg dwanaście, V/12, s. 361.
 - ²⁰ Caro, Geschichte V/2, s. 509.
 - ²¹ Szujski, Dzieje II, s. 102.
 - ²² DŁ, HP V/12, s. 383.

Rok 1464

Wiadomość annalisty o ustanowieniu w t.r. przez sejm małopolski podatku przejęła znaczna część literatury¹, zarazem część autorów pomija kwestię milczeniem². Zdaniem J. Bardacha, do uchwalenia poboru doszło na sejmie walnym, który odesłał uchwałę do akceptacji sejmików prowincjonalnych³. Badacz nie podaje podstawy źródłowej swojego twierdzenia. Dla omawianego poboru dysponujemy jedynie relacją Długosza⁴, z której wynika, iż na sejmie walnym w Piotrkowie uchwalono zwołanie pospolitego ruszenia. Sprawę tę rozpatrzyć miały sejмки prowincjonalne. Nie wiemy nic o uchwałach podatkowych tego zjazdu. Wobec niechęci króla do pospolitego ruszenia, na sejmiku w Korczynie zdecydowano, by w to miejsce dać pobór⁵. Tezę J. Bardacha jako nie mającą uzasadnienia źródłowego odrzucamy.

Zjazd nowokorczyński zebrał się 29.04.1464 r.⁶ i ustanowił wiardunek *per universum Regnum* z łąnów, karczem i młynów dla zaciężnych walczących w Prusach. Z *Annales* należałoby wnosić, że w Korczynie obciążono tym podatkiem cały kraj. I tak postępuje T. Brzeczkowski, wysu-

wając zarazem przypuszczenie, że niemożliwością byłoby, aby o tym decydowała tylko jedna prowincja⁷. Badacz przeoczył fakt, że już wcześniej w literaturze wskazywano na inny fragment *Annales*, z którego wynika, że Wielkopolska zgodziła się na pobór 24 czerwca na sejmiku w Kole⁸.

Nie ma zgody w sprawie stawki podatku przyjętego w Wielkopolsce. Prawie wszyscy piszący stwierdzają, że w państwie obowiązywała jednolita stawka⁹. Jedynie zdaniem M. Ludwiga Wielkopolska zgodziła się płacić inną niż Małopolska stawkę wynoszącą 6 gr z łanu¹⁰. Tezę o różnych stawkach podatkowych w Małopolsce (12 gr) i Wielkopolsce (6 gr) zawierają jakoby prace A. Pawińskiego i S. Tomašivskiego¹¹. Tymczasem obaj historycy wyraźnie piszą o stawce 12 gr w całej Koronie¹². Również z *Annales*, które są źródłem powyższych opinii, wynika, że obie prowincje ustanowiły pobór wiardunkowy¹³. Zatem opinię M. Ludwiga uznajemy za bezzasadną. Zaznaczmy, że nie zachowały się teksty uchwał poborowych. Przypuszczalnie w związku z podatkami ustanowionymi przez szlachtę, na żądanie króla, możnych i szlachty, duchowieństwo na synodzie prowincjonalnym w Piotrkowie 24 października uchwała *subsidium charitativum*¹⁴.

Podatki uchwalone w Korczynie znajdują odbicie w zapiskach sądowych województwa ruskiego. W notach z 19.11.1464 r. w stosunku do niektórych podatników mówi się o egzekucji *antiquis fertonibus*¹⁵, przy innych to określenie nie występuje¹⁶. Sądzymy, że tam gdzie brak tej precyzacji (*antiquis*), egzekucja odnosiła się do zaległości z podatku z kwietnia 1464 r.¹⁷

W kolejnym roku wojny 13-letniej dobra szlacheckie obłożono poborem łanowym. Nie był to jedyny podatek, gdyż nie budzi wątpliwości obciążenie na rzecz króla dóbr szlachty ruskiej poborem 5 gr. Ale poza tym, że od lutego 1465 r. prowadzono egzekucję wobec zalegających z jego wpłatą, nic więcej na jego temat nie wiemy¹⁸.

¹ Gołębiowski, *Dzieje* III, s. 151—152; Pawiński, *Sejmiki*, s. 106; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 28; Prochaska, *Geneza*, s. 150; Piekosiński, *Wiece*, s. 236, pkt 136; S. Kutrzeba, *Szosa królewska w Polsce w XIV i XV wieku*, PP 1900, t. CXXXV, s. 100; Koneczny, *Dzieje*, s. 224; RKLW, s. 190, pkt 543; Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 657; Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 84; Ludwig, *Besteuerung*, s. 62, pkt 28.

² Caro, *Geschichte* V/1, s. 160—162; Małcużyński, *Szkice*, s. 54—55; RKAD II, s. 172—173.

³ HSP I, s. 37—38.

⁴ DL, HP V/12, s. 388.

⁵ Zdaniem Biskupa, rezygnacja z pospolitego ruszenia na rzecz podatku nastąpiła pod naciskiem szlachty małopolskiej. Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 657, przyp.

- 14, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 388 — gdzie brak potwierdzenia dla tego wniosku.
- ⁶ DŁ, HP V/12, s. 388, za nim idą RKLW, s. 190 pkt 543. Ogólnikowo na koniec kwietnia datują Balzer, CIP, s. 67, pkt 205; Pawiński, Sejmiki, s. 106; Tomašivskij, Podatkovi, s. 28; Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 657. Błądną datację podają: Piekosiński, Wiece, s. 236, pkt 136 — na 1.05; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 84 — na sierpień t.r. Obaj badacze odsyłają bezzasadnie do Długosza.
- ⁷ Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 84.
- ⁸ Gołębiowski, Dzieje III, s. 152; Balzer, CIP, s. 67, pkt 206; Pawiński, Sejmiki, s. 106; Tomašivskij, Podatkovi, s. 28; Koneczny, Dzieje, s. 224; Ludwig, Besteuerung, s. 62, pkt 28. Bez wymienienia daty wskazuje na to Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 670.
- ⁹ Gołębiowski, Dzieje III, s. 152; Pawiński, Sejmiki, s. 106; Tomašivskij, Podatkovi, s. 28; Kutrzeba, *Szos...*, s. 100; Koneczny, Dzieje, s. 224; Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 657, 670; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 84.
- ¹⁰ Ludwig, Besteuerung, s. 62, pkt 28.
- ¹¹ *Ibidem*, wynika to z odesłania uczynionego przez autora.
- ¹² Zob. przyp. 9.
- ¹³ DŁ, HP V/12, s. 389.
- ¹⁴ CES XV, III, s. 122, nr 101.
- ¹⁵ AGZ XIII, nr 5559—5560. Wcześniejsze noty mówiące o egzekucji *pro antiquis fertionibus* pochodzą z 7.05.1464 r., a więc tuż po podjęciu nowej uchwały podatkowej, AGZ XIII, nr 5456—5460.
- ¹⁶ AGZ XIII, nr 5561—5564.
- ¹⁷ Po notach z 7.05. t.r. dotyczących egzekucji *pro antiquis fertionibus*, najbliższe dotyczą egzekucji poboru 12 gr bez określenia *antiquis* pochodzą z 8.08. t.r. Przyjmujemy, że odnoszą się one do podatku z 1464 r., podobnie zresztą jak wzmianki z 20 sierpnia, 24 września, 1 października, 12 listopada 1464; 10 i 2.04.1465 r., AGZ XIII, nr 5487—5489, 5493—5506, 5510, 5526, 5528—5533, 5535—5541, 5543—5546, 5557—5558, 5561—5564, 5699—5700, 5794—5795, 5809, 5814, 5819.
- ¹⁸ Zapiski ruskie z okresu 25.02.—8.04.1465 r. mówią o egzekucji prowadzonej *ob nonextraditione exactionum regalium V grossorum* (AGZ XIII, nr 5704—5707, 5717, 5762—5765, 5767, 5772—5774, 5777, 5778, 5780—5784, 5791, 5814, 5818). Podatek ściągano obok podymnego i podatku z młynów (nr 5780), a także obok podatku 12 gr (nr 5814). Pobór płacono na rzecz króla, wyklucza to możliwość utożsamiania go z podatkiem lokalnym. Nie wiemy, kiedy był uchwalony i jaki był jego zasięg. Nie spotykana jest stawka, w porównaniu z uchwalonymi dotychczas wielokrotnościami poradlnego w postaci 6 czy 12 gr. O podatku tym milczy Długosz i literatura, brak analogicznych zapisków w małopolskich zapiskach sądowych wydanych przez A. Z. Helcia.

Rok 1465

W maju t.r. sejm małopolski ustanowił pobory na wojnę pruską¹. Zdaniem A. Pawińskiego, zastosowano wówczas inny sposób uchwalenia anizeli w latach ubiegłych. Król zwołał sejm „główny” małopolski, z uwa-

gi na pośpiech nie zwoływano osobnego sejmku walnego, ale do Korczyna wezwano przedstawicieli Wielkopolski, przekształcając sejm prowincjonalny w sejm walny². Trudno mówić o szczególnej procedurze, skoro 4 lata wcześniej zastosowano taką samą procedurę³. Tryb podjęcia decyzji podatkowej wiąże się ze sprawą rangi, jaką przypiszemy nowokorczyńskiemu zjazdowi. Są badacze uznający zjazd za sejm walny⁴, inni degradują go do roli prowincjonalnego⁵. Zdaniem A. Pawińskiego — jak już pisaaliśmy — pierwotnie zwołano sejm prowincjonalny, przekształcony następnie w walny. W stosunku do obrad małopolskich używano określeń, jak: zjazd⁶, sejm⁷, sejm polski⁸, wiec senatorski⁹. Poglądów tych pogodzić się żadną miarą nie da. Oparciem dla nich są *Annales*. Żaden jednak z autorów nie ustosunkował się do odmiennych wypowiedzi poprzedników. Musimy więc spróbować odszukać w relacji kronikarskiej jakieś wskazówki, pamiętając, że do precyzji terminologicznej Długosza nie zawsze można przywiązywać decydujące znaczenie. Kronikarz użył terminu *conventio generalis*, który stosował z reguły do oznaczenia sejmów walnych¹⁰, wskazał też obecność Wielkopolan wyposażonych *cum plena potestate aliorum destinati*¹¹. Na obrady przybyli członkowie rady królewskiej, w rezultacie decyzje podjęte objęły całą Koronę. A to — o ile w źródle nie ma pomyłki — przesądza o tym, że zjazd ten był zjazdem walnym.

W Korczynie — jak pisze Długosz — uchwalono podatek wiardunkowy z Małopolski i Rusi; Wielkopolskę z uwagi na planowaną wyprawę pospolitego ruszenia pod Chojnice objęto stawką 6 gr z łanu¹². Termin realizacji poboru wyznaczono na 13.07. t.r. Tekst uchwał nie zachował się. W roku tym, na Rusi, ustanowiono na potrzeby państwa pobór o zasięgu lokalnym. W kwietniu 1465 r., we Lwowie, odbył się sejmik szlachty lwowskiej, podolskiej, halickiej i bełskiej, na którym w obecności króla uchwalono podatek na wykup zamków lwowskiego, żydaczowskiego, samborskiego i innych z rąk Jana Odrowąża¹³. Ustanowiono wiardunek z łanów oraz dodatkowo 1 wołu od każdego mającego dom i służbę (czy poddanych?). Kwota uzyskana ze sprzedaży wołów — jak przekazał annalista — pozwoliła wykupić ziemię lwowską, żydaczewską i zamek Gliniany. W tym miejscu relacja Długosza rodzi wątpliwość, jakie było przeznaczenie podatku wiardunkowego, jeśli ziemie te wykupiono za pieniądze otrzymane ze sprzedaży wołów. Pobór 12 gr służył innemu celowi od celu przeznaczonego podatkowi 1 wołu. Gdyby przyjąć, że podatki oba były uchwalone — jak twierdzi A. Sucheni-Grabowska — na wykup wymienionych ziem¹⁴, to obciążenie podatkowe dóbr szlacheckich na Rusi i Podolu wynosiłoby, wliczając w to podatek na wojnę pruską ustanowiony w Korczynie, 24 gr z łanu plus 1 wół z domu. Mało to prawdopodobne, a i przekaz kronikarza nie daje podstaw do przyjęcia takiego

wniosku. Sądzymy, że we Lwowie szlachta zgadzając się na podatek 12 gr, poświęciła go na cele ogólnopanstwowe, co zostało zaaprobowane na zjeździe korczyńskim. Na wykup królewsczyzn z rąk Odrowążów uchwaliła dodatkowo pobór z gospodarstw(?) w wysokości 1 wołu.

- ¹ Istnieją drobne rozbieżności w datacji zjazdu. Według Piekosińskiego, sejm odbył się, przed Zielonymi Świątkami" czyli przed 2.06.1465 r. Za podstawę wniosku posłużył wydany 31 maja w Krakowie monarszy statut, ustanowiony jeszcze w Korczynie, Piekosiński, Wiece, s. 236, pkt 142, z odesłaniem do tekstu w IP, s. 308 — w którym wskazano rok i miejsce wydania statutu. Na połowę maja datują: Pawiński, Sejmiki, s. 106—107; Tomašivskij, Podatkovi, s. 29; Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 676. Na 12 maja wskazują: Szujski, Dzieje II, s. 104; Biskup, Uwagi, s. 144, uwaga do s. 205, pkt 583. Sochaniewicz przyjmuje datę 17 maja, Sochaniewicz, Kollokwja, s. 197. Autorzy RKAD wskazują, iż wg Długosza, król przybył do Korczyna 6 maja na dwutygodniowy zjazd (RKAD, s. 182); zaznaczają, że zachował się akt królewski wydany w Piotrkowie 17 maja (Bibl. Jagiell. nr 61). Z kolei autorzy RKLW piszą, że 7 i 10 maja król był jeszcze we Lwowie (MRPS IV, 3, Suppl., nr 988; AGZ II, nr 102, s. 185), a 12 maja w Krakowie — jak sądzą — monarcha wydał zarządzenie o pospolitym ruszeniu Wielkopolan, uchwalone jeszcze w Korczynie (CES XV, III, nr 102, s. 124), RKLW, s. 205, pkt 583. Autorzy nie zaznaczyli przy tym jednak, że w zarządzeniu tym nie podano miejsca ani daty wydania. Edytor źródła, A. Lewicki, przypuszcza, że akt mógł być wystawiony ok. 12.05. t.r. w Korczynie, CES XV, III, nr 102, przyp. 2. Z *Annales* wynika, że obrady wyznaczono na 12 maja (DŁ, HP V/12, s. 410—411); z kolei daty aktów królewskich wystawionych we Lwowie 7 i 10 maja i w Piotrkowie 17 maja zdają się przemawiać, że wskazana u Długosza data 12 maja nie mogła być terminem rozpoczęcia obrad.
- ² Pawiński, Sejmiki, s. 106, za nim Rembowski, Sejmiki, s. 111—112; Pawiński nazywa zjazd sejmem powszechnym koronnym.
- ³ Zob. *Rok 1461*.
- ⁴ Prochaska, Geneza, s. 150; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 84; Ludwig, Besteuerung, s. 62, pkt 29.
- ⁵ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 676; HSP I, s. 36.
- ⁶ RKLW, s. 205, pkt 583; RKAD II, s. 182; Biskup, Uwagi, s. 144, uwaga do s. 209, pkt 583.
- ⁷ Gołębiowski, Dzieje III, s. 157; Szujski, Dzieje II, s. 104.
- ⁸ Caro, Geschichte V/1, s. 164.
- ⁹ Piekosiński, Wiece, s. 236, pkt 142.
- ¹⁰ DŁ, HP V/12, s. 67, 203, 206, 218, 222, 228, 259, 268, 280, 298, 373 itd. Gdy zjazd miał inny charakter, annalista używał nazwy *convencio particularis*, s. 87, 277, 290, 291, 296; *conventum*, s. 95, 231, 234, 260, 389; *conventum [...] Terrarum Cracoviensis, Sandomiriensis et Russiae*, s. 388.
- ¹¹ DŁ, HP V/12, s. 411. Pawiński pisze o reprezentacji sejmików wielkopolskich z pełnomocnictwem do stanowienia poboru, Pawiński, Sejmiki, s. 107. Bardach zauważa, że skład delegacji Wielkopolan dowodzi przewagi „panów rady”, choć obecność podkomorzego wskazuje na udział reprezentanta niesenatorskich urzędników ziemskich, HSP I, s. 36.
- ¹² DŁ, HP V/12, s. 411, za nim idą Gołębiowski, Dzieje III, s. 157; Pawiński, Sejmiki, s. 106—107; Tomašivskij, Podatkovi, s. 29; Małcużyński, Szkice, s. 55; Biskup,

- Trzynastoletnia wojna, s. 676; Ludwig, Besteuerung, s. 62, pkt 29; ogólnikowo o poborze i pospolitym ruszeniu pisał Szujski, *Dzieje* II, s. 104. Z niewiadomych względów Caro przyjmuje, że Małopolska zgodziła się na pobór, a Wielkopolska tylko na pospolite ruszenie, Caro, *Geschichte* V/1, s. 164. Z kolei Prochaska bezzasadnie sądził, że zaniechano walnej wyprawy, Prochaska, *Geneza*, s. 150. Zagadnienie pomijają Piekosiński, *Wiece*, s. 236; RKLW, s. 205, pkt 583. Wskażmy, iż autorzy RKAD II, s. 182 stwierdzają, iż kwestia podatku znajduje w pewnej mierze potwierdzenie w dokumencie bez daty opublikowanym w CES XV, III, nr 102 — dokument ten jednak nie dotyczy spraw podatkowych, lecz zajmuje się powołaniem pospolitego ruszenia z Wielkopolski i powiatu kaliskiego do Prus.
- ¹³ DL, HP V/12, s. 410, przyjmowane jest to bez zastrzeżeń: Bandtkie, *Historia*, s. 378; Szujski, *Dzieje* II, s. 110; Balzer, CIP, s. 67, pkt 207; A. Prochaska, *Konfederacja lwowska 1464 roku*, KH 1892, R. VI, s. 772; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 29, przyp. 2; RKAD II, s. 182; A. Sucheni-Grabowska, *Odbudowa domeny królewskiej w Polsce... 1504—1548*, Wrocław 1967, s. 37.
- ¹⁴ Sucheni-Grabowska, *Odbudowa...*, s. 37.

Rok 1466

Jeszcze przed zawarciem pokoju w Toruniu, na walnym zjeździe zebrałym 16 marca w Piotrkowie uchwalony został podatek¹.

Różnice poglądów odnoszą się do: a) pozadługoszowego potwierdzenia istnienia poboru, b) rodzaju nałożonych podatków.

Ad a) Autorzy RKAD powątpiewają, czy podatki wykazane w *Annales* były istotnie uchwalone, milczy o nich reces gdański z sejmu w Piotrkowie². W RKAD zarazem stwierdzono, że król 30 marca zabronił dalszego pobierania „opłaty wiardunkowej”³. To nieporozumienie wynikłe z niewłaściwego zrozumienia źródeł. Akt wskazany przez autorów jest królewskim potwierdzeniem generalnej zasady nietykalności podatkowej szlachty, takim jak wiele innych wydawanych przez władcę, gdy ta podejmowała uchwały podatkowe. Monarcha przyrzekł — jak to czynił już wielokrotnie — że uzyskane świadczenie nie stanie się precedensem do żądania i w przyszłości podobnego obciążenia. Ale z uchwalonego z całą pewnością nie zrezygnował⁴. Poręczenie stanowi oczywiste potwierdzenie poprawności przekazu Długosza⁵.

Ad b) Część historyków pisze ogólnie o ustanowieniu poboru wiardunkowego⁶. Na obciążenie wiardunkiem łąnów, młynów i szlachty bezkmiecej wskazywał S. Tomašivskij⁷. Według K. Mecherzyńskiego, wprowadzono podatek wiardunkowy z wsi i młynów, a od szlachty bezkmiecej podatek 2 gr⁸, czyli opodatkowano grunty szlachty zagrodo-

wej. M. Biskup i T. Brzeczkowski konstatują podatek 12 gr z młynów, łąnów i karczem⁹, nadto pierwszy z badaczy wymienia podatek 2 gr z grzywny majątku mieszczań. Niezgodności powyższe wynikają z różnej podstawy źródłowej. Inne wnioski wyciągają ci, którzy opierają się na *Annales*, inne zaś ci, którzy wykorzystują królewskie potwierdzenie praw szlacheckich¹⁰, wreszcie odmienne opinie formułują autorzy posługujący się obydwoma źródłami. Jedynie tłumaczenie K. Mecherzyńskiego spowodowane zostało niewłaściwym odczytem tekstu Długosza, który wyraźnie pisał o ustanowieniu poza subsidium od kleru, poboru 12 gr z łąnu i młynów, a od szlachty bezkmiecej podatku z pól przez nią uprawnionych¹¹. Podatek 2 gr był świadczeniem miejskim zwanym szosem. Wynika to z treści poręczenia królewskiego z 30.03.t.r.¹², które uściśla przekaz Długosza, wskazując na obciążenie wiardunkiem łąnów należących do karczem. Oba źródła mówią nadto o uchwaleniu podatku akcyzy.

Poświadczenie wybierania wiardunków znajdujemy w małopolskich notach sądowych z 2.12.1468 r. mówiących o egzekucji *fertones 1466*¹³. W zapiskach ruskich z 16.06.1466 r. użyto określenia, że egzekucja prowadzona była *pro fertonibus antiquis*¹⁴. Określenie tego rodzaju pojawić się może tylko w opozycji do nowego wiardunku, a takim właśnie poborem był uchwalony w marcu t.r. podatek. Występujące następnie bez takiego dodatkowego wskazania zapiski muszą odnosić się do aktualnego podatku, a więc tegorocznego¹⁵.

Zatem 1466 r. był kolejnym rokiem, w którym uchwalono pobór.

¹ Autorzy RKLW wskazują na podanie przez Długosza błędnej daty rozpoczęcia sejmku, mianowicie in *Dominica Laetare*, która wypadła nie 14 marca, jak podaje annalista (DŁ, HP V/12, s. 430), lecz 16 marca, zob. RKLW, s. 218, pkt 612.

² RKAD II, s. 192, z odesłaniem do *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, hgg. v. M. Toeppen, Bd. V, nr 64.

³ RKAD II, s. 192, z odesłaniem do CES XV, I/2, nr 201; Inventarium, Rykaczewski, s. 208, zap. z 1466 r.

⁴ CES XV, I/2, nr 201.

⁵ Autorzy RKLW niesłusznie uznali, jakoby uchwały podatkowe znano tylko z Długosza, RKLW, s. 219, nr 614. Zwraca na to uwagę Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 686, przyp. 106; Biskup, Uwagi, s. 145, komentarz do s. 218, pkt 614.

⁶ Pawiński, Sejmiki, s. 107; Piekosiński, Wiece, s. 236, pkt 145; Małcużyński, Szkice, s. 55.

⁷ Tomašivskij, Podatkovi, s. 29, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 430.

⁸ Jana Długosza [...] Dziejów [...] Książ dwanaście V/12, s. 405.

⁹ Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 686, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 430 i CES XV, I, nr 201; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 84, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 428, 430 i Małcużyński, Szkice, s. 55.

- ¹⁰ Trudno zgodzić się z Biskupem uznającym akt za uchwałę podatkową, Biskup, Trzynastoletnia wojna, s. 686, przyp. 106. Jest to królewskie poręczenie praw podatkowych szlachty, wydane w związku z uchwaleniem podatków. Brak w nim charakterystycznego wyliczenia poszczególnych kategorii osób objętych poborem, opodatkowanych przedmiotów itp., jak to wskazano np. w uchwale z 1456 r. (IP, s. 296; KDWP, s. 175, nr 127), czy dla Wielkopolski z 1458 r. (KDWP, s. 179, nr 128).
- ¹¹ DŁ, HP V/12, s. 430.
- ¹² CES XV, I, nr 201.
- ¹³ SPPP II, nr 3940. Z 27.07.1467 r. pochodzi nota dotycząca egzekucji wiardunków z dóbr opata sądeckiego, *ibidem*, nr 3873. Prawdopodobnie należy ją łączyć z omawianym poborem.
- ¹⁴ AGZ XIII, nr 6346.
- ¹⁵ AGZ XIII, nr 6348–6349, 6413, 6446, 6477–6479, 6482–6483; XV, nr 463, 464; XIII, nr 6648–6653, 6661–6664, 7082.

Rok 1467

O uchwaleniu w t.r. poborów w Koronie pisał J. W. Bandtkie¹, na podstawie uchwały wskazuje też K. Górski². Nie precyzują oni ani rodzaju podatku, ani jego stawki, wskazując jedynie, że do ustanowienia niezbędna była zgoda szlachty³. Sporną kwestią są losy tego poboru. J. W. Bandtkie sądzi, że podatek nie był płacony z powodu nieposłuszeństwa prowincji⁴. Z kolei J. Szujski pisze, że szlachta niechętna nowemu podatkowi wstrzymała się na sejmie w Piotrkowie od podjęcia decyzji, odsyłając je na sejmiki w Korczynie i w Kole⁵. Tezę o podatku w 1467 r. jednoznacznie neguje część badaczy⁶.

Jakie źródła leżą u podstaw powyższych opinii? J. W. Bandtkie i K. Górski powołują się na Długosza, ale każdy na inną jego relację. Pierwszy powołuje ten fragment *Kronik*, gdzie mowa o zjeździe w Piotrkowie w maju t.r.⁷ Zjazd ów zwołano po negatywnej odpowiedzi sejmików małopolskiego i wielkopolskiego na monarszy wniosek o pobór⁸. Według *Annales*, w Piotrkowie król doznał odmowy, a sprawę przekazano ponownie sejmikom⁹. W świetle tego przekazu nie ma wątpliwości co do starań władcy o pieniądze, ale również jasno wynika, że odrzucono finansowe postulaty króla. Wzmiankowane zjazdy prowincjonalne, na które odesłano wniosek królewski, miały się odbyć 25 lipca w Kole, zaś 10 sierpnia w Korczynie. Brak informacji o ich przebiegu. Nie wiemy zatem, czy czasem wówczas nie wyrażono zgody na podatek. Tego wykluczyć nie można.

Z kolei K. Górski dość niezrozumiale odsyła do Długoszowego opisu

śmierci wielkiego mistrza Ludwika Erlichshausena oraz do tekstu poruszającego wymianę między stroną polską a krzyżacką aktów traktatu toruńskiego na sejmie w Piotrkowie¹⁰. Nie napotykamy tam wzmianek o podjęciu uchwały podatkowej; w ogóle sprawy finansowe nie znajdują we wskazanym miejscu odbicia.

Argumentem przemawiającym za tym, iż nie podjęto wówczas uchwał, jest cytowany przez J. Deresiewicza reces stanów pruskich ze zjazdu w Malborku, z czerwca 1467 r., odbytego już po zakończeniu sejmku w Piotrkowie. W Malborku zjawili się posłowie królewscy, którzy przytoczyli wobec stanów uzasadnienie, „że panowie koronni uzależnili przyjęcie królowi z pomocą od konkretnej pomocy pruskiej, a w razie odmowy [...] zagrozili odmówieniem wszelkiej pomocy na ewentualne potrzeby pruskie”¹¹. Jak się wydaje, mamy tu do czynienia z zapowiedzią poparcia podatkowych żądań władcy w przypadku pozytywnego ustosunkowania się stanów pruskich do podatku. Gdyby w Piotrkowie doszło do ustanowienia poboru, stanom w Malborku nie omieszkano by podać tego na wzór; stanowiłoby to istotny środek nacisku. Brak potwierdzenia podatku z 1467 r. w ruskich zapiskach sądowych, gdyż noty o egzekucji podatku 12 gr z 11 maja i 8.06.1467 r.¹² można łączyć jedynie z rokiem 1466, z uwagi na krótki okres dzielący egzekucję od sejmku piotrkowskiego.

W materiale źródłowym nie napotykamy uzasadnienia dla tezy głoszącej uchwalenie w 1467 r. podatku.

¹ Bandtkie, *Historia*, s. 377, z odesłaniem do Joannis Długosi [...] *Historiae Poloniae Liber XIII et ultimus*, t. II, Lipsiae MDCCXII, s. 403.

² K. Górski, *Rządy wewnętrzne Kazimierza Jagiellończyka w Koronie*, KH 1959, t. LXVI, s. 746, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 477. Autor powtarza pogląd bez zmian w uaktualnionej wersji artykułu (pod tym samym tytułem) w: M. Biskup, K. Górski, *Kazimierz Jagiellończyk. Zbiór studiów o Polsce drugiej połowy XV w.*, Warszawa 1987, s. 112; podobne ujęcie w innym artykule autora: *The origins of the Polish Sejm*, [w:] K. Górski, *Communitas, princeps, Corona Regni*, Roczn. Tow. Nauk. Tor., [Warszawa] 1976, R. 78, z. 1, s. 66.

³ Wg Bandtkiego uchwałę podjął sejm, zdaniem Górskiego przyjęto ją na sejmikach.

⁴ Bandtkie, *Historia*, s. 377. O realizacji uchwały Górski milczy.

⁵ Szujski, *Dzieje*, II, s. 108.

⁶ Pawiński, *Sejmiki*, s. 111–112; Małcużyński, *Szkice*, s. 55; w formie hipotezy czyni to Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 85 — bez dyskusji z literaturą.

⁷ Zob. przyp. 1, tekst ten w wydaniu A. Przeździeckiego, DŁ, HP V/12, s. 478–479.

⁸ DŁ, HP V/12, s. 479. Autorzy RKAD bezzasadnie uznali, że sejmiki w Korczynie i Środzie z 18.04.1467 r. odbyły się po zakończeniu sejmku w Piotrkowie, RKAD II, s. 214. Autorzy przeoczyli, że wcześniej ustalili datę rozpoczęcia sejmku na 3 maja, czyli po zakończeniu kwietniowych sejmików (s. 212). Zob. też DŁ, HP V/12, s. 477, 479, gdzie podane daty zjazdów.

- ⁹ Brzeczowski powołując się na Długosza podał, że sejmiki odbyły się w Kole 6 sierpnia, w Korczynie 10 sierpnia, Brzeczowski, *Ustanawianie*, s. 85, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 479. Tymczasem annalista pisze, iż sejmik w Kole miał się odbyć 25.07. t.r.
- ¹⁰ Górski, *Rządy wewnętrzne...*, s. 746, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 477. Analogicznie w nowym wydaniu artykułu, [w:] Biskup, Górski, *Kazimierz Jagiellończyk...*, s. 112, przyp. 106.
- ¹¹ J. Deresiewicz, *Z przeszłości Prus Królewskich. Skarbowość Prus Królewskich od r. 1466—1569*, Poznań 1947, s. 119, z odesłaniem do F. Thunert, *Acten der Ständetage Preussens Königlichen Anteils*, Bd. I, Danzig 1896, nr 36.
- ¹² AGZ XIII, nr 6648—6653, 6661, 6664.

Rok 1468

Zakończenie wojny pruskiej musiało wpłynąć na postawę szlachty wobec podatków nadzwyczajnych. W 1467 r. starania króla o pobór okazały się bezskuteczne, gdy utracił argument potrzeb wojennych. Szlachta po wojnie chciała i liczyła na wolność podatkową jako korzyść. Stąd po roku wolności w 1468 r. tak trudno było ją nakłonić do podatku. Dowodzi tego liczba zjazdów rozmaitej rangi obradujących nad podatkiem: sejmik małopolski w Wiślicy w czerwcu¹; sejmiki wielkopolskie w Środzie 1 lipca², w Kole około 15 lipca³ i 5 października⁴; sejm walny w Piotrkowie rozpoczęty 9 października⁵; ponownie sejmiki w Kole 30 listopada⁶ i wreszcie w Korczynie 8.12.t.r.⁷, gdzie Małopola nie wraz z Wielkopolanami zgodzili się na pobór. Przyczyną wysuwanych żądań podatkowych były zadłużenia Korony wobec zaciężnych z okresu wojny 13-letniej.

W literaturze, poza wskazanym już problemem dat poszczególnych zjazdów, nie ma zgody odnośnie do: a) trybu ustanowienia podatku, b) sposobu jego płacenia.

Ad a) W kwestii procedury ustawodawczej wyróżnić można alternatywne koncepcje. Według jednej z nich, droga do podatku była następująca: najpierw król bez powodzenia starał się o podatek na sejmiku małopolskim (w czerwcu t.r.). Sejmik odesłał prośbę królewską na sejm walny do Piotrkowa. Władca nie rezygnuje i zabiega o to samo na sejmiku w Kole (ok. 15 lipca), lecz i tu sprawę odesłano, ale do sejmików ziemskich i kolejnego sejmiku prowincjonalnego w Kole (5 października). Żądania monarchy — według zwolenników tej koncepcji — rozpatruje sejm walny w Piotrkowie (rozpoczęty 9 października), lecz bez efektu,

gdyż obecni nie posiadali pełnomocnictw. Wyznaczono ponowne sejmiki ziemskie i prowincjonalne w Kole (30 listopada) i w Korczynie (8 grudnia). Tam wysiłki monarchy uwieńczone zostały sukcesem⁸. Inaczej ujmuje procedurę T. Brzezchkowski — dla niego rok 1468 jest ilustracją obowiązującego trybu stanowienia podatku: „W Piotrkowie uzgadniano decyzje. W razie rozbieżnych postanowień sejmików prowincjonalnych król odwoływał się ponownie do opornych sejmików ziemskich i prowincjonalnych w Wielkopolsce, a w Małopolsce tylko do prowincjonalnego. Następnie po raz drugi lub trzeci odbywał się zjazd walny w Piotrkowie, gdzie trwały dalsze narady dostojników i szlachty. Tak było w latach 1455, 1456, 1459, 1468, 1472. Niekiedy sejm prowincjonalny kończył swe obrady odwołaniem się do sejmików ziemskich Wielkopolski i ponownie po odbyciu ich obradował sejm prowincjonalny, jak w 1468 roku”⁹. Tekst ten — jak sądzimy — odzwierciedla niejasne stanowisko jego autora. Zredagowany jest tak, że nie sposób ustalić, które z zawartych tam twierdzeń mają charakter obowiązującej reguły, a które wskazują na rozwiązanie wyjątkowe. Nie można też na takiej podstawie w sposób jednoznaczny ustalić, jak postępowano w 1468 r.¹⁰

Jeszcze inną procedurę podaje J. Bardach. Na sejmie walnym w Piotrkowie panowie zaakceptowali wnioski podatkowe, które przesłano na sejmiki prowincjonalne celem uzyskania zgody szlachty¹¹. Wydaje się, że podstawową przyczyną leżącą u podstaw ukazanych tu rozbieżności jest trend do sformułowania generalnie obowiązującej reguły w procedurze uchwalania poborów. Tendencje te powodują, że poszczególne wypowiedzi są tak formułowane, by — nie zawsze nawet pozostając w zgodzie ze źródłami — powstawała pożądana prawidłowość.

A co w tej mierze mówią źródła? Jedynym źródłem do poznania drogi ustawodawczej są *Annales*. Co przekazuje kanonik krakowski: (1) Monarcha zwołuje sejmik małopolski do Wiślicy i wnosi o ustanowienie podatku. Mimo że niektórzy uznali zasadność żądania, to sejmik, by nie podejmować decyzji, wykorzystuje fakt, iż nie było znane stanowisko Wielkopolan i odkłada rozstrzygnięcie do sejmu w Piotrkowie¹². (2) Monarcha udaje się na sejmik wielkopolski do Koła, gdzie usiłuje również skłonić szlachtę do wyrażenia zgody na pobór. I ten sejmik odkłada decyzję do wrześniowego zjazdu w Kole¹³.

Niestety annalista nie przekazał żadnych informacji o nim. Trudno nie domyślać się, że postanowienia tam powzięte były negatywne, skoro (3) w październiku przybyli na sejm walny w Piotrkowie posłowie Wielkopolscy (tak samo jak i Małopolanie) nie byli umocowani do uchwały podatkowej¹⁴. Gdyby sejmik kolski wcześniej przyznał królowi łanowe, problem zakresu pełnomocnictw dla delegacji Wielkopolan w ogóle nie

wchodziłby w grę. Dlatego sprawa znów wraca na sejmiki. (4) I dopiero na sejmiku w Nowym Mieście Korczynie (8 grudnia), na który stawili się także Wielkopolanie, zapadła zgoda na wiardunek z dóbr szlacheckich¹⁵.

Przy interpretacji przedstawionych wyżej przekazów *Annales* przyjąć należy niezbędne — naszym zdaniem — założenie. Uznajemy, że jeżeli istniał obowiązujący tryb stosowania podatków, to był on znany królowi i władca go przestrzegał. Znać go winien również Długosz. Jeśli kronikarz wprowadza nas w błąd — obojętnie czy celowo, czy z niewiedzy — to oczywiście poprawnych wniosków na podstawie jego relacji budować nie można. Czy możliwe natomiast, by ubiegający się o szlacheckie pieniądze monarcha, znający obowiązującą w tej kwestii procedurę, sam nie respektował owych reguł, dając swym przeciwnikom do ręki dodatkowy argument utrudniający uzyskanie pożądanej decyzji? Zestaw Długosзовych wiadomości dla 1468 r. wskazuje, że obowiązującej reguły dotyczącej trybu uchwalenia podatku nie było. Zastosowana procedura wygląda następująco: sejmiki prowincjonalne nawet dwukrotne w Wielkopolsce — sejm walny — sejmiki prowincjonalne — wspólne narady na sejmiku prowincjonalnym. Skomplikowane i niezbyt życiowe rozwiązanie — przypomina odsyłanie sprawy od Annasza do Kajfasza raczej, a nie drogę ustawodawczą w sprawach podatkowych. A może ten cały problem procedury uchwalania traktować należy życiowo. Zgodnie z przywilejami nieszawskimi, władca zwraca się do szlachty, gdyż bez jej zgody na sejmikach niczego stanowić nie można. A szlachta — co całkowicie rozumiemy, znając jej eksploatację przez skarb w czasie wojny 13-letniej — szuka pretekstu, by poboru nie uchwalić. Wprost odmówić trudno — bo w grę wchodzi prośba królewska i, co także nie bez znaczenia, prośba uzasadniona (jak twierdzi dziejopis) — więc najlepsza jest gra na zwłokę. Im dłużej podatek nie jest uchwalony, tym panujący będzie mógł później wystąpić ze sprawą drugiego, kolejnego podatku. Szlachta nie chce podjąć decyzji pozytywnej, a nie może — jak się domyślamy — odmówić wprost. Szuka wybiegów. Lecz czy nie byłoby to naiwnością, gdybyśmy w takim postępowaniu szukali obowiązujących reguł?

Ad b) W literaturze od ponad stulecia występuje twierdzenie, że ustanowiony w Korczynie pobór miał być płacony w połowie przez panów, w połowie przez chłopów. Uzasadnieniem dlań jest przekaz Długosza¹⁶. Nie budzi on zastrzeżeń, i nie należałoby mieć wątpliwości, skoro potwierdzony jest innymi źródłami. Zdaniem autorów RKAD, do uchwały „podatku wiardunkowego, który miał być płacony w połowie przez panów, a w połowie przez chłopów” nawiązuje ogólna wzmianka w do-

kumencie poręczającym prawa mieszczan Krakowa, wydanym 18.01.1469 r.¹⁷ W rzeczywistości, w królewskim poręczeniu wskazano podatki uchwalone w Korczynie w grudniu 1468 r.¹⁸ Potwierdza ono informację Długosza o uchwaleniu 12 gr z łanu, i uzupełnia zapisem, iż pobór objął karczmy i młyny, lecz — co zrozumiałe — nie mówi nic o sposobie płacenia podatku¹⁹. Z kolei T. Brzeczkowski pisze, że Długoszową wiadomość o rozkładzie płacenia podatku potwierdzają wydane przez A. Gąsiorowskiego uchwały piotrkowskie i nowokorczyńskie²⁰. Lecz w zamieszczonej w *Uchwałach* taryfie podatkowej nie napotykamy potwierdzenia tezy o wspólnym obciążeniu szlachty i chłopów²¹. Porównując wiadomości zawarte w *Annales* z tekstem *Uchwał*, A. Gąsiorowski zauważył, że wspólny dla nich jest „sam fakt uchwalenia podatku w Nowym Korczynie”²². Zatem zbieżności niewiele. W taryfie sprecyzowano podmioty i podstawę opodatkowania. Dla tezy Długosza *Uchwały* nie są w żadnym wypadku argumentem pozytywnym. A raczej przeciwnie. Dostrzegamy sprzeczność między dwoma przekazami, skoro jeden z nich mówi o 12 gr, a w drugim wskazano na rozkład obciążenia po 6 gr z łanu kmiecego od chłopu i jego pana. Relacja *Kroniki* budzi wątpliwość, chyba że annalista mówi o Wielkopolsce, a taryfa dotyczy Małopolski. Ale czy to możliwe?

Na zjeździe w Korczynie na podatki zgodę wyraziło również duchowieństwo diecezji krakowskiej (wiardunki i podatek z dochodów) oraz miasta; wynika to z monarszego poręczenia praw diecezji wydanego dopiero 5.06.1469 r. w Krakowie²³. W tym akcie znajdujemy argument, który pomoże nam rozwiązać powyższy problem. Tekst uchwały wskazuje, że obciążenie nałożono na chłopów. Długosz mówi, że rozdzielono je równomiernie między pana i poddanego²⁴. A jak wygląda udział w kosztach *subsidium charitativum*? Otóż w poręczeniu czytamy, że ustanowiono *subsidia fertorum de laneis seu mansis agrorum*, a następnie dowiadujemy się, że niezależnie kontrybucję pobierać miano *de decimis et proventibus exclesiarum cathedralium, collegiatarum, et parochialium, monasteriorumque diocesis totius Cracoviensis*. Przyjęcie wyjaśnień Długosza zakładałoby, że chłopci w dobrach szlacheckich byli uprzywilejowani, skoro płacili połowę wiardunku, wobec całego wiardunku w dobrach duchownych. Bo panowie duchowni nie współuczestniczyli w opłacie wiardunku z łanu, skoro ich dochody obciążone zostały odrębnie. Ale konsekwencją takiego rozumowania okaże się — co również niełatwe do przyjęcia — że szlachta obciążała tylko swoich chłopów, a kler — i chłopów, i własne dochody. Czy na taką niesprawiedliwość dziejopis nie zwróciłby uwagi?

Podatki uchwalone u schyłku 1468 r. były ściągane. Z *Annales* dowiadujemy się, że monarcha w końcu kwietnia 1469 r. w Krakowie zapła-

cił pierwszą ratę należności zaciężnym między innymi pieniędzmi zebranymi z podatku 12 gr i szosu²⁵. Na realizację poboru wskazuje A. Gąsiorowski, odsyłając do kilkudziesięciu pokwitowań od rotmistrzów oddziałów zaciężnych, z okresu 18.05—23.06.1469 r.²⁶ Bowiem wobec permanentnych braków w skarbie, pieniądze te mogły pochodzić tylko z podatków, bo skąd? Najprawdopodobniej także do tego poboru odnoszą się noty sądowe z okresu 29.03.—14.08.1469 r. informujące o egzekucji wiardunków na Rusi. Poprzednie noty o egzekucji kończą się datą 5.09.1468 r.²⁷, następne dotyczące egzekucji 12 gr pojawiają się dopiero 29.03.1469 r.²⁸, a więc po upływie prawie 7 miesięcy, zaś około 3 miesięcy od chwili ustanowienia nowego podatku wiardunkowego. Nie znamy daty będącej terminem realizacji, ale 3 miesiące to okres dostatecznie długi, by — zwłaszcza gdy czekają zaciężni — upłynął termin płacenia poboru, i by można było wszcząć egzekucję podatkową²⁹. Argumentem przemawiającym za tym jest chronologia zapisek w AGZ³⁰. Również z terenu Wielkopolski pochodzą pojedyncze informacje o nieuiszczeniu przez wsie szlacheckie poboru wiardunkowego w 1469 i 1470 r.³¹

Nie ulega wątpliwości, że w t.r. uchwalono podatek. Wątpliwości pozostają, gdy chodzi o rozstrzygnięcie, czy miał kronikarz rację przypisując szlachcie współuczestnictwo wraz z chłopami w ponoszeniu świadczenia.

¹ DŁ, HP V/12, s. 510.

² A. Gąsiorowski, *Uchwały piotrkowskie i nowokorczyńskie roku 1468*, CPH 1968, t. XX, s. 67.

³ *Ibidem*; DŁ, HP V/12, s. 511.

⁴ *Ibidem*; datę sejmiku ustalił Gąsiorowski, *Uchwały*, s. 68, przyp. 11.

⁵ DŁ, HP V/12, s. 516.

⁶ Powołując się na DŁ, HP V/12, s. 515—516, Brzeczkowski pisze, że sejmiki w Kole i w Korczynie postanowiono zwołać w końcu listopada 1468 r., Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 85, przyp. 45. Wg Długosza, sejmiki zbierały się 6 i 8.12. t.r. Wniosek o listopadowym sejmiku jest przeoczeniem, gdyż już na stronie następnej autor podaje poprawną datę zjazdu w Korczynie (8.12). Inną kwestią jest stwierdzony w literaturze fakt błędnej datacji u Długosza. Pierwszy uczynił to Pawiński, powołując list z 18.01.1469 r., prymasa do duchowieństwa, w którym podana prawidłowa data: 30 listopada, Pawiński, *Sejmiki*, s. 114, przyp. 1, za nim idzie Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 32. Koncepcję Pawińskiego podjął Gąsiorowski, odsyłając do aktu, którym posłużył się Pawiński — ACS XV, II, nr 621, zob. Gąsiorowski, *Uchwały*, s. 68, przyp. 16.

⁷ DŁ, HP V/12, s. 516; ACS XV, II, nr 621; za nimi idą Pawiński, *Sejmiki*, s. 114; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 32; Piekosiński, *Wiece*, s. 238, pkt 153; Gąsiorowski, *Uchwały*, s. 69, 73. Na pierwszą połowę grudnia wskazuje Balzer, CIP, s. 68, pkt 215, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 517. Rembowski w recenzji pracy Pawińskiego „Sejmiki” przyjmuje rok 1469 (!), Rembowski, *Sejmiki*, s. 113. Podobnie błędnie datuje S. Gawęda, *Rola finansowa duchowieństwa diecezji krakowskiej w okresie wojny trzynastoletniej*, „*Nasza Przyszłość*” 1959, t. X, s. 157,

z odesłaniem do Dypl. perg. 521, Arch. Kapitulne Kraków i do ACCrac. et Ploc. nr 627 (AKH VI). Nieporozumienia powodować może datacja przyjęcia poboru zastosowana przez Ludwiga. Pisze on, iż podatek uchwalono w 1468—1469 r., czym sugeruje, że proces ustawodawczy wykraczał poza 1468 r., Ludwig, Besteuerung, s. 63, pkt 31, autor odsyła do: do przekazu Długosza, w którym omówione zabiegi króla o pobór w 1468 r. (DŁ, HP V/12, s. 510—511, 515—517), do uchwał piotrkowskich i nowokorczyńskich z 1468 r. (Gąsiorowski, Uchwały, s. 73—74, pkt 14), do poręczenia praw m. Krakowa z 18.01.1469 r. (KDMK I, nr 179) oraz praw kieru z 5.06.1469 r. (ACCrac. et Ploc., nr 627) wystawione — naszym zdaniem — w związku z uchwaleniem w grudniu 1468 r. poboru. Sądźmy, że te 2 poręczenia posłużyły Ludwigoowi do przyjęcia powyższej datacji. Trudno zgodzić się z takim poglądem, gdyż postępując konsekwentnie, należałoby uznać — niejednokrotnie poręczenia królewskie wydawano w dużym odstępie czasu od podjęcia uchwały — że wybierano już pobory, których proces stanowienia nie został zakończony. Zaznaczmy, że literatura, do której odsyła Ludwig, jako rok uchwalenia wskazuje 1468 r.; zob. Pawiński, Sejmiki, s. 114; Tomašivskij, Podatkovi, s. 31—32; Gąsiorowski, Uchwały, s. 67—69; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 85—86; H. Karbownik, *Udział przedstawicieli kapituł w sejmach i sejmikach dawnej Rzeczypospolitej* (w XV—XVII w.) CPH 1970, t. XXII, z. 2, s. 172. Biorąc to wszystko pod uwagę, pogląd Ludwiga uznajemy za bezzasadny.

⁸ Pawiński, w odróżnieniu od innych, eksponuje rolę sejmików ziemskich, które — jego zdaniem — każdorazowo poprzedzały sejmiki prowincjonalne, Pawiński, Sejmiki, s. 112—114. Nie czynią tego, Tomašivskij, Podatkovi, s. 31—32; Małcużyński, Szkice, s. 55; Gąsiorowski, Uwagi, s. 67—68.

⁹ Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 93, przyp. 84 z odesłaniem do *Annales*, lecz w przypisie brak wskazania dla 1468 r.

¹⁰ Zauważmy, iż nieco wcześniej autor poprawnie ujmuje zastosowany tryb, Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 85—86. Który z poglądów ostatecznie należy przypisać Brzeczkowskiemu?

¹¹ HSP I, s. 37—38, bez podania źródeł. Wytknęli to recenzenci H. Olszewski [w rec.] KH 1986, RXCIII, s. 219; A. Filipczak-Kocur [w rec.] PH 1986, t. LXXVII, s. 376.

¹² DŁ, HP V/12, s. 510—511.

¹³ *Ibidem*, s. 511.

¹⁴ *Ibidem*, s. 516.

¹⁵ *Ibidem*, s. 517.

¹⁶ *Ibidem*. Za nim idą: Bandtkie, Historia, s. 379; Pawiński, Sejmiki, s. 114; Rembowski, Sejmiki, s. 113; Tomašivskij, Podatkovi, s. 32; Piekosiński, Wiece, s. 238, pkt 153; Małcużyński, Szkice, s. 55—56; RKAD II, s. 245; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 86.

¹⁷ RKAD II, s. 245, uwaga do s. 516—517.

¹⁸ KDMKr. I, nr 179, w akcie nałożono również pobór na miasta.

¹⁹ Trudno spodziewać się, by w poręczeniu poruszano kwestie, które z natury rzeczy winien regulować uniwersał podatkowy.

²⁰ Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 86 z odesłaniem do Gąsiorowski, Uchwały, s. 69, Arch. Państw. w Poznaniu, Kcyńia, Gr. 2-f, 147—148.

²¹ Gąsiorowski, Uchwały, s. 73—74.

²² *Ibidem*, s. 70—71.

²³ ACCrac. et Ploc., nr 627, AKH VI. Zob. J. Sawicki, *Concilia Polonise. Zródła i studia krytyczne*, t. V, *Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty*, War-

szawa 1950, s. 71—72. Poręczenie praw Krakowa król wystawił 18.01.1469 r., KDMKr. I, nr 179.

²⁴ DŁ, HP V/12, s. 517.

²⁵ DŁ, HP V/12, s. 523. K. Mecherzyński w tłumaczeniu podał niewłaściwie, iż król „na rachunek czterdziestu tysięcy czerwonych złotych dał Jana Długosza [...] Dziejów [...] Ksiąg dwanaście, t. V/12, s. 492, winno być 140 tysięcy. Kronikarz opisując spłatę części długu pieniędzmi z wymienionych podatków, użył sformułowania *per kmethones datorum*. Nie jest to zapis pozwalający przesądzać o czymkolwiek. Ale — wskazuje, że owe 12 gr podatku płacili kmiecie, a nie, że składało się 6 gr szlacheckich i 6 gr chłopskich.

²⁶ Gąsiorowski, Uwagi, s. 74, przyp. 19.

²⁷ AGZ XIII, nr 7082.

²⁸ AGZ XVII, nr 44.

²⁹ Wskażmy przykładowo: w 1456 r. sejmik w Kole zbierający się 15.10. zatwierdza wcześniej uchwalony pobór, wyznaczając realizację na 6.12. t.r. W 1463 r. podatek uchwalony na początku lipca, termin realizacji wyznaczono na 24.08. W 1465 r. podatek uchwalony 12.05. miał być wykonany 13.07. t.r.

³⁰ Dacja not jest następująca: 29 marca; 11 i 12 kwietnia; 28 czerwca, 7, 12, 14, 17, 24 i 31 lipca; 14 sierpnia w: AGZ, XVII, nr 44, 61—63, 87, 99, 100, 104, 108, 113, 114, 116, 121, 130, 142. Następne noty o egzekucji 12 gr pojawiają się 4.03.1471 r., a więc po 18 miesiącach od ostatniej zapiski z 1469 r., AGZ, XVII, nr 526.

³¹ SH—G VIII, Wlkp. s.v. Brzeźna, s. 127—128; Dębice, s. 347. Odnośnie do 1470 r., s.v. Bielawy, s. 43; Budziszewo, s. 136; Czapury, s. 283. Uchwalenie kolejnego poboru nastąpiło u schyłku 1470 r., a więc o egzekucji zaległości w t.r. nie można mówić.

Rok 1469

O ustanowieniu podatku w t.r. pisali A. Rembowski i S. Gawęda¹. Otóż — jak nadmieniliśmy² — pogląd A. Rembowskiego wynika z nieporozumienia. Podstawą do wysunięcia takiej tezy posłużyła autorowi recenzowana przezeń praca A. Pawińskiego *Sejmiki ziemskie*. Ale w niej brak argumentów dla wniosku recenzenta. Przypisywany do roku 1469 pobór był w istocie uchwalony w grudniu 1468 r. w Korczynie³. Jedy-
nym wyjaśnieniem tego stanu jest uznanie, że wywołał go błąd drukarski.

Inaczej rzecz ma się z wyrażoną przez S. Gawędę opinią — ma ona za sobą poparcie źródłowe. Autor przyjmuje, że w 1469 r. uchwalono w Korczynie pobór, gdyż król wystawił 5.06.1469 r. poręczenie nietykalności podatkowej dla kościoła krakowskiego⁴. Trudno polemizować z takim twierdzeniem, gdyż musielibyśmy przeprowadzić dowód negatywny, że w 1469 r. do 5 czerwca (data wydania poręczenia) nie odbył

się żaden zjazd w Korczynie. S. Gawęda tego nie wskazał, ale nie próbował nawet określić, kiedy to nastąpiło. Skoro wiemy, że zjazd taki odbył się w grudniu 1468 r. i do tego przyjął uchwały podatkowe, to nie widzimy potrzeby stwarzania jeszcze jednego zjazdu, mającego przed upływem 5 miesięcy od poprzedniego, ponownie uchwalić pobór. Milezenie źródeł nie może być decydującym argumentem, ale nie może też uzasadniać każdej najbardziej nawet fantastycznej teorii.

Wymienione poręczenie praw kleru krakowskiego, jak i wcześniejsze (z 18.01.1469 r.) poręczenie dla mieszczan Krakowa⁵ związane są z podatkami z grudnia 1468 r.

Rok 1469 nie był więc dla dóbr szlacheckich rokiem podatkowym.

¹ Rembowski, Sejmiki, s. 113; S. Gawęda, *Rola finansowa duchowieństwa diecezji krakowskiej w okresie wojny trzynastoletniej*, „Nasza Przyszłość” 1959, t. X, s. 157.

² Zob. przyp. 7, rok 1468.

³ Wskazuje na to określenie sposobu wybierania poboru 12 gr, który — według autora — miał być uiszczony po połowie przez kmieci i szlachtę. Warunek ten — jak wiemy z *Annales* — związany był z podatkiem 1468 r., DŁ, HP V/12, s. 517.

⁴ Gawęda, *Rola...*, s. 157, z odesłaniem do dypl. perg. nr 521. Arch. Kapit. Kraków, akt wydrukowano w: ACCrac. et Ploc., nr 627, AKH VI.

⁵ KDMKr. I, nr 179.

Rok 1470

Po niemal 2 latach przerwy, w 1470 r., król ponowił starania o nowy podatek przeznaczony na spłatę najemników z okresu wojny 13-letniej. Uchwała podatkowa w świetle źródeł nie budzi wątpliwości.

Literatura zgodna jest w następujących kwestiach: 1) monarcha zabiega o podatek na sejmie prowincjonalnym małopolskim (14 października), 2) na wyznaczony w Piotrkowie sejm walny przybyli jedynie Małopolanie; szlachta wielkopolska nie chcąc dopuścić do ustanowienia poboru, nie stawiała się¹. Podatek wówczas uchwalony objął tylko — co zrozumiałe — Małopolskę², na Wielkopolskę mógł być rozciągnięty dopiero po odpowiedniej decyzji tamtejszej szlachty.

Różnice stanowisk na tle: a) czasu uchwalenia poboru na zjeździe w Piotrkowie, b) stosunku szlachty małopolskiej do żądań władcy na zjeździe w Korczynie i w Piotrkowie, c) trybu uchwalenia podatku, d) jego stawki.

Ad a) Problem z datą roczną wynikał w związku z opinią Ludwiga, w której uznał, że podatek miał miejsce w 1470—1471 r.³ Dla 1471 r. powołuje 2 źródła. Jednym jest regest aktu będącego asygnatą na rzecz Stanisława z Chodcza, wojewody ruskiego, wystawioną 16.12. t.r. przez króla na pieniądze zebrane w ziemi podolskiej z podatku wiardunkowego⁴. Drugim jest małopolska nota sądowa z 1.07. t.r. mówiąca o ukaraniu wójta Sandomierza z powodu niezapłacenia szosu⁵. Źródła te wskazują, iż w 1471 r. był zebrany pobór wiardunkowy, i że zalegano z terminową wpłatą szosu. Inne wskazane przez autora źródła odnoszą się do roku 1470⁶, zatem przesunięcie daty uchwały podatkowej na 1471 r., uznajemy za niezasadne⁷.

Rozbieżności dotyczą daty dziennej uchwalenia poboru w 1470 r. Zdaniem O. Balzera i F. Piekosińskiego podatek ustanowiono w końcu października (29 października) 1470 r.⁸ Autorzy RKAD sądzą, że nastąpiło to 20 października⁹, a Pawiński, iż dopiero 20 listopada¹⁰. Piszący opierają się na *Annales*, nadto A. Pawiński i F. Piekosiński odsyłają do aktów monarszych wydanych na sejmie walnym 20 listopada¹¹. Nie wiemy, co skłoniło O. Balzera do przyjęcia podanej przezeń datacji, z kolei pogląd A. Piekosińskiego wynika z propagowanej koncepcji 2 zjazdów w Piotrkowie, z których pierwszy odbył się 29 października (wtedy uchwalono pobór), drugi obradował 20 listopada, zatwierdzając prawa, przywileje i swobody królestwa¹².

Jak wygląda materiał źródłowy, który możemy wykorzystać: relacja Długosza i akty królewskie. Z *Annales* dowiadujemy się, że sejm w Piotrkowie zwołano na 28 października, a władca przybył nań 29 października. Obrady, z uwagi na trudności (zapewne w uzgodnieniu stanowisk między królem a szlachtą), przeciągnęły się do 30 dni¹³. Zatem zjazd zakończył się w końcu listopada t.r. Podczas jego obrad potwierdzono pieczęcią majestatyczną prawa królestwa i ustanowiono pobór¹⁴. Fakty te znajdują poświadczenie w dokumentach królewskich wydanych w trakcie zjazdu 20 listopada. W pierwszym z nich król ogólnikowo zatwierdza wszystkie prawa, przywileje i swobody uzyskane przez stany królestwa od poprzednich władców¹⁵, w drugim poręczył, iż udzielona pomoc pieniężna nie wynika z obowiązku czy z prawa¹⁶. Data wystawienia aktów — 20 listopada — potwierdza relację Długosza, że obrady zjazdu przedłużyły się. Wydanie w tym samym dniu potwierdzenia praw i przywilejów stanów, jak i poręczenia praw szlacheckich w związku z uchwalonym podatkiem świadczy, że szlachta łączyła obie kwestie ze sobą. Potwierdzenie przez monarchę przywilejów królestwa umożliwiło uzyskanie przez panującego zgody szlachty na pobór, co nastąpiło 20.11.1470 r. Teza F. Piekosińskiego o dwóch zjazdach w Piotrkowie w październiku i listopadzie t.r. nie znajduje podstaw. Nie da się

też utrzymać dłużej pogląd o podatku ustanowionym w końcu października 1470 r.

Ad b) Zapytania rodzi ocena decyzji Małopolan w stosunku do wysuniętych przez króla podatkowych żądań w Korczynie i w Piotrkowie. Zdaniem A. Pawińskiego i J. Bardacha, w Korczynie wyrażono zgodę na podatek¹⁷. Tomašivskij uważa, iż szlachta przychylając się do zgłoszonych żądań finansowych, chciała porozumieć się z Wielkopolanami na zbliżającym się sejmie w Piotrkowie¹⁸. Niejasne stanowisko zajął T. Brzeczkowski pisząc, że w Korczynie władca usiłował uzyskać pobór, nie wskazując, jaki był wynik tych zabiegów¹⁹. Z kolei autorzy RKAD twierdzą, iż treść obrad pozostaje bliżej nieznana²⁰. Źródłem tych opinii jest przekaz Długosza, z którego da się odczytać, czym zajmowano się na sejmiku małopolskim i jaką podjęto decyzję. Królowi udało się uzyskać od zgromadzonych w Korczynie zgodę na świadczenie *ad fendum pecuniale suffragium* [...] *eratione sua inclinavit*²¹. Słuszność mieli A. Pawiński i J. Bardach. Pogląd autorów RKAD odrzucamy, skoro wiadomo czym zajmowano się na sejmiku. Do tezy T. Brzeczowskiego ustosunkować się nie sposób, skoro sam jej nie sprecyzował. Sugestii S. Tomašivskiego odrzucić nie sposób, lecz jest to pozaźródłowa hipoteza historyka. Termin *inclinavit* może zarówno oznaczać pełną, bezwarunkową zgodę — wówczas tłumaczylibyśmy, iż król nakłonił Małopolan do opodatkowania się. Ten sam zwrot może być znacznie słabszy i wskazywać skłonność, przychylność, o niczym ostatecznie nie przesądzać. Trudno też powołać jako argument zwołanie zjazdu w Piotrkowie. Tę decyzję równie dobrze mogła uzasadniać monarsza wola wywarcia tą drogą nacisku na Wielkopolskę przez Małopolan, którzy do świadczenia już się zobowiązali, jak i warunek stawiany przez szlachtę w Korczynie, że bez Wielkopolan o niczym nie chcą przesądzać.

W Piotrkowie, między szlachtą a władcą doszło do sporu na tle żądań podatkowych²². Zdaniem A. Pawińskiego, wówczas Małopolanie zmienili swoje pierwotne nastawienie wobec poboru, chcąc w zamian za zgodę nań wytargować od króla potwierdzenie swoich praw pieczęcią majestatyczną²³. Niestawienie się Wielkopolan w Piotrkowie — według J. Bardacha — gdzie miały zapaść ostateczne decyzje, wpłynęło na postawę szlachty małopolskiej, która „dając dowód ofiarności na cele publiczne, zgodziła się sama uiścić przypadające na nią sumy podatkowe²⁴”. Trudno tu posługiwać się kategoriami ofiarności, jeśli — jak mogliśmy się przekonać — Małopolanie za swoją „ofiarność” wymusili na władzy zatwierdzenie wielką pieczęcią przywilejów i praw królestwa, przed czym monarcha wzbraniał się od momentu wstąpienia na tron.

Ad c) Zdaniem większości badaczy, tryb uchwalenia poboru w 1470 r. był następujący: królowi na sejmiku małopolskim przyrzeczono pobór, w Wielkopolsce sejmiku nie było w ogóle. W Piotrkowie pod nieobecność Wielkopolan Małopolanie uchwalili podatek. Szlachta wielkopolska zgodę nań wyraziła na sejmiku w Kole (14 grudnia) dokąd z Piotrkowa przybył władca²⁵. Inną procedurę przyjmuje F. Piekosiński: podatkowi poświęcony był jedynie zjazd w Piotrkowie, gdzie podjęto stosowną uchwałę²⁶. Jeszcze inaczej twierdzi J. Bardach: do żądań przychyłono się w Korczynie, a następnie, pod nieobecność Wielkopolan, zgodzono się raz jeszcze w Piotrkowie. Z jego wypowiedzi wynika, iż Wielkopolska od podobnego obciążenia się uchyliła²⁷. Podstawowym źródłem — jak dotychczas — dla ustalenia trybu ustanowienia podatku są *Annales*²⁸. Wynika z nich następujący obraz starań królewskich o podatek: władca uzyskawszy zgodę Małopolaki na pobór (lub skłoniwszy szlachtę w tym kierunku) w Korczynie, udał się do Piotrkowa na sejm walny, dokąd przybyli tylko Małopolanie. Wielkopolskę nakłonił król do zaaprobowania poboru na sejmiku w Kole, w połowie grudnia t.r.²⁹

Ad d) Przechodząc do omówienia stawki poboru, zacząć należy od przedstawienia poglądu autorów RKAD. Nieporozumieniem jest wyrażany przez nich sąd, iż z 1470 r. „pochodzi dokument królewski stwierdzający uchwalenie podatku 2 gr z łanu [...], a zarazem unieważniający wszelkie inne uchwały o nadzwyczajnych podatkach”³⁰. Na dowód odsyłają do regestu aktu wystawionego w Piotrkowie 20.11.1470 r. na sejmie. Regest brzmi: *Gramota korolja Kazimira kotozoju otmnėjajutsja wsie črezwyčajnyje nałogi, wyznanyje prusskoju wojnoju, za isključeniem’ podati w dwa grosza nazywaemoj pobor alias poradlne*³¹. Doświadczamy się — wbrew twierdzeniu autorów RKAD — iż akt w ogóle nie mówi o uchwaleniu podatku 2 gr. Badacze przeoczyli fakt wydania tego aktu in extenso³². W dyplomie tym — król w związku z ustanawianymi w okresie wojny 13-letniej podatkami — stwierdzał wolność podatkową szlachty, która jest wolna od płacenia podatków, z wyjątkiem 2 gr z łanu płaconych co roku, a nie wymagających uchwały sejmu. Uzyskanie takiego poręczenia wydawało się szlachcie uzasadnione wobec częstego uchwalania poborów w okresie wojny z Zakonem. Obawiano się, by praktyka podatkowa tego okresu nie stała się zwyczajem i nie była w przyszłości kontynuowana.

Tekst uchwały poborowej z 1470 r. nie dochował się. W związku z tym wiele szczegółów Długoszowych — według autorów RKAD — nie można sprawdzić³³. To nieprawda. Z decyzjami powziętymi w Koronie zapoznajemy się w recesie stanów pruskich ze zjazdu odbytego w Malborku

1.03.1471 r.³⁴ Zebrany wóczas stanom pruskim dawano za wzór Koronę, która na żądanie króla uchwaliła podatek 12 gr z łanu, szos i podatek od dochodów, zażądano też podatku od duchowieństwa.

Podatek wiardunkowy — według dziejopisa — miał być złożony do 2.02.1471 r. W ruskich notach sądowych napotykamy na informacje o egzekucji 12 gr, odnoszące się — jak sądzimy — do poboru z listopada 1470 r. Wzmianki te pojawiają się w okresie od 4.03.1471 r. do 4.01.1472 r.³⁵ W jednej z nich wskazywano, iż *nobil. Nicolaus Rosza de Cor-ky solvit exaccionem fertonum anni presentis*³⁶. To oczywiste, że w grę wchodzi rok, w którym podatek pobierano, a nie rok, w którym podjęto uchwałę podatkową.

¹ Powstaje wątpliwość, czy można zjazd uznać za walny, zob. Pawiński, Sejmiki, s. 115.

² Pawiński, Sejmiki, s. 115—116; Tomašivskij, Podatkovi, s. 32—33; Małcużyński, Szkice, s. 56; Brzeczowski, Ustanawianie, s. 86; HSP I, s. 38.

³ Ludwig, Besteuerung, s. 63, pkt 32.

⁴ *Ibidem*, z odesłaniem do MRPS I, nr 746.

⁵ Zapewne mamy tu do czynienia z pomyłką w druku, gdyż Ludwig odsyła do noty nr 4047 z 4.07. (SPPP II), winno być nr 4046 z 1.07.

⁶ Ludwig, Besteuerung, s. 63, pkt 32 z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 543; KDMKr. II, nr 578; Inventarium, Rykaczewski, s. 179.

⁷ Datację Ludwiga moglibyśmy zaakceptować jako określającą czas pełnej procedury opodatkowania: od uchwały aż do egzekucji sądowej zaległości. Jednak wówczas budziłyby zastrzeżenia daty innych podatków, zamykające w większości przypadków całość postępowania w zbyt wąskich ramach jednego roku.

⁸ Balzer, CIP, s. 68, pkt 217; Piekosiński, Szkice, s. 238, pkt 158.

⁹ RKAD II, s. 268.

¹⁰ Pawiński, Sejmiki, s. 115—116.

¹¹ CES XV, I/2, nr 217, 218; zob. też CES XV, III, nr 121.

¹² Piekosiński, Szkice, s. 238, pkt 158, 159.

¹³ DŁ, HP V/12, s. 543. Autorzy RKAD podają, że ostatni wydany na tym sejmie akt pochodzi z 28.11. t.r., RKAD II, s. 270 z odesłaniem do AGAD, nr 609.

¹⁴ Wielkopolska zgodziła się na pobór — jak przekazuje Długosz — dopiero 14.12.1470 r., DŁ, HP V/12, s. 544—545.

¹⁵ CES XV, I/2, nr 217.

¹⁶ CES XV, III, nr 121.

¹⁷ Pawiński, Sejmiki, s. 115; HSP I, s. 38.

¹⁸ Tomašivskij, Podatkovi, s. 32—33.

¹⁹ Brzeczowski, Ustanawianie, s. 86.

²⁰ RKAD II, s. 268.

²¹ DŁ, HP V/12, s. 543.

²² Rembowski, Sejmiki, s. 113; Tomašivskij, Podatkovi, s. 32—33; Małcużyński, Szkice, s. 56; J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. I, *Statuty synodalne bpa Jana Konarskiego, z 1509 r.*, Lublin 1961, s. 75; Brzeczowski, Ustanawianie, s. 86.

²³ Pawiński, Sejmiki, s. 115.

²⁴ HSP I, s. 38.

- ²⁵ Pawiński, Sejmiki, s. 115—116; Tomašivskij, Podatkovi, s. 32—33; Małcużyński, Szkice, s. 56; Podobnie sądzi Brzeczkowski, z tą różnicą, że nie pisze o postawie Wielkopolski przed zebraniem się zjazdu w Piotrkowie, Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 86.
- ²⁶ Piekosiński, Wiece, s. 238, pkt 158.
- ²⁷ Zdaniem badacza, postawa Małopolski, która zgodziła się zapłacić pobór, była wyjątkowa, gdyż — jak pisze — dotychczas, „ciężary, na które godziła się Wielkopolska, były większe niż te, które ponosiła prowincja południowa”, HSP I, s. 38. Podobnie ujął Czapliński, Dzieje, s. 23.
- ²⁸ DŁ, HP V/12, s. 543.
- ²⁹ *Ibidem*, s. 545. Autorzy RKAD piszą, iż o zjeździe w Kole brak bliższych danych z wyjątkiem aktu stwierdzającego pobyt króla w Kole 13.12.1470 r., RKAD II, s. 270 z odesłaniem do MRPS I, nr 651.
- ³⁰ RKAD II, s. 268, z odesłaniem do S. Ptaszycki, *Opisanie knjig i aktów litowskiej mietriki*, Sanktpetersburg 1887, s. 218.
- ³¹ Ptaszycki, *Opisanie...*, s. 218.
- ³² CES XV, III, nr 121, regesty aktu w: IAS, nr 4038, Inventarium, Rykaczewski, s. 179.
- ³³ RKAD II, s. 268, 270.
- ³⁴ Do tego recesu odsyła Deresiewicz, *Z przeszłości Prus*, s. 122 przyp. 27, z odesłaniem do *Acten der Ständetage Preussens Königlichen Antheils*, hrg. F. Thunert, Bd. I, s. 150.
- ³⁵ AGZ XVII (chronologicznie) nr 526, 528, 530—34, 569, 572, 573, 578, 583, 584; XV, nr 841, 845, 846, 848, 850; XVII, nr 595, 604; XV, nr 860; XV, nr 621, 633, 636, 653, 656, 691, 709.
- ³⁶ AGZ XVII, nr 528, z 4.03.1471 r.

Rok 1471

W roku tym nie ustanowiono żadnego poboru z dóbr ziemskich szlachty. Brak jest jakichkolwiek danych o podjęciu wówczas przez monarchę starań o podatek. Nie ma też wiadomości o szlacheckich zjazdach, na których zajmowano by się sprawami podatków. Wprawdzie w zapiskach sądowych ruskich napotykamy informacje o wybieraniu 12 gr¹, uważamy jednak, że odnoszą się one do poboru 1470 r., gdyż — przypomnijmy — termin ściągnięcia podatku mijał 2.02.1471 r., zatem oczywiście jest, że zebranie podatku, siłą rzeczy, musiało przeciągnąć się poza wskazany termin. Także asygnata monarsza z 16.12.1471 r., będąca poleceniem wypłaty z wiardunków ziemi podlaskiej wojewodzie ruskiemu Stanisławowe z Chotcza, nie skłoni nas do przyjęcia wniosku, że w 1471 r. wprowadzono nowy pobór. Uważamy bowiem, że tyczy ona podatku z 1470 r.²

¹ Zob. przyp. 35—36, *Rok 1470*.

² MRPS I, nr 746. Sugestia, iż proces ustanawiania podatku rozciągnięty był na

lata 1470—1471, wyraża Ludwig, s. 63, pkt 32. Z kolei Brzeczkowski, bez podania źródeł, sugeruje, że w 1471 r. był wprowadzony nowy pobór, Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 78, 79.

Rok 1472

Rok ten zdominowały starania króla o uzyskanie podatków na opłacenie zaciężnych, którzy uczestniczyli w wyprawie węgierskiej królewicza Kazimierza.

Stosunki podatkowe w t.r. przedstawiane są w literaturze w sposób nadzwyczaj skomplikowany. Przyczyna tkwi w tym, że jedni autorzy przyjmują, że wówczas doszło tylko do jednej uchwały¹, inni sądzą, że ustanowione były 2 pobory². Taka rozbieżność rzutować musi w konsekwencji na przyjmowane przez poszczególnych badaczy ustalenia, a w szczególności na tryb podejmowania decyzji podatkowej. Zauważmy przy tym, że nie jest rzeczą łatwą ustalić, jakie stanowisko zajmowali niektórzy badacze. I tak O. Balzer wskazał dla 1472 r. następujące uchwały podatkowe: (1) uchwałę korczyńską z początku kwietnia, (2) uchwałę kolską podjętą około połowy roku, (3) uchwałę korczyńską z 6 października, (4) uchwałę zjazdu w Piotrkowie z listopada³. Możliwości interpretacyjne nasuwają się szerokie (aż do hipotezy o czterech podatkach), ale najbardziej skłonni byli byśmy przychylić się do tego, iż owe 4 uchwały przyniosły 2 decyzje podatkowe — wiosną i na jesieni. Trudniej określić stanowisko T. Brzeczковского. Z jego wywodów wynikać może równie dobrze, że podjęto jedną, 2 lub 3 uchwały⁴.

Przyjrzyjmy się wykorzystanym źródłom i przeprowadzonej argumentacji. J. Caro pisał, że król wystąpił o podatek na sejmie w Piotrkowie 15 marca, skąd wniosek odesłano na sejmiki prowincjonalne, gdzie zapadły pozytywne decyzje. Autor w tym miejscu powołuje uchwałę sejmiku korczyńskiego z 6.10.1472 r. opublikowaną w *Ius Polonicum*⁵. Ale we wskazanym miejscu wydawnictwa⁶ znajdujemy akt z 1474 r., dla naszych rozważań zupełnie obojętny (właściwy akt umieszczono nie na s. 313, lecz na s. 311). Uchwała z 6 października wskazana przez autora⁷, różni się chyba najistotniejszym elementem od postulatów króla i decyzji sejmu z marca 1472 r.: inną stawkę wymieniają akty z wiosny, inną przyjęto na sejmiku jesienią t.r. (o czym jeszcze będzie mowa). To oczywiście nie przesądza w sposób rozstrzygający niczego. Nakazuje jednak ostrożność i rozagę, by nie pomieszać procedury stanowienia 2 różnych aktów prawnych. Z kolei M. Ludwig uważając, że

podjęto tylko jedną uchwałę podatkową, odsyła do literatury stwierdzającej ustanowienie dwóch podatków⁸. Ale polemiki z odmiennymi poglądami nie podejmuje. Jak widać, by przyjąć tezę o jednym tylko podatku, należy dopuścić założenie, że można i trzeba uznać za element tego samego postępowania wszystkie uchwały zgromadzeń szlacheckich z tego roku, niezależnie od wysokości występujących w nich stawek podatkowych.

Piszący o dwukrotnym ustanowieniu poborów opierają się na tych samych źródłach, z tą różnicą, że w szerszym zakresie wykorzystują informacje zawarte u Długosza. Właśnie od zreferowania przekazu kronikarza rozpoczniemy odtwarzanie procedury z 1472 r. Z kronik dowiadujemy się o podjęciu przez władcę na sejmie walnym, rozpoczętym 15 marca, starań o pobór. Sejm piotrkowski wobec rozbieżności głosów poselskich odesłał wniosek króla na sejmiki prowincjonalne. Monarcha 5 kwietnia przybył na sejmik korczyński, gdzie wyjednał zgodę na wiardunek z łańów. Analogiczną decyzję podjęli Wielkopolanie na sejmiku w Kole⁹. Relacja annalisty o podatku z dóbr szlacheckich w kwietniu t.r. znajduje tylko pośrednie potwierdzenie. Sam dziejopis podał, że równolegle kler z całej prowincji kościelnej opodatkował się na potrzeby państwa¹⁰. Trudno jednak dowodzić wiarygodności przekazu kronikarskiego innym fragmentem *Annales*. Na szczęście można obok relacji Długosza powołać zapiskę kapituły krakowskiej z 24 kwietnia w pełni potwierdzającą tekst kanonika krakowskiego: *Item dni capitulares [...] in contributores et collectores contribucionis regalis hactenus pro necessitate reipublice imposite scilicet dnos Joh. Woyschyk custodem et Jacobum de Radoschewnycza canonicum crac. [...] elegerunt [...] quiquidem dni collectores [...] pro labore suo de pecuniis dicte contribucionis debent habere per viginti marcas pecuniarum*¹¹.

W świetle źródeł nie budzi wątpliwości wiarygodność tej konkretnej wiadomości Długosza, a więc i fakt uchwalenia podatku na wiosnę t.r. Do tego relację annalisty potwierdza *itinerarium* monarsze¹², a co do kwestii podatkowej — szczególnie mocno przemawia za jej prawdziwością fakt równoczesnego opodatkowania duchowieństwa. Nawet hiperkrytyczna postawa wobec *Kroniki* nie pozwoliłaby na wytknięcie dziejopisowi niezgodności, niejasności czy podobnych nieścisłości w omówionym fragmencie *Annales*. Trudno bowiem uznać za taką okoliczność fakt, że dziejopis ponownie pod 1472 r. wraca do zagadnień podatkowych. To odrębny przekaz odrębnej kwestii. Według kolejnego przekazu annalisty, król uzyskał już na sejmiku prowincjonalnym małopolskim, rozpoczętym 29 września, podatek 6 gr z łańu¹³. Znamy też uchwały zjazdu korczyńskiego z 6 października, w których na chłopów nakładano podatek 6 gr¹⁴. A. Pawiński, S. Tomašivskij, W. Małcużyński

i T. Brzeczkowski piszą, że pobór ten był zaliczką na poczet poradnego, przypadającego monarsze z 3 najbliższych lat z ziemi krakowskiej, sandomierskiej, ruskiej, lubelskiej i radomskiej¹⁵. A. Pawiński dodaje, że panujący „zastrzegał jednak, że podobny układ przyjmuje, o ile zajdzie nań zgoda najbliższego walnego sejmiku, który może zezwoli na świadczenie oddzielnie, bez naruszenia poradnego”¹⁶. Niewykluczone, że w wydanej 6 października konstytucji podatkowej nie znajdujemy dla tego ani słowa o tym, że pobór 6 gr ma być zaliczką na poczet poradnego¹⁷. W związku z powyższym, zabiegi króla nie zakończyły się na sejmiku małopolskim, lecz — jak przekazuje Długosz — były kontynuowane na sejmie w Piotrkowie, zbierającym się na początku listopada¹⁸. Władca zażądał 6 gr z łanu, a od kleru wielkopolskiego wiardunku od grzywny¹⁹. Jednak w Piotrkowie nie podjęto żadnej uchwały, odsyłając sprawę do sejmików. O dalszym losie królewskich postulatów dziejopis nie informuje. Kwestii podatku poświęca jeszcze jedno zdanie, przechodząc do omówienia wydarzeń 1473 r.; pisze na wstępie: *Kazimirus Rex Poloniae tributum Polonis indicit*²⁰, ale nie podał żadnych o tym świadczeniu informacji. Jak już pisaliśmy, kronikarz nic nie wspomina o sejmikach, ale że sejmik w Kole odbył się, świadczy ustanowienie tam statutów porządkujących stosunki prawno-sądowe w Wielkopolsce, wydanych przez monarchę dopiero 15.12.1472 r. w Toruniu²¹. Spraw podatkowych jednak nie reguluje.

Zgodnie z tekstem małopolskiej uchwały podatkowej z 6 października obciążenie 6 gr z łanu miało być uiszczone do 18 października, od tej daty starostowie mieli przystąpić do ciążenia osób zalegających z podatkami²². W związku z tym król jeszcze w czasie trwania sejmiku w Korczynie wystosował mandat do starostów w przedmiocie ogłoszenia uchwalonego podatku²³.

O stosunku Wielkopolski do małopolskiej uchwały podatkowej z października 1472 r. i do żądań monarchy wysuniętych w Piotrkowie Długosz milczy. Odesłanie do sejmików po ostateczną uchwałę może wskazywać na negatywne stanowisko tej dzielnicy do tych wniosków. W literaturze jedynie A. Pawiński domniemywa, że władca uzyskał pobór na sejmie w Kole na początku grudnia t.r.²⁴ Miało to nastąpić w zamian za wydane tam statuty. Zdaniem jego, Wielkopolska nie uchwaliła tak jak Małopolska, podatku na poczet poradnego, bowiem król zabezpiecza dług zaciągnięty u starosty generalnego Wielkopolski, Piotra Szamotulskiego, na dochodach z połowy poradnego z tej prowincji, bez ograniczenia terminu²⁵. Kolejnym argumentem A. Pawińskiego jest cytowane już przez nas zdanie z *Annales; Kazimirus Rex Poloniae tributum Polonis indicit*. Badacz w formie hipotezy odnosi je do sejmiku kolskiego, wyjaśniając, że annalista zapomniał w tekście podać szczegóły

tyczące uchwały poborowej zapadłej w Wielkopolsce²⁶. Koncepcja autora *Sejmików* wydaje się wielce prawdopodobna. Zaznaczmy, że w literaturze nie wysunięto żadnych kontrargumentów, podważających jej słuszność.

Realizacja obu podatków: 12 gr z łanu z wiosny i 6 gr z łanu z jesieni t.r. znajduje poświadczenie w ruskich zapiskach sądowych. Noty o egzekucji poboru 12 gr pojawiają się 7.01.1473 r.²⁷ Sądzymy, że opóźnienie egzekucji podatku 12 gr mogło być związane właśnie z drugim w t.r. podatkiem i, zapewne, złagodzeniem rygorów egzekucyjnych do upływu terminu drugiej wpłaty. Egzekucja zaległości pochodzących z drugiego poboru znajduje odbicie, choć słabe, we wzmiankowanych źródłach. Za niezapłacenie *medietatem fertonum* ukarano 15.12.1472 r. między innymi Macieja Sprowskiego²⁸.

Przyjmujemy wobec tego dla 1472 r. 2 różne stawki uchwały podatkowe²⁹. Podatki te były realizowane.

W źródłach zachowało się zestawienie wyników poboru *exactionis fertonum* z Małopolski i Wielkopolski oraz kościoła krakowskiego (*de ecclesia Cracoviensi*), lecz nie wiemy, do którego z powyższych podatków się ono odnosi³⁰.

¹ Caro, *Geschichte V/1*, s. 359—360; RKAD II, s. 290 i 295; Gąsiorowski, *Powiat*, s. 35; Ludwig, *Besteuerung*, s. 63, pkt 33. Pogląd ten zdaje się wyrażać Bardach wskazując na następujący tryb uchwalania: sejm walny — sejmiki prowincjonalne zastosowane wiosną 1472 r., pomijając kwestię odmiennej procedury zastosowanej jesienią t.r., HSP I, s. 37—38.

² Balzer, CIP, s. 68, pkt 220—223; Pawiński, *Sejmiki*, s. 138—139; Rembowski, *Sejmiki*, s. 114—115; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 36—37; Piekosiński, *Wiece*, s. 239, pkt 160; Małcużyński, *Szkice*, s. 58.

³ Balzer, CIP, s. 68, pkt 220—223, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 567, 574; IP, s. 311.

⁴ Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 86—88.

⁵ Caro, *Geschichte V/1*, s. 360, przyp. 1. Podobnie RKAD II, s. 290, 295.

⁶ IP, s. 313.

⁷ IP, s. 311.

⁸ Ludwig, *Besteuerung* s. 63, pkt 33, z odesłaniem do: Pawiński, *Sejmiki*, s. 138—139; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 37; Małcużyński, *Szkice*, s. 58—59; powołuje Ludwig także pracę Brzeczковского, *Ustanawianie*, s. 87—88.

⁹ DŁ, HP V/12, s. 566—567.

¹⁰ *Ibidem*, s. 567. Długosz informuje także o opodatkowaniu się duchowieństwa wielkopolskiego i małopolskiego, w kwietniu t.r.

¹¹ ACCrac. et Ploc., s. 39, nr 163, AKH VI. Wybierania kontrybucji dotyczy zapiska z 5.06. t.r., *ibidem*, nr 165, zob. też nr 162, 166—168; oraz ACS XV, I, nr 2053, 2060, 2066, które odnoszą się do diecezji gnieźnieńskiej. O uchwaleniu poboru od kleru w kwietniu t.r. pisze J. Sawicki, *Concilia Poloniae, Źródła i studia krytyczne*, t. I, *Statuty synodalne biskupa Jana Konarskiego z 1509 r.*, Lublin 1961, s. 18.

- ¹² Autorzy RKAD wskazują na obecność króla w Korczynie potwierdzoną dyplomem z 7.04.1472 r., RKAD II, s. 290, z odesłaniem do *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, red. P. Bankowski, t. III, Warszawa 1955, s. 205.
- ¹³ DŁ, HP V/12, s. 572.
- ¹⁴ *Contributio fertorum in conventionione Novae Civitatis Korczin 1472 concessa* — mimo umieszczenia w tytule nazwy podatku „wiardunkowego”, stawka wynosiła 6 gr, *Primo, quod quilibet kmetho de suo laneo, sive manso possesso, solvat VI. grossos et similiter ex agris civitatum et oppidorum, ex quibus civilis contributio non solvitur, similiter VI. grossos*, IP, s. 311. Zarazem w uniwersale wskazuje się — mimo że wprowadzono pobór 6 gr z łanu — iż z dóbr innych *omnibusque bonis mobilibus et immobilibus, atque agris, ex quibus fertones non solvuntur, a qualibet marca per unum grossum contribuere tenentur*. W tym przypadku termin *fertones* użyto w znaczeniu podatku nadzwyczajnego.
- ¹⁵ Pawiński, Sejmiki, s. 138, z odesłaniem do MK 12.f.89 za nim idzie Tomašivskij, Podatkowi, s. 36; Małcużyński, Szkice, s. 58; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 88 — obaj bez wskazania źródeł.
- ¹⁶ Pawiński, Sejmiki, s. 139, przyp. 1 z odesłaniem do MK 12.f.89, regest w: MRPS nr 864, Regest nie potwierdza tezy Pawińskiego.
- ¹⁷ IP, s. 311—312.
- ¹⁸ DŁ, HP V/12, s. 572, 574, potwierdzają to uchwały nowokorczyńskie z 6.10. t.r., zob. IP, s. 312.
- ¹⁹ DŁ, HP V/12, s. 574.
- ²⁰ *Ibidem*, s. 578.
- ²¹ Pawiński, Sejmiki, s. 139, przyp. 5 oraz Dodatki nr 156. Toruń oznacza miejsce wydania odpisu ustawy, a uchwała zapadła w Kole.
- ²² IP, s. 312.
- ²³ AGAD, MK 12, s. 90a-b. O mandacie informuje Bandtkie, lecz nie ma pewności, czy odnosi się do tego poboru, gdyż mandat nie posiada daty, IP, s. 311, przyp. 1. Regest aktu z datą 6.10.1472 w: MPRS I, nr 867.
- ²⁴ Pawiński, Sejmiki, s. 139, przyp. 5. Hipotezę Pawińskiego o uchwale wielkopolskiej ujmuje Rembowski w recenzji w kategorii udowodnionego faktu, *ibidem*, s. 115.
- ²⁵ Pawiński, Sejmiki, s. 139, przyp. 5 z odesłaniem do MK 12. f. 114.
- ²⁶ *Ibidem*, s. 139, przyp. 5. Sprawę pomija RKAD II, s. 299.
- ²⁷ AGZ XVII, nr 887. Inne noty o egzekucji podatku pochodzą z 18.01.1473 r., 10 i 17 maja, 6 i 16 lipca; zob. AGZ XVII, nr 891, 960, 964, 989, 993, 994. Następne zapiski o egzekucji 12 gr pojawiają się 30.03.1475 r. (AGZ XVII, nr 1069) i dotyczą prawdopodobnie innego poboru.
- ²⁸ AGZ XVII, nr 863. Uchwała korczyńska ustalała krótki czas realizacji.
- ²⁹ Także kler uchwalił dwukrotnie podatek. Pierwszy raz w kwietniu, drugi w listopadzie. Karbownik, Ciężary, s. 132—133. Chyba nieporozumieniem jest pogląd Sawickiego, według którego duchowieństwo uchwaliwszy pobór w kwietniu, ponownie radzi nad jego zatwierdzeniem w październiku t.r. z uwagi na zmianę swego stanowiska, *Concilia Poloniae*, t. I, s. 18—19. Gdy tymczasem — jak pisze autor — duchowni wyraziwszy zgodę w kwietniu, natychmiast przystępują do czynności przygotowawczych poboru. W kwietniu uchwalają zasady zużycia pierwszych kwot wpływających z kontrybucji, wybierają kolektorów, określają ich wynagrodzenie. W czerwcu ustalono ulgi dla beneficjentów, których majątki uległy zniszczeniu; rozpatruje się indywidualne wypadki zwolnień od kontrybucji.

Zatem dziwne wydaje się, by kler jesienią t.r. ponownie zajmował się zatwierdzeniem poboru, który był realizowany. Wypowiedź badacza jest niespójna. Przyjmując istnienie jednej uchwały podatkowej (z kwietnia), stwierdza, że uchwała podatkowa, której zatwierdzeniem zajmował się synod w Wiślicy w październiku, przeprowadzona została przez biskupa mimo sprzeciwu delegatów kapituł. Jak pamiętamy, zarzut taki nie był wysuwany wobec uchwały kwietniowej. Sądzymy, że jesienią t.r. na kler nałożono kolejną kontrybucję, i na to powtórne opodatkowanie nie zgadzali się przedstawiciele kapituł. Wniosek ten pośrednio potwierdza relację Długosza o wysunięciu przez króla na listopadowym sejmie w Piotrkowie wobec kościoła żądań podatkowych, DŁ, HP V/12, s. 574.

- ³⁰ MRPS I, nr 971. Wprawdzie w pierwszej połowie t.r. uchwalono podatek wiardunkowy, lecz w stosunku do poboru 6 gr uchwalonego jesienią, użyto również terminu „wiardunkowy”, zob. przyp. 14.

Rok 1474

Na przełomie 1473/74 r. annalista odnotował wiadomość o odbyciu kilku zjazdów w Wiślicy i Opatowcu, na których król domagał się podatków¹. Podjęto uchwały mające na celu utrzymanie porządku w królestwie, postanowienia odnoszące się do pospolitego ruszenia, oraz wyrażono zgodę na pobór 6 gr z łanu². W tej ostatniej kwestii nie wysuwano żadnych istotnych zastrzeżeń³. Uznajemy zatem, że uchwalenie tego świadczenia nie budzi wątpliwości.

Rozbieżności powstają dopiero przy omawianiu realizacji podatku. Część historyków sądzi, że uchwały w ogóle nie zrealizowano⁴. Inni uważają, że owszem podatek ściągano, lecz na przełomie czerwca-lipca na sejmie w Piotrkowie postanowiono „zaniechać wydania podatku” i prowadzić wojnę z Maciejem Korwinem pospolitym ruszeniem⁵. Odmienne ocenę sejmu wystawił W. Dworzaczek przyjmując, że latem odmówiono władzy nowych podatków⁶, a zatem nie istnieje związek między podatkiem 6 gr uchwalonym na przełomie 1473/74 r. a poborem, o którym mówi annalista przy omawianiu sejmu piotrkowskiego.

Wszystkie te zastrzeżenia formułowane są na podstawie *Annales*. Zwolennicy poglądu niezrealizowania uchwały podatkowej wskazują na ten oto passus: *Verum etsi in huiusmodi conventibus plura utilia fuissent decreta, et signanter, ut quilibet miles, militem studiose et ex proposito occidens, poenam captivitatis unius anni, in fundum turris detrusus, perferret, et pro capite casualis homicidii centum videlicet et viginti marcas lueret: ad rescindendum ausus temerarios militum, qui increverant; item ut milites iuxta quantitatem bonorum haereditariorum, in*

*bello quolibet militarent: universi enim ad perfunctoriam militiam, nullo metu eos coercente, cum Regem levipenderent, se restrinxerant; item ut sex grossos de laneo quolibet possesso Regi solverentur pro subventionem; omnia tamen haec, et plura alia sana consilia atque scita, per cunctationem regiam, militumque inobedientiam, non ponebantur ad executionem*⁷. Dwa elementy tu — według kronikarza — przesądziły o niepowodzeniu powyższych decyzji: *regia cunctatio* i *inobedientia* rycerstwa. Można się zastanowić nad tym, o jakie decyzje chodzi: wszystkie czy tylko podatkowe. T. Brzeczkowski zakłada, że „nieposłuszeństwo” szlachty polegało na wycofaniu jej zgody na pobór, co miało nastąpić na kolejnym sejmiku. „Niedbalstwo” króla oznaczało rezygnację z zabiegów o zwołanie kolejnych sejmików⁸. Zarazem autor kwestionuje zasadność tej oceny dziejopisa, gdyż monarcha był wytrwałym w staraniach o podatki.

Tymczasem można zaproponować inną interpretację tekstu. Zwrot o „ociąganiu się” króla i „nieposłuszeństwie” szlachty nie musi odnosić się tylko do ustanowienia poboru. Można się zastanowić, czy w ogóle tej kwestii dotyczy. Zarzut annalisty odnosi się do realizacji — *Non ponebantur ad executionem*. Nie ma mowy w ogóle o odwołaniu uchwały podatkowej. W takim razie, na czym polegałoby owo niedbalstwo królewskie w kwestii ściągnięcia uchwalonego poboru? Czy wolno w ogóle dopuszczać ewentualność, że władca zaniedbał wystosowania mandatów do starostów? To nieprawdopodobne. Postępowanie egzekucyjne w stosunku do zalegających z płaceniem było wystarczająco dotkliwe, by większość szlachty podatek uiściła. Sądzimy zatem, że wspomniane „niedbalstwo” króla i „nieposłuszeństwo” szlachty tyczą pozostałych uchwał przyjętych na zjeździe, a więc do decyzji prawodawczych, w stosunku do realizacji których bierność władcy, a zarazem nieposłuszeństwo szlachty wydaje się bardziej zrozumiałe. Warunek ten będzie w pełni przekonywający gdy nie zapomnimy; iż w grę wchodziła kwestia odpowiedzialności za zabójstwo szlachcica przez szlachcica. Temu zakazowi nie chciała się szlachta podporządkować, a swojej sankcji król nie wprowadził w życie.

Zdaniem niektórych historyków — o czym już pisaliśmy — pobór był wybierany, ale w lecie na sejmie w Piotrkowie „zaniechano go wydać”⁹. Niełatwo zrozumieć, co znaczy „zaniechanie wydania”. To określenie wieloznaczne, może oznaczać: (1) zebranie pieniędzy i niewydanie ich do dyspozycji króla, (2) zachowanie ich na potrzeby lokalne, (3) zaniechanie poboru itd. Z *Annales* dowiadujemy się, iż na sejmie szlachta wołała ruszyć na pospolite ruszenie niż wyrazić zgodę na pobór¹⁰. Tekst kroniki budzi wątpliwości. Nie ma w nim słowa o odwołaniu uprzedniej uchwały podatkowej. To na sejmie piotrkowskim szlachta zmieniła zda-

nie, nie wyrażając — jak to czyniła dotąd — zgody na podatek, postanawiając wyruszyć pospolitym ruszeniem. Zgodzić należy się z W. Dworzaczkiem, że panujący wówczas podjął znowu starania, ale o kolejny już podatek.

Realizację podatku 6 gr z łanu potwierdza księga grodzka krakowska, w której pod 1474 r. wymieniono szereg wsi objętych egzekucją z powodu niezapłacenia tego poboru¹. W rachunkach królewskich z 1477 r. zamieszczono zapis o wydatkowaniu 38 florenów *de antiqua exactione sex gr*². Z uwagi na to, że w latach 1475—1476 nie uchwalono podatku o tej stawce, przyjmujemy, iż odnosi się ona do omawianego poboru. W notach sądowych ruskich z 24.03.1477 r. napotykamy 2 wzmianki mówiące o egzekucji 6 gr z łanu³. Jeśli nie wysuniemy hipotezy o jakimś lokalnym podatku (do czego nie ma najmniejszych podstaw), to i te informacje potwierdzają realizację świadczenia pół wiardunku z 1474 r. Dotychczasowe rozważania dotyczą Małopolski. Długosz nie zanotował niczego o stosunku Wielkopolski do poboru z 1474 r. A. Pawiński przypuszcza, że w celu uzyskania od tej prowincji zgody na obciążenie złożył władca w początkach maja t.r. sejm w Kole⁴. Nie można wykluczyć tego, lecz brak w źródłach czegokolwiek dla potwierdzenia tej hipotezy.

Pobór 6 gr z łanu był uchwalony i realizowany, a zaległości pochodzące zeń ściągano jeszcze w 1477 r. Nie wiemy, czy objął cały kraj.

¹ DE, HP V/12, s. 597.

² Trwała wówczas nie wypowiedziana wojna polsko-węgierska, w styczniu 1474 r. Węgrzy wtargnęli na Podkarpacie, opanowując szereg miasteczek, siali terror i zniszczenie. Przeciw nim powołano pospolite ruszenie, K. Baczkowski, *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471—1479*, Kraków 1980, s. 89—90.

³ Caro, *Geschichte* V/1, s. 391—392; Pawiński, *Sejmiki*, s. 140; Małcużyński, *Szkice*, s. 59; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 38; Piekosiński, *Wiece*, s. 240, pkt 168; K. Górski, *Rządy wewnętrzne Kazimierza Jagiellończyka w Koronie*, [w:] *Biskup, Górski*, s. 112; Brzeczowski, *Ustanawianie*, s. 88. Caro określa ów podatek jako wznowienie „dodatku po cztery grosze do poradnego”, Długosz nie daje podstaw dla tego wniosku, a i odstęp niemal 18 miesięcy (1472 r.) nie uprawdopodobnia tej tezy. Kwestię poboru pomijają RKAD II, s. 315. Z kolei Baczkowski, nie uzasadniając, podaje, że do podjęcia uchwał nie doszło, *Walka Jagiellonów...*, s. 90.

⁴ Piekosiński, *Wiece*, s. 240, pkt 168; Brzeczowski, *Ustanawianie*, s. 88, 92.

⁵ Pawiński, *Sejmiki*, s. 140; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 38; Małcużyński, *Szkice*, s. 59.

⁶ W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego wieku XIV—XV*, Warszawa 1971, s. 245.

⁷ DE, HP V/12, s. 597—598.

⁸ Brzeczowski, *Ustanawianie*, s. 88.

⁹ Zob. przyp. 5.

¹⁰ DL, HP V/12, s. 607.

¹¹ Castr. Crac., t. 19, s. 975—976.

¹² *Rachunki królewskie z lat 1471—1472 i 1476—1478*, oprac. S. Gawęda, Z. Perzanowski, A. Strzelecka, Wrocław 1960, s. 181.

¹³ AGZ XVII, nr 1324, 1325.

¹⁴ Pawiński, Sejmiki, s. 140. O zjazdach w Kole mówią uchwały kapituły gnieźnieńskiej. Jeden z nich miał się odbyć 27.03. tr., drugi w maju, AC I, nr 2105, 2113.

Rok 1475

Kontrowersje wśród badaczy wzbudziły podatkowe zabiegi króla w tr. Jedynym źródłem informacji w tym wypadku jest annalista, ale brak jednolitej interpretacji jego przekazu, choć — jak się wydaje — nie powinien on nastroczać trudności. Z niezupełnie zrozumiałych względów nie udało się uzgodnić nie tylko faktu uchwalenia bądź nieuchwalenia podatku¹, ale nawet wśród przyjmujących, że na opisanym przez Długosza zjeździe w Sieradzu w listopadzie 1475 r. zapadła uchwała podatkowa, notujemy różne stawki przyjętego tam łanowego.

Odmiennej, jakby kompromisowej oceny obrad dokonał T. Brzeczkowski pisząc: „Próba wyjednania poboru na zjeździe [...] nie miała oznaczać uchwalenia tam podatku, lecz uzyskania poparcia dygnitarzy ziemskich w dalszych staraniach króla o zgodę szlachty na ustanowienie poboru”². Ta niezupełnie jasna wypowiedź — tak jak i pozostałych badaczy — ma za oparcie tekst *Annales*: „... [król...] in Siradiam pro festo Sancti Martini [11 listopada] advenit, et conventum illic consiliariorum tenuit: sperans universale subsidium pro solvendo aere contracto, ab universo Regno se obtenturum, cuius in eroganda ampla pro filia dote fuerat effusio. Ibi cum pauci et isfrequentes consiliari Maioris duntaxat Poloniae convenissent, et in subsidium pecuniale de quolibet laneo per duodecim grossos dando, conditionaliter, si et in quantum consiliarii terrarum Cracovienses et Russiae id probarent, annuerentque”³. Trudno ten przekaz interpretować inaczej niż jako tekst wskazujący na warunkową uchwałę podatkową w Wielkopolsce. Warunkiem o charakterze zawierającym było uzyskanie przez króla analogicznej decyzji Małopolan⁴. Wzmianka o stawce podatku *per duodecim grossos dando* nie budzi wątpliwości. Z obowiązku jedynie odnotujemy, że w swym przekładzie K. Mecherzyński podał „pobór [...] po 6 gr z łanu”⁵, zaś T. Brzeczkowski pisze o 8 gr z łanu⁶.

Wielkopolanie — jak pisaliśmy — zgodzili się na pobór, pod warunkiem uchwalenia podatku przez Małopolskę i Ruś. Długosz podkreśla opór

i niechęć panów małopolskich i ruskich, którzy nie chcieli przybyć na żaden ze zjazdów poświęcony sprawom podatkowym⁷, co stawiało pod znakiem zapytania uchwałę. Do tej kwestii annalista już w *Kronikach* nie wraca. Wskażmy, że w ruskich zapiskach sądowych z 29.07.1476 r., 15.02.1477, 31.03.1477 i z 30.04.1477 r. trafiamy na wzmianki o egzekucji wiardunków⁸. Tych not jest 9. Nie wiemy, czy są to zaległości z wcześniejszego podatku⁹, czy też odnoszą się właśnie do omawianego poboru. Sądzymy, że tego ostatniego świadczenia mogą dotyczyć 2 noty: z 16 i 30.03.1478 r.¹⁰, bowiem w roku 1476 i 1477 nie ustanawiano poboru o tej stawce. Pobór 12 gr z łanu uchwalono dopiero na sejmiku korczyńskim 1.03.1478 r., a ostateczna decyzja zapadła w maju t.r. w Piotrkowie¹¹. Na zasadność powyższego wywodu wskazuje cel, dla którego król podjął starania o pobór. Było nim wydanie pierworodnej córki Jadwigi za mąż za Jerzego księcia Landshutu¹². W feudalnej Europie zamążpójście córki panującego uznawano za dostateczną przyczynę dla wprowadzenia podatku¹³. Również w Polsce — tak w okresie dzielnicowym¹⁴, jak i po zjednoczeniu¹⁵ — małżeństwo dzieci królewskich zostało uznane za powód uzasadniający nałożenie przez króla podatku nadzwyczajnego. Sądzymy, że ta okoliczność, jak i informacje z terenu województwa ruskiego mówiące o wybieraniu 12 gr w okresie 1476 — wiosna 1478 r., przemawiają za tym, że na pobór wyrażono jednak zgodę i był on realizowany¹⁶.

¹ Za uchwałą opowiadają się Caro, *Geschichte* V/1, s. 450; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 38; Piekosiński, *Wiece*, s. 241, pkt 171; HSP I, s. 38; Biskup, *Górski*, s. 112. Przeciwni: Pawiński, *Sejmiki*, s. 141; Małcużyński, *Szkice*, s. 60; Ludwig, *Besteuerung*, s. 63, pkt 34.

² Brzeczowski, *Ustanawianie*, s. 88.

³ DŁ, HP V/12, s. 635.

⁴ Dlatego także interpretacja Brzeczowskiego niezbyt trafnie — jak sądzymy — oddaje zapis kronikarski.

⁵ Jana Długosza [...] *Dziejów* [...] Ksiąg dwanaście, t. V/12, s. 600.

⁶ Brzeczowski, *Ustanawianie*, s. 88, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 635.

⁷ DŁ, HP V/12, s. 635.

⁸ AGZ XIX, nr 1575; XVII, nr 1296—1298, 1327—1329, 1342, 1344.

⁹ Poprzedni pobór 12 gr ustanowiono wiosną 1472 r.

¹⁰ AGZ XVII, nr 1443, 1454.

¹¹ DŁ, HP V/12, s. 666, 674.

¹² Z. Wdowiszewski, *Genealogia Jagiellonów*, Warszawa 1968, s. 62—63; M. Biskup, *Wokół „landshuckiego wesela” 1475 r.*, ZNUJ 1977, *Prace historyczne*, z. 56, s. 81, 87—88.

¹³ Senkowski, *Skarbowość*, s. 147—152.

¹⁴ J. Widajewicz, *Powołowe-poradlnie. Danina ludności wiejskiej w dobie piastowskiej*, Lwów 1913, s. 77.

¹⁵ Np. w 1381 r. w aktach wydanych przez Ludwika Węgierskiego na rzecz duchowieństwa, KDWP III, nr 1795; *Zbiór dokumentów małopolskich*, red. St. Ku-

raś, t. I, *Dokumenty z lat 1257—1420*, Wrocław 1962, nr 165—167. Okoliczność tę, jako wystarczającą przyczynę uchwalenia poboru, wskazano w przywileju dla Starego Sącza z 1381 r., S. Kutrzeba, *Szós królewski w Polsce w XIV i XV w.*, PP1900, R. CXXXV, s. 83.

- ¹⁰ O zapłaceniu podatku przez Kraków w t.r. wzmiankuje Ludwig, Besteuerung, s. 63, pkt 34, z odesłaniem do KDMKr. II, nr 588, 589, gdzie jako powód wpłaty podano: *Quia propter colligendam complendamque mille florenorum summam, quam ad instantes et inatigabiles Serenissimi domini nostri regis petitiones pro ardua rerum publicarum cura et necessitate ac totius republice utilitate et augmento sue Serenitati concessimus*, (dok. z 15.09.). Przyczyną była prośba króla wywołana trudnym położeniem państwa. Zob. też S. Paternowski, *Finanse miasta Poznania w wiekach średnich*, Poznań 1937, s. 79; J. Kądziołka, *Finanse miasta Poznania 1501—1648*, Poznań 1960, s. 133. Wcześniej, bo w lutym 1475 r., kapituła gnieźnieńska przyzwoliła wskutek żądań króla na *in unum ertonem a marca argenti fieri contributionem pro stipendiariis salariandis consenserunt* (AC I, nr 2129); zwróćmy uwagę, że świadczenie kapituły przeznaczone było na inny cel; zob. też J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. V, *Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty*, Warszawa 1950, s. 81—82. Wydaje się, że opodatkowanie tych dwóch stanów było nieprawdopodobne bez równoległego obciążenia szlachty.

Rok 1476

Monarcha już na wiosnę t.r. — zdaniem T. Brzeczковского — wystąpił na sejmie w Piotrkowie o nowy podatek. Uczynić to miał jakoby w kwietniu. Uzasadnieniem dla wniosku władcy było zagrożenie Rusi Czerwonej przez Turków, którzy najechali wówczas Wołoszczyznę¹. Autor nie uzasadnia źródłowo swej tezy. Długosz — który jest głównym źródłem wiadomości — sejmowi w Piotrkowie poświęcił 2 ustępy. Z pierwszego z nich wynika, że sejm ten odbył się w sierpniu — *feria quarta post Sancti Laurentii* [14 sierpnia], *quae fuit quarta decima dies Augusti*² — podwójne określenie daty nie pozwala na żadne w tym względzie wątpliwości, tak więc i cały wywód T. Brzeczковского należy zakwestionować. Dowiadujemy się zarazem o zwołaniu pospolitego ruszenia ziem ruskich. Tekst nie daje podstaw do wniosku, iż sprawy podatkowe w czasie sierpniowego sejmu były rozważane. Także w drugim tekście kanonik krakowski nie zamieścił takiej wzmianki³. Na podstawie faktu, iż zgłaszano rozmaite wnioski, można zaledwie domniemywać, że kwestia poboru mogła być poruszana w obradach. Ale zapis kronikarski tego nie wyklucza, a nawet nie sugeruje. Zatem nie było sejmu w kwietniu 1476 r., lecz w sierpniu, a z braku źródeł nie można twierdzić, by wówczas debatowano o podatku.

Świadczenie uchwalono dopiero na sejmikach prowincjonalnych, o czym informują *Kroniki*. Wielkopoleanie przyrzekli zgodę na podatek pod warunkiem zgody ze strony szlachty małopolskiej. Tę zgodę Małopolska wyraziła na rozpoczętym 21 września sejmiku nowokorczyńskim⁴. O ile szlachta małopolska przystąpiła do realizacji świadczenia, to w Wielkopolsce wystąpiły w tym zakresie trudności⁵. Okazuje się — jeśli wierzyć annaliście — że miał tam miejsce wówczas spór między królem a szlachtą o respektowanie zasady *incompatibilitas* (chodziło o obsadę urzędu wojewody kaliskiego i starosty generalnego przez tą samą osobę), i że spór ten zrećźnie został wykorzystany do uchylecia się przez Wielkopolan od wypełnienia przyrzeczenia podatkowego. Nie wiemy, czy był to sposób na monarchę, by wypełnić żądania szlacheckie, czy też istotnie omawiana tu uchwała podatkowa nie została zrealizowana, kronikarz bowiem i tym razem nic więcej w tej sprawie nie notuje. Wiemy, że władca nie ustąpił, a Maciej Bniński zrezygnował z urzędu starosty dopiero w 1484 r., wcześniej piastując równolegle godność wojewody najpierw kaliskiego, a później (1477) poznańskiego⁶. Autorzy RKAD zauważają brak w źródłach potwierdzeń oporu Wielkopolski w zakresie płacenia podatku, ale nie wskazują też dowodów świadczących o tym, by pobór był wybierany⁷. Pominęli tymczasem wyraźną wiadomość zawartą w uchwale gnieźnieńskiej kapituły generalnej z 21.10.t.r. *Dni fuerunt congregati [...], qui ibidem habitis tractatibus de contribucione danda vel non, concluderunt eandem non dare nec consentire, quia etiam seculares noluerunt consentire in convencione Szedensi in exactionem*⁸. Zgromadzeni na sejmiku w Środzie nie wyrazili zgody na pobór, co potwierdzałoby ogólnikowo dane z *Annales*⁹. Odnosić należy pewną rozbieżność co do stawki ustanowionego poboru. Wprawdzie zdecydowana większość badaczy przyjmuje, że uchwała dotyczy podatku 4 gr z łanu¹⁰, lecz zdaniem T. Brzeczkwoskiego uchwała przewidywała stawkę 6 gr z łanu¹¹, gdy tymczasem Długosz jednoznacznie pisał: *...subsidiū pecuniale per quatuor grossos de quolibet laneo*¹².

Informacja o podatku — zdaniem autorów RKAD — nie jest potwierdzona źródłowo¹³. Zarazem zwrot annalisty *subsidiū a Cracoviensibus oris illico solutum* odnoszą się do dobrowolnego zobowiązania się mieszczan Krakowa do płacenia poboru. Król 27.10.1476 r. wydał dla Krakowa poręczenie praw w związku ze zobowiązaniem się do płacenia podatku 2 gr od grzywny¹⁴. Z wywodów autorów wynika, iż Długoszu *a Cracoviensibus oris* oznacza miasto Kraków. Zwrot ów należy raczej interpretować jako wskazanie zapłacenia poboru z ziemi krakowskiej. Można jeszcze powołać dalsze źródła mówiące o wybieraniu podatku 4 gr z dóbr szlacheckich na Rusi, co — acz pośrednio — wska-

zuje na płacenie świadczenia przez Małopolskę. W aktach sądowych ruskich występuje szereg not mówiących o egzekucji zaległości z tego poboru w okresie 25.11.1477—9.03.1478 r.¹⁵

Dla 1476 r. można z całą pewnością przyjąć, iż ustanowiony był i realizowany podatek na cele państwa w Małopolsce i na Rusi.

¹ Brzeczowski, Ustanowienie, s. 88.

² DŁ, HP V/12, s. 646—647.

³ *Ibidem*, s. 648.

⁴ *Ibidem*, s. 648—649, za nim idą Pawiński, Sejmiki, s. 142; Tomašivskij, Podatkovi, s. 38—39; Biskup, Górski, s. 112; Brzeczowski, Ustanawianie, s. 88—89; HSP I, s. 38.

⁵ DŁ, HP V/12, s. 649.

⁶ A. Gąsiorowski, *Urzędnicy wielkopolscy 1385—1500. Spisy*, Poznań 1963, s. 79, A525; s. 91, B25.

⁷ RKAD II, s. 349.

⁸ ACS XV, I, nr 2141.

⁹ Powstaje wątpliwość, czy można uważać tę uchwałę podatkową za warunkową, skoro po spełnieniu warunku nie doszło do jej wykonania i ostatecznie pobór uiszcza tylko Małopolska.

¹⁰ Pawiński, Sejmiki, s. 142; Tomašivskij, Podatkovi, s. 38; Piekosiński, Wiece, s. 241—242, pkt 173; Małcużyński, Szkice, s. 60; Ludwig, Besteuerung, s. 64, pkt 35.

¹¹ Brzeczowski, Ustanawianie, s. 89, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 648—649, Autor pisze, bez komentarza, iż, według Małcużyńskiego stawka wynosi 4 gr. Brzeczowski, Ustanawianie, s. 89, przyp. 60. Pogląd Małcużyńskiego jest zgodny z relacją *Annales*.

¹² DŁ, HP V/12, s. 648.

¹³ RKAD II, s. 349.

¹⁴ AGZ VI, nr 123; KDMKr. I, nr 187; regest w: IAS, nr 4298.

¹⁵ AGZ XVII, nr 1388, 1389, 1392, 1395, 1435, 1436. Brak tego rodzaju informacji w małopolskich zapisach sądowych, SPPP II.

Rok 1477

Na temat obciążeń nałożonych w t.r. w literaturze występują 2 różne wersje. Pierwsza, propagowana przez większość piszących, wynika z pomieszania relacji Długosza dla roku 1478 z wydarzeniami z 1477 r.¹

Inną wersję proponują autorzy RKAD: na kwietniowym sejmie 1477 r. ustanowiono wśród innych podatków na zaciężnych także podatek łanowy, płacony tak jak i pozostałe przez rok². Pogląd nie spotkał się z zainteresowaniem literatury. Na potwierdzenie wniosku, autorzy RKAD odsyłają do aktu zatytułowanego *Modus instituendi contributiones pro tenendis per annum stipendiariis*³ 5500 equitum sextariorum peditum

1000⁴. Wydawca dokumentu, J. Szujski, poprzedził go podtytułem *Memoriał w sprawie wojska*. Do spostrzeżenia edytora nie ustosunkowali się autorzy, nie podając zarazem żadnych argumentów przemawiających za zmianą kwalifikacji „memoriału” i traktowaniem go jako uchwały sejmowej. W historiografii akt ten jest interpretowany bez żadnych wań, jako projekt⁵ wprowadzenia stałego poboru na utrzymanie przez cały rok 5500 jazdy i 1000 pieszych.

By rozstrzygnąć problem, czy mamy do czynienia z uchwałą czy z projektem uchwały, przyjrzyjmy się jego fragmentowi: *Dum talis contributio constituta fuerit, si videlicet cmethones de laneis, tabernis, molendinis, dederint per sex grossos, sicque sacra Regia Maiestatis dimitteret duos grossos poradnego, de quo nec magnum evenit commodum, tum si domini terrigenae que omnes, ac universi regnicolae status utriusque spiritualis et saecularis, unicuique cmethonum, subditorumque suorum dimiserint quatuor grossos census, sic eo modo posset exigi de cmethone unus ferto*⁶. W tekście użyto trybu warunkowego, wyrażającego możliwość, przypuszczenie w stosunku do przyszłości. Twórca projektu proponuje nową konstrukcję podatku 12 gr, na który składałyby się: 6 gr z łąnów kmieci, karczem, młynów, 2 gr poradnego i wreszcie 4 gr z czynszów uzyskiwanych przez panów świeckich i duchownych od kmieci z pańskich dóbr. Brak tu sformułowania świadczącego, że istotnie podatek uchwalono; nie występuje ono w pozostałej części aktu. W sprawie, której dotyczy dokument, Długosz nie zabiera głosu. Natomiast relacjonując obrady sejmu w Piotrkowie, stwierdza, że szlachta odmówiła pospolitego ruszenia i sprzeciwiła się poborowi na zaciężnych⁷. Czy można w ogóle wyjaśniać tekst *Annales* dokumentem będącym projektem nowej konstrukcji podatku? Nic nie przemawia za wnioskiem autorów RKAD.

¹ Balzer, CIP, s. 69, pkt 231; Piekosiński, Wiece, s. 242, pkt 178; RKAD II, s. 362; Biskup, Górski, s. 113. Wszyscy odsyłają do DŁ, HP V/12, s. 666, 667. Relacja Długosza łączy się z podatkiem 1478, zob. *Rok 1478*.

² RKAD II, s. 358. Autorzy (s. 362) piszą, iż w październiku t.r. uchwalono zapewne pobór; do opinii ustosunkowujemy się pod rokiem 1478.

³ Nie widzimy możliwości, by *pro tenendis per annum* odnieść nie do utrzymania przez rok określonej liczby zaciężnych, lecz do płacenia podatków *Contributiones pro tenendis per annum*, jak chcą autorzy RKAD.

⁴ CES XV, I/2, nr 233.

⁵ Pawiński, Sejmiki, s. 145; Tomašivskij, Podatkovi, s. 41; Małcużyński, Szkice, s. 63—64; Bobrzyński, Sejmy, s. 62; tenże, *Dzieje Polski w zarysie*, t. I, Warszawa 1927, s. 266; W. Pałucki, *Drogi i bezdroża skarbowości polskiej XVI i pierwszej połowy XVII w.*, Wrocław 1974, s. 24—25, przyp. 17. Bardach pisze o projekcie utworzenia armii zawodowej, HSP I, s. 38.

⁶ CES XV, I/2, nr 233.

⁷ DŁ, HP V/12, s. 656.

Rok 1478

Spór króla z Mikołajem Tungenem o obsadę biskupstwa warmińskiego, konflikt zbrojny z Zakonem Krzyżackim i wspierającym go królem Węgier Maciejem Korwinem zmuszał Kazimierza Jagiellończyka — jak sądzimy — do wszczęcia zabiegów o uzyskanie podatku.

Dużo nieporozumień powstało wokół relacji Długosza zamieszczonej pod koniec rozdziału omawiającego wydarzenia 1477 r. Oto ów przekaz: *Tempore longo, a quarta videlicet Iulii* [4 lipca], *usque ad vicesimam septimam Decembris* [27 grudnia...] *Rex apud Cracoviam immoratus, discessit. Et particulari in Nova Civitate Korczin acta cum terris Cracoviensibus et Russiae diaeta, cum nullum subsidium a se petitum impetrasset, alia diaeta in eodem loco, pro Dominica Laetare* [1.03.1478]; *quae in diem primam Martii cadebat, instituta. In qua aegre sibi decreti fuere fertones*¹. W Korczynie odbyły się zatem 2 sejmiki, na drugim z nich (1 marca) uchwalono pobór. Część badaczy łączy uchwałę z podatkiem 1477 r., inni uważają, że dotyczy ona świadczenia z 1478 r. Powstała różnica zdań związana jest z określeniem daty sejmiku w Korczynie uchwalającego pobór. Wiąże się też z trybem ustanowienia kolejnego po 1476 r. podatku.

W literaturze napotykamy następujące interpretacje:

1. O. Balzer datuje uchwałę nowokorczyńską na drugą połowę marca 1477 r.² Data ta została przyjęta — jak sądzimy — z uwagi na to, że *Dominika Laetare* w 1477 r. przypadała na 16 marca. Tymczasem z chronologii poprzednich wydarzeń wynika, że Długosz miał na myśli 1478 r.: (a) 4.07.1477, (b) 27.12.1477, (c) 1 marca — możliwy tylko 1478 r.

2. Z kolei F. Piekosiński sądził, iż sejmik uchwalający pobór odbył się 1.03.1477 r. i trwał miesiąc³. Nie próbuje wyjaśnić, dlaczego dziejopis wskazał dzień *Dominica Laetare* wypadający w 1477 r. nie 1 marca, lecz 16 marca. Odsyła zarazem jeszcze do innego ustępu *Annales*, informującego o przybyciu króla na ponowny zjazd nowokorczyński, po zakończeniu obrad sejmiku w Piotrkowie⁴. F. Piekosiński przeoczył tu kolejny fakt; jeśli bowiem przyjmujemy, że sejm w Piotrkowie rozpoczął się 13.04.1477 r., to niemożliwe, by monarcha mógł przybyć z tego zjazdu na sejmik rozpoczynający się 1.03. t.r.

3. Inaczej uważają autorzy RKAD. Przypuszczają, iż władca uzyskał pobór na sejmiku w październiku 1477 r.⁵ Argumentem skłaniającym ich do wysunięcia tej hipotezy była obecność króla w październiku w Nowym Mieście Korczynie⁶. Nie usiłują wyjaśnić niezgodności powstającej między datacją proponowaną przez nich a podawaną przez Długosza.

4. Inne rozwiązanie proponuje A. Pawiński⁷, łącząc starania podatkowe króla z 1477 r. z poborem uzyskanym w pierwszej połowie roku następnego. Sejmik nowokorczyński jesienią 1477 r. odmówił poborów. Sprawę omawiano następnie w styczniu 1478 r. na zjeździe walnym w Piotrkowie, skąd wniosek odesłano na sejmiki ziemskie, podczas których tylko Wielkopolska nie chciała się zgodzić na podatek⁸. Prowincja ta wyraziła zgodę, gdy rozpoczęła się wojna z Zakonem i biskupem warmińskim Tungenem.

5. Nieco innego zdania są S. Tomašivskij i T. Brzeczkowski, choć ich poglądy nie są tożsame⁹. Według pierwszego autora — sejmik korczyński w grudniu 1477 r., zaś zdaniem drugiego — styczniowy sejmik w Korczynie nie zgodził się na pobór. Dopiero zbierający się 1.03.1478 r. małopolski sejmik uchwalił świadczenie.

6. Z kolei K. Górski przyjmuje ustanowienie poborów tak w 1477 r., jak i 1478 r.¹⁰ W obu przypadkach podstawą do wysunięcia wniosku posłużył Długosz. Ale autor przeoczył, że kronikarz w odesłaniu uczynionym dla 1477 r. referuje zabiegi monarchy odnoszące się do roku 1478, a nie do roku 1477¹¹.

7. Na koniec odnotujmy opinię M. Ludwiga — starania o podatek rozpoczęte w 1478 r. uwieńczono sukcesem w 1479 r. Tezę tą zajmujemy się przy omawianiu 1479 r.

Kończąc referowanie poglądów literatury stwierdzamy, że żaden z autorów nie usiłował ustosunkować się do formułowanych uprzednio tez. Trudno więc pogodzić ukazane rozbieżności. Jak już pisaliśmy, przekaz Długosza zanotowany pod 1477 r. mówi o 2 sejmikach odbytych w Korczynie. Przypomnijmy: znana jest data drugiego z nich — *Dominika Laetare, quae in diem primam Martii cadebat*, bez wskazania daty rocznej. Data 1 marca, jako czwarta niedziela postu, odpowiada dacie 1.03.1478 r. Dlaczego więc umieszczono ją pod 1477 r.? Annalista opisując wynik sejmiku małopolskiego z jesieni 1477 r., zamieścił w formie dygresji wiadomość, iż dopiero następny sejmik z 1 marca, podjął pozytywną uchwałę. Informacja o sejmiku tym nie jest sprzeczna z przebiegiem wydarzeń opisanych w *Annales*. Na 12.01.1478 r. wyznaczono zjazd generalny w Piotrkowie, który wobec braku jednomyślności odesłał wniosek królewski na sejmiki¹². Małopolska wyraziła zgodę 1.03. t.r., natomiast Wielkopolska sprzeciwiła się temu. Zgoda tej ziemi na opodatkowanie nastąpiła na zjeździe walnym w Piotrkowie (10.05.1478 r.)¹³.

Uchwała nie zachowała się. Autorzy RKAD sądzą, iż przekaz Długosza nie jest potwierdzony w źródłach¹⁴. Tymczasem w *Rachunkach królewskich* z 1478 r. napotykamy 2 zapiski mówiące o podatku 12 gr. W zapisie z 21.06.t.r. czytamy: *Distributa triginta mrc., quas percepi a Zbo-*

rzensky exactore fertonis terre Radomiensis...¹⁵; wydatkowaną kwotę otrzymano od poborcy podatku 12 gr ziemi radomskiej. Brak tu wskazania, iż wpłata pochodziła z zaległego podatku, co pozwala przyjąć, iż kwota tyczy ściaganego aktualnie poboru. Z treści drugiej notki z 1 lipca dowiadujemy się o wydaniu *domino Zyenyą eunti in Prussiam duos fl, in defectu, triginta mrc. exactionis fertonis*¹⁶. I tę informację przyjmujemy jako odnoszącą się do podatku z 1478 r. W uchwale kapituły gnieźnieńskiej z 9.08.1478 r. informuje się o wybieraniu podatku wiardunkowego¹⁷. Prawdopodobnie naszego świadczona dotyczy ruska zapiska sądowa tycząca egzekucji zaległości podatku 12 gr, a datowana 1.10.1478 r.¹⁸ Z tego roku pochodzą także informacje z terenu Wielkopolski o istnieniu zaległości z podatku wiardunkowego¹⁹. Dysponujemy zatem wystarczającą liczbą danych poświadczających wiadomość Długosza i podatku 1478 r.

¹ DŁ, HP V/12, s. 666.

² Balzer, CIP, s. 69, pkt 231.

³ Pickosiński, Wiece, s. 242, pkt 178.

⁴ *Ibidem*, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 659.

⁵ RKAD II, s. 362.

⁶ *Ibidem*, obecność króla poświadczają 2 akty królewskie z 22 października i z 2 listopada, z odesłaniem do: Prochaska, Materiały (bez wskazania dokumentu) i Kod. tyniecki nr 265.

⁷ Pawiński, Sejmiki, s. 142; badacz mylnie podał datę zjazdu kwietniowego w Piotrkowie, to jest 1478 miast 1477 r.

⁸ *Ibidem*, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 667.

⁹ Tomašivskij, Podatkovi, s. 39; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 89–90.

¹⁰ Biskup, Górski, s. 113, przyp. 113, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 667, 668.

¹¹ *Ibidem*.

¹² DŁ, HP V/12, s. 667–668.

¹³ *Ibidem*, s. 674.

¹⁴ RKAD II, s. 368.

¹⁵ *Rachunki królewskie z lat 1471–1472 i 1476–1478*, oprac. S. Gawęda, Z. Perzanowski, A. Strzelecka, Wrocław 1960, s. 234.

¹⁶ *Ibidem*, s. 235.

¹⁷ ACS XV, I, nr 2174.

¹⁸ AGZ XVII, nr 1514. Z omawianym poborem skłonni jesteśmy łączyć ruską zapiskę sądową z 7.06.1479 r. mówiącą o egzekucji podatku wiardunkowego, AGZ XVII, nr 1709. Zarazem w AGZ występują pojedyncze zapiski dotyczące egzekucji podatku 8 gr. Zachowały się relacje woźnego z 16.10.1478 i 29.03.1479 r. o bezskutecznej wcześniejszej egzekucji, kiedy to w stosunku do opornych dłużników wydane zostały wyroki (AGZ XVII, nr 1679–1683): *pro non solucione octo grossor, exactionis regal*. Objęły one dobra świeckie i duchowne, co przemawiałoby za tym, iż uchwalono pobór z dóbr szlacheckich, na który przyzwolenie dało również duchowieństwo; musiało to nastąpić przed 16.10.1478 r. Nie wiemy jednak, kiedy i w jakich okolicznościach pobór ustanowiono. Długosz w sprawie tej milczy.

¹⁹ SH—G VIII, WLKP I, s. 135, s.v. Budziszewo, s. 136.

Rok 1479

Ustanowienie poboru w t.r. nie budzi wątpliwości. Zachowała się uchwała podatkowa przyjęta na sejmiku w Kole we wrześniu 1479 r.¹ Mimo to w literaturze znajdujemy prace pomijające — bez podania przyczyny — wiadomość o tym świadczeniu². Nie udało się również uzgodnić poglądów w zakresie: a) czasu podjęcia uchwały, b) trybu uchwalenia, c) realizacji świadczenia.

Ad a) Większość piszących określa czas ustanowienia obciążenia ogólnikowo. A. Pawiński pisał: „Uchwalono w początkach 1479 r. cyzę (akcyzę) ze wszystkich miast [...], a później jeszcze dodano w Korczynie i w Kole pobór 12-tu groszy z łanów kmiecych”³. Łanowego nie ustanowiono na tym samym sejmiku co akcyzę. Sejmiki ponownie zbiorą się dopiero jesienią t.r. i ten to czas, przyjmujemy, miał na myśli autor. S. Tomašivskij wskazuje tylko rok 1479⁴. Równie nieprecyzyjną datę przyjmuje M. Ludwig, mianowicie czasem ustanowienia łanowego i akcyzy były lata 1478—1479⁵. Jedynie autorzy RKAD uznali, że uchwałę łanowego w Wielkopolsce podjęto 24.03.1479 r.⁶ na tym samym sejmiku co akcyzę. Nie zwrócono tu uwagi na czas dzielący oba wydarzenia; wymienione świadczenia ustanowiono wprowadzić na sejmiku w Kole, ale akcyzę na marcowym⁷, a łanowe na wrześniowym sejmiku⁸. Jakimi źródłami dysponujemy dla wyjaśnienia tego zagadnienia? Długosz informuje o wyrażeniu zgody na sejmie w Piotrkowie, w styczniu 1479 r., na akcyzę z wszystkich miast, potwierdzoną następnie przez sejmiki⁹. W *Annales* znajdujemy zarazem przekaz, w którym mowa o podatku z miast, ofierze z dóbr kościelnych i podatku wiardunkowym¹⁰. Jesienią 1479 r. zaciężni nie otrzymawszy w terminie żołdu z wymienionych podatków, wywołali niepokoje w Koronie¹¹. W *Kronikach* brak jest oznaczenia czasu i miejsca ustanowienia poboru wiardunkowego. Z kolei w regestach Metryki Koronnej zawarty jest pod datą f.6 post Mathei (24.sep.) skrót wydanego na sejmiku w Kole aktu *Articuli exactionis fertorum in diaeta Colensi laudati, et nomina exactorum*¹²; porównanie regestu z oryginałem znajdującym się w AGAD świadczy o poprawności odczytu T. Wierzbowskiego¹³. Sejmik wielkopolski, odbyty 24.09. t.r., uchwalił pobór 12 gr z łanu z dóbr świeckich i duchowieństwa. W październiku t.r. odbył się sejmik małopolski¹⁴, lecz brak jest wiadomości o jego uchwałach. Na podjęcie tam uchwał podatkowych wskazuje pośrednio królewskie poręczenie z 29.10.1479 r. dla miasta Lwowa, w związku z ustanowieniem szosu w wysokości 2 gr od grzywny majątku¹⁵. Sądzymy, że te źródłowe informacje w sposób wystarczający uzupełniają przekaz Długosza. Zaznaczmy, iż podatki

ustanowione we wrześniu i październiku nie pozostają w żadnym związku z akcyzą uchwaloną w pierwszej połowie 1479 r.

Ad b) Odnosnie do trybu ustanowienia poboru wyróżniamy 3 stanowiska. Pierwsze zawiera się w wywodach A. Pawińskiego. Świadczenie uchwalono na zjazdach prowincjonalnych w Korczynie i w Kole, kolejnych, jakie odbyły się po zakończeniu wiosennych sejmików nakładających podatek miejski — akcyzę¹⁶. Sejmiki te odbyły się jesienią t.r. Uproszczoną procedurę przyjęli autorzy RKAD. Pobór łąnowego uchwalono wraz z akcyzą na sejmiku wielkopolskim w marcu 1479 r.¹⁷ Nasuwa się tu wątpliwość, jaki był terytorialny zakres uchwały, czy pobór objął całe państwo, czy też ograniczył się tylko do jednej dzielnicy?

Trudności interpretacyjne sprawia pogląd wyrażony przez M. Ludwiga. Procedura stanowienia podatku rozciągnięta była na lata 1478—1479¹⁸. Z danych źródłowych zamieszczonych w tabeli podatków, sporządzonej przez autora, w której umieszczono wiadomości o podatku miejskim i ziemskim, możliwy jest dwojaki wniosek. Pierwszy — dane tam umieszczone odnoszą się jednakowo do podatku ziemskiego i miejskiego. Zważywszy, że podatki ziemskie nie są dla autora głównym przedmiotem rozważań, pogląd ten odrzucamy. Rozpatrzmy zatem źródła dotyczące tylko podatku łąnowego, co pozwoli wyłonić drugi wniosek mówiący o trybie przyjęcia uchwały podatkowej. Autor powołuje 2 relacje Długosza: pierwszą opisującą wprowadzenie łąnowego na sejmie w Piotrkowie w maju 1478 r., drugą o niepokojach wywołanych przez zaciężnych jesienią 1479 r. z powodu niezapłacenia im żołdu z podatków¹⁹, nadto regest uniwersału poborowego wydanego w Kole 24.09. 1479 r.²⁰ Opierając się na powyższych źródłach, należałoby przyjąć następujący tryb stanowienia poboru. Sprawę podatku wiardunkowego, tego samego — jak należy sądzić — rozpatrywano na sejmie w Piotrkowie (maj 1478 r.) i na sejmiku prowincjonalnym w Kole (wrzesień 1479 r.). Dziwne wydaje się połączenie informacji o 2 uchwałach, wprowadzie dotyczących podatków o tej samej stawce, przedzielonych okresem 1 roku i 4 miesięcy, zwłaszcza że w tym okresie odbył się dwukrotnie sejm w Piotrkowie (31.01. — 5.02.1479; czerwiec t.r.)²¹ i sejmiki prowincjonalne (marzec 1479 r.)²². Brak jest zarazem jakichkolwiek danych o tym, by na tych zjazdach podjęto uchwały lub też rozważano sprawę łąnowego z dóbr ziemskich szlachty. M. Ludwig — jak sądzimy — przeczył fakt, że podane źródła odnoszą się do 2 różnych, nie będących z sobą w związku podatków wiardunkowych: jednego — przyjętego w maju 1478 r. (zob. *Rok 1478*) i drugiego — ustanowionego w roku 1479.

Nie mamy wątpliwości co do słuszności poglądu wyrażonego przez A. Pawińskiego. Łanowe zostało ustanowione na zjazdach prowincjonalnych: wielkopolskim we wrześniu i małopolskim w październiku 1479 r.

Ad c) O możliwości niewykonania poboru z 1479 r. pisze S. Tomašivskij²³. Pogląd ten nie spotkał się z oddźwiękiem w literaturze. Autor — bez uzasadnienia — uważa, iż nowy podatek w 1481 r. ustanowiono w związku z niewykonaniem uchwały wiardunkowej z 1479 r. Nie znajdujemy w źródłach poświadczeń wybierania tego podatku²⁴. Pośrednie potwierdzenie realizacji podatku wiardunkowego napotykamy w uchwale kapituły poznańskiej z 14.11.1480 r.: *Item dnus Gylowyeczski dabit mediam marcam de Goraschewa census pro molendinatore, qui non solverat fertones exactionis regie*²⁵. Wcześniej pisaliśmy już o ustanowieniu w Kole podatku wiardunkowego, który objął dobra ziemskie szlachty i kleru; z tego też względu sądzimy, że wiadomość ta dotyczy realizacji omawianego podatku.

¹ AGAD MK 14, f. 26—27, regest w: MRPS I, nr 1543. O podatku piszą, Pawiński, Sejmiki, s. 142; Tomašivskij, Podatkovi, s. 43, 50; RKAD II, s. 376.

² Piekosiński, Wiece, s. 243; Maćcużyński, Szkice, s. 65; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 90 — jedynie o akcyzie; Biskup, Górski, s. 113.

³ Pawiński, Sejmiki, s. 142.

⁴ Tomašivskij, Podatkovi, s. 43.

⁵ Ludwig, Besteuerung, s. 64, pkt 37.

⁶ RKAD II, s. 376, z odesłaniem do MRPS I, nr 1543.

⁷ MRPS I, nr 1498.

⁸ MRPS I, nr 1543.

⁹ DŁ, HP V/12, s. 682, 684—685.

¹⁰ *Ibidem*, s. 695.

¹¹ Pojawienie się zaciężnych związane było — jak sądzimy — z zakończeniem wojny o obsadę biskupstwa warmińskiego. Wielki mistrz krzyżacki Marcin Truchsess ukorzył się przed monarchą na początku października 1479 r., biskup Mikołaj Tungen uczynił to wcześniej, HDP I, s. 494—495.

¹² MRPS I, nr 1543.

¹³ AGAD MK 14, f. 26, mikrof. 543.

¹⁴ RKAD II, s. 378, gdzie podano daty odbycia zjazdu.

¹⁵ AGZ VI, nr 129.

¹⁶ Pawiński, Sejmiki, s. 142.

¹⁷ RKAD II, s. 376.

¹⁸ Ludwig, Besteuerung, s. 64, pkt 37.

¹⁹ *Ibidem*, z odesłaniem do DŁ, HP V/12, s. 674, 695.

²⁰ MRPS I, nr 1543.

²¹ RKAD II, s. 375—376, 378.

²² DŁ, HP V/12, s. 682.

²³ Tomašivskij, Podatkovi, s. 43.

²⁴ W AGZ napotykamy na pojedynczą zapiskę z 22.11.1479 r. o egzekucji wiardunku: *Thomas Pronyecz minister. Drochobic. pro non solucione fertorum et regalis*

stationis nobiles sive villas nobillium.; [wymieniono wsie] *quamlibet villam illorum pro repercussione pignorum violenta et non extraditione stationis et fertorum quamlibet in quatuordecim marcis pene regalis condempnavit*, AGZ XVII, nr 1753. Nie ma pewności, czy powyższa nota odnosi się do podatku 1479 r., czy — czego nie można wykluczyć — do poboru z 1478 r.

²⁵ AC I, nr 689.

Rok 1480

Dawniejsza literatura nie wspomina o poborze z 1480 r. Dopiero z wywodów T. Brzeczковского wynika, iż 1480 r. był rokiem podatkowym, z uwagi na wprowadzenie świadczenia wiardunkowego¹. Naszym zdaniem, koncepcja ta nie została dostatecznie uzasadniona i traktować należy ją raczej jako hipotezę aniżeli udowodnione twierdzenie. Wykorzystano tu niejednorodną argumentację źródłową. W jednym przypadku autor powołuje się na zamieszczone u A. Ohanowicza zestawienie podatków płaconych przez kler. W nim pod 1480 r. podano dane o podatku od duchowieństwa². W innym miejscu, pisząc o wybieraniu wiardunków w 1480 r., autor odsyła do recesu zjazdu stanów Prus Królewskich w Grudziądzu, odbytego w dniach 8—11.08.1480 r.³ Zatem — zdaniem autora — podatek uchwalono przed 8.08.t.r. Reces zawiera fragment wystąpienia posłów Kazimierza Jagiellończyka wobec stanów pruskich. Oznajmili oni, iż w Koronie przyrzeczono monarsze szereg świadczeń: dwa szosy, jedną akcyzę, trzy łanowe po 12 gr i w miastach półtora szosu⁴. Nie wiemy, kiedy to miało miejsce, jak też, czy był to akt jednorazowy czy też rozciągnięty w czasie. Według M. Ludwiga, wymienione w recesie podatki dotyczą lat ubiegłych, poprzedzających 1480 r.⁵ W okresie 1475—1479 podatki o stawce 12 gr podejmowane były w roku 1475, 1478 i 1479, co znakomicie popiera tezę, iż w grę wchodzi odwołanie do obciążeń w Koronie z ostatnich lat. Za wątpliwą uznajemy możliwość podjęcia jednorazowej uchwały ustanawiającej podatek o stawce 3×12 gr. Także ewentualność uchwały zezwalającej królowi na pobór 12 gr przez okres 3 lat nie znajduje oparcia w źródłach. Jest też zdecydowanie sprzeczna z praktyką podatkową 2 połowy XV w. W recesie brak danych o uchwaleniu w t.r. poboru wiardunkowego. Nie spotykamy not o egzekucji wiardunków w zapiskach sądowych ruskich z 1480 r. Odnotować należy jednak istnienie pośrednich wiadomości przemawiających za możliwością wprowadzenia poboru z dóbr szlacheckich. W końcu lutego 1480 r. Król zażądał od duchowieństwa uchwalenia podatku na opłacenie zaciężnych⁶. Zgodę na to

kler krakowski wyraził w lipcu, wielkopolski w sierpniu t.r.⁷ Drugim argumentem jest uchwała kapituły gnieźnieńskiej z 30.03.1481 r. *Dni decreverunt, quod dnus Wladislaus, ville Gosczyshyno regens, solvat fertones regales de mansis, de quibus fugierunt kmethones tempore regiminis olim dni Pauli Czanstchkowsky, post quos recepit frumenta et alia, et quod dnus Wladislaus eosdem fertones in deservitis sive punctis eiusdem dni Czanstchkowsky repetet et rehabeat*⁸. Zatem podatek wiarunkowy, należny królowi, był świadczeniem zaległym. Bowiem z łanów, z których miał być wybrany, zbiegli chłopci jeszcze za życia poprzedniego zarządcy tej wsi. Opodatkowanie musiało nastąpić przed ucieczką kmieci, gdyż tylko łany osiadłe były przedmiotem opodatkowania. Następcą Pawła Cząstkowskiego, Władysław, zastał już łany opuszczone. Co więcej, ów Władysław ma prawo dochodzić tych wydatków podatkowych na majątku (należnościach) swego poprzednika. To wyraźnie pokazuje, że należność podatkowa powstała jeszcze za administracji Pawła Cząstkowskiego. Wszystko to wskazuje, że mamy do czynienia z zaległością podatkową pochodzącą raczej sprzed 1481 r. Wiardunek z dóbr duchowieństwa ściągano wówczas, gdy wybierano z dóbr szlacheckich. Innym argumentem jest dotychczasowa polityka Kazimierza Jagiellończyka w sprawach podatkowych. Monarcha bez mała co roku występował do stanów — z lepszym lub gorszym skutkiem — z żądaniem świadczeń finansowych⁹. Można domniemywać, że i 1480 r. nie był wyjątkiem¹⁰.

Są to wszystko źródła pośrednie, które — czego nie można wykluczyć — mogą odnosić się również do podatku z 1479 r. Brak więc przekonujących dowodów pozwalających przyjąć jednoznacznie tezę o podatku łanowym w t.r.

¹ Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 78, 79, 80.

² *Ibidem*, s. 78, przyp. 10, z odesłaniem do Ohanowicz, Ciężary, s. 23—25 (dodatek).

³ Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 90, przyp. 66, z odesłaniem do ASPK I, nr 27, s. 53.

⁴ ASPK I, nr 27, s. 53 — *Unnd dorumbe, als allen in der Crone wissentlich ist, seyne gnade zwe geschosz, eyn zceysze unnd zcu 3 molen 12 groschen von der hube unnd in den stetenn eynen halb schosz noch zcugesagt habenn*. Wypowiedź rodzi wątpliwość. Czy termin *geschosz* oznacza to samo co *schoss*? Jeśli tak, to dlaczego posłowie wymieniają go w różnym wymiarze? W Słowniku trudniejszych wyrazów niemieckich w Aktach Stanów Prus Królewskich, t. I—II, (1479—1492), w oprac. A. Bzdęgi przy współpracy H. Zawadzkiej. Toruń 1959, s. 50, 81 — pojęcia te potraktowano jako synonimiczne: danina, podatek.

⁵ Ludwig, Besteuerung, s. 54.

⁶ Ohanowicz, Ciężary, s. 75, pkt XII; J. Sawicki, *Concilia, Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. I, *Statuty synodalne bpa Jana Konarskiego z 1509 r.*, Lublin 1961, s. 21—22.

⁷ Ohanowicz, Ciężary, s. 75—76, pkt XII; Karbownik, Ciężary, s. 133, przyp. 255.

- ⁸ ACS XV, I, nr 2233.
- ⁹ F. Papée bez uzasadnienia pisze, że „są ślady nałożenia akcyzy na Lwów i Toruń w roku 1480”, t e n z e, *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, t. I, *Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1904, s. 175. Nie wiemy, czy w przypadku Torunia nie mamy do czynienia z akcyzą ustanowioną przez miasta pruskie latem 1479 r., zob. Deresiewicz, *Z przeszłości Prus*, s. 127. Co do drugiego miasta Lwowa nie znaleźliśmy żadnych informacji.
- ¹⁰ Tu i w podobnych sytuacjach dotkliwie odczuwa się brak kontynuacji *Annales Długosza*.

Rok 1481

A. Pawiński pisze, iż w t.r., pod nieobecność w Koronie monarchy przebywającego na Litwie, sejmiki uchwaliły pobór wiardunkowy¹. Pogląd rozwija S. Tomašivskij, przypuszczając, że podatek ten ustanowiono albo z powodu niezrealizowania świadczenia z 1479 r., albo — co bardziej prawdopodobne — wpływy z podatku z 1479 r. okazały się tak nikłe, iż zmusiły do podjęcia kolejnej decyzji podatkowej². Tak sformułowanej tezie postawić można następujący zarzut: jeżeli założymy — tak jak to przyjmował autor — że pobór nie doszedł do skutku, lub też jego wpływy okazały się nikłe, to musimy wyjaśnić, dlaczego z uchwaleniem nowego zwlekano 2 lata — aż do 1481 r., nie uchwalając go w 1480? Na to pytanie nie zaproponowano odpowiedzi.

O śladach poboru wiardunkowego w 1481 r., pisał F. Papee, nie wyjaśniając, czy mowa tu o nowej decyzji podatkowej, czy o zaległościach z lat ubiegłych³. Z kolei w monografii M. Ludwiga trafiamy na powołanie wskazanej tu literatury wraz z akceptacją tezy o podatku w 1481 r.⁴ Mimo braku jakichkolwiek źródeł, historyk bezkrytycznie przyjmuje koncepcję, którą wykształciła historiografia. Ma to — jak sądzimy — istotny związek z faktem, że badacz próbował dowieść równoległości decyzji podatkowych dla miast i szlachty. A wiadomo, że w r.t. pobierano z miast podatek⁵. Czy domysł tego rodzaju może zastąpić argumenty źródłowe? Podkreślamy raz jeszcze: w żadnej ze wskazanych publikacji autorzy nie podali źródeł dla tezy, że w 1481 r. szlachta zezwoliła na podatek z dóbr ziemskich. Czy rzeczywiście niczego w źródłach znaleźć się nie da?

Nie dysponujemy uchwałą podatkową — jedynie ona byłaby dostatecznym dowodem. Brak też innych bezpośrednich źródeł. Rozważyć jedynie można 2 teksty z 1481 r. Pierwszym jest uchwała kapituły gnieźnieńskiej z 30 marca, drugim — ruska zapiska sądowa z 2 września. Uchwałę kapituły analizowaliśmy przy okazji omawiania hipotetyczne-

go podatku z 1480 r.⁶, stwierdzając, że w żadnym wypadku nie odnosi się ona do ewentualnego poboru z 1481 r.

Z kolei ze wspomnianej noty sądowej dowiadujemy się o egzekucji wiardunków, między innymi z dóbr Monasterzyska, należących do Jana Monasterskiego⁷. Brak innych danych o egzekucji łanowego sugeruje mocno zaległość pochodzącą z dawniejszego podatku. Można się zastanowić, czy wniosek A. Pawińskiego nie został skonstruowany na podstawie źródeł rękopiśmiennych. Skoro jednak nie wskazywał ich, zrezygnujemy z pozaźródłowej tezy.

¹ Pawiński, Sejmiki, s. 143. Być może za nim idzie Małcużyński, Szkice, s. 65. Kwestię pomija Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 90.

² Tomašivskij, Podatkovi, s. 43, 51.

³ F. Papée, *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, t. I, *Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1904, s. 175, bez podania źródeł.

⁴ Ludwig, Besteuerung, s. 64, pkt 38, autor powołuje Pawińskiego, Tomašivskiego i Małcużyńskiego wskazując, iż nie podali danych źródłowych.

⁵ KDMKr. II, nr 595; MRPS I, nr 1567, gdzie zapis: *Taxae et nomina exactorum exactionis civilis per unum grossum a marca per civitates regales institutorum*. Wagę notki osłabia to, że odnosi się tylko do miast królewskich.

⁶ Zob. Rok 1480.

⁷ AGZ XIX, nr 1623.

Rok 1482

Literatura milczy o podatkowych decyzjach z t.r. Wyprowadzamy 1 możliwy wniosek, żaden z historyków zajmujący się tym zagadnieniem nie trafił na źródło czy inną wskazówkę sugerującą, że w tym roku zapadła uchwała podatkowa. O podatku 8 gr z łanu wybieranym na Rusi pisze T. Brzeczkowski, ale niekonsekwentnie, gdyż nie wymienia tego podatku w sporządzonym przez siebie chronologicznym wyliczeniu podatków nadzwyczajnych wybieranych w latach 1404—1500¹. Pobór ten wskazuje również M. Ludwig. Trudno byłoby nie przyjąć, że zdaniem autora świadczenie takie wówczas ustanowiono². Tymczasem brak jest podstaw dla przyjęcia 1483 r. jako daty uchwalenia obciążenia. Dane o podatku czerpie M. Ludwig z 4 ruskich zapisek sądowych, pochodzących z 17, 20, 31 stycznia i z 21.02.1483 r.³, które informują o egzekucji w stosunku do zalegających z płatnością poboru 8 gr⁴. Pierwsza z not datowana była na 17.01.1483 r. — pozwala to wykluczyć 1483 r. jako czas ustanowienia świadczenia. Okres od początku roku do daty egzekucji (17 stycznia) jest zbyt krótki, by mógł odbyć się sejm czy sejmiki,

i zarazem by minął czas realizacji uchwały. Dla uniknięcia wszelkich wątpliwości zwróćmy uwagę, że w źródle obok podatku 8 gr wymieniono zaległe podymne *recognovit repercussionem in pignorationem in octo grossis et fumalibus*. W styczniu 1483 r. zaległym podymnym mogło być wyłącznie świadczenie z 1482 r. (lub z lat wcześniejszych). W 1483 r. termin tego świadczenia upływał po św. Marcinie⁵. Zatem podatek, który w styczniu 1483 r. był podatkiem zaległym, mógł być podatkiem jedynie sprzed 1483 r.

Co do terytorialnego zakresu poboru, z wywodów T. Brzeczковского wynika, iż płaciła cała Korona, lecz na poparcie wniosku nie wskazało źródło⁶. Przypuszczenie o ograniczeniu poboru do Rusi wysunął M. Ludwig⁷. Trudność w tym wszystkim sprawia fakt, iż żaden z historyków nie wskazał źródeł uzasadniających formułowanie twierdzenia. Utrudnia to — powtórzmy — polemikę i wyjaśnienie istotnych sprzeczności⁸. W źródłach, poza wspomnianymi notami sądowymi, nie natrafiamy na dane dotyczące omawianego świadczenia. Nie wiemy, kiedy zapadły decyzje nakładające podatek 8 gr; zapiski o egzekucji z 1483 r. mogą dotyczyć nawet uchwały sprzed 2 lat. Nie możemy też ustalić, czy podatek ten płaciła cała Korona. Nie ulega jedynie wątpliwości, że przed 1483 r. podjęto decyzję o 8 gr z łanu chłopskiego⁹.

¹ Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 90, bez podania źródła, w przyp. 67 brak potwierdzenia źródłowego dla 1483 r., z kolei w chronologicznym zestawieniu podatków (s. 78) świadczenie to zostało pominięte.

² Ludwig, Besteuerung, s. 54 — objaśnienie do szpalty 2, s. 65, pkt 39.

³ *Ibidem*, z odesłaniem do AGZ XV, nr 1626, 1629, 1632, 1635.

⁴ AGZ XV, nr 1626, 1629, 1630, 1635. Z kolei nota nr 1632 dotyczy szosu.

⁵ Postanowienie to wprowadzał przywilej koszycki z 1374 r.

⁶ Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 90, zwrócił na to uwagę Ludwig, Besteuerung, s. 64, pkt 39.

⁷ Ludwig, Besteuerung, s. 64, pkt 39.

⁸ Tę istotną lukę wskazał już Ludwig, przytaczając wypowiedzi badaczy z zastrzeżeniem *alle ohne Quellen belege, ibidem*.

⁹ Podatek o tej stawce pojawia się w zapiskach na przełomie 1478/1479, zob. Rok 1478, przyp. 18.

Rok 1483

Wiadomość o poborze łanowym zamieszczoną pod tym rokiem podają jedynie T. Brzeczkowski i M. Ludwig. W materiale źródłowym brak argumentów na poparcie tezy wymienionych historyków (zob. Rok 1482).

Rok 1484/85

Przy omawianiu zagadnień podatkowych w Koronie, w związku z opanowaniem przez Turków Kilii i Białogrodu¹ i zagrożeniem Wołoszczyzny z ich strony, występuje szereg rozbieżności. Przyjmuje się, iż zagrożenie to było przyczyną podjęcia uchwały podatkowej. Ale nie udało się uzgodnić czasu jej uchwalenia ani trybu wprowadzenia. W. Małcużyński przyjmuje ustanowienie podatku wiardunkowego na sejmikach w Kole i w Korczynie w 1484 r.² Inaczej pisze A. Pawiński, a za nim inni³: grudniowy sejm w Piotrkowie (1484 r.) w obecności króla uchwalił pobór, potwierdzony ostatecznie przez sejmiki prowincjonalne w Kole (29.01.1485 r.) i w Korczynie (2.02.t.r.)⁴. Wreszcie według L. Kolanowskiego, a ostatnio M. Boguckiej świadczenie nałożono na sejmie grudniowym w Piotrkowie 1484 r.⁵ Kwestię pomijają F. Piekosiński i M. Ludwig⁶. Różnice w poglądach są istotne, powtórzmy, od poglądu głoszącego ustanowienie poboru przez sejmiki prowincjonalne w 1484 r. — poprzez sąd, iż decyzję powziął sejm piotrkowski t.r. — aż do opinii o wprowadzeniu obciążenia przez tenże sejm i zatwierdzeniu tej decyzji na sejmikach prowincjonalnych na początku 1485 r.

Problem podstawowy, wyłaniający się przy omawianiu tej kwestii, to brak wskazania u powołanych badaczy źródeł uzasadniających ich wnioski. Obecność króla na sejmie w Piotrkowie w grudniu 1484 r. i na sejmikach w Kole i w Korczynie w styczniu-lutym 1485 r. poświadczają akty Metryki Koronnej⁷. Nie odnoszą się one jednak do spraw podatkowych. Nie dysponujemy uchwałami sejmików kolskiego i korczyńskiego z 1484 r., o których pisali W. Małcużyński i T. Brzeczkowski. Co przemawia zatem za uchwaleniem podatków w 1484 r.? W wydanych przez T. Wierzbowskiego regestach pod 1484 r. zamieszczono akt, bez wskazania czasu i miejsca wydania, który brzmi: *Exactores contribucionum in variis terris*⁸. Powołanie poborców dla różnych ziem świadczy o uchwaleniu podatków, bowiem dla podatków zwyczajnych nie ustanawiano by poborców w takim trybie. Wprawdzie nie wymieniono rodzaju poborów, do wybierania których powołano egzaktorów, jednak możemy się domyślać, że zostali oni wyznaczeni do zbierania świadczeń, których ściąganie poświadczone jest w źródłach z roku 1485 i 1486. Poza powyższym regestem nie dysponujemy żadnymi źródłami dotyczącymi czasu i trybu stanowiących wówczas podatków. Zatem wyłącznie fakt obecności monarchy na sejmie i sejmikach na przełomie 1484/85 r. posłużył za podstawę do przyjęcia wniosku o uchwaleniu wtenczas podatków.

Mimo braku uchwał poborowych nie wątpimy, iż je podjęto. W mate-

riale źródłowym napotykamy liczne potwierdzenia realizacji łąkowego z dóbr ziemskich szlachty. W ruskich zapiskach sądowych pojawiają się one już w maju 1485 r.⁹, zaś w *Liber quitanciarum regis Casimiri* — w czerwcu¹⁰. W zapiskach ruskich wiadomości o egzekucji *pro non extradicione fertonum et repercussione pignorum*¹¹, *ob non solutionem fertonum regalium*¹² występują w okresie od maja 1485 do 24.04.1486 r. Dla zachodniej Małopolski egzekucję wykazują księgi grodzkie krakowskie jeszcze w 1487 r.¹³ Z nielicznych wpisów rozliczeń poborców odnotowanych w *Liber quitanciarum* wynika, że były one dokonywane w październiku-grudniu 1485 r.¹⁴ Wspomnianych rozliczeń nie można uznać za obejmujące całą kwotę podatkową należną z danej ziemi, gdyż w tejże księdze jest szereg asygnat wydanych przez króla, a skierowanych do poborców z tychże ziem¹⁵. W asygnatach z 1485 r. jedynie w poleceniu wypłaty z 25 października stwierdzono, że wystawiono je *ad rationem residuitatis fertonum halicensi*¹⁶. Dla 1486 r. takie określenie napotykamy tylko w 2 notach z 23 czerwca¹⁷. Nie wiemy, czy fakt ten spowodowany był tym, że było to oczywiście dla osoby prowadzącej księgę, gdyż — jak sądzimy — zaległości te nie pochodziły z podatków uchwalonych przed 1484 r. Większa liczba asygnat na poczet *residuatis fertonum* — podatku wiardunkowego — pojawia się z początkiem 1487 r.¹⁸, co wiąże się z koniecznością odróżnienia należności ze „starego” podatku od wpłaty asygnat wystawionych na poczet nowo uchwalonego w 1487 r. podatku. Podatek z 1484 r. wybierany był przez okres ponad 2 lat i objął całą Koronę¹⁹.

Mimo braku danych, pozwalających na ścisłe ustalenie podjęcia uchwały (sugestia Pawińskiego wydaje się być prawdopodobna), nie ulega wątpliwości realizowanie tego świadczenia.

¹ Kilia padła 14 lipca, a Białogród 5.08.1484 r., Z. Spieralski, *Awantury mołdawskie*, Warszawa 1967, s. 52; HDP I, s. 496—498.

² Małcużyński, *Szkice*, s. 65, za nim Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 90 (z błędnym podaniem strony, miast s. 60 winno być s. 65).

³ Pawiński, *Sejmiki*, s. 147; Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 43; F. Papée, *Zatarg podatkowy Kazimierza Jagiellończyka z miastem Krakowem 1487 r.*, [w:] *Studia i szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka*, Warszawa 1907, s. 157.

⁴ Papée, *Zatarg...*; tenże, *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, t. I, *Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1904, s. 195—196.

⁵ Kolankowski, *Polska*, s. 135—136; Bogucka, *Jagiellończyk*, s. 102. Opinię taką wyraził F. Papée w jednej z późniejszych prac, tenże, *Kazimierz IV Jagiellończyk 1444—1492*, [w:] *Historia polityczna Polski*, cz. 1, *Wiek średni*, Warszawa 1920, s. 588.

⁶ Piekosiński, *Wiece*, s. 243; Ludwig, *Besteuerung*, s. 65.

⁷ Regesty ich wydał Wierzbowski, MRPS I, nr 1685—1702, 1748, 1750—1754. Nie wiemy, na jakiej podstawie Pawiński sądzi, że król udał się pospiesznie z sejmu w Piotrkowie do Nowego Miasta Korczyna, 29 stycznia, a następnie do Koła,

- gdzie był 9 lutego (Pawiński, Sejmiki, s. 147), gdy w regestach Wierzbowskiego pobyt władcy w Korczynie poświadczony jest już 17 stycznia (MRPS I, nr 1748), a w Kole 3 lutego (nr 1750).
- ⁸ MRPS I, nr 1739, zapoznanie się z oryginałem niczego nowego nie wnosi, AGAD, MK 13, s. 158, mikrof. 533.
 - ⁹ AGZ XIX, nr 1663—1666.
 - ¹⁰ Teki Pawińskiego II, s. 43.
 - ¹¹ AGZ XIX, nr 1663—1666, 1669, 1674—1677, 1681, 1683; XV, nr 1785, 1788—1789, 1791; XVII, nr 2034. Pochodzą one z następujących miesięcy: maja, czerwca, lipca, października 1485 r. i ze stycznia, kwietnia 1486 r.
 - ¹² AGZ XVII, nr 2020, 2054, 2056.
 - ¹³ *Castr. Crac.*, t. 22, s. 720—721. Informację o egzekucji w powiecie krakowskim w związku z niezapłaceniem podatku w 1485 r. podaje J. Senkowski, *Lustracja poradlnego i rejestr łańów województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego z r. 1489*, „Teki Archiwalne” 1961, t. VII, s. 74, przyp. 16.
 - ¹⁴ Teki Pawińskiego II, s. 50, zapis z 18.10.1485 r. — ziemia halicka; 23 października i 23 grudnia t.r. — ziemia przemyska (s. 60, 79); 16 listopada i 15 grudnia — ziemia lubelska (s. 69, 77); 7 listopada i 22 grudnia — ziemia sandomierska (s. 71, 78, 79); 28 października — ziemia kaliska (s. 80).
 - ¹⁵ Dla ziem ruskich pojedyncze asygnaty pochodzą z jesieni 1485 r., Teki Pawińskiego II, s. 60, 62, 63, 67, 74, 82, 87. Dla pozostałych ziem wystawione są jeszcze w 1486 r., a nawet w 1487 r. z uściśleniem, że mają być zapłacone z zaległego podatku.
 - ¹⁶ Teki Pawińskiego II, s. 62.
 - ¹⁷ *Ibidem*, s. 105.
 - ¹⁸ *Ibidem*, s. 123, 125, 127, 130, 143, 145, 148, 149, 162, 163.
 - ¹⁹ W *Liber quitanciarum regis Casimiri* nie występują informacje o wypłatach-rozliczeniach z wielu ziem, można odnotować tylko pojedyncze asygnaty skierowane do niektórych poborców. Nie wiemy, czy wynika to z niekompletności księgi, czy też ziemie te zalegały z podatkiem, jak sądzi F. Papée w [rec. Teki Pawińskiego II, *Liber...*], KH 1901, s. 402.

Rok 1485

O ustanowieniu nowego łańowego pisali A. Pawiński i M. Ludwig¹. Do wypowiedzi A. Pawińskiego nie ustosunkowała się historiografia². Zdaniem A. Pawińskiego podatek ustanowiono na sejmie w Piotrkowie w 1485 r. Jedyne sejm w Piotrkowie wówczas odbywał się w grudniu³, sądzimy zatem, że tylko wtedy mógł być ustanowiony wspomniany pobór. Ustosunkowanie się do poglądu badacza napotyka na trudność w postaci niewskazania źródła, na którym oparł swoją opinię. Z kolei M. Ludwig przyjmuje, iż świadczenie wiardunkowe przyjęto w 1485 r. na *Reichsversammlung*, *Provinzversammlungen*, czyli na zjeździe generalnym i zjazdach prowincjonalnych. Jednak literatura, do której odsyła

autor⁴, przyjmuje, że podatek ustanowiono w 1484 r. bądź na przełomie 1484/85 r. na odbywających się wtedy sejmie i sejmikach⁵; byłby to podatek omawiany pod 1484/85 r. Jako oparcie dla swego wniosku autor powołuje księgę rachunkową króla Kazimierza, która nie zawiera informacji o czasie ustanowienia łąnowego. Tak więc żaden z badaczy nie wskazał przekonującego dowodu świadczącego o przyjęciu w roku 1485 uchwały wiardunkowej, a i nam nie udało się znaleźć potwierdzeń źródłowych dla tej tezy. Być może koncepcja ta opiera się na źródłach dotyczących podatków uchwalonych w 1484 r., a ściąganych wyjątkowo długo (1485—1487).

- ¹ Pawiński, Sejmiki, s. 153, za nim Rembowski, Sejmiki, s. 247 — bez podania źródła; Ludwig, Besteuerung, s. 65, pkt 40.
- ² Tomašivskij, Podatkovi, s. 42—43, opierając się na: Pawiński, Sejmiki, s. 147 omawia jedynie podatek z przełomu 1484/85; Piekosiński, Wiece, s. 243—244; Małcużyński, Szkice, s. 65—67; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 90; Ludwig, Besteuerung, s. 65, pkt 40.
- ³ Sochaniewicz, Kollokwa, s. 199; z recessu stanów pruskich, z 17.11.1485 r. w Malborku, wynika, iż zjazd w Piotrkowie wyznaczono na 30 listopada, ASPK I, nr 211.
- ⁴ Ludwig, Besteuerung, s. 65, pkt 40, z odesłaniem do Pawiński, Sejmiki, s. 147; Tomašivskij, Podatkovi, s. 43; Małcużyński, Szkice, s. 65; Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 90.
- ⁵ Zob. Rok 1484/85.

Rok 1487

Pobór ustanowiono na sejmie w Piotrkowie, obradującym od 14.12.1486 do 24.01.1487 r., a zatwierdzono na sejmikach prowincjonalnych w Nowym Mieście Korczynie (10—20 marca) i Kłodawie (26 marca — 4 kwietnia)¹. Uchwałę powzięto w związku z zagrożeniem kresów południowo-wschodnich ze strony Tatarów.

Nie udało się dotąd uzgodnić poglądu w kwestii stawki podatku. Za przyjęciem 12-groszowego świadczenia z łąnu opowiada się większość badaczy². Według F. Papéego, szlachta okazała się skąpsza niż przed 2 lata, uchwalając 6 gr z łąnu³. W późniejszej pracy autor modyfikuje pogląd, pisząc, iż pobór wynosił 6 gr z łąnu, a w razie potrzeby chłopci na św. Michał płacić mieli drugi raz tyle samo⁴. Nałożenie 6 gr przyjmuje T. Brzeczkowski⁵. Jedyne F. Papée wskazuje źródła. O uchwałach podatkowych dowiadujemy się z pisma rady miejskiej Krakowa z 1487 r., opublikowanego przez F. Papéego z Archiwum Akt Dawnych.

Oto fragment: *...quia clamatum erat quod solum kmethones per VI grossos dare debent et si opus fuerit ad Michaelis VI. Ideo nos [miasta — TS] etiam per unum grossum dare volumus, et si terrigene, ad Michael dederint, nos etiam alium grossum dare vellemus*⁶. To potwierdzenie słuszności poglądu F. Papéego; opinie pozostałych badaczy uznajemy co najmniej za nieprecyzyjne. Nie wiemy, kto miał stwierdzić zaistnienie konieczności uzasadniającej ściąganie drugiego z 6 gr — król czy sejmiki, czy jeszcze ktoś inny? Wiadomo, że poborcy ściągali pierwszą 6-groszową ratę podatku. W *Księdze rachunkowej Kazimierza Jagiellończyka* natrafiamy na 2 wpisy odnoszące się do omawianego poboru. Jeden z nich datowany na 15.06.1487 r. był asygnatą *ad exactorem sex grossorum*⁷, drugi z 10 września był wpłatą *ad rationem sex grossorum*⁸. Termin płatności drugiego z 6 gr wypadał 29.09.t.r. Najwidoczniej przyczyna uzasadniająca realizację drugiej części świadczenia zaistniała, gdyż poczynając od 29 września, a więc od wyznaczonego terminu, w *Księdze rachunkowej* napotykamy wpisy dotyczące poboru wiardunkowego. We wpisach podkreśla się, że był to podatek roku bieżącego. To nie nowy podatek. Wobec decyzji podatkowej ze stycznia 1487 r. trudno wyobrazić sobie, by szlachta zgodziła się na ustanowienie nowego obciążenia — 12 gr — gdy mogła zrealizować mniejsze zło, czyli drugie 6 gr uchwały styczniowej. Zapiski pochodzą z ostatnich 3 miesięcy 1487 r. Większość z nich to asygnaty *ad rationem contributionis fertonum nunc currentis*⁹, *super fertonis annis presentis*¹⁰. Niektóre z nich to pokwitowania wpłat dokonywanych przez poborców¹¹. Wybieranie wiardunków z 1487 r. odnotowano także w księgach grodzkich krakowskich¹².

Kończąc rozważania stwierdzamy istnienie uchwały podatkowej 6 gr z łanu, z warunkowym zezwoleniem na pobór dodatkowych 6 gr (czyli razem 12 gr), jeśli by zaistniała potrzeba. Uchwała została w obu częściach wykonana. Warunek zawieszający został zrealizowany; w rezultacie wybierano w całej Koronie świadczenie o stawce 12 gr.

¹ Pawiński, Sejmiki, s. 147, za nim Tomašivskij, Podatkovi, s. 43 i Małcużyński, Szkice, s. 66, za tym ostatnim Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 90, przyp. 70 — *alle ohne Belege* podkreśla Ludwig, Besteuerung, s. 66. Jedynie Papée podaje źródło, zob. przyp. 4 i 6.

² Pawiński, Sejmiki, s. 147; Tomašivskij, Podatkovi, s. 43; Małcużyński, Szkice, s. 66, 68; HSP I, s. 42.

³ F. Papée, *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, t. I, *Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1904, s. 209, z powołaniem zapisu z 10.09.1487 r. w: Teki Pawińskiego II, s. 169.

⁴ F. Papée, *Zatarg podatkowy Kazimierza Jagiellończyka z miastem Krakowem 1487 r.*, [w:] F. Papée, *Studia i szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka*, Warszawa 1907, s. 158, za nim Ludwig, Besteuerung, s. 66, pkt 41.

- ⁵ Brzeczowski wymienia stawkę łanowego przy okazji przedstawienia sporu podatkowego króla z m. Krakowem, Brzeczowski, *Ustanawianie*, s. 103.
- ⁶ Papée, *Zatarg...*, s. 165.
- ⁷ Teki Pawińskiego II, s. 156.
- ⁸ *Ibidem*, s. 169.
- ⁹ *Ibidem*, s. 172, wpis z 29.09.1487 r.
- ¹⁰ *Ibidem*, s. 174—175, wpis z 5.10.1487 r.; s. 194, wpis z 9.11. t.r.
- ¹¹ *Ibidem*, s. 179, wpis z 6.10.1487 r.; s. 194, wpis z 14.11. t.r.
- ¹² *Castr. Crac.*, t. 22, s. 720—721. Sądzimy, że do omawianego poboru odnosi się zapiska z AGZ o egzekucji podatku 12 gr pochodząca z 21.03.1488 r. (AGZ XV, nr 1933); nie można jej łączyć z ewentualnymi uchwałami sejmku w Piotrkowie t.r., gdyż ten odbywał się w dniach 17.04—20.05.1488 r.

Rok 1488

O poborze wiardunkowym uchwalonym na sejmie w Piotrkowie w 1488 r. pisze A. Pawiński¹. W przeciwieństwie do Małopolski, Wielkopolska ustanowiła podatek. Tezę uzupełnia S. Tomašivskij hipotezą, iż król w zamian za to potwierdził Wielkopolsce jej prawa i przywileje². W. Małcużyński dopełnia te wypowiedzi wskazaniem, iż również Małopolska zgodziła się na świadczenie w Nowym Mieście Korczynie³. Niestety przedstawione wywody są tylko przypuszczeniami nie popartymi materiałem źródłowym. Wyjątek, zresztą dość niefortunny, czyni M. Ludwig⁴; do sprawy tej powrócimy.

A. Pawiński nie uściśla, który z 2 odprawionych w Piotrkowie sejmów wprowadził pobór. Według S. Tomašivskiego, odbyło się to na sejmie z przełomu października i listopada⁵. Z kolei M. Ludwig bezzasadnie sądzi, że podatek uchwalono na początku 1488 r. Wynika to z odesłania autora do zapiski sądowej z 21.03.1488 r.⁶ Mówi ona o egzekucji z powodu nieuiszczenia wiardunków, lecz w żaden sposób nie wynika z niej, że wybierany pobór był uchwalony w 1488 r. To niemożliwe, skoro pierwszy z sejmów t.r. odbył się 17 kwietnia — 20 maja, następny zaś późną jesienią⁷. Zatem nota musi dotyczyć podatku z 1487 r. Zrazem nie wiemy, czy ów wpis nie posłużył także A. Pawińskiemu do wyrażenia opinii o zachowaniu się śladów płacenia poboru 12 gr w t.r.⁸ W źródłach brak dowodów uzasadniających tezę o ustanowieniu poboru w 1488 r.; danych takich nie wskazali piszący, musimy zatem wniosek o poborze w 1488 r. odrzucić. Potwierdzenie przez króla praw absolutnie nie jest dowodem, że wzajemnym świadczeniem szlachty była uchwała podatkowa. Niewykluczone, że przekonanie o podatku 1488 r. opiera się na fakcie, iż w drugiej połowie XV w. monarcha zwoływał

tak zjazdu walne, jak i prowincjonalne, gdy chciał uzyskać od szlachty zgodę na nowe podatki.

- ¹ Pawiński, Sejmiki, s. 147 za nim Rembowski, Sejmiki, s. 116 i Tomašivskij, Podatkovi, s. 43, 51.
- ² Tomašivskij, Podatkovi, s. 43, z odesłaniem do *Confirmatio iurium terrarum Majoris Poloniae a Casimiro IV a 1488 facta*, w: IP, s. 321.
- ³ Małcużyński, Szkice, s. 66, za nim bezkrytycznie Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 78, 90.
- ⁴ Ludwig, Besteuerung, s. 66, pkt 42, z odesłaniem do zapiski z 21.03.1488 r., AGZ XV, nr 1933.
- ⁵ Król potwierdził prawa i przywileje Wielkopolski w listopadzie 1488 r. zob. przyp. 2.
- ⁶ Ludwig, Besteuerung, s. 66, pkt 42, z odesłaniem do AGZ XV, nr 1933.
- ⁷ Sochaniewicz, Kollokwja, s. 199.
- ⁸ Jednakże A. Pawiński nie powołuje wzmiankowanej noty.

Rok 1489

O śladach płacenia poboru 12 gr w t.r. wspomina A. Pawiński nie wyjaśniając, czy był to podatek wówczas uchwalony, czy też zaległości z lat ubiegłych¹. To istotne, bowiem autor pisze, że w t.r. król zażądał ustanowienia akcyzy i szosu, na co z pewnymi zastrzeżeniami szlachta się zgodziła². Przemawiałoby to za tym, że w 1489 r. nie uchwalono podatku z dóbr ziemskich szlachty. Również J. Bardach stwierdza wyraźnie wyrażenie zgody przez sejm wielkopolski na opodatkowanie i powołanie poborców, bez precyzowania, jakich podatków uchwała dotyczyła³. Za wprowadzeniem podatku wiardunkowego i szosu opowiada się M. Ludwig; jego zdaniem, świadczenia wybrano „z pewnością” dopiero w 1490 r.⁴ Odsyła on do aktu publikowanego przez J. Szujskiego i zatytułowanego *Responsum datum Nuntio regiae Majestatis in conventionione Colensi*⁵. Wynika zeń uchwalenie na sejmiku w Kole szosu i akcyzy; dokument milczy w przedmiocie podatku ziemskiego⁶. Drugim źródłem powołanym przez M. Ludwiga jest wydany przez T. Wierzbowskiego regest dyplomu z 3.12.1490 r.⁷ Nie wiemy, dlaczego autor przyjął dla aktu inną datację: 1489 r. Wskażmy, że w literaturze — jak dotąd — nie podnoszono wątpliwości co do datacji tego dokumentu. W 1489 r. — jak sygnalizowaliśmy — uchwalono szos w wysokości 2 gr od grzywny⁸. Sugeruje to obciążenie dóbr szlacheckich podatkiem 12 gr, gdyż taka była z reguły relacja między tymi podatkami⁹. Zgodę na świadczenie, w październiku t.r. na synodzie w Łęczycy, wyraziło duchowieństwo¹⁰. Tymczasem w źródłach nie napotykamy danych o podatku 12 gr. Wzmian-

kę o podatku 12 gr od grzywny (?) spotykamy jedynie w recesie ze zjazdu stanów pruskich w Tczewie, odbywającym się 29.09.—3.10.1489 r. Przedstawiciele ziemi chełmińskiej mówili między innymi: *Ir horet wol, das uns dy ko ma. leet sagen, das wyr uns vergleichen sullen mitten in der Krone. Wy kunnen wyr der zcu kommen? In der Krone geben von der marckt 12 groszchen, wy kunnen wyr das thuen alle ioer, alze sy in der Krone; dys lant ist verwustet unde kan sich der kregge nicht erholen, wyr müssen selbst pflugen unde ander erbeyt thuen*¹¹. Możemy wnioskować, że właśnie w Koronie obowiązywała zasada opodatkowania dóbr szlacheckich podatkiem 12 gr, ale z żądań podatkowych króla wobec stanów pruskich może też wynikać, że w Koronie wybierano podatek ziemski.

Dla omawianego roku dysponujemy potwierdzeniem źródłowym dla podstawowych okoliczności towarzyszących uchwale podatku łąnowego (pobór miejski, *subsidium charitativum*, żądanie pomocy finansowej z Prus Królewskich). Brak natomiast jakiegokolwiek źródłowego przekazu o podatku z dóbr szlacheckich. Mimo to fakt opodatkowania stanu mieszczańskiego i duchownego skłania nas do przyjęcia wniosku, że był wówczas również ustanowiony podatek ziemski.

¹ Pawiński, Sejmiki, s. 147.

² *Ibidem*, s. 148, z odesłaniem do CES XV, I/2, nr 256, autor uznaje datę — 1490 r. — podaną przez Szujskiego za niedokładną, uważając, że akt należałoby odnieść do jesieni 1489 r. Za nim idą Tomašivskij, Podatkovi, s. 44; Małcużyński, Szkice, s. 66; podobnie sądzą Caro, Geschichte V/2, s. 608, przyp. 2; Ludwig, Besteuerung, s. 66, pkt 43. Datację Szujskiego przyjmuje Balzer, CIP, s. 70, pkt 242; O. Balzer, *Narzaz w systemie danin książęcych pierwotnej Polski*, Lwów 1928, s. 610.

³ HSP I, s. 38.

⁴ Ludwig, Besteuerung, s. 66, pkt 43.

⁵ Co do daty aktu zob. przyp. 2.

⁶ Wymienione są *Dacia vasorum, exactiones civiles*, CES XV, I/2, nr 256.

⁷ MRPS I, nr 2179.

⁸ CES XV, I/2 nr 256.

⁹ Kutrzeba, Szos, s. 99—100, za nim Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 103.

¹⁰ Karbownik, Ciężary, s. 133, przyp. 258, odsyła: AC, nr 793, 1298, 2298, 2299, 2300.

¹¹ ASPK II, nr 58, s. 151.

Rok 1490

W literaturze znajdujemy niejednoznaczne, często sprzeczne wypowiedzi w kwestii łąnowego w t.r.

Hipotezę o podjęciu latem w Krakowie decyzji podatkowej wysunął F. Papée¹, który w jednej z późniejszych prac pisał nadto: „... są wrzecie wskazówki uchwalenia poborów przez sejm, naprędce do Krakowa zwołany”². Za wprowadzeniem poboru opowiada się J. Sikorski³. Niejednoznaczne stanowisko zajął J. Caro, podając, iż w 1490 r. uchwalono pobór 6 gr z łanu; stwierdzał zarazem, iż według innej pewniejszej wiadomości łanowego królowi odmówiono⁴. Sprzecznie wypowiada się też T. Brzeczkowski⁵. Z kolei zdaniem S. Tomašivskiego królowi odmówiono poboru w końcu albo z początkiem 1491 r.⁶

Jakie źródła wykorzystano dla uzasadnienia tak rozbieżnych opinii? Co przemawia za ustanowieniem w 1490 r. poboru? Wątpliwości rozwiąłyby uchwała podatkowa, lecz jej nie znamy. Dysponujemy jedynie pośrednimi danymi. O podatku 6 gr informuje reces ze zjazdu stanów Prus Królewskich w Grudziądzu (27—29.07.1490 r.) Z wypowiedzi posła królewskiego, Mikołaja Kościeleckiego, dowiadujemy się: *Unnd dorobire dy auszere Crone haben in der tagefart zcu Crakow zcu gesagt dem heren konige eyne grosze summa und habenn vorwillet vonn Martini nuh abire eyn ioer zceysze vome byere unnd sechs groschen voner hube zcubechalungh der aldenn szoldener unnd ouch der, dy hy nuh ufnympt*⁷. Na zjeździe w Krakowie zatwierdzono wybieranie od 11 listopada przez 1 rok podatku od piwa i jednorazowo poboru 6 gr z łanu. Ten sam poseł na zjeździe w Tczewie we wrześniu t.r. chcąc uzyskać od Prusaków akceptację żądań podatkowych króla, mówił: *Haben dy in der Krone dy czeysz vom byre, dy denne eynn ioer geganghen hott, unnd 6 groschen voner hube zcugesagt unnd gegeben, das enszotans queme ko.ma. zcusteurre yre lande zcubeschirmenn vor dy Torkenn*⁸. Powtórzono więc argumentację ze zjazdu w Grudziądzu, wskazując na przyjęcie w Koronie 6 gr z łanu i akcyzy. Wspomniany zjazd w Krakowie odbył się w maju 1490 r.⁹, wówczas ustanowiono podatek. F. Papée przytacza fragment listu monarchy do Jana Olbrachta, napisanego w Krakowie 13.07.1490 r.: *...prope diem afferentur pecunie, quas non negligemus mittere ad V. Sertem*¹⁰. Według interpretacji badacza, mowa tu o pieniądzach poborowych. Z tekstu dowiadujemy się, że król ma otrzymać wkrótce pieniądze, które wyśle synowi. Nie możemy, co prawda, wykluczyć możliwości istnienia związku między listem monarchy a uchwałami sejmu krakowskiego, ale to za mało, by list traktować jako dowód w interesującej nas kwestii.

W źródłach nie znaleźliśmy danych świadczących o wybieraniu podatku w tej stawce w Koronie. Brak bowiem wzmianek o zaległościach tego poboru w latach 1490—1493¹¹. W kolejnym recesie stanów pruskich w Grudziądzu z października t.r. napotykamy na wiadomość o podatku 12 gr. Jeden z przedstawicieli stanów pruskich mówił: *Wyr wis-*

*senn nicht, ko.ma. hot unns lossen sagen, wyr sullen uns in der hulffe mit der Cronen vorgeleichen, sy gebenn in der Crone vonne der huben l fierdung unde von der tonne byr eynen groschen*¹². Mowa tu o zrównaniu z Koroną Prus w udzielaniu monarsze pomocy finansowej. Zarys wynika, iż w Koronie płacono pobór 12 gr z łąnu, a od beczki piwa — 1 gr. W grę nie może wchodzić nowa uchwała podatkowa, gdyż wskazane wystąpienie miało miejsce 13 października, zaś sejm zebrał się w Piotrkowie dopiero 21 października¹³. Nowe decyzje nie mogły zapaść przed 21 października. Jak wyjaśnić rozbieżności źródłowe co do stawki? Wiardunek prawidłowo oznacza 12 gr, ale czy uchwalono świadczenie 6 gr, czy 12 gr.

Zauważmy: w powołanych recesach powtarza się zapis o nałożeniu akcyzy i łąnowego. Akcyza w wysokości 1 gr od beczki piwa, łąnowe zaś w wersji 6 lub 12-groszowej. Być może w ostatnim przypadku wiardunek użyto jako określenie rodzaju podatku, który miał najczęściej taką stawkę, i stąd mogło nastąpić zastosowanie tego niejednoznacznego terminu. Trudno też wykluczyć, że mamy do czynienia z sytuacją analogiczną do występującej w 1487 r., gdy uchwalono pobór 6 gr z możliwością wybierania następnych 6 gr w razie potrzeby. Wówczas wskazanie 2 różnych stawek okazałoby się w pełni uzasadnione. To domniemanie jest o tyle prawdopodobne, że w ruskich zapiskach sądowych — poczynawszy od 13.03.1491 r. pojawiają się noty o egzekucji podatku wiardunkowego¹⁴. O wybieraniu łąnowego mówi nadto wypowiedź króla i panów koronnych — z początku grudnia 1490 r., domagających się od Prusaków opodatkowania się, jak to uczyniła Korona¹⁵. Aby nakłonić stany pruskie do przyjęcia ciężarów podatkowych, raz jeszcze dano za wzór Koronę, gdzie wybierano podatek od napojów, łąnów i młynów; argumentację tę odnotowano w recesie poselstwa stanów Prus Królewskich do Kazimierza Jagiellończyka w Piotrkowie (6.12.1490 r.).

Badacze przyjmujący, iż nie doszło do uchwalenia w 1490 r. łąnowego powołują akt zamieszczony w *Codex Epistolaris*, datowany przez J. Szujskiego na początek 1491 r.¹⁶ Wyrażono w nim odmowę synodu wobec podatkowych żądań monarchy. Duchowni jako powód podali — po uprzednim wysunięciu pod adresem króla szeregu zarzutów — *Adiunximusque in illa legatione praedictum Wspinek* [prepozyt krakowski], *quod si non videremus effectum reformationis, vix clerus in futurum posset adduci ad faciendam aliquam contributionem. Monetur etiam clerus tali respectu, quod nunquam consuevit aliquid contribuere, nisi cum terra responderet et contribueret. Nunc negata est Vestrae Maiestati contributio terrestris. Ipsi nolunt esse initio, veluti saepe a dominis terrestribus culpanitur, quod ipsi essent occasio eorum angariarum*. Posłużył on — powtórzmy — części historyków¹⁷ za podstawę do wysunię-

cia tezy o odrzuceniu przez sejmik(i) żądań królewskich, co stało się przyczyną odmowy ze strony kleru.

Dysponujemy przeto rozbieżnymi argumentami źródłowymi. Czy dylemat ten można rozwiązać? Próbę podjął J. Bardach na drodze przyjęcia następującego trybu uchwalenia podatku: „W roku następnym [1490] propozycję królewską w sprawie opodatkowania odrzuciły sejmiki ziemskie. W ślad za nimi poszedł synod prowincjonalny Kościoła [...] Król musiał poczynić wiele starań zarówno na sejmie walnym w Piotrkowie, gdzie uzyskał zgodę na podatek «panów rady» i szlachty po szczegółowej debacie (*habita matura deliberacione*). Sejmiki ziemskie ostatecznie również dały wówczas przyzwolenie na obciążenie ludności kraju podatkiem”¹⁸. Przypuszczamy, iż J. Bardach oparł się na królewskim uniwersale o ustanowieniu czopowego z listopada 1490 r.¹⁹ Ale nie wiemy, czy opisaną procedurę można odnieść również do podatku łanowego, zważywszy, że F. Papée wcześniej proponował nieco inny tryb uchwalenia poboru. Uchwały podatkowe podjął sejm w Krakowie w maju 1490 r., które „rozgatunkowano” na sejmie w Piotrkowie jesienią t.r.²⁰ Naszym zdaniem, można zaproponować jeszcze inne rozwiązanie, gdyż cytowana odpowiedź synodu dopuszcza inną wykładnię. Król rozpoczął starania o podatek od duchowieństwa *Ipsi nolunt esse initio*, zatem teraz kler odmawia *Nunc negata est Vestrae Maiestati contributio terrestris*. Duchowni nie zgadzają się z procedurą zastosowaną przez monarchę w staraniach o pobór z dóbr ziemskich; chcą by szlachta wpięrow podjęła decyzję podatkową, wówczas nie wykluczono by wyrażenia zgody na podatek. Kler chce uniknąć zarzutu ze strony szlachty, iż jest przyczyną nałożenia świadczenia. Względem aktu nasuwa się uwaga natury ogólnej, że z punktu widzenia podjęcia ostatecznej decyzji podatkowej dokument ten — nawet gdybyśmy znali ściśle jego datację — nie ma znaczenia, gdyż informuje nas o jednym z etapów starań króla, podejmowanych celem uzyskania poboru, zatem nie może przesądzać o ostatecznym ich wyniku. Powołane źródło nie wyklucza podjęcia uchwały poborowej, o istnieniu której pośrednio dowiadujemy się ze wspomnianych już recesów pruskich.

Wzmiankowaliśmy już, iż z not sądowych w AGZ dowiadujemy się o prowadzeniu od marca 1491 r. egzekucji podatku wiardunkowego²¹. Prowadzono ją tak z dóbr szlacheckich, jak i kościelnych²², co dowodzi wyrażenia zgody na pobór przez duchowieństwo. Obciążenie egzekwowano jeszcze w 1492 r.²³

Zatem i 1490 r. uznamy za rok podatkowy, choć nie znamy dokładnego czasu jego powzięcia ani trybu, w którym był ustanowiony, ani dokładnej wysokości stawki podatku (6 czy 12 gr z łanu).

- ¹ F. Papée, *Kandydatura Fryderyka Jagiellończyka na biskupstwo warmińskie*, [w:] *Studia i szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka*, Warszawa 1907, s. 208. Badacz pisał: „Dnia 6.12.1490. przybyło poselstwo pruskie na sejm piotrkowski, obradujący także nad rozgatkowaniem, zapewne już zasadniczo w lecie tegoż roku w Krakowie uchwalonych podatków w Polsce”.
- ² F. Papée, *Jan Olbracht*, Kraków 1936, s. 21.
- ³ J. Sikorski, *Monarchia polska i Warmia u schyłku XV w. Zagadnienia prawno-ustrojowe i polityczne*, Olsztyn 1978, s. 132, z odesłaniem do ASPK II, nr 90, s. 206 i n.
- ⁴ Caro, *Geschichte V/2*, s. 609, z odesłaniem do K. Schütz (*Chronika rerum Prussicarum*), s. 381; CES XV, I/2, nr 257.
- ⁵ Piszze on o uchwaleniu w 1490 r. poboru 6 gr za okres 2 lat (s. 90), by następnie przy okazji omawiania podatków od kleru stwierdzić, że w 1490 r. duchowieństwo odmówiło zgody na podatek ze względu na nieuchwalenie poboru przez szlachtę (s. 101).
- ⁶ Tomašivskij, *Podatkovi*, s. 46, z odesłaniem do CES XV, I/2, s. 309.
- ⁷ ASPK II, nr 90, s. 207.
- ⁸ ASPK II, nr 93, s. 215.
- ⁹ Sochaniewicz, *Kollokwja*, s. 199.
- ¹⁰ Papée, *Jan Olbracht*, s. 21, z odesłaniem do rkps petersb., k. 224.
- ¹¹ Przejrzeliśmy SPPP II, i AGZ.
- ¹² ASPK II, nr 96, s. 235.
- ¹³ Sochaniewicz, *Kollokwja*, s. 199.
- ¹⁴ Oto ich datacja: 16 i 26 marca, 13 maja, 11 czerwca, 2 i 30 września 1491 r. w: AGZ XV, nr 2131, 2133, 2136, 2140, 2158, 2161. Egzekucja dotyczyła dóbr szlacheckich i duchowieństwa. W związku z tymi notami Brzeczkowski napomyka o wybieraniu w 1491 r. podatku 12 gr na Rusi, Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 90.
- ¹⁵ ASPK II, nr 108, s. 266.
- ¹⁶ CES XV, I/2, nr 257. Zastrzeżenia wobec datacji wysunął Caro, *Geschichte V/2*, s. 608, przyp. 2, gdzie wskazuje się na rok 1489 względnie 1490. Z wywodów Bardacha wynika, iż datuje akt na 1490 r., HSP I, s. 40.
- ¹⁷ Zob. przyp. 4, 5, 6. Do aktu (CE I/2, nr 257) nie ustosunkował się Karbownik, *Ciężary*, s. 133.
- ¹⁸ HSP I, s. 40.
- ¹⁹ CES XV, I/2, nr 255.
- ²⁰ Papée, *Jan Olbracht*, s. 21; tenże, *Kandydatura Fryderyka Jagiellończyka...*, s. 208.
- ²¹ AGZ XV, nr 2131, 2133, 2136, 2140, 2161, zob. też nr 2160.
- ²² AGZ XV, nr 2136, 2140, 2161 — egzekucja z dóbr arcybiskupstwa lwowskiego; 2218 — z dóbr biskupstwa kamienieckiego.
- ²³ AGZ XVII, nr 2429 z 6.02.1492; XV, nr 2218 z 24.03.1492 r.

Rok 1492

Starsza literatura milczy o opodatkowaniu dóbr szlacheckich w t.r. Dopiero M. Ludwig podał informację o ustanowieniu poboru wiardunko-

wego¹, odsyłając do regestów Metryki Koronnej, gdzie pod rokiem 1492 widnieje wpis: *Nomina exactorum fertorum et exactionum civitatum, exceptis regalibus in terris Maioris Poloniae*². T. Wierzbowski jako datę wydania dokumentu wskazał *iunio ineunte*, czyli początek czerwca t.r. Wystawiono wtedy drugi akt zawierający nazwiska poborców czopowego w Wielkopolsce³. Nie znamy miejsca ani okoliczności wydania tych pism⁴. Musiały być podjęte uchwały, skoro powołano poborców podatkowych. Teksty ich nie zachowały się. Zaznaczmy, iż regesty odnoszą się tylko do Wielkopolski, nie wiemy jaka była postawa Małopolski. Data wystawienia dokumentów — według M. Ludwiga — nie była czasem podjęcia decyzji podatkowych, lecz mówi o zapłaceniu szosu i akcyzy. Wniosek co najmniej dziwny, przypomnijmy, że regesty zawierają listę poborców wskazanych podatków. Badacz wiąże z podatkiem ziemskim zapiskę sądową z AGZ, datowaną na 24.03.1492 r., świadczącą o egzekucji wiardunków⁵. Zatem pobór ustanowiono w czasie poprzedzającym datę wpisu noty do księgi. Zarazem natrafiamy w AGZ na wcześniejszą zapiskę o egzekucji podatku 12 gr, aniżeli wskazana przez M. Ludwiga, datowaną na 6.02. t.r.⁶ Obie daty zapisek wyprzedzają datę miesięczną regestów T. Wierzbowskiego; nie mogą więc żadną miarą dotyczyć tych samych uchwał poborowych. Nie jest możliwe, by poborców powoływano dopiero wtedy, gdy trwała egzekucja zaległości. Równie mało prawdopodobne jest, by w lutym był egzekwowany sądownie pobór uchwalony w t.r. Uzasadniony jest wniosek, że zapiski lutowa i marcowa odnoszą się do świadczenia ustanowionego przed 1492 r. Z omawianym obciążeniem można ewentualnie łączyć zapiski z AGZ z 3.08.1492 i 17.06.1493 r.⁷, gdyż kolejny nowy uniwersał podatku wiardunkowego wydano dopiero 20.09.1493 r.⁸, tak więc noty z czerwca t.r. nie odnoszą się do poboru ustanowionego w 1493 r.

Choć nie znamy uchwały podatkowej, powołanie poborców podatku wiardunkowego dowodnie potwierdza ustanowienie takiego poboru, a pojedyncze zapiski sądowe świadczą o jego wybieraniu. Nie znamy daty, miejsca ani motywów jego ustanowienia. Z zapisek wnioskujemy, że poza Wielkopolską uchwalila go także Małopolska.

¹ Ludwig, Besteuerung, s. 66, pkt 44.

² MRPS I, nr 2200.

³ MRPS I, nr 2199, doń również odsyła Ludwig.

⁴ Wydaje się, że o ile data wystawienia aktów jest poprawna, dotyczą one decyzji podjętej wcześniej, gdyż od maja t.r. król czuł się bardzo źle, umarł 7.06. 1492 r., F. P a p é e, *Jan Olbracht*, Kraków 1936, s. 27—28.

⁵ Ludwig, Besteuerung, s. 66, pkt 44, z odesłaniem do AGZ XV, nr 2218.

⁶ AGZ XVII, nr 2429.

⁷ AGZ XVII, nr 2452, 2491.

⁸ MRPS II, nr 246.

Rok 1493

Uchwałę podatkową podjęto na sejmie w Piotrkowie, dokąd przybyli Wielkopolanie i Małopolanie. Poprzedzały go sejmiki odbywające się między 29.12.1492 a 13.01.1493 r.¹, co posłużyło historykom do wyciągnięcia wniosku, iż rozpatrywały one zagadnienia podatkowe². Uchwały sejmików nie zachowały się z wyjątkiem uchwał nowokorczyńskich nie odnoszących się do spraw podatkowych³; możemy co najwyżej domniemywać, że były tam poruszane kwestie podatkowe, skoro — jak się przekonamy — posłowie pozytywnie ustosunkowali się na sejmie do podatków.

Uchwalenie podatków — jak pisze A. Pawiński — nastąpiło po potwierdzeniu przez Jana Olbrachta przywilejów szlacheckich, czyli po 14.02.1493 r.⁴ Pogląd to nie kwestionowany. Król 14 lutego ogólnikowo potwierdził prawa i przywileje stanów Królestwa⁵, 24 lutego poszczególnym ziemiom wydał gwarancje ich wolności podatkowej, w związku z uchwalonymi podatkami⁶. Teksty uchwał zachowały się. W regestach Metryki Koronnej znajdujemy zapis z 15 września: *Literae universales regiae de exactione fertorum solvenda in conventu Piotrcoviensi pro die s. Prisca laudata*⁷. Można by sądzić, że pobór uchwalono w dzień s. Priski (18.01.1493 r.). Ale z uniwersału o czopowym, z daty 2 marca wynika, że na 18 stycznia zwołany był sejm, na którym uchwalono podatki; nie było to równoznaczne z podjęciem w tym samym dniu uchwał⁸. Wydanie 24 lutego poszczególnym ziemiom poświadczeń o dobrowolnym charakterze opodatkowania wskazuje, że decyzję poborową podjęto wówczas bądź tuż przed ową datą⁹.

Na dobra szlacheckie nałożono podatek wiardunkowy z łanów chłopskich i podatek czwartej części czynszów¹⁰. Termin płatności — jak przekazuje A. Pawiński — „był odsunięty dość daleko ku jesieni i zimie”¹¹. Uniwersał podatku wiardunkowego wydano 20 września¹², zaś podatku od czynszów — jeszcze później, bo 12.11.t.r.¹³

Pierwsze, po opublikowaniu uniwersału wiardunkowego, noty o egzekucji tego podatku pojawiają się w AGZ 25.10.1493 r.¹⁴, dalsze datowane były: 17 stycznia, 14 marca, 7 kwietnia, 14 lipca, 11 sierpnia, 23 września, 3 października, 1 grudnia 1494 r. oraz 3 lutego, 10 czerwca, 3 i 10 sierpnia 1495 r.¹⁵ Wzmianki o podatku od czynszów występują w AGZ od stycznia do końca października 1494 r.¹⁶ Również w wyborze małopolskich zapisek sądowych spotykamy notę z 16.06.1494 r. o wybieraniu podatku od czynszów¹⁷. Zachowało się pokwitowanie z 21.06.1495 r. z wpłaty poborów z ziemi sieradzkiej, wieluńskiej i ostrzeszowskiej. Na poczet podatku 12 gr zebrano tam 2015 grzywien i 3 gr, podatku od

czynszów 1305 grzywien, 3 gr¹⁸. Brak pewności, czy to całość wpływów podatkowych z tych ziem. Nie wiemy, czy była to wpłata jedyna, co ważniejsze, nie wiadomo, jakie sumy rozdysponowano za pomocą asygnat. Wymienione podatki ściągane były przez okres ponad 2 lat.

Również duchowieństwo wielkopolskie na synodzie w Gnieźnie przyzwoliło na pobór czwartej części czynszów z jego dochodów¹⁹. Dochód z podatków przeznaczono na obronę Rusi przed najazdami Turków i Tatarów. Dla omawianego roku dysponujemy wyjątkowo obszernymi źródłami. Wiemy, że uchwalono podatek wiardunkowy obok podatku od czynszów.

- ¹ MRPS II, nr 67, gdzie terminy poszczególnych sejmików ziemskich.
- ² Pawiński, Sejmiki, s. 170—173, z odesłaniem do MK 15. f.4. Podobnie F. Papée, *Jan Olbracht*, Kraków 1936, s. 44, z odesłaniem do rejestru w: MRPS II, nr 67, nadto nr 42. Kwestii podatku — jak się wydaje — nie łączą z tymi sejmikami, Dąbrowski, *Dzieje*, II, s. 442; Kolankowski, *Polska*, s. 152.
- ³ Pawiński (odsyłając do B. Ulanowski, *Trzy zabytki do historii parlamentaryzmu w Polsce w XV w.*, Kraków 1893) i Papée (Z powołaniem CES XV, III, nr 392, poprawnie 393?).
- ⁴ Pawiński, Sejmiki, s. 176—178.
- ⁵ Pawiński, Sejmiki, Dodatki, nr 190.
- ⁶ MRPS II, nr 143.
- ⁷ MRPS II, nr 246.
- ⁸ CES XV, III, nr 394.
- ⁹ Zob. przyp. 6. Zachowały się poręczenia wydane dla ziem: sandomierskiej i lwowskiej z daty 26.02.1493 r., AGZ VII, nr 102; Arch. Sang. II, nr 198.
- ¹⁰ Informację o nałożeniu na dobra szlacheckie podatku czwartej części czynszów pomija Ludwig, *Besteuerung*, s. 67, pkt 45.
- ¹¹ Pawiński, Sejmiki, s. 177, z odesłaniem do MK 15.f.4², 52.
- ¹² MRPS II, nr 246, wyjątkowo długa przerwa między uchwaleniem podatku a wydaniem uniwersału.
- ¹³ MRPS II, nr 267, z tej samej daty regest aktu, w którym zawarte są nazwiska poborców podatku od czynszów, nr 268.
- ¹⁴ Zatem termin płatności upłynął między 20 września, a 25 października; AGZ XV, nr 2339—2343. Wskażmy, iż w nocy z 11 września wymieniono poborcę lwowskiego podatku wiardunkowego i czopowego, AGZ XV, nr DCCCLXV.
- ¹⁵ AGZ XV, nr 2359, 2374, 2388, 2390, 2391, 2416; XVII, nr 2564, 2566, 2608, 2619, 2639, 2659—2661, 2672, 2673, 2714, 2716, 2720, 2722, 2723, 2725, 2726, 2729, 2733—2740. Odnośnie do Małopolski zachodniej, SPPP II, przyp. 75 do zapiski nr 4433.
- ¹⁶ AGZ XV, nr 2357, 2358, 2360—2364, 2372, 2373, 2375—2379, 2385, 2390, 2391; XVI, nr 2229, 2230, 2233—2336; XVII, nr 2564, 2565, 2567, 2570—2573, 2578, 2603—2607, 2612, 2617, 2618, 2621—2624, 2631, 2635, 2637, 2638, 2648.
- ¹⁷ SPPP II, nr 4433, przyp. 75, Helcel pisze, iż poczynając od 16.06.1494 r. częste są zapiski o egzekucji podatku od czynszów i 12 gr w księgach sądowych ziemskich i grodzkich krakowskich.
- ¹⁸ MRPS II, nr 539.

- ¹⁹ AC I, nr 2421, 2441; H. Rybus, *Królewicz, kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski i arcybiskup gnieźnieński*, Warszawa 1935, 2, s. 135—136; Papée, *Jan Olbracht*, s. 75. Z wywodów Deresiewicza wynika, że pobór od kleru nie pozostawał w związku z uchwałami 1493 r., Deresiewicz, *Z przeszłości Prus*, s. 130, z odesłaniem do: Papée, *Jan Olbracht*, s. 75, gdzie nie znajdujemy potwierdzenia tego wniosku.

Rok 1494

Część autorów sądzi, że w r.t. mają miejsce kolejne podatki nadzwyczajne. O podatku czwartej części dochodów pisze J. Deresiewicz¹. O wybieraniu podatku 12 gr na Rusi wspomina T. Brzeczkowski, nie precyzując, czy mowa tu o nowym poborze, czy o kontynuacji z 1493 r. Z wywodów autora zdaje się wynikać, iż był to odrębny podatek². Również M. Ludwig wykazuje podatek 12 gr z łanu w 1494 r.³ Jakież źródła wykorzystano na poparcie powyższej tezy? J. Deresiewicz ich nie wskazał. Do zapisek sądowych ruskich odsyła T. Brzeczkowski. Mowa w nich o egzekucji wiardunków, odbytej 14.03.1494 r.⁴, ale brak w nich danych o czasie ustanowienia podatku; możemy domniemywać, że nastąpiło to przed podaną datą. Uznając słuszność wniosku A. Pawińskiego, że termin realizacji podatków z 1493 r. wyznaczono na jesień-zimę t.r., przyjmujemy przynależność tych not do podatku 1493 r. Z kolei, poza powyższymi zapiskami sądowymi⁵, M. Ludwig odsyła do regestrów Metryki Koronnej wystawionych przez króla w Krakowie 4.06.1494 r. Oto ich treść: *Litterae universales regiae de colligenda exactione civili in conventu Petricoviensi laudata, Nomina exactorum exactionis civilis*⁶. Z wywodów autora wynika wniosek — skoro podatek miejski uchwalono na tym samym sejmie co łanowe — że do egzekucji tego ostatniego (14.03.1494 r.) doszło jeszcze przed jego uchwaleniem (maj-czerwiec 1494 r.) Z regestrów T. Wierzbowskiego wynika obecność króla w Krakowie w okresie od 1 stycznia do 24.03. t.r.⁷ Zatem najbliższy sejm w Piotrkowie miał miejsce w pierwszym kwartale 1493 r. Wnioskujemy więc, iż wskazane przez historyków źródła odnoszą się do podatków z tego właśnie czasu, które to informacje źródłowe przypisane na rzecz „nowego” podatku w 1494 r. W 1494 r. nie uchwalono poboru.

¹ Deresiewicz, *Z przeszłości Prus*, s. 130.

² Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 78, 90.

³ Ludwig, *Besteuerung*, s. 67, pkt 46, z odesłaniem do Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 89 (winno być s. 90).

- ⁴ AGZ XV, Nr 2388—2391. Poprzednie noty pochodzą z 25.11.1493 r., zob. *Rok 1493*, przyp. 14.
- ⁵ Nie wiadomo, dlaczego powołano tylko wpisy z marca 1494 r., gdy informacje o egzekucji podatku wiardunkowego występują również w pozostałych miesiącach 1494 r., zob. *Rok 1493*, przyp. 15.
- ⁶ MRPS II, nr 371, 372.
- ⁷ Król wydał wówczas szereg aktów, MRPS II, nr 292—344.

Rok 1495

O uzyskaniu przez monarchę od sejmu w 1495 r. podatku z dóbr szlacheckich pisze T. Brzeczkowski¹. Nastąpiło to „po długich namowach i po zatwierdzeniu przywilejów”. Nie podano jednak ani stawki podatku, ani — co ważniejsze — podstawy źródłowej tego twierdzenia. Być może, że jest to nieporozumienie wynikające z błędu drukarskiego², gdyż tak źródła, jak i historiografia milczą w kwestii tego podatku.

- ¹ Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 95; autor nie wymienia tego podatku w zestawieniu poborów, s. 78.
- ² Przemawia za tym okoliczność towarzysząca uchwaleniu tego poboru; było nią potwierdzenie przez monarchę przywilejów szlacheckich. Potwierdzenie takie odbyło się w 1496 r., zob. IP, s. 331 i n. F. Papée, *Jan Olbracht*, Kraków 1936, s. 108—112.

Rok 1496

Podatek ustanowiono na sejmie w Piotrkowie odbytym w dniach 4.03.1496—2.05.t.r. Zachował się jego uniwersał podatkowy.

Nie udało się uzgodnić poglądów w przedmiocie rodzajów ustanowionych podatków i stawki, a co za tym idzie — oceny wielkości szlacheckiego wysiłku finansowego.

Część badaczy przyjmuje wprowadzenie świadczenia 4 gr z łanu¹, zatem obciążenie dóbr szlacheckich było znacznie mniejsze niż w 1493 r. O. Balzer sądzi, iż uchwalono pogłówne, podatek od wsi i pobór 4 gr z łanu² — byłby to duży wysiłek finansowy. O znacznych poborach ogólnikowo wzmiankuje L. Kolankowski, J. Dąbrowski, P. Zaremba³. Niejasne stanowisko zajęli F. Papée i A. Borzemski. Pierwszy z nich, w jednej z wcześniejszych prac pisał o wprowadzeniu „Nader wydat-

nych poborów”, wskazując na pobór wiejski w wysokości 1 grzywny od wsi, pogłównie 1 gr od osoby na wsi i w mieście⁴. W późniejszej pracy idąc za A. Pawińskim, wykazywał szczupłe podatki, mianowicie pobór 4 gr z łanu⁵. Zarazem jednak, porównując podatki z 1496 i 1501 r., wyraził opinię o jednakowych ich stawkach, wynoszących 8 gr⁶. Trudno podejmować dyskusję w takiej sytuacji, dlatego uwagi F. Papéego pozostawiamy w tym zakresie na uboczu w dalszych rozważaniach. Podobnie musimy potraktować A. Borzemeskiego, oceniającego pobory jako nieznaczące, co nie znajduje potwierdzenia w powołanych przezeń źródłach, w których mowa o podatku 1 grzywny od wsi, pogłównym, podatku 4 gr z łanu i dwuletniej akcyzie z wszystkich miast⁷. Jeżeli tego rodzaju świadczenia są niewielkie, to nie jesteśmy w stanie zrozumieć, jakim kryterium posługiwał się autor tej oceny. Na zakończenie tego przeglądu wspomnijmy o zdaniu A. Ohanowicza i W. Małcużyńskiego przyjmujących uchwalenie tylko pogłównego⁸. Różnice w opiniach są istotne, co jest zaskakujące w sytuacji, gdy znamy uchwałę podatkową, której merytoryczna wykładnia nie nasuwa wątpliwości. Jak więc wygląda baza źródłowa, skoro doszło do takiej sytuacji.

Dla zagadnień podatkowych 1496 r. część badaczy powołuje — poza uniwersałem poboru akcyzy z 2.05.1496 r. i uniwersałem łanowego z 16.05.t.r.⁹ — także uniwersał wprowadzający pogłównie, podatek od wsi i podatek od miast, datowany przez A. Lewickiego na 2.05.1496 r.¹⁰ I właśnie ten ostatni z uniwersałów winien jest całemu zamieszaniu. Problem w tym, że tylko datacja uniwersału o akcyzie i łanowym nie budzi wątpliwości. Inaczej rzecz wygląda z ustaleniem daty konstytucji o poborze pogłównego, podatku od wsi i szosu. A. Lewicki zaznaczył, że rok i dzień, miesiąc wydania aktu są nieznane, a data 2.05.1496 r., przyjęta przez niego, jest datą hipotetyczną¹¹. Zastrzeżenia do propozycji wydawcy i argumentację przedstawił F. Papée pisząc, że za 1489 r. przemawia wpisanie wówczas tego aktu w Metryce Koronnej¹². Wniosek F. Papéego można poprzeć dodatkowymi źródłami. W liście wojewody ruskiego z 22.07.1498 r. zawarte są dane o wyrażeniu zgody przez szlachtę, między innymi na pogłównie. I z tego powodu ziemianie nie chcieli się stawić na pospolite ruszenie¹³. Dowodziłoby to aktualności tego świadczenia, jeśli szlachta — powtórzmy — mogła, wskazując na jego uchwalenie, odmówić pospolitego ruszenia. Gdyby — jak sugeruje A. Lewicki — podatek ów wprowadzono w 1496 r., trudno byłoby, po upływie bez mała 3 lat, posługiwać się takim argumentem. Z informacją powyższą zbiega się wiadomość o wybieraniu obu wymienionych w uniwersale podatków. W zapiskach sądowych ruskich z 12.11.1499 r. mówi się o egzekucji podatku od wsi¹⁴. W aktach kapituły gnieźnieńskiej z 9.06.1498 r. wpisano uchwałę o powołaniu poborców po-

głównego ustanawianego na sejmie w Piotrkowie¹⁵ (w 1498 r. sejm obradował od 18 stycznia do 17 lutego). Uchwała kapituły w żadnym wypadku nie odnosi się do sejmu sprzed 2 lat. Fakty te w sposób wystarczający przemawiają za tym, że podatki od wsi, pogłównne i szos nie były uchwalone w 1496 r., a nieporozumienie wynikło z niewłaściwej datacji przyjętej przez wydawcę dokumentu, w którym mowa o takich podatkach. Dotychczasowe rozważania oczywiście nie przesądzają, iż takie same podatki nie mogły być uchwalone i w 1496 r. Ale czy cokolwiek przemawia za tą hipotezą? Dla omawianego roku znamy wyłącznie źródła mówiące o podatku 4 gr z łanu¹⁶ i dwuletniej akcyzie¹⁷. W tej sytuacji uznamy za w pełni uzasadnione twierdzenie, że szlachta w 1496 r. była wstrzemięźliwsza w swej ofiarności na rzecz państwa niż na przykład w 1493 r.

Wiadomość o tym, iż król w końcu t.r. w Lublinie zajmował się wykonywaniem uchwał, zwłaszcza podatkowych, podaje F. Papée¹⁸. Pewne zdziwienie budzi fakt niewystępowania w AGZ i SPPP not o istnieniu zaległości podatku 4 gr. Być może przesądziła o tym niewysoka, a więc łatwiejsza do realizacji stawka.

Kończąc rozważania o podatku 1496 r. ustosunkujmy się do uwagi K. Larischa, zdaniem którego w t.r. król uwolnił szlachtę i jej poddanych od podatku wiardunkowego¹⁹. Oparł się on na jednym z postanowień statutów wydanych w Nieszawie i Opokach, potwierdzanych przez Jana Olbrachta w 1496 r.²⁰ Sformułowanie K. Larischa stwarza błędną sugestię, że władca uwolnił szlachtę od ciężących na niej powinności, gdy w istocie mamy do czynienia z kolejnym potwierdzeniem norm od dawna obowiązujących²¹, od których ustawicznie za zgodą szlachty odstępowano za panowania poprzedniego monarchy.

¹ A. Blumenstok, *Plany reform skarbowo-wojskowych za Zygmunta I*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1888, R. 16, z. 2, s. 113 z odesłaniem do akt po Szujskim; Pawiński, *Sejmiki*, s. 189; Brzeczkowski, *Ustanawianie*, s. 91; Ludwig, *Besteuerung*, s. 67, pkt 47, z odesłaniem do MRPS II, nr 629. Pomijamy kwestię podatków miejskich.

² Balzer, *Narzaz*, s. 610 z odesłaniem do CES XV, III, nr 415.

³ Kolankowski, *Polska*, s. 154; Dąbrowski, *Dzieje II*, s. 448; P. Zaremba, *Historia Polski*, t. I, Paryż 1961, s. 471.

⁴ F. Papée, [w:] *Historia polityczna Polski*, cz. 1, *Wiek średni*, Warszawa 1920, s. 610—611.

⁵ F. Papée, *Jan Olbracht*, Kraków 1936, s. 114, za nim Deresiewicz, *Z przeszłości Prus*, s. 130—131.

⁶ Papée, *Jan Olbracht*, s. 201.

⁷ A. Borzemski, *Siły zbrojne w włoskiej wojnie Jana Olbrachta*, Lwów 1928, s. 5, przyp. 3, z odesłaniem do CES XV, III, nr 415—418.

⁸ Ohanowicz, *Ciężary*, s. 77, pkt XVIII; Małcużyński, *Szkice*, s. 73. Odnotujmy, że

Piekosiński wyliczając uchwały sejmu 1496 r., pomija uchwały podatkowe, Piekosiński, Wiece, s. 244—245, § 25, pkt 192.

⁹ CES XV, III, nr 417—416.

¹⁰ CES XV, III, nr 415.

¹¹ *Ibidem*, przyp. 5. Wg Lewickiego brak przesłanek do przyjęcia dokładnej datacji. Do uznania posłużył fakt, że w 1496 r. na sejmie w Piotrkowie nałożono różne podatki na wojnę turecką (s. 429, przyp. 1). Wydawca oparł się na papierach pozostawionych przez Szujskiego (s. IV), sam oryginału w Metryce Koronnej nie sprawdzał, stąd zapewne nieporozumienie z datacją.

¹² Papée, *Jan Olbracht*, s. 114, przyp. 1; s. 158, przyp. 1, z odesłaniem do MRPS II, nr 1174. Poprawnie datują: Bobrzyński, *Sejmy*, s. 203, przyp. 1; S. Weymann, *Pierwsze ustawy poglównego generalnego w Polsce (Rok 1498, 1520) na tle ówczesnego systemu podatkowego*, RDSG 1956, R. XVIII, s. 28; Karbownik, *Ciężary*, s. 123; Ludwig, *Besteuerung*, s. 67—68, pkt 47, 48.

¹³ *Listy i okta Piotra Myszkowskiego*, wyd. A. Lewicki, Kraków 1898, nr 27.

¹⁴ ACZ XVII, nr 3217. O wybieraniu poglównego, SH-G VIII, Wlkp., s. 147, s.v. Bukowiec.

¹⁵ AC I, nr 2508, zob. też nr 2501 z dn. 28.03.1498 r.

¹⁶ Sochaniewicz, *Kollokwja*, s. 199; HSP I, s. 55.

¹⁷ CES XV, III, nr 417, termin płatności mijał 15.08.1496 r.

¹⁸ Papée, *Jan Olbracht*, s. 123, bez wskazania źródła.

¹⁹ K. Larisch, *O podskarbach wielkich, ich obowiązkach*, BW 1845, t. IV, s. 246.

²⁰ *Ibidem*, z odesłaniem do VI, I, f. 249.

²¹ Król potwierdzając statuty nieszawskie, zobowiązał się zadowalać pokoszyckimi 2 gr z łanu i nie nakładać poborów 6 gr lub 12 gr; było to stwierdzenie wolności od podatków nadzwyczajnych istniejące od 1374 r.

Rok 1497

Rozbieżne opinie występują co do rodzaju podatków uchwalonych w t.r. A. Pawiński pisze, iż od 1497 r. na każdym z 9 następujących po sobie sejmów uchwalono łanowe¹. Podobnie, acz w ogólniejszej formie, wyraził się J. Bardach stwierdzając między innymi: w latach 1496—1499 „synody prowincjonalne uchwały subsidium [...] z reguły po odpowiednich uchwałach sejmowych”². Według A. Blumenstoka uchwalono poglówne³, zaś J. Wiesiołowski wskazuje na wysokie podatki płacone przez Wielkopolskę właśnie od 1497 r., bez wskazania ich rodzaju⁴. Nie wiemy, czy były to podatki z 1496 r., czy z 1497 r., zwłaszcza że nie podano ani literatury, ani źródeł będących oparciem dla wniosku. Wiadomo, że w t.r. w Piotrkowie odbył się sejm, ale nie znamy jego uchwał⁵. Podatek od duchowieństwa uchwalony w t.r. traktujemy jako odpowiedź na podatek z dóbr szlacheckich z 1496 r.⁶

Stwierdzamy brak dostatecznych przesłanek dla tezy, że 1497 r. był

rokiem podatkowym dla szlachty. Fakt odbycia się sejmiku nie musi być równoznaczny z uchwaleniem poboru.

- ¹ Pawiński, Sejmiki, s. 208. Autor uznaje, że rozmiary podatku były zmienne, lecz na ogół znaczne; odnosi się to też do czopowego i szosu.
- ² „Hierarchia kościelna stała konsekwentnie na stanowisku, że może podejmować uchwały w sprawie *subsidium charitativum* równoległe do uchwał szlacheckich sejmów, ale niezależnie od nich”, HSP I, s. 41. Wcześniej już podobnie ujmował to Ruciński, Początki, s. 44—45.
- ³ A. Blumenstock, *Plany reform skarbowo-wojskowych Zygmunta I*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1888, t. XVI, z. 2, s. 114, z odesłaniem do MK 18.
- ⁴ J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski — starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przełomie średniowiecza i odrodzenia*, Wrocław 1976, s. 67.
- ⁵ S. Smolka, *Archiwa w W. K. Poznańskim i w Prusach Wschodnich i Zachodnich*, Rozprawy i Sprawozdania z posiedzeń, Wyd. Filozof.-Hist., AU 1875, t. IV, s. 207.
- ⁶ AC I, nr 872, 2468, 2469, 2487.

Rok 1498

O podatkach uchwalonych na sejmie w Piotrkowie (obradował od 18 stycznia do 17 lutego) czytamy niemal u wszystkich zajmujących się tą problematyką¹. A. Pawiński przyjmuje ustanowienie pogłównego po groszu od osoby². Podobnie uważał F. Papée w jednej z wcześniejszych prac, dodając, że uchwalono nadto pobór 12 gr³. W monografii o Janie Olbrachcie modyfikuje pogląd; rezygnując z tezy o podatku wiardunkowym, uznaje wprowadzenie obok pogłównego — świadczenia 1 grzywny od wsi⁴. Na uchwalenie wysokich podatków, jakich dotychczas nie było, wskazali J. Deresiewicz i Z. Spieralski⁵. Historiografia akceptuje tezę o podjęciu przez sejm uchwał, ale bez uzgodnienia rodzaju ustanowionych podatków. Ze źródeł niełatwo wyprowadzić jednoznaczne wnioski. O tym, że uchwalił sejm obciążenia, mówią: uchwała kapituły gnieźnieńskiej z 28.03.1498 r.⁶ i reces zjazdu stanów pruskich w Malborku z 8.04.t.r.⁷ Zachowała się uchwała podatkowa podjęta na sejmie w Piotrkowie 17.02.1498 r. opublikowana przez A. Lewickiego pod błędną datą 2.05.1496 r.⁸ W *Statutum exacionum personalium* wymieniono podatek od wsi, pogłówny, szos⁹, nadto wprowadzono czopowe¹⁰. Zgadza się z badaczami uznającymi zakres opodatkowania za niespotykany.

Przy omawianiu poborów powstaje problem, czy było ustanowione wów-

czas łąkowe z dóbr szlacheckich. Kwestia jest trudna, gdyż istniejący materiał źródłowy zawiera argumenty przemawiające tak za, jak i przeciw wprowadzeniu łąkowego. W uniwersale o pogłównym brak danych o łąkowym, co sugeruje, że wobec szerokiego zakresu opodatkowania nie nałożono go na dobra szlacheckie. Przeciw zdaje się przemawiać umieszczenie w dokumencie wiadomości o opodatkowaniu tych zajęć, które z reguły obejmowano podatkiem przy okazji uchwalenie łąkowego (tzn. młynów, wiatraków, foluszy, kuźni). W pokwitowaniu królewskim z 1505 r., dokonanym wobec Jana Bochońskiego, poborcy podatków 1498 r., nie wymieniono tego świadczenia¹¹. Wskazano wszystkie, o których czytamy w 2 zachowanych uniwersałach z 1498 r.

Rację przemawiającą za obciążeniem dóbr szlacheckich podatkiem wiardunkowym znajdujemy w liście Jakuba Buczańskiego, starosty chełmskiego, do Piotra Myszkowskiego, wojewody bełskiego, z 22.07.1499 r. Pisał on: ... *sed terrigene fere omnes Chelmenses, dominus castellanus, vexillifer, iudex, subiudex et ceteri venientes ad me excusabant se ad bellum moturos, donec r[egia] m[aestas] solus proficisceretur, dicents se contribuciones dedisse, puta: fertones, capitalia, ducillia, cizam exactionem, super servandos tria milia hominum, cum quibus he frequentes Thartarorum et Turcorum incursiones debuerant repprimi, inducentesque conclusionem convencionis Cracoviensis noviter celebrate rogatumque me fecerunt*¹². Zdaniem A. Lewickiego, ziemianie chełmscy nie stawili się na wici, gdyż uiścili podatki. Do wyciągnięcia wniosku posłużyło — jak sądzimy — określenie *contribuciones dedisse*, który to passus należałoby raczej czytać „wyrazili zgodę”, „uchwalili”. Zatem ziemianie nie chcieli iść na pospolite ruszenie, gdyż ustanowili podatki. Wniosek ten ogólnie potwierdza późniejszy list z 23 lipca, Jana Kamienieckiego, starosty bełskiego do Piotra Myszkowskiego¹³. Jak pisaliśmy, wśród podatków, na które szlachta chełmska zgodziła się, wymieniono pobór *fertones* — 12 gr. W tekście brak określenia czasu jego ustanowienia, lecz zamieszczenie powyższego świadczenia wśród podatków uchwalonych w 1498 r. pozwala sądzić, że ustanowiono je właśnie wówczas. Okolicznością uwiarygodniającą powiązanie informacji o poborze 12 gr z listu Jakuba Buczańskiego z uchwałami 1498 r. jest pojawienie się w nocie sądowej ruskiej z 3.06.1499 r. wzmianek o egzekucji podatku 12 gr¹⁴. Sądzimy, że wiadomości tych nie można łączyć ani z uchwałami sejmu w Krakowie, odbytego w dniach 8.04—16.05.1499 r., bowiem zbyt krótki okres czasu dzieli te wydarzenia, ani też z uchwałą sejmu 1493 r., kiedy to ostatni raz uchwalony był podatek wiardunkowy. Pobór 12 gr w 1499 r. był wybierany wraz z podatkiem od wsi i pogłównym¹⁵. Milczenie uniwersału o pogłównym i opodatkowaniu łąków chłopskich może wynikać stąd, iż wydany był osobny uniwersał

o świadczeniu wiardunkowym, tak jak to było z podatkiem czopowym. W świetle powyższych rozważań wielce prawdopodobne wydaje się, że w 1498 r. wraz z innymi podatkami podjęto uchwałę łanową. Oczywiście nie można wykluczyć ustanowienia tego podatku w 1499 r., ale w materiale źródłowym nie znajdujemy dostatecznego potwierdzenia dla tej tezy.

O wykonaniu podatków 1498 r. piszą F. Papée i Z. Spieralski¹⁶. Z zebranych poborów postanowiono w Krakowie (kwiecień — maj 1499 r.) utrzymywać na Rusi 3 tysiące zaciężnych. Zdaniem F. Papée, wpłaty z podatków rozpoczęły się 18.05.1499 r., mimo to od III kwartału t.r. zaczęły się kłopoty finansowe władcy. Nie wyjaśnia historyk, czy związane to było z całkowitym zrealizowaniem podatków i ich szybkim rozdysonowaniem, czy też z zaleganiem w płaceniu podatków ze strony podatników. O istnieniu w 1499 r. zaległości podatkowych z 1498 r. i o pozrywaniu opornych podatników przed sąd starościński w Wielkopolsce pisał J. Wiesiołowski¹⁷.

W AGZ napotykamy liczne wiadomości dowodzące ściągania omawianych podatków¹⁸. Zaległości w ich egzekwowaniu istniały jeszcze w 1502 r.¹⁹ Zarazem w królewskim mandacie starostów, w którym je wyliczono, wymieniono świadczenie połowy czynszów, nie wiemy jednak kiedy było ono ustanowione. Podatek od wsi wybierano jeszcze w 1504 r.²⁰ Niektórzy z poborców dokonywali rozliczeń dopiero w latach 1504—1505²¹.

Nałożone w 1498 r. świadczenia były dużym ciężarem dla szlachty i jej dóbr, co znalazło wyraz w prawie 7-letnim okresie ich wybierania.

¹ Uchwałę pomijają milczeniem Piekosiński, Wiece, s. 246; Małcużyński, Szkice, s. 74—76.

² Pawiński, Sejmiki, s. 198, z odesłaniem do MK. 17, f. 153. Za nim Brzeczkowski, Ustanawianie, s. 91. O uchwale wspominają Bobrzyński, Sejmy, s. 203; H. Rybus, Królewicz, kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski, arcybiskup gnieźnieński, „Studia Historica-Ecclesiastica” [Warszawa] 1935, t. II, s. 140.

³ F. Papée, [w:] *Historia polityczna Polski*, cz. 1, *Wiek średni*, Warszawa 1920, s. 616—618.

⁴ F. Papée, *Jan Olbracht*, Kraków 1936, s. 158. Nie czyni tego *expressis verbis*, ale skoro nie wspomina o poborze 12 gr, to innego wniosku wyprowadzić nie można. O pogłównym, o podatku od wsi i szosie pisze Ludwig, *Besteuerung*, s. 68, pkt 48.

⁵ Deresiewicz, *Z przeszłości Prus*, s. 131, z odesłaniem do: Papée, *Jan Olbracht*, s. 157 i n.; Z. Spieralski, *Po klęsce bukowińskiej 1497 r. Pierwsze najazdy Turków na Polskę*, SMHW 1963, R. IX, cz. 1, s. 49. Ogólnikowo: P. Zaremba, *Historia Polski*, t. I, Paryż 1961, s. 474; HSP I, s. 41.

⁶ AC I, nr 2501, zob. też nr 2508, 2515.

⁷ ASPK III, cz. 2, nr 348, s. 14.

- ⁸ CES XV, III, nr 415. Regest poprawnie datowany w: MRPS II, nr 1174.
- ⁹ CES XV, III, nr 415.
- ¹⁰ MRPS II, nr 1138.
- ¹¹ Poborcę skwitowano: ...*de exactionibus civilibus, czopowe, personalium et villarum anni 1498*, MRPS III, nr 1934.
- ¹² *Listy i akta Piotra Myszkowskiego*, red. A. Lewicki, Kraków 1898, s. 319, nr 27.
- ¹³ *Ibidem*, nr 28.
- ¹⁴ AGZ XVII, nr 3146. Wcześniejsze noty były z 10.08.1495; nr 2740.
- ¹⁵ AGZ XVII, nr 3146, 3217, 3220, 3223—3230.
- ¹⁶ Papée, *Jan Olbracht*, s. 172; Z. Spieralski, *Z dziejów wojen polsko-mołdawskich. Sprawa pokucka do wstąpienia na tron Zygmunta I*, SMHW 1965, t. XI, cz. 2, s. 77.
- ¹⁷ J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski — starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przełomie średniowiecza i odrodzenia*, Wrocław 1976, s. 71, z odesłaniem do APP, Poznań gr 62, k. 11.
- ¹⁸ Podatku 12 gr i od wsi dotyczy — AGZ XVII, nr 3217, 3146; egzekucji 12 gr: nr 3146, 3215—3219; poglównego — nr 3071, 3146, 3220—3230. O egzekucji poglównego i 12 gr w poznańskim, SH—G VIII, Wlkp., s. 147, Bukowiec.
- ¹⁹ Mandat do starostów z 18.03.1502 r., AA nr 56.
- ²⁰ MRPS III, nr 1664.
- ²¹ MRPS III, nr 1934, 2342.

Rok 1499

W kwestii uchwalenia wówczas łanowego nie ma jednolitych poglądów. Według A. Pawińskiego, w Krakowie na sejmie walnym, w kwietniu-maju zgodzono się na pobór czopowego i 12 gr z łanu¹. O łanowym pisali M. Ludwig i J. Bardach². Inaczej sądził F. Papée. W jednej z wcześniejszych prac przeczył, by wiosną 1499 r. w Krakowie odbył się sejm, wskazując na mające tam miejsce narady poświęcone wykonywaniu podatków z 1498 r.³ W kolejnej z prac pisał o odbyciu się „zjazdu krakowskiego nazywanego *conventio generalis*”, który zdecydował utrzymywać na Rusi, z poborów, 3 tysiące zaciężnych⁴. W obu wypadkach autor nie mówi o podjęciu uchwał podatkowych. Także J. Wiesiołowski neguje, bez ustosunkowania się do wcześniejszej literatury, istnienie podatku, który uchwalono by w 1499 r.⁵ Rozbieżności te wynikają z braku uchwały podatkowej, gdyż tylko ona rozstrzygnęłaby wszelkie związane z omawianą kwestią wątpliwości. Ustosunkowanie się do opinii wyrażanych przez historiografię napotyka trudności w postaci niewskazania źródeł.

O podatku 12 gr była mowa w cytowanym, przy okazji omawiania podatku z 1498 r., liście Jakuba Buczackiego do Piotra Myszkowskiego. z 22.07.1499 r. Podatek ten — jak wcześniej uznaliśmy — wiązać na-

leży raczej z 1498 r., podobnie jak ruskie zapiski z lat 1498—1499 o egzekucji podatków od wsi, pogłównego i 12 gr z łanu.

Zdaniem H. Rucińskiego, synody duchowieństwa odbyte w 1499 r. w Łęczycy i przypuszczalnie we Włocławku poświęcone były uchwaleniu subsidium⁶. Z kolei J. Bardach przyjmuje już jako pewnik uchwalenie tego świadczenia przez kler w omawianym roku⁷. Owszem z uchwał kapituły włocławskiej dowiadujemy się o zwołaniu synodów, lecz nie natykamy danych o tym, by tam były omawiane sprawy podatkowe, a tym bardziej podjęte uchwały odnośnie do *subsidium charitativum*⁸. Zauważmy, że zwołanie synodu nie jest równoznaczne z uchwaleniem podatku⁹. W materiale źródłowym nie znaleźliśmy potwierdzeń, by w 1499 r. uchwalono subsidium, nie było także podatku od miast¹⁰.

Teza o podatku łanowym nie znalazła podstaw ani w źródłach, ani w fakcie ustanowienia wówczas podatków od duchowieństwa czy miast. Rok ten, wobec uchwalenia w 1498 r. dużych poborów, poświęcony był ich ściąganiu.

¹ Pawiński, Sejmiki, s. 198, za nim Brzeczowski, Ustanawianie, s. 91; Ludwig, Besteuerung, s. 68, pkt 49; przypuszczalnie za Pawińskim, Małcużyński, Szkice, s. 75. Wszyscy bez podania źródeł.

² Ludwig, Besteuerung, s. 68, pkt 49; HSP I, s. 41. Sawicki omawiając synod gnieźnieński i łęczycki z 1499 r., zauważa, że najprawdopodobniej przedmiotem obrad była sprawa nowej kontrybucji, lecz wynik obrad nie jest znany; J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. V, *Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty*, Warszawa 1950, s. 90—91. Ostrożne stanowisko zajął Ruciński. Zestawiając obrady synodów prowincjonalnych z lat 1496, 1497, 1498, 1499, 1503 i 1506, pisał, że jest to przesłanką: „...skoro duchowieństwo tak często zajmowało się sprawami podatkowymi, równie często były sprawy podatkowe tematem obrad sejmikowych”, Ruciński, Początki, s. 44—45. Oba badacze nie przesądzali jednak kwestii, czy uchwalono wówczas pobór czy nie.

³ F. Papée, [w:] *Historia polityczna Polski*, cz. 1, *Wiek średni*, Warszawa 1920, s. 617—618.

⁴ F. Papée, *Jan Ojbracht*, Kraków 1936, s. 168; zob. też s. 172. O sejmie w Krakowie: S. Smółka, *Archiwa w W. X. Poznańskim i w Pruszech Wschodnich i Zachodnich*, Rozprawy i Sprawozdania z posiedzeń Wydz. Historyczno-Filozoficznego AU, t. IV, 1875, s. 440; F. Bostel, *Nieznana konstytucja sejmowa z r. 1501*, KH 1887, R. I, s. 406; Z. Spieralski, *Z dziejów wojen polsko-moldawskich. Sprawa pokucka do wstąpienia na tron Zygmunta I*, SMHW 1965, t. XI, cz. 2, s. 77, zob. przyp. 1.

⁵ J. Wiesiołowski, Ambroży Pampowski — starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przełomie średniowiecza i odrodzenia, Wrocław 1976, s. 71.

⁶ Ruciński, Początki, s. 44—45.

⁷ HSP I, s. 41.

⁸ AC I, nr 1341, 1344, 1345.

⁹ Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. V, s. 90—91; Karbownik, Ciężary, s. 131—137, gdzie nie napotykamy kontrybucji, które uchwalono by w 1499.

¹⁰ Ludwig, *Besteuerung*, s. 68, pkt 49.

Rok 1500

Nieliczni historycy uważają ten rok za kolejny rok podatkowy. Pogląd taki głosił A. Pawiński¹. Ostatnio T. Brzeczowski wskazuje na lata 1496—1500 jako jeden z okresów wzmożonej częstotliwości ustanawiania podatków². W wypowiedzi zawarta jest jednoznaczna sugestia, że i w 1500 r. ustanowiono pobór, ale na jej podstawie nie sposób uściślić, jakie świadczenie wprowadzono. Żaden z historyków nie wskazał okoliczności ani miejsca uchwalenia obciążenia. Z kolei F. Papée pisze, że w marcu prowadzone były w Krakowie narady celem uzyskania przez monarchę nowych środków na obronę. Władcy nie udało się uzyskać zgody na pobór ani od sejmiku małopolskiego, ani wielkopolskiego (ten ostatni odbył się w końcu kwietnia)³. Wynika to z listu króla do Łukasza, biskupa warmińskiego, z 15.05.1500 r., w którym monarcha pisał, że sejmiaki nie powzięły dla zapewnienia obrony kraju uchwał satysfakcjonujących władcę i dlatego zwołuje sejm do Piotrkowa⁴. Sejm ten, mający się odbyć 2 lipca, z uwagi na najazd Tatarów nie odbył się⁵. Kolejny sejm naznaczono na 29 września do Sandomierza. Miano na nim radzić nad odwróceniem niebezpieczeństw grożących Koronie⁶. Sejm ten — jak sądzi F. Papée — podjął „jakieś tymczasowe zarządzenia obronne, póki [...] sejm zwołany do Piotrkowa na [...] 25.01.1501” nie obmyśli innych środków⁷. Zdaniem A. Pawińskiego, w Sandomierzu uchwalono pospolite ruszenie⁸. Z dotychczasowych wywodów nie wynika, by w ciągu 1500 r. podejmowano jakiekolwiek uchwały podatkowe. Nie widzimy bowiem takiego zgromadzenia, któremu, pozostając w zgodzie ze źródłami, można by przypisać takie decyzje. Jedynym momentem był czas sejmu w Sandomierzu⁹. W materiale źródłowym nie udało się nam znaleźć żadnych danych o treści uchwał sejmu sandomierskiego. O sprawach, którymi zajmował się ów zjazd — a właściwie miał się zajmować — wiemy jedynie z dokumentów poprzedzających jego zwołanie. W tej sytuacji uznajemy, że dla 1500 r. brak dostatecznych danych potwierdzających twierdzenie o nałożeniu podatku na dobra ziemskie szlachty.

¹ Pawiński, *Sejmiaki*, s. 208, bez podania źródła.

² Brzeczowski, *Ustanawianie*, s. 78—79.

- ³ F. Papée, *Jan Olbracht*, Kraków 1936, s. 176, z odesłaniem do CES XV, III, nr 454.
- ⁴ CES XV, III, nr 455.
- ⁵ ASPK III, cz. 2, nr 470; AC III, nr 462; IAS, nr 4966.
- ⁶ ASPK III, cz. 2, nr 472.
- ⁷ Papée, *Jan Olbracht*, s. 181.
- ⁸ Pawiński, *Sejmiki*, s. 198, bez podania źródła.
- ⁹ Wykluczone, by noty, z AGZ XVII, nr 3271—3273, z 28.03.1500 r. tyczący podatków z 1500 r. Mówią one o ukaraniu posiadaczy wsi *in XIII marc. pene regalis ob non solicionem omnium exactionum*. Zwrot *omnium exacionum* jest ogólnikowy i kryje w sobie zaległości więcej niż jednego podatku, dlatego sądzimy, że odnosi się również do świadczeń nadzwyczajnych. Z uwagi na to, że sejmiki w Kole i w Korczynie z wiosny 1500 r. nie ustanowiły poborów, zapiski nawiązują do uchwał sprzed roku 1500.

Rok 1501

Nie ulega wątpliwości, iż na obradującym od końca stycznia do początku marca t.r. sejmie w Piotrkowie podjęte zostały, w związku z zarysowującym się konfliktem z zakonem krzyżackim, uchwały podatkowe. Przyjmują to wszyscy badacze¹.

O łanowym dowiadujemy się z wydanego 6 marca uniwersału *Exactio laneorum per octo grossorum*². Podatek ten wraz z czopowym i szosem uchwalono w styczniu 1501 r., gdyż 25 stycznia wydany został akt zawierający nazwiska poborców wyznaczonych do wybierania, między innymi podatku 8 gr³. Świadczeniem objęto dobra szlacheckie i duchowieństwa. W rejestrach Metryki Koronnej, T. Wierzbowski pod datą 5.03.1501 r. zamieścił akt, *Johannis Alberti regis litterae universale de exactione 2 gross. in manus Petri Nyemigłowsky capitanei Ravensi, solvenda*⁴. Niewykluczone, że posłużył on W. Małcużyńskiemu za podstawę do sformułowania tezy o uchwaleniu w 1501 r. podatku 2 gr z łanu⁵. Z oryginału dokumentu wynika, iż nie dotyczy on łanowego, lecz podatku miejskiego w wysokości 2 gr od grzywny⁶. Wniosek W. Małcużyńskiego oparty na nieprecyzyjnym regescie T. Wierzbowskiego jest nieporozumieniem.

Uniwersał podatkowy rozesłano do poszczególnych ziem⁷. Podatek nie został wybrany za życia Jana Olbrachta. W ruskich zapiskach sądowych z 4 listopada, 6 grudnia, 10 grudnia 1501 r., pochodzących sprzed sejmiku koronacyjnego⁸, napotykamy noty o egzekucji w stosunku do podatników *quia exactionem octo gross. de quolibet laneo laudatorum dare noluerunt*. Być może, podatnicy chcieli skorzystać z okresu przejściowego po

śmierci Jana Olbrachta, a przed objęciem tronu przez Aleksandra i uchylić się od uiszczenia należności podatkowych. Tymczasem w uchwałach sejmu koronacyjnego ze stycznia 1502 r. postanowiono, że podatek 8 gr, który pierwotnie miał być wybrany w 1501 r., musi być wyegzekwowany *ante carnisprivium*, czyli przed 9.02.1502 r.⁹ Postanowienia tego nie udało się zrealizować¹⁰. Podatek wybierano przez okres ponad 2 lat, gdyż śmierć króla stanowiła okoliczność ułatwiającą odmowę świadczenia.

- ¹ Pawiński, Sejmiki, s. 200; J. Rutkowski, *Skarbowość polska za Aleksandra Jagiellończyka*, KH 1900, R. XXIII, s. 5; Małcużyński, Szkice, s. 75; Dąbrowski, Dzieje II, s. 456; Kolankowski, Polska, s. 168; F. Papée, [w:] *Historia polityczna Polski*, cz. 1, *Wiek średni*, Warszawa 1920, s. 624; tenże, *Jan Olbracht*, Kraków 1936, s. 198, 201, 224; H. Rybus, *Królewicz, kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski, arcybiskup gnieźnieński*, „*Studia Historica-Ecclesiastica*” [Warszawa] 1935, t. II, s. 142; Deresiewicz, *Z przeszłości Prus*, s. 131; J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski — starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przełomie średniowiecza i odrodzenia*, Wrocław 1976, s. 75; Ludwig, *Besteuerung*, s. 68, pkt 50.
- ² AGAD MK, 17, k. 10—11.
- ³ MRPS III, Suplement, nr 291.
- ⁴ MRPS II, nr 1425.
- ⁵ Małcużyński, *Szkice*, s. 77, bez odesłania do źródeł.
- ⁶ AGAD MK 17, k. 9v — *Exactio civilis*.
- ⁷ MRPS II, nr 1446.
- ⁸ AGZ XVI, nr 2793, 2799—2801. Sejm koronacyjny obradował od 12.12.1501 do 14.01.1502 r.
- ⁹ AA, nr 49. W poprzedzającym to postanowienie artykule nakładano na łany nowy podatek o tej samej stawce 8 gr. Miał on być wybrany do 15.05.1502 r.
- ¹⁰ Król 11.12.1502 r. wystawił asygnatę na poczet podatku 8 gr z 1501 r. *Liber quitantiarum Alexandri regis ab a. 1502 ad 1506*, [w:] Teki Pawińskiego I, s. 31, zob. też s. 1, 7, 13, 23. Podatek ten wybierano jeszcze w 1503 r., MRPS III, nr 821.

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzony przegląd opracowań poświęconych problematyce uchwalania podatków z szlacheckich dóbr ziemskich w XV w. w konfrontacji z materiałem źródłowym wykazał, jak wiele nagromadziło się nieporozumień, których — jak dotąd — nikt nie próbował rozwikłać. Badacze zajmujący się tymi zagadnieniami często formułowali powierzchowne wnioski. Przyczyną pierwszą tego stanu rzeczy było wykorzystanie tylko części z dostępnych źródeł, a drugą — brak ustosunkowania się do poglądów wcześniej wypowiedzianych w literaturze. Skutkiem zaś była rozpiętość w twierdzeniach o liczbie uchwalanych w XV w. podatków: sięga ona od 13 do 42 (43) przypadków. Zarazem spotyka się w literaturze poglądy wyrażające opinię o nieznacznym obciążeniu dóbr szlacheckich podatkami w omawianym okresie.

Efekty nowych rozważań, które traktujemy jako pracę wstępną, da się przedstawić następująco. W okresie 1386—1501 można wydzielić następujące etapy kształtowania się królewskiej polityki podatkowej. Swoją specyfikę mają lata panowania Władysława Jagiełły i Władysława Warneńczyka (1). Bezwzględnie znaczącą rolę dla ukształtowania nowej sytuacji w zakresie skarbowym odgrywa okres rządów Kazimierza Jagiellończyka (2). Jeszcze inaczej wygląda ta kwestia w czasach Jana Olbrachta (3).

1. System podatkowy wprowadzony reformami Ludwika Węgierskiego w 1374 r., sprowadzający się do nałożenia stałego corocznego poboru w wysokości 2 gr z łanu chłopskiego w dobrach ziemskich szlachty, utrzymywał się przez ponad 70 lat (lata 1374—1446). Wykazywał zatem wielką stabilność. W okresie tym uchwalono jedynie 2 podatki nadzwyczajne, mianowicie w 1404 i 1440 r. Pobory te są czymś wyjątkowym dla ówczesnej skarbowości Polski. Spowodowane były zaistnieniem szczególnych okoliczności wymagających od monarchii dużego wysiłku finansowego w przeciągu krótkiego czasu.

2. Przełom następujący w czasie rządów Kazimierza Jagiellończyka przejawiał się we wprowadzeniu do polityki skarbowej nowego stałego

elementu w postaci ustawicznie uchwalanych podatków nadzwyczajnych. Monarcha w większym stopniu niż czynili to jego poprzednicy odwoływał się do szlachty o zgodę na ustanawianie poborów. Zmiany te widoczne są już w pierwszych latach jego panowania. W okresie 1447—marzec 1455 r. było tych uchwał 4, co daje średnio podatek co rok i 6 miesięcy. Wskażmy, że o ile pierwszy podatek od drugiego dzielił 4 lata, to następne ustanowione były w krótszym odstępie czasu. Jakościową zmianę wprowadzają lata wojny 13-letniej: następująca wówczas intensyfikacja w uchwalaniu poborów wywołana była ogromnymi kosztami toczącej się wojny z Zakonem Krzyżackim. W latach 1454—1466 ustanowiono 12 uchwał podatkowych, przy czym na 1455 r. przypada 3, zaś na 1461 r. — 2 pobory. Odbywa się to w warunkach obowiązującej nadal formalnej wolności stanu szlacheckiego od świadczeń nadzwyczajnych. Dla późniejszej praktyki podatkowej okres ten był istotny, bowiem szlachta przyzwyczajała się do obecności ciężarów nadzwyczajnych z ich dóbr w dochodach państwa. Jednym ze skutków wojny były olbrzymie zaległości w wypłatach żołdu dla zacieężnych walczących po stronie Korony, dlatego też polityka podatkowa z czasów wojny musiała być kontynuowana także po jej zakończeniu. Z początkiem lat siedemdziesiątych XV stulecia doszły nowe okoliczności uzasadniające kolejne starania monarchy na sejmikach i sejmie o podatki. Oparcie części wydatków państwa na uchwalanych przez szlachtę podatkach przekształca się w praktykę prowadzoną przez Kazimierza Jagiellończyka z godną podziwu konsekwencją. Na 45-letni okres jego panowania przypada od 29 do 32 poborów, co daje średnio podatek co 1 rok i 5 miesięcy lub 1 rok i 4 miesiące.

3. Uchwalenie podatków nadzwyczajnych było praktykowane przez następców Kazimierza Jagiellończyka, w tym Jana Olbrachta. Podczas 9-letnich rządów tego monarchy uchwalono 4-krotnie podatek, czyli nowy pobór średnio co 2 lata i 2 miesiące.

Przedstawione zmiany miały charakter doniosły. Szlachta przy formalnie obowiązującym przywileju koszyckim z 1374 r. przyzwyczajona była do regularnego uiszczania podatków nadzwyczajnych, chociaż działało się to z każdorazowo wyrażaną jej zgodą. Zmiany te były o tyle istotne, że w międzyczasie wartość pokoszyckiego poradnego zmniejszyła się. W 1374 r. wartość 2 gr poradnego przy 12—13 gr czynszu z łanowego gospodarstwa chłopskiego płaconego na rzecz feudała stanowiła około 15% pieniężnego dochodu dominium¹. W XV w. przy najczęściej występujących wielkościach czynszu od 24 do 48 gr², wartość poradnego zmniejszyła się odpowiednio od 8 do 4%. Pojawienie się zatem od połowy XV w. podatków nadzwyczajnych tworzy nowy stan w syste-

mie skarbowym państwa. Oto praktyczne wyniki nowego systemu zaspokajania potrzeb finansowych skarbu królewskiego w XV w.:

Oznaczenia: *P — poradne; **br.d. — brak danych.

Rok uchwalenia podatku	Wysokość podatku		
	Małopolska	Wielkopolska	Ruś Czerwona
[1]	[2]	[3]	[4]
1404	10+2 gr P*	10+2 gr P	br.d.**
1440	12 gr	4 gr	br.d.
1447	10+2 gr P	10+2 gr P	br.d.
1451	6 gr	br.d.	br.d.
1453	6 gr	6 gr	br.d.
1454(?)	6 gr	6 gr	br.d.
1454	12 gr	12 gr	br.d.
1455 styczeń	12 gr	12 gr	br.d.
1455 czerwiec	12 gr	12 gr	br.d.
1455 październik	12 gr	12 gr	br.d.
1456	12 gr, (1/4 cz. czynszów)	12 gr, (1/2 cz. czynszów, poglówne)	12 gr, (1/4 cz. czynszów)
1457/58	12 gr	6 gr	12 gr
1459	12 gr, (1/8 cz. czynszów)	12 gr, (1/8 cz. czynszów)	12 gr, (1/8 cz. czynszów)
1461 wrzesień	1/20 cz. czynszów	1/20 cz. czynszów	br.d.
1461 grudzień	12 gr	12 gr	12 gr
1463	6 gr	6 gr (na Podolu nadto podatek 1 wołu z łąnu)	6 gr
1464	12 gr	12 gr	12 gr
?	br.d.	br.d.	5 gr
1465	12 gr	6 gr	12 gr (na Rusi i Podolu, nadto podatek 1 wołu)
1466	12 gr	12 gr	12 gr
1468	12 gr	12 gr	12 gr
1470	12 gr	12 gr	12 gr
1472 kwiecień	12 gr	12 gr	12 gr
1472 listopad	6 gr	6 gr	6 gr
1473/74	6 gr	6 gr	6 gr
1475	12 gr	12 gr	12 gr
1476	4 gr	—	4 gr
1478	12 gr	12 gr	12 gr (?)
?	br.d.	br.d.	8 gr
1479	12 gr	12 gr	br.d.
1482(?)	br.d.	br.d.	8 gr
1484	12 gr	12 gr	12 gr

[1]	[2]	[3]	[4]
1487	6 gr z możliwością wybierania drugiego 6 gr (ostatecznie 12 gr z łąnu)		
1489	12 gr (?)	12 gr (?)	br.d.
1490	pierwotnie 6 gr ostatecznie zaś 12 gr (?)	12 gr (?)	12 gr
1492	12 gr	12 gr	12 gr
1493	12 gr, (1/4 cz. czynszów)	12 gr, (1/4 cz. czynszów)	12 gr, (1/4 cz. czynszów)
1496	4 gr	4 gr	br.d.
1498	12 gr (pogłównie, podatek od wsi)	12 gr (pogłównie, podatek od wsi)	12 gr (pogłównie, podatek od wsi)
1501	8 gr	8 gr	8 gr

W zestawieniu nie uwzględniliśmy podatków miejskich.

Nasze badania źródłowe podważyły opinię o istnieniu podatków w 22 przypadkach³.

Średnia wysokość stawki łąnowego z lat objętych podatkiem w czasie rządów Kazimierza Jagiellończyka wynosi dla Małopolski i Wielkopolski 10,3 gr z łąnu; w czasach jego następcy równa się 9 gr. Otrzymana stawka 10,3 gr z łąnu, przy wartości 1 łąnu wynoszącej najczęściej 10 grzywien⁴, co stanowi dla czasów panowania Kazimierza Jagiellończyka 2,1% wartości łąnu⁵. Z kolei wysokość szosu — podatku od majątku w miastach — 2 gr od grzywny, stanowi 4,16%⁶. Zatem podatek łąnowy z dóbr ziemskich był niższy aniżeli podatek szosu w miastach. To zrozumiałe w sytuacji, gdy decydujący głos w ustanawianiu podatków należał do szlachty. Wskażmy zarazem, że w obliczu wzmożonych potrzeb finansowych państwa nie poprzestawano na uchwalaniu łąnowego, uzupełniając go uchwałami podatku od czynszów chłopskich (lata: 1456, 1459, 1461, 1493), sporadycznie zaś innymi jak, pogłównie (rok 1456, 1498) czy podatkiem od wsi. System ten był taki sam jak przy podatku wiardunkowym, wymagał też każdorazowych zabiegów króla o uzyskanie zgody szlachty na nowy podatek.

Uzyskane wyniki wymagają komentarza. Z jednej strony okazało się, że wiele przyjmowanych w literaturze tez odnoszących się do kwestii podatkowych nie ma źródłowego uzasadnienia, wielokrotnie formułowano je w wyniku nieporozumień. Należy więc zalecić daleko idącą ostrożność przy wykorzystaniu wniosków wyrażonych zarówno w starszej, jak i niestety w najnowszej literaturze. Przeprowadzona przez nas analiza zmusza także do dalszego wniosku. Zagadnienie opodatkowania dóbr szlacheckich nadzwyczajnymi świadczeniami uznać trzeba za kwestię wymagającą ponownego rozważenia. Jednak podstawą dla wnios-

ków w tym zakresie muszą być wyłącznie decyzje podatkowe, które faktycznie miały miejsce w przeszłości. Nie można dokonywać poprawnej charakterystyki stosowanego w XV w. systemu podatkowego, gdy nie zauważa się, że szereg podatków z dóbr ziemskich funkcjonujących w naszej historiografii jest jedynie jej wytworem.

¹ Matuszewski, Przywileje, s. 248.

² EHGP I, s.v. czynsz (aut. Z. Chodyła), s. 133.

³ Są to następujące podatki z lat: 1393/94, 1399, 1412, 1421/22, 1441, 1450, 1460, 1462, 1467, 1469, 1471, 1480, 1483, 1485, 1488, 1494, 1495, 1497, 1499, 1500.

⁴ J. S. Matuszewski, *Oprocentowanie sumy zastawnej w polskim prawie ziemskim do końca XV stulecia*, RDSG 1980, R. XII, s. 4—5.

⁵ Odpowiednio dla czasów panowania Jana Olbrachta średnia wynosi 1,8%.

⁶ J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski*, t. I, Czasy przedrozbiorowe, Poznań 1947, s. 108.

WYKAZ CYTOWANYCH WYDAWNICTW ŹRÓDŁOWYCH

- Acta Alexandri regis Poloniae (1501—1506)*, wyd. F. Papée, Kraków 1927.
- Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis selecta (1438—1523, 1438—1525)*, wyd. B. Ulanowski, AKH AU, Kraków 1891.
- Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticarum selecta*, wyd. B. Ulanowski, vol. I, Kraków 1894.
- Acten der Ständetage Preussens Königlichen Anteils*, hgg. v. F. Thunert, Bd. I, Danzig 1888.
- Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, hgg. v. M. Toeppen, Bd. V, Leipzig 1886.
- Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej*, t. VI—VIII, XIII, XV—XVII, XIX, Lwów 1876—1906.
- Akta Stanów Prus Królewskich*, t. I—III, cz. 2, wyd. K. Górski, M. Biskup, Toruń 1955—1963.
- Archiwum ksiąząt Lubartowiczów-Stanguszków w Sławucie*, wyd. L. Radziwiński, B. Gorczak, t. II, Lwów 1888.
- Codex diplomaticus universitatis studii generalis cracoviensis*, Ps. II, 1441—1470, Cracoviae 1873.
- Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. I, ed. A. Sokołowski, J. Szujski, t. III, ed. A. Lewicki, Cracoviae 1875—1894.
- Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376—1430*, ed. A. Prochaska, Kraków 1882.
- Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku*, zebr. i wyd. B. Ulanowski, Kraków 1888.
- Gąsiorowski A., *Uchwały piotrkowskie i nowokorczyńskie r. 1468*, CPH 1968, t. XX, z. 2.
- Index actorum saeculi XV*, wyd. A. Lewicki, Kraków 1888.
- Inventarium [...] privilegiorum [...] in archivo regni in arce Cracoviensi continentur*, ed. E. Rykaczewski, Lutetiae Parisorum 1862.
- Inwentarz nowy praw*, wyd. A. Żeglicki, Warszawa 1754.
- Ius Polonicum...*, ed. J. W. Bandtkie, Varsoviae 1831.
- Jana Długosza [...] Dziejów polskich ksiąg dwanaście*, przekł. K. Mecherzyński, t. V, ks. XII, Kraków 1870.
- Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki...*, ks. 10, 1370—1405, Warszawa 1981.
- Joannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, liber decimus*, Warszawa 1985.
- Joannis Długossii [...] Historiae Poloniae liber XIII et ultimus*, Lipsiae MDCCXII.
- Joannis Długossii [...] Opera omnia cura A. Przeździecki edita*, t. XIV, *Historiae Poloniae libri XII instruxit J. Ż. Pauli*, t. III—IV, libri XI, XII, Cracoviae 1876 — 1877.

- Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa, 1257—1506, cz. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879.
- Kodeks dyplomatyczny Polski, red. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, t. II, ps. 1—2, Warszawa 1848—1852; t. III, ed. J. Bartoszewicz, Warszawa 1853.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkiej Polski, zebr. K. Raczyński, wyd. E. Raczyński, Poznań 1840.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. V, red. F. Piekosiński, Poznań 1908.
- Listy i akta Piotra Myszkowskiego..., red. A. Lewicki, Kraków 1898.
- Matricularum regni Poloniae codices saeculo XV conscripti, t. I, liber [...] 10 annorum 1447—1454, ed. A. Graniczny, W. Mysłowski, Varsoviae 1914.
- Matricularum regni Poloniae summaria, ed. T. Wierzchowski, t. I—III, Varsoviae 1905—1908.
- Premisla sacra..., conguessit F. Pawłowski, Cracoviae 1869.
- Ptasicki S., *Opisanije knig i aktov litovskoj mietriki*, Sanktpetersburg 1887.
- Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420, red. F. Piekosiński, Kraków 1896.
- Rachunki królewskie z lat 1471—1472 i 1476—1478, oprac. S. Gawęda, Z. Perzanowski, A. Strzelecka, Wrocław 1960.
- Rachunki z prac budowlanych na zamku w Nowym Mieście Korczynie w latach 1403—1408, wyd. J. Karwasińska, KHKM 1956, R. IV, z. 2 (zeszyt dodatkowy).
- Rejestr poborowy powiatu ostrzeszowskiego z 1441 roku, wyd. S. Nawrocki, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1959, t. V, z. 2.
- Scriptores Rerum Prussicarum, hgg. v. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehle, Leipzig 1879.
- Starodawne prawa polskiego pomniki, t. II, ed. A. Z. Helcel, Kraków 1870.
- Teki Pawińskiego, t. I, *Liber quitantiarum Alexandri regis ab a. 1502 ad 1506*, Warszawa 1897; t. II, *Liber quitantiarum regis Casimiri ab a. 1484 ad 1488*; t. III, *Księgi sądowe łączyckie od 1389 do 1419 r.*, cz. I; t. IV, *Księgi sądowe łączyckie od 1389 do 1419*, cz. II, Warszawa 1897.
- Trzy zabytki do historii parlamentaryzmu w Polsce w XV wieku, ed. B. Ulanowski, Kraków 1895 (AKP I).
- Volumina Legum, t. I, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859.
- Zbiór dokumentów małopolskich, wyd. S. Kuraś, cz. I, Wrocław 1962; cz. III, Wrocław 1969.

WYKAZ LITERATURY

- Arnold S., *Geografia historyczna Polski*, Warszawa 1951.
- Arnold S., *Historia Polski do połowy XV wieku*, Warszawa 1971.
- Baczkowski K., *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471—1479*, Kraków 1980.
- Balzer O., *Corpus Iuris Polonici Medii Aevi. Program...*, Lwów 1891.
- Balzer O., *Narzaz w systemie danin książęcych pierwotnej Polski*, Lwów 1928.
- Bandtkie J. W., *Historia prawa polskiego...*, Warszawa 1850.
- Bardach J., Gieysztor A., Łowmiański H., Maleczyńska E., *Historia Polski do 1466*, Warszawa 1960.
- Biskup M., *Stosunek Gdańska do Kazimierza Jagiellończyka w okresie wojny trzydziestoletniej*, Toruń 1952.
- Biskup M., *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454—1466*, Warszawa 1967.
- Biskup M., *Uwagi o Komentarzu krytycznym: Lata wojny trzydziestoletniej w „Historii polskiej” Jana Długosza*, SŻ 1967, t. XII.
- Biskup M., Górski K., *Kazimierz Jagiellończyk. Zbiór studiów o Polsce drugiej połowy XV wieku*, Warszawa 1987.
- Blumenstok A., *Plany reform skarbowo-wojskowych Zygmunta I*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1888, t. XVI, z. 2.
- Bobrzyński M., *Studia i szkice historyczne*, Kraków 1922.
- Bobrzyński M., *Dzieje Polski w zarysie*, t. I, Warszawa 1927.
- Bogucka M., *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, Warszawa 1981.
- Bogucka M., *Hold pruski*, Warszawa 1982.
- Bogucka M., *Dawna Polska. Narodziny, rozkwit, upadek*, Warszawa 1985.
- Borucki M., *Sejmy i sejmiki szlacheckie*, Warszawa 1972.
- Borzemski A., *Siły zbrojne w włoskiej wojnie Jana Olbrachta*, Lwów 1928.
- Bostel F., *Nieznana konstytucja sejmowa z r. 1501*, KH 1887, R. I.
- Brzeczowski T., *System podatkowy Prus Królewskich w latach 1466—1501*, *Prace Historyczne WSP*, Olsztyn 1981.
- Brzeczowski T., *Ustanawianie podatków nadzwyczajnych w Polsce w XV wieku*, RDSG 1981, t. XLII.
- Caro J., *Geschichte Polens*, t. III—V, Gotha 1869—1886.
- Caro J., *Dzieje Polski*, t. IV—VI, Warszawa 1897—1899.
- Czapliński W., *Dzieje sejmu polskiego do r. 1939*, Kraków 1984.
- Dąbrowski J., *Władysław I Jagiellończyk na Węgrzech (1440—1444)*, Warszawa 1923.
- Dąbrowski J., *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. II, (1333—1506), Kraków 1926.
- Deresiewicz J., *Z przeszłości Prus Królewskich. Skarbowość Prus Królewskich od r. 1466—1569*, Poznań 1947.

- Dworzaczek W., *Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego wieku XIV—XV*, Warszawa 1971.
- Dzieje Polski*, red. J. Tazbir, Warszawa 1976.
- Encyklopedia historii gospodarczej Polski*, t. I—II, Warszawa 1981.
- Filipczak-Kocur A., [rec.: *Historia sejmu polskiego*, t. I, do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej, red. J. Michalski] PH 1986, R. LXXXVII, z. 2.
- Friedberg J., *Pospolite ruszenie w drugiej połowie XV wieku. Studya nad historią prawa polskiego*, t. I, z. 1, Lwów 1899.
- Gawęda S., *Rola finansowa duchowieństwa diecezji krakowskiej w okresie wojny trzynastoletniej*, „*Nasza Przeszłość*” 1959, t. X.
- Gąsiorowski A., *Powiat w Wielkopolsce XIV—XVI wieku. Z zagadnień zarządu terytorialnego i podziałów Polski późnośredniowiecznej*, Poznań 1965.
- Gąsiorowski A., *Urzędnicy wielkopolscy 1385—1500. Spisy*, Poznań 1968.
- Gąsiorowski A., *Wielkopolska w ostatnich księgach Roczników Jana Długosza. Do Rozbioru krytycznego Annalium z lat 1385—1480*, SZ 1971, t. XV.
- Gołębiowski Ł., *Dzieje Polski za panowania Jagiellonów*, t. III, *Dzieje Polski za panowania Kazimierza, Jana Olbrachta i Aleksandra*, Warszawa 1848.
- Goyski M., *Wzajemne stosunki Polski, Litwy i Zakonu w l. 1399—1404, Studium historyczne*, Kraków 1906.
- Górski K., *Długosz o wojnie trzynastoletniej. Uwagi krytyczne. Sprawozd. Tow. Nauk. w Toruniu za 1.01.1956—31.12.1956*, Toruń 1958, R. X, z. 1—4.
- Górski K., *Rządy wewnętrzne Kazimierza Jagiellończyka w Koronie*, KH 1959.
- Górski K., *Communitas, princeps. Corona regni*, Roczn. Tow. Nauk. w Toruniu, Warszawa 1976, R. 78, z. 1.
- Historia dyplomacji polskiej*, t. I, połowa X w.—1572, red. M. Biskup, Warszawa 1982.
- Historia państwa i prawa polskiego*, t. I—II, red. J. Bardach, Warszawa 1966—1973.
- Historia Polski*, t. I, cz. II, red. H. Łowmiański, Warszawa 1957.
- Historia sejmu polskiego*, t. I, do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej, red. J. Michalski, Warszawa 1984.
- Ihnatowicz I., Mączak A., Zientara B., *Spółczesność polskie od X do XX wieku*, Warszawa 1979.
- Karbownik H., *Udział przedstawicieli kapituł w sejmach i sejmikach dawnej Rzeczypospolitej (w XVI—XVIII w.)*, CPH 1970, t. XXII, z. 2.
- Karbownik H., *Ciężary stanu duchownego w Polsce na rzecz państwa od r. 1381 do połowy XVII w.*, Lublin 1980.
- Kądziołka J., *Finanse miasta Poznania 1501—1648*, Poznań 1960.
- Koneczny F., *Dzieje Polski za Jagiellonów*, Kraków 1903.
- Kultura staropolska*, Kraków 1932.
- Kutrzeba S., *Szosa królewska w Polsce w XIV i XV wieku*, PP 1900, t. CXXXV.
- Kutrzeba S., *Historia ustroju Polski w zarysie*, t. I, Korona, Lwów 1912.
- Kutrzeba S., *Sejm walny dawnej Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1922.
- Larisch K., *O podskarbiach wielkich, ich obowiązkach...*, BW 1845, R. V, t. IV.
- Lata wojny trzynastoletniej w „Rocznikach czyli kronikach” inaczey „Historii polskiej” Jana Długosza (1454—1466)*, t. I—II, Komentarz krytyczny, oprac. S. M. Kuczyński, Łódź 1964—1965.
- Luciński J., *Rozwój królewskich miast w Koronie od schyłku XIV wieku do XVII wieku*, Poznań 1970.
- Ludwig M., *Besteuerung und Verpfandung königlicher Städte im spätmittelalterlichen Polen, Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen*, Reihe I,

- Giessener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschungen des Europäischen Ostens, Bd. 126, Berlin 1984.
- Małcużyński W., *Kilka kartek skarbowości polskiej*, „*Ekonomista*” 1902.
- Małcużyński W., *Szkice z dziejów skarbowości polskiej*, „*Ekonomista*” 1915; Warszawa 1916.
- Markowski B., *Administracja skarbowa w Polsce*, Warszawa 1931.
- Matuszewski J. S., *Oprocentowanie sumy zastawnej w polskim prawie ziemskim do końca XV stulecia*, RDSG 1980, t. XII.
- Matuszewski J. S., *Przywileje i polityka podatkowa Ludwika Węgierskiego w Polsce*, AUL, Łódź 1983.
- Matuszewski J. S., *Świadczenia duchowieństwa na rzecz państwa w Polsce*, CPH 1983, t. XXXVII, z. 2.
- Matuszewski J. S., *Statut Władysława Warneńczyka z 1440 r. w procesie ograniczenia królewskiego prawa dyspozycji domeną ziemską w Polsce*, CPH 1985, t. XXXVII, z. 2.
- Mączak A., *Rządcy i rządnieni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnonowoczesnej*, Warszawa 1986.
- Nowak A., *Podatek a renta feudalna w ustroju feudalnym*, RDSG 1984, t. XLV.
- Nowakowski A., *Prawne aspekty inkorporacji księstwa oświęcimskiego i zatorskiego*, CPH 1984, t. XXXVI, z. 2.
- Ohanowicz A., *Ciężary państwowe duchowieństwa w Polsce w drugiej połowie XV i na początku XVI wieku*, Lwów 1911.
- Olszewski H., [rec.: *Historia sejmu polskiego*, t. I, do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej, red. J. Michalski] KH 1986, R. XCIII, nr 1.
- Pałucki W., *Drogi i bezdroża skarbowości polskiej XVI i pierwszej połowy XVII wieku*, Wrocław 1974.
- Papée F., [rec.: *Teka Pawińskiego*, t. II], KH 1901.
- Papée F., *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, t. I, *Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1904.
- Papée F., *Studia i szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka*, Warszawa 1907.
- Papée F., *Kazimierz Jagiellończyk*, [w:] *Historia polityczna Polski*, cz. I, *Wiek średni*, Warszawa 1920.
- Papée F., *Jan Olbracht*, Kraków 1936.
- Paternowski S., *Finanse miasta Poznania w wiekach średnich*, Poznań 1937.
- Pawiński A., *Sejmiki ziemskie. Początek ich i rozwój aż do ustalenia się udziału posłów ziemskich w ustawodawstwie sejmu walnego 1374—1505*, Warszawa 1895.
- Pelech M., *W sprawie okupu za jeńców krzyżackich z wielkiej wojny (1409—1411)*, ZH 1987, t. LII.
- Piekosiński F., *Wiece, sejmiki, sejmy i przywileje ziemskie w Polsce wieków średnich*, Rozp. AU, Wydż. Histor.-Filozof., 1900, S. II, t. XIV.
- Płaza S., *Historia państwa i prawa polskiego. Zarys wykładów*, cz. 1, *Polska przedrozbiorowa*, Katowice 1970.
- Prochaska A., *Konfederacja łwowska 1464 roku*, KH 1892, R. VI.
- Prochaska A., *Geneza i rozwój parlamentaryzmu za pierwszych Jagiellonów*, Kraków 1899.
- Prochaska A., [rec.: E. Swieżawski, *Zjazd 1404 r. w Korczynie...*], KH 1903, R. XVII, z. 3.
- Prochaska A., *Król Władysław Jagiełło*, t. I, Kraków 1908.

- Przeździecki A., *Życie domowe Jadwigi i Jagiellny w regestach skarbowych z l. 1388—1417*, Warszawa 1854.
- Rafacz J., *Historia ustroju dawnej Polski...* opracowanie wykładów uniwersyteckich, Warszawa 1935.
- Rembowski A., [rec.: A. Pawiński, *Sejmiki ziemskie...*], BW 1895, t. I—II.
- Roman S., *Przywileje nieszawskie*, Warszawa 1957.
- Rozbiór krytyczny *Annalium Poloniae* Jana Długosza, t. I—II, kier. J. Dąbrowski, Wrocław 1961—1965.
- Ruciński H., *Początki i rozwój szlacheckiej reprezentacji na Kujawach od końca XIV do początków XVI wieku*, „Prace Komisji Historii” 3, Bydg. Tow. Nauk., Wyd. Nauk Humanistycznych 1966, Ser. C, nr 4.
- Rutkowski J., *Skarbowość polska za Jana Aleksandra Jagiellończyka*, KH 1906, R. XXIII.
- Rybus H., *Królewicz, kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski, arcybiskup gnieźnieński*, „Studia Historica-Ecclesiastica” [Warszawa] 1935, t. II.
- Samsonowicz H., *Złota jesień polskiego średniowiecza*, Warszawa 1971.
- Sawicki J., *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. V, Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty, Warszawa 1950.
- Sawicki J., *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. I, Statuty synodalne bpa Jana Konarskiego z 1509 r., Lublin 1961.
- Senkowski J., *Lustracja poradnego i rejestr łąnów województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego z r. 1489*, „Teki Archiwalne” 1961, t. VII.
- Senkowski J., *Skarbowość Mazowska od końca XIV w. aż do 1526 r.*, Warszawa 1965.
- Sikorski J., *Monarchia polska i Warmia u schyłku XV wieku. Zagadnienia prawno-ustrojowe i polityczne*, Olsztyn 1978.
- Simson P., *Danzig im dreizehnjährigen Kriege 1454—1466*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins” [Danzig] 1891, Hf. XXIX.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. XIII, Warszawa 1893.
- Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, red. J. Wiśniewski, t. VIII, Wielkopolska — woj. poznańskie, cz. I, z. 1—2, Wrocław 1982.
- Sochaniewicz K., *Kollokwja, zjazdy, wiece, zjazdy generalne... W epoce piastowskiej i jagiellońskiej*, nadb. z *Vademecum* T. Wierzbowskiego.
- Spieralski Z., *Po klęsce bukowińskiej 1497 roku. Pierwsze najazdy Turków na Polskę*, SMHW 1963, t. IX.
- Spieralski Z., *Z dziejów wojen polsko-mołdawskich. Sprawa pokucka do wstąpienia na tron Zygmunta I*, SMHW 1965, t. XI, cz. 2.
- Spieralski Z., *Awantury mołdawskie*, Warszawa 1967.
- Sucheni-Grabowska A., *Odbudowa domeny królewskiej w Polsce 1504—1548*, Wrocław 1967.
- Sułkowska-Kurasiowa J., *Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370—1444*, Warszawa 1977.
- Swieżawski E., *Zjazd 1404 roku w Korczynie w przedstawieniu Długosza, Kromera i aktów współczesnych*, „Ateneum” 1899, t. II, z. 3.
- Szujski J., *Dzieje Polski*, t. II, Jagiellonowie, Lwów 1862.
- Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 1983.
- Szymczakowa A., *Urzędnicy łączycy i sieradcy do połowy XV w.*, AUL, Łódź 1984.

- Tomašivskij S., *Podatkovi uchvali za Kazimira Jagajłowicza w Polšči*, Zapiski Nauk. Tow. im. Szewczenki, 1897, t. XIX.
- Ulanowski B., *Uchwały piotrkowskie z roku 1406 i 1407*, Rozp. i Sprawozd. z Posiedz. Wydz. Histor.-Filozof. AU, 1888, t. XXI.
- Uruszczak W., *Znaczenie Roczników czyli Kronik Jana Długosza dla badań historyczno-prawnych*, AUL 1985, Folia historica 76.
- Vetulani A., *Rokowania krakowskie w roku 1454 i zjednoczenie ziem pruskich z Polską*, PH 1954, R. XIX, z. 2.
- Wdowiszewski Z., *Genealogia Jagiellonów*, Warszawa 1968.
- Weyman S., *Pierwsze ustawy poglównego generalnego w Polsce (1498, 1520) na tle ówczesnego systemu podatkowego*, RDSG 1956, t. XVIII.
- Widajewicz J., *Powołowe-poradnie. Danina ludności wiejskiej w dobie piastowskiej*, Lwów 1913.
- Wiesiołowski J., *Ambroży Pampowski — starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przełomie średniowiecza i odrodzenia*, Wrocław 1976.
- Wimmer J., Krwawicz M., *Wojna trzynastoletnia 1454—1466*, Warszawa 1957.
- Włodarczyk J., *Sejmiki łączyskie do początków XVI w.*, CPH 1960, t. XII.
- Wyczański A., *Z dziejów reform skarbowo-wojskowych za Zygmunta I. Próby relucji pospolitego ruszenia*, PH 1952, R. XLIII, z. 2.
- Wyczański A., *Polska rzeczą pospolitą szlachecką 1454—1464*, Warszawa 1965.
- Wyrozumski J., *Historia Polski do r. 1505*, Warszawa 1982.
- Zarys historii Polski*, red. J. Tazbir, Warszawa 1979.
- Zgórniak M., *Relikty średniowiecznych powinności skarbowych na wsi małopolskiej XVI—XVIII w.*, Warszawa 1959.
- Zieliński F., *Poszukiwania historyczne nad finansami polskimi w XIV i XV wieku*, BW 1849, R. III, t. XXXV.

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA

W ŁODZI

P 23283 / **48**

1991

ISSN 0208-6069